

Consiliul științific

Acad. Dumitru PROTASE, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
Prof. univ. Toader NICOARĂ, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
Dr. Volker WOLLMANN, Gundelsheim, Germania

Colegiul de redacție

Corneliu GAIU
Lavinia MOLDOVAN
Radu ZĂGREANU
George G. MARINESCU
Virgil MUREȘAN
Horațiu BODALE

Orice corespondență referitoare la publicația
“Revista Bistriței” se va adresa:

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

Str. Gen. Grigore Bălan, nr. 19

420016 Bistrița

Tel./fax: 0263-211063

E-mail: complexmuzealbn@yahoo.com

Toute correspondance sera envoyée a l'adresse:

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

Str. Gen. Grigore Bălan, nr. 19

420016 Bistrița

Tel./fax: 0263-211063

E-mail: complexmuzealbn@yahoo.com

Roumanie

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

REVISTA BISTRITEI
XXXIII
2019



© Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

ISSN 1222-5096

Editura Accent, 2019

Cluj-Napoca

www.edituraaccent.ro

Coperta I: Octavian Smighelschi – Iconostasul bisericii din Ilva Mare.

CUPRINS

Victor V. VIZAUER

- Primele supranume de familie în Transilvania medievală (secolul al XIV-lea) 7
The first family surname in medieval Transylvania (XIV century)

Mihai Florin HASAN

- Încă ceva despre Mircea cel Bătrân, înrudirile și rubedeniile sale.
Completări genealogice și familiale 16
*A few more Facts about Mircea the Elder, His Relatives and Kinfolk.
Bloodline and Familial Relations Addendums*

Lidia GROSS

- Considerații privind actele și scriptele breslelor din Transilvania (secolele XV-XVI)..... 61
Considerations on documents and scripts Guilds from Transylvania (XV-XVI)

Emilia MĂȚAN DRAGOSTE

- Implicațiile ornamentului arhitectural în discursul identitar național.
Studiu de caz: Ungaria în perioada Dualismului..... 73
*Implications of the Architectural Ornament on the National Identitary Discourse.
Case Study: Hungary in the Dualist Era*

Alexandru Constantin CHITUȚĂ

- Spre o pictură național-bisericească sau integrarea motivelor identitar-naționale
în decorația compozițiilor monumentale bisericesti promovate de Octavian Smigelschi..... 79
*To a national-church painting or integration of identity-national motives
in the decoration of compositions monumental church promoted by Octavian Smigelschi*

Petre DIN

- Grigore Romalo și Primul Război Mondial. Anul 1917 94
Grigore Romalo and the First World War. The year of 1917

Alexandru BUCUR

Vasile MĂRCULEȚ

- Participarea românilor din fostul județ Timiș-Torontal la Primul Război Mondial (1914-1918)..... 101
Romanians from the Former County of Timiș-Torontal that Participated in the First World War (1914-1918)

Dr. Vasile MĂRCULEȚ

Dr. Alexandru BUCUR

- Contribuția fostului județ Mureș-Turda la «Fondul Jertfelor Liniei Demarcaționale» (1919) 124
The Contribution of the former Mureș-Turda County to the "Border Line Victim's Fund" (1919)

Adrian ONOFREIU	
Contribuții documentare referitoare la situația administrației județului Năsăud (1928-1929).....	129
<i>Dokumentarische Beiträgen zu der Lage der Verwaltung des Kreises Bistritz-Nassod 1928-1929</i>	
Simona NICOARĂ	
Serbările «înfrățirii culturale» din 1924. <i>Astra</i> la București, Breaza și Vălenii de Munte.....	144
<i>Célébrations « du jumelage culturel » de 1924. Astra à Bucarest, Beeaza et Vălenii de Munte.</i>	
Mihai Teodor NICOARĂ	
Universitatea din Cluj și relațiile interuniversitare cu străinătatea (1919-1940).....	150
<i>University of Cluj and Interuniversity Relations with Abroad (1919-1940)</i>	
Alexandru DĂRĂBAN	
Propuneri de trimitere în lagărele de muncă forțată a unor locuitori din fostul județ Năsăud (actual Bistrița-Năsăud).....	164
<i>Propositions pour l'envoi en camp de travail forcé des habitants du département de Năsăud (actuellement Bistrița-Năsăud)</i>	

Primele supranume de familie în Transilvania medievală (secolul al XIV-lea)

Victor V. VIZAUER

Cuvinte cheie: onomastică, supranume, familie, Evul Mediu, Transilvania, poreclă.

Keywords: Onomastics, Surname, Family, Middle Ages, Transylvania, Nickname.

În cadrul acestui articol am intenționat să surprind apariția supranumelui de familie (în continuare se va vedea de ce am folosit denumirea *supranume de familie*) în Transilvania medievală și comitatele învecinate de la vest și nord (Caraș, Timiș, Arad, Cenad, Zarand, Bihor, Crasna, Solnoc Mijlociu, Sătmar și Maramureș). Pentru realizarea acestui lucru am înregistrat primele astfel de elemente onomastice care apar în documentele oficiale ale vremii (veacul al XIV-lea), limitându-mă însă la cele cu originea într-o poreclă sau o posibilă poreclă. Am ales să iau în calcul numai supranumele de familie originare în porecle deoarece în cazul acestora se poate observa foarte clar cum sobriquetul purtat de un individ trece asupra altor membri ai familiei sale, de regulă reprezentanți ai generațiilor următoare.

Motivele din spatele acestui demers vizează atât o mai bună cunoaștere a perioadei medievale ardelene prin intermediul onomasticii, cât și oferirea unui răspuns – deocamdată parțial, bineînțeles – la întrebarea pe care mulți dintre cei pasionați de istorie și l-au pus la un moment dat: de unde vine numele lor de familie?¹ O parte dintre supranumele supuse analizei în acest material s-au păstrat de-a lungul vremii devenind nume de familie, astfel că o parte dintre cititori vor găsi un răspuns, mai mult sau mai puțin satisfăcător, la întrebarea de mai sus. Pentru ceilalți răspunsurile vor veni prin continuarea cercetărilor pe această temă, cuprinzând și celelalte supranume ce apar în secolele următoare, analizând evoluția lor până la transformarea oficială a supranumelor de neam în nume de familie.

În ciuda dificultăților întâmpinate, în primul rând precaritatea informațiilor referitoare la unele dintre familiile la care am întâlnit supranume sau un posibil supranume de familie, am făcut un prim pas în cercetarea și punerea în circulație a acestui tip de supranume medievale ardelene. Demersuri de acest fel au fost deja înregistrate în alte țări europene, iar continuarea acestora este văzută ca necesară de către cercetătorii din domeniu².

Ce este supranumele?

Pe parcursul secolului XX numeroși cercetători, atât români, cât și străini, au considerat porecla ca fiind același lucru cu supranumele. Alții au sesizat nuanța ce face diferența dintre cele două, deși, ambele pot să reflecte trăsături ale fizicului și psihicului, ocupația sau o întâmplare deosebită (serioasă ori comică).

1 Un demers axat special pe acest subiect este următorul: Patxi Salaberri, *Nicknames, Origin of Some Family Names in Basque*, https://www.academia.edu/9314828/Nicknames_origin_of_some_family_names_in_Basque (07.01. 2019).

2 Vezi Tamás Farkas, „The most frequent Hungarian surnames. A study of some aspects of contrastive surname typology”, în Oliviu Felecan (ed.), *Name and Naming. Proceedings of the Third international Conference on Onomastics: „Name and Naming”. Conventional / Unconventional in Onomastics, Baia Mare, September 1-3, 2015*, Editura Mega / Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2015, pp. 122-136 (pp. 122-123).

Conform Cameliei Zăbavă, deși se află într-o strânsă legătură, trebuie făcut distincție între poreclă și supranume, cel din urmă apărând atunci când o poreclă sau un apelativ este preluat și de alți membri ai familiei, devenind astfel un soi de nume de familie; porecla apare spontan și e legată de individ.³ Supranumele are o funcție exclusiv onomastică, pe când porecla are și o funcție semantică, are un sens, precizează Roxana Pașca într-un studiu privind porecla în cadrul unei comunități de romi.⁴ În scurta sa analiză privind prenumele care în timp a devenit supranume și poreclă, Ion Nuță face distincție între porecle și supranume,⁵ în timp ce Maria Magdalena Ilina, care supune cercetării, în cadrul unui articol, diferite „nume de familie românești și franceze care au evoluat din supranume provenite din porecle”⁶, constată că respectivele supranume au luat naștere din porecle, prin urmare vorbim despre două elemente onomastice diferite.

Într-un material publicat în limba engleză, având ca subiect supranumele și poreclele aromâne, Dumitru Carabaș utilizează termenul de *agnomen* pentru a desemna numele neoficial dat unei familii (sau supranumele) și pentru a putea fi astfel deosebit de termenul care în limba engleză denumește numele de familie oficial – *surname*. Prin urmare, autorul nu doar că face deosebire între supranume și poreclă, fapt enunțat încă din titlu, ci arată că există atât un nume neoficial al unei familii, cât și un nume oficial, după cel din urmă fiind cunoscută de către autoritățile familia respectivă. De asemenea, Dumitru Carabaș explică și diferența dintre *agnomen* și poreclă: sobriquetele apar spontan și fortuit, și sunt de multe ori un rezultat al spiritului satiric al indivizilor, înmagazinând o importantă cantitate de sentimente și emoții; în schimb *agnomenul* (sau supranumele) poate să ia naștere din porecle ce își pierd încărcătura emoțională și sunt transmise ereditar.⁷ Revenind la *surname*, P.H. Reaney și R.M. Wilson precizează că în zilele noastre *surname* semnifică un nume de familie moștenit, însă inițial a reprezentat un nume adițional⁸, alăturat celui de botez.

Se pare, totuși, că termenul *agnomen* avea o altă semnificație pentru antici, mai precis pentru romani, iar pentru supranumele de familie un sinonim mai nimerit ar fi *cognomen*. *Agnomenul*, împreună cu *signa*, face parte din categoria *supernomen*-ului, acesta din urmă fiind un extra-nume luat de către o persoană. De asemenea, se pare că persistă în literatura de specialitate o oarecare neclaritate în definirea celor doi termeni, *supernomen* și *cognomen*, de multe ori fiind confundați între ei. Diferența esențială dintre cele două tipuri de nume este faptul că nu există dovezi care să ateste moștenirea *supernomen*-ului de către urmașii purtătorului, în schimb *cognomen*-ul este catalogat ca un nume ce a devenit ereditar.⁹

Există însă și o categorie de cercetători români care văd porecla ca o variantă de supranume. Spre exemplu, Camelia Fircă consideră porecla ca fiind „un supranume dat (în bătaie de joc) unei persoane, în legătură cu o trăsătură caracteristică a aspectului ei exterior, a psihicului sau activității sale”, și care uneori devine nume de familie. Supranumele generalizează porecla prin preluarea și repetarea sa de către membrii unei familii extinse.¹⁰

În Europa Occidentală în categoria supranumelor au fost incluse toate numele, altele decât cel de botez (pe care îl însoțește supranumele) și cel de familie oficial (de mai târziu). O parte a cercetătorilor francezi sau cei care și-au îndreptat atenția asupra realităților din spațiul francez, conform lui Michel Parisse, au inclus între supranume (*cognomen*) toate tipurile de nume ce fac distincție între indivizi: numele patern, porecla, numele

3 Camelia Zăbavă, „Porecla – o „insulă” de mentalitate arhaică în postmodernitate”, în Nicolae Felecan (ed.), *Numele și numirea. Actele Conferinței Internaționale de Onomastică, Ediția I: Interferențe multietnice în antroponimie, Baia Mare, 19-21 septembrie 2011*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, pp. 287-295 (p. 288).

4 Roxana Pașca, „Statutul poreclei într-o comunitate de țigani din nord-vestul României”, în Oliviu Felecan (ed.), *Name and Naming. Proceedings of the Second International Conference of Onomastics. Onomastics in Contemporary Public Space, Baia Mare, May 9-11, 2013 / Numele și numirea. Actele conferinței internaționale de onomastică, Ediția a II-a: Onomastica din spațiul public actual, Baia Mare, 9-11 mai 2013*, Editura Mega / Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2013, pp. 793-802 (p. 795).

5 Ioan Nuță, „Prenume devenite porecle și supranume”, în *DACOROMANIA*, Serie Nouă, VII-VIII, 2002-2003, pp. 183-185.

6 Maria Magdalena Ilina, „Nume de familie românești și franceze provenite din porecle”, în *Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Științe Filologice*, XLI, 2003, pp. 97-106 (p. 97).

7 Dumitru Carabaș, „Agnomens and Nicknames in Aromanian Omomastics”, în *Studii și cercetări de onomastică și lexicologie*, IX (1-2), 2016, pp. 30-47 (pp. 31-32).

8 P.H. Reaney, R.M. Wilson, *A Dictionary of English Surnames*, Third edition with corrections and additions by R.M. Wilson, London & New York, Taylor and Francis e-Library, 2006, p. X (Introduction) (Infra: Reaney, Wilson 2006).

9 Rada Varga, *The Peregrini of Roman Dacia*, Mega Publishing House, Cluj-Napoca, 2014, p. 76.

10 Camelia Fircă, *Porecle și supranume în Oltenia*, Editura Universitaria, Craiova, 2008, p. 18.

de loc, de funcție sau ocupație, deși, în limba latină, *cognomen* desemnează în special porecla.¹¹ (A se vedea mai sus cum *cognomen*-ul era definit ca un nume, altul decât numele individual / prenumele, ce devine ereditar.) Aici pot fi amintiți și Albert Dauzat¹², Benoît Cursente¹³, Monique Bourin¹⁴ sau Robert Durand¹⁵, care consideră *porecele* ca fiind o categorie a supranumelor, alături de cele *de familie, de loc și de funcție / ocupație*.

Într-o conferință ținută pe 21 februarie 2018 la Carryduff Library, pe tema *What's in a (Sur-)name?*, cercetătorul britanic Paul Tempan prezenta cele patru categorii de supranume (pe baza lucrării *A Dictionary of British Surnames* de P.H. Reaney): 1) supranume locative; 2) supranume de relație (familială; în general patronime); 3) supranume de ocupație sau funcție; 4) porecle.¹⁶ Prin urmare, porecele sunt o subgrupă a supranumelor. În schimb, italianul Mariano Fresta, utilizează termenul de supranume (*soprannome*) în special atunci când vorbește despre poreclă, iar pe cel de *cognomen* (*cognome*) când se referă la supranumele unei familii¹⁷.

Și un ultim exemplu de interpretare a supranumelui: în articolul *Spinato. Storia di un cognome*, Simone Menegaldo explică cum *cognomen*-ul utilizat de romani avea rolul de a face distincție între familii în cadrul unui *gens*, iar mai departe arată principalele surse pentru *cognomen* în perioada medievală, dar și după: onomastica, toponomastica și supranumele.¹⁸ Din cele de mai sus reiese că Simone Menegaldo înțelege prin *cognomen* supranumele de familie, iar prin supranume porecla, aceasta din urmă fiind sursa unei părți a supranumelor de familie.

Poate un argument în sprijinul opiniei conform căreia porecla face parte din grupul supranumelor individuale este și formula întâlnită în unele documente medievale, cum ar fi: *Nicolaus cecus supradictus*¹⁹, adică, în traducere directă, *Nicolae suprazis / zis și Orbul*. Această formulă onomastică ce include termenul *supradictus* ar putea să ne indice faptul că porecla Cecus – Orbul este un *supranume* pentru Nicolae.

După cum s-a putut observa nu există un consens între cercetătorii antroponimiei cu privire la terminologie. Dacă porecla este deja un supranume atunci ea nu mai poate deveni supranume odată cu moștenirea sa de către urmașii primului purtător. Cred că ar trebui să stabilim și în limba română un alt termen pentru a desemna numele ce devine ereditar pentru membrii unei familii, dar care încă nu este un nume de familie legal recunoscut. Probabil că ar fi indicat să vorbim despre un *supranume individual* în cazul poreclei și despre *supranume familial* sau *cognomen* atunci când porecla devine ereditară și este folosită de alți reprezentanți ai familiei celui poreclit inițial. Astfel se pot evita confuziile ce riscă să apară atunci când se poartă discuții despre porecle (supranume individuale) și supranume de familie.

Rezumând cele de mai sus, rezultă următoarele: din momentul în care **porecla** (sau un alt apelativ: de loc, de funcție, de ocupație etc.) este preluată (sau dată de alte persoane) și de alți membri ai familiei – moment în care sobriquetul își pierde caracterul afectiv și motivația inițială de acordare –, aceasta devine **supranume**

11 Michel Parisse, „Sur-noms en interligne”, în *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, Tome III: Enquêtes généalogiques et données prosopographiques (Ve et VIe Rencontres - Azay le Ferron, 1991-1993), ed. par Monique Bourin, Pascal Chareille, Publications de L'Université de Tours, 1995, pp. 7-24 (p. 15).

12 Albert Dauzat, *Les noms de personnes. Origine et évolution*, Librairie Delagrave, Paris, 1934.

13 Benoît Cursente, „Étude sur l'évolution des formes anthroponymiques dans les cartulaires du chapitre métropolitain de Sainte Marie d'Auch (XIe-XIIIe siècles)”, în *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, Études d'anthroponymie médiévale (Ire et Iie rencontres - Azay le Ferron, 1986-1987), sous la dir. de Monique Bourin, Tome I, Publications de L'Université de Tours, 1988 (Infra: *Genèse médiévale*, 1988), pp. 143-178.

14 Monique Bourin, „Les formes anthroponymiques et leur évolution d'après données du cartulaire du chapitre cathédral de D'Agde (Xe siècle - 1250)”, în *Genèse médiévale*, 1988, pp. 179-217.

15 Robert Durand, „Données anthroponymiques du Livro Preto de la cathédrale de Coimbre”, în *Genèse médiévale*, 1988, pp. 219-232.

16 Sursa: https://www.academia.edu/35631608/Whats_in_a_Sur_Name (9.10.2018); vezi și Reaney, Wilson 2006, p. XI, dar mai ales p. XIII (Introduction).

17 Mariano Fresta, *Il soprannome: dalla qualificazione alla 'ngiuria*, introducere la Rossario Zappalà, *L'io in mano agli altri: i soprannomi in un paese dell'Etna*, Rubbettino, Catanzaro, 1997 (Infra: Fresta 1997) – https://www.academia.edu/33277050/I_soprannomi.pdf (13.12.2018).

18 Simone Menegaldo, Spinato. Storia di un cognomen, 2018, p. 2, respective p. 4 – https://www.academia.edu/37962006/Origine_del_cognome_Spinato (07.01.2019).

19 *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, vol. XII (1361-1365)*, Editori: Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Sabin Belu, Ioan Dani, Marionela Wolf, Editura Academiei Române, București, 1985 (Infra: DRH.C/12), nr. 99, pp. 75-76; nr. 110, pp. 81-84.

de familie. Cu alte cuvinte, porecla apare spontan, într-un moment anume, în timp ce supranumele are nevoie de mai mult timp pentru a se fixa.²⁰

Un nume devine *nume de familie* atunci când este moștenit de urmași²¹. Însă vorbim despre nume de familie numai atunci când acesta devine oficial, recunoscut și consemnat de autorități? Probabil că așa este cel mai corect. Până la acel moment mi se pare adecvat să ne referim la *supranume de familie*. Oricum s-ar pune problema, cercetarea maghiară din domeniu, de pildă, nu a ajuns nici azi la o concluzie satisfăcătoare pentru toți cu privire la apariția numelui de familie. Momentul „nașterii” acestuia a fost plasat între secolele XIII-XVIII, o perioadă extrem de lungă, unii cercetători luând în calcul data apariției primelor nume (supranume de familie) ce făceau referire la o familie / un neam, pe când alții indicau data definitivării lor prin oficializare de către autorități. Cel puțin s-a ajuns la un consens cu privire la ceea ce trebuie considerat ca fiind un nume de familie: este acel nume care se moștenește peste generații; însă în multe cazurilor este dificilă urmărirea acestui lucru.²²

Supranume sigure și posibile din Transilvania

Pentru a înțelege cât mai bine ce este supranumele am selectat mai multe familii – menționate în documentele referitoare la Transilvania veacului al XIV-lea – ale căror membri poartă un astfel de element onomastic. Unele dintre aceste exemple sunt din prima parte a secolului XIV și surprind nașterea supranumelui în această zonă.

Studiile de caz sunt aranjate în ordine alfabetică după supranume, și nu după importanța lor, deoarece ca importanță supranumele *Wos* ar trebui să se afle în capul listei de exemple, după cum se va vedea mai departe.

Borza.

Cu acest supranume sunt doi frați, Benedict și Petru ziși *Borza de Zedech*, amintiți în anul 1379 (1390). Satul *Zedech* a dispărut între timp, dar s-a aflat în comitatul *Caraș* (lângă *Jimbolia*, județul *Timiș*).²³

Cantor.

Un alt exemplu poate să fie cel al purtătorilor poreclei / apelativului *Cantor* (familia deținea proprietăți în comitatele *Szabolcs* și *Sătmar*). Porecla (apoi supranumele) *Cantor*, prezentă în documente începând din 1332, este primită / preluată de mai mulți (poate toți) membri ai familiei: *Nicolae*, *Mihail*, *Petru*, *Ioan* și *Toma*, *Ștefan*, *Briccius* și *Lorand*.²⁴

Ioan, *Briccius* și *Lorand* erau fiii lui *Nicolae zis Cantor*²⁵, iar *Mihail* era probabil fratele aceluiași *Nicolae*. Nici despre *Petru*, *Toma* și *Ștefan* nu rezultă clar care era gradul de rudenie cu ceilalți indivizi numiți *Cantor*.

20 Pe lângă articolele și cărțile amintite deja, pentru alte detalii se pot consulta și următoarele lucrări: *Camelia Fircă, Porecle și supranume în Oltenia*, Editura Universitaria, Craiova, 2008, pp. 18-20; *Mariana Carmen Pielaru, Porecla în limbile română și franceză*, Editura Legis, Craiova, 2012, pp. 10, 82; sau *Mariann Sliz, „The role of the type of sources in historical family name studies”, în Oliviu Felecan (ed.), Name and Naming. Proceedings of the Second International Conference of Onomastics. Onomastics in Contermporary Public Space, Baia Mare, May 9-11, 2013 [Numele și numirea. Actele conferinței internaționale de onomastică, Ediția a II-a: Onomastica din spațiul public actual, Baia Mare, 9-11 mai 2013]*, Cluj-Napoca, Editura Mega / Edit. Argonaut, 2013 (Infra: *Sliz 2013*), pp. 700-706.

21 *Mariann Sliz, Személynévadás az Anjou-korban*, Históriaantik, Budapest, 2011, pp 195-196.

22 *Sliz 2013*, p. 700.

23 *Pesty Frigyes, Krassó vármegye története*, III, Budapest, 1882, nr. 128, pp. 196-208 (p. 202); *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, vol. XV (1376-1380)*, Editori: *Susana Andea*, *Lidia Gross*, *Viorica Pervain*, *Adinel Dincă*, Editura Academiei Române, București, 2006 (Infra: *DRH.C/15*), nr. 365, p. 567-568.

24 Membrii familie *Cantor* sunt menționați de numeroase documente, dintre care voi menționa numai câteva: *Documente privind Istoria României, Veacul XIV, C. Transilvania, vol. IV (1341-1350)*, Editura Academiei Române, București, 1955 (*DIR.C.XIV/4*), nr. 294, p. 229; nr. 296, p. 231; *Piti Ferenc, Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia / Anjou-kori Oklevéltár*, XXIX, 1345, Budapest-Szeged, 2013, nr. 161, p. 125 (Infra: *Anjou*, XXIX); *A nagykállói Kállay-család levéltára, I-II*, Budapest, 1943 (Infra: *Kállay*): vol. I, nr. 373, p. 88; nr. 554, p. 129; vol. II, nr. 1111, p. 19; nr. 1113, p. 19; *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, vol. X (1351-1355)*, Editori: *Sabin Belu*, *Ioan Dani*, *Aurel Răduțiu*, *Viorica Pervain*, *Konrad G. Gündisch*, Editura Academiei Române, București, 1977 (Infra: *DRH.C/10*), nr. 202, p. 220; nr. 215, p. 233.

25 *Kállay*, II, nr. 1113, p. 19.

Ceh.

Porecla Ceh (Cehul) a lui Iacob zis Ceh este purtată și de cei 5 fii ai săi, Andrei, Desideriu, Ladislau, Mihail și Petru²⁶. Aceștia erau nobili de Reud (azi Rediu, jud. Cluj). Prima mențiune a lui Iacob este din anul 1336, însă în actul respectiv este transcris un document din 1325; în 1336 Iacob este amintit ca decedat.²⁷

Chepe.

Alte forme ale supranumelui sunt Chep, Ceep și Chaep. Cu supranumele Chepe am înregistrat trei persoane: Cheep, Andrei zis (*dictus*) Chepe / Chep / Ceep / Chaep și Ștefan zis (*dictus*) Chepe. Toți trei erau nobili de Gertyanus, în comitatul Caraș (Gherteniș, jud. Caraș-Severin), dar și de Nyeg (cazul lui Andrei; Nyeg: așezare dispărută lângă Gherteniș) sau de Symafalua (cazul lui Ștefan; Symafalua: așezare dispărută undeva în actualul județ Timiș). Andrei²⁸ și Ștefan²⁹ sunt menționați începând cu anul 1365, iar Cheep³⁰ este amintit doar în 1377. Andrei și Ștefan se pare că erau frați, iar Cheep era tatăl celor doi (numai în legătură cu Ștefan apare clar mențiunea că era fiul lui Cheep³¹), de la care a și trecut asupra lor – ca supranume – porecla (sau numele?) Chepe / Cheep.

Darabas / Darabus.

Semnificația supranumelui Darabus ar fi Necioplitul, „Dintr-o Bucată”. Purtătorii supranumelui Darabus identificați de mine apar documentar începând cu a doua jumătate a secolului XIV și sunt în număr de șase, posibil făcând parte din două familii cărora le-au aparținut două, respectiv patru (?) persoane.

Familia mai mare era din comitatul Cluj, fiind în primul rând nobili de Suk / Such (azi Jucu, județul Cluj), și era compusă din: Darabus³², Mihail zis (*dictus*) Darabas / Darabus (la 6 ianuarie 1379 este menționat ca decedat)³³, Ioan zis Darabus³⁴ și Nicolae zis Darabus³⁵. Este posibil ca în cazurile lui Darabus și Ioan zis Darabus să fie vorba despre aceeași persoană. Ceea ce știm sigur este că Nicolae și Ioan ziși Darabus erau frați³⁶.

Ceilalți doi purtători ai poreclei / supranumelui Darabus erau Iacob și Ioan ziși Darabus din satul Zanizlo / Zanislow, com. Sătmar (Sanislău, jud. Satu Mare). Ioan este amintit în 1370³⁷, iar Iacob în 1373³⁸. Nu rezultă clar dacă cei doi erau rude, însă faptul că rezidau în același sat și purtau aceeași poreclă sau supranume poate să fie un indicator în acest sens.

26 DIR.C.XIV/4, nr. 387, pp. 275-276, 646-647; *Anjou*, XXIX, nr. 838, pp. 462-463.

27 Franz Zimmermann, Carl Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I (1191-1342), Hermanstadt, 1892, nr. 528, pp. 480-481; *Documente privind Istoria României, Veacul XIV, C. Transilvania, vol. III (1331-1340)*, Editura Academiei Române, București, 1954, nr. 304, p. 396.

28 Spre exemplu: Ortway Tivadar, Pesty Frigyes, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvároáros történetéhez*, I (1183-1430), Pozsony, 1896 (Infra: *Ortway*, I), nr. 60, p. 103; DRH.C/12, nr. 391, pp. 408-409; DRH.C/15, nr. 112, pp. 137-138; nr. 261, pp. 442-444; *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, vol. XVI (1381-1385)*, Editori: Susana Andea, Lidia Gross, Adinel Dincă, Editura Academiei Române, București, 2014 (Infra: DRH.C/16), nr. 16, pp. 22-23; nr. 342, pp. 478-479.

29 *Ortway*, I, nr. 60, p. 103; DRH.C/12, nr. 391, pp. 408-409; DRH.C/15, nr. 480, pp. 753-755; nr. 487, pp. 764-765; nr. 501, pp. 781-783.

30 *Ortway*, I, nr. 86, pp. 136-138; DRH.C/15, nr. 183, pp. 278-279; nr. 200, pp. 327-328.

31 *Ibidem*.

32 Barabás Samu, *A római szent birodalmi grófszéki Teleki család levéltára*, I (1206-1437), Budapest, 1895 (Infra: *Teleki*, I), nr. CXLV, pp. 188-189; nr. CXLVII, pp. 190-191; DRH.C/15, nr. 301, pp. 499-500; nr. 472, pp. 744-745.

33 Mihail a fost om de mărturie al vicevoievozilor Dominic, Petru (1367), Ioan (1371) și Ladislau (1374), om de mărturie al regelui (1368), jude al nobililor în comitatul Dăbâca (1378), prin urmare este amintit în foarte multe acte ale vremii, de exemplu: *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, vol. XI (1356-1360)*, Editori: Ioan Dani, Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Konrad G. Gündisch, Sabin Belu, Editura Academiei Române, București, 1981, (Infra: DRH.C/11), nr. 122, pp. 119-120; nr. 230, pp. 239-241; nr. 263, pp. 265-266; DRH.C/15, nr. 86, pp. 110-111; nr. 269, pp. 449-450; nr. 326, pp. 522-523.

34 DRH.C/15, nr. 7, pp. 7-8; nr. 363, p. 565; DRH.C/16, nr. 8, p. 15; nr. 39, pp. 64-66.

35 DRH.C/16, nr. 8, p. 15; nr. 39, pp. 64-66.

36 *Ibidem*.

37 *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, vol. XIII (1366-1370)*, Editori: Ioan Dani, Konrad Gündisch, Viorica Pervain, Aurel Răduțiu, Adrian Rusu, Susana Andea, Editura Academiei Române, București, 1991 (Infra: DRH.C/13), nr. 485, pp. 721-731.

38 *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, vol. XIV (1371-1375)*, Editori: Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Susana Andea, Lidia Gross, Editura Academiei Române, București, 2002, (Infra: DRH.C/14), nr. 253, pp. 377-378.

Henke.

Cu supranumele Henke (*dictus Henke*) îi avem pe frații Ladislau, Mihail și Toma, nobili de Gurfolua, com. Cluj (Giurfalău, Gheorgheni, jud. Cluj), prezenți în acte tot din a doua parte a veacului al XIV-lea³⁹.

Kende.

În acest caz avem două persoane numite Kende, tată și fiu: Nicolae și fiul său Mihail, nobili de Malomviz / Malomuyz, districtul Hațeg (Râu de Mori, jud. Hunedoara). Ei sunt amintiți într-un act din anul 1359.⁴⁰

Pythyr.

Această poreclă a fost purtată de posibیلی frați (sau altfel de rude) Nicolae zis (*dictus*) Pythyr și Toma zis Pythyr din comitatul Timiș. Ei sunt amintiți într-un act emis în anul 1372.⁴¹

Rauaz.

Cei numiți Șiretul / Vicleanul (*dictus Rauaz*; în limba maghiară: *ravas* = șiret, viclean), menționați documentar în a doua jumătate a secolului XIV, sunt: Dominic⁴², Luca⁴³ și Petru⁴⁴. Dominic este tatăl celorlalți doi, precum și al unui anume Mihail⁴⁵, despre care apoi se precizează că este frate uterin (adică numai după mamă, dar având tați diferiți) cu Luca și Petru⁴⁶, probabil acesta reprezentând motivul pentru care numai Luca și Petru erau ziși Rauaz, la fel ca tatăl lor.

Urken / Vrkun / Wrkun.

În acest caz avem de-a face cu membrii a trei generații ale unei familii ce purtau supranumele Vrkun. Este vorba despre Ioan (menționat ca răposat)⁴⁷, despre fiul său Iacob⁴⁸ și despre nepotul său Mihail⁴⁹, fiul lui Iacob, toți ziși Vrkun. Deși actele vorbesc despre trei generații ale unei familii toți trei indivizii numiți Vrkun au fost menționați abia în ultimul sfert al secolului XIV.

În afară de Ioan, Iacob și Mihail ziși Vrkun, în documente apare și un anume Vrkun, fără vreun alt nume, tată al lui Ioan⁵⁰. Să fie vorba despre primul purtător al numelui (sau poreclei) Vrkun, de la care apoi a trecut asupra lui Ioan, Iacob, respectiv Mihail? Probabil că acesta a fost parcursul supranumelui în cauză.

Vrdug / Urdug / Wrduq / Wrdugh / Vrdung.

Cu porecla sau supranumele Dracul (în limba maghiară: *ördög* = drac, diavol) au fost „alintați” doi dintre reprezentanții unei familii nobile din comitatul Sătmar: Andrei și fiul său Simon. Andrei⁵¹ este amintit în acte începând cu anul 1312, iar Simon⁵² doar în 1318.

Was / Was.

Cel mai important și relevant exemplu al demersului meu este cel al membrilor familiei Was / Was. Porecla *Was* a lui Nicolae zis Was cel Bătrân / senior (sau cel Mare / maior) devine supranume, la un moment

39 Jakab Elek, *Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez*, I, Buda, 1870 (Infra: *Jakab 1870*), nr. XXXII, pp. 56-57; *DRH.C/13*, nr. 97, pp. 167-170.

40 Antonius Fekete Nagy, Ladislaus Makkai, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum*, Études sur l'Europe Centre-Orientale, 29, Budapest, 1941 (Infra: *Documenta Valachorum*), nr. 107, p. 143; *DRH.C/11*, nr. 349, p. 345.

41 *Documenta Valachorum*, nr. 197, pp. 239-244; *DRH.C/14*, nr. 156, pp. 237-240.

42 *Teleki*, I, nr. LXXXI, pp. 120-121; nr. LXXXII, p. 121; *DRH.C/12*, nr. 59, pp. 42-44; nr. 81, p. 62; *DRH.C/13*, nr. 303, pp. 466-467; nr. 308, pp. 474-475; nr. 486, pp. 731-732; nr. 490, pp. 739-740.

43 *DRH.C/15*, nr. 111, pp. 136-137; nr. 117, pp. 143-145.

44 *DRH.C/15*, nr. 111, pp. 136-137; nr. 117, pp. 143-145; *DRH.C/16*, nr. 409, pp. 564-567.

45 *DRH.C/13*, nr. 308, pp. 474-475.

46 *DRH.C/13*, nr. 486, pp. 731-732.

47 *DRH.C/15*, nr. 412, pp. 628-630.

48 *DRH.C/12*, nr. 154, pp. 127-129; *DRH.C/15*, nr. 412, pp. 628-630.

49 *DRH.C/15*, nr. 407, pp. 619-620; nr. 412, pp. 628-630; nr. 414, pp. 631-635 etc.

50 *DRH.C/15*, nr. 414, pp. 631-635.

51 Géresi Kálmán, *A nagy-károlyi gróf Károlyi-család oklevéltára*, I (1253-1413), Budapest, 1882 (Infra: *Károlyi*), nr. XXXIX, pp. 39-41; *DIR.C.XIV/1*, nr. 162, pp. 198-199 și nr. 163, pp. 199-200.

52 Kállay, I, nr. 79, p. 27; *DIR.C.XIV/1*, nr. 308, p. 292; Kristó Gyula, *Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia / Anjou-kori Oklevéltár*, V, 1318-1320, Budapest-Szeged, 1998, nr. 79, p. 43.

dat fiind utilizat de mai mulți bărbați ai familiei – Nicolae zis Vos cel Tânăr (sau cel Mic), Ladislau zis Vos cel Tânăr, Desideriu zis Vos, Toma cel Roșu / zis Vos și Ioan zis Vos.⁵³

Porecla / supranumele Was apare treptat la membrii familiei, după cum încep și aceștia să fie menționați în documente:

- Nicolae zis Vos senior – 1315 (anul reprezintă momentul mențiunii cu porecla / supranumele Vos)⁵⁴
- Nicolae zis Vos junior (frate cu Laurențiu, Dezideriu și Ladislau, ziși Vos, cu Ioan zis Acel, Petru cel Roșu și Toma cel Roșu / zis Vos) – 1329⁵⁵
- Ladislau zis Vos – 1329⁵⁶
- Ioan zis Vos (fiul lui Nicolae zis Vos senior) – 1341⁵⁷
- Dezideriu zis Vos – 1347⁵⁸
- Laurențiu zis Voos – 1354⁵⁹
- Toma cel Roșu / zis Vos – 1366⁶⁰
- Ladislau zis Vos (fiul lui Toma zis Vos) – 1366⁶¹
- Leukus zis Vos (fiul lui Toma zis Vos) – 1366⁶²
- Paul zis Vos (fiul lui Nicolae zis Vos junior) – 1367⁶³
- Ștefan zis Vos (fiul lui Nicolae zis Vos junior) – 1370⁶⁴

De asemenea este important faptul că alți frați ai lui Nicolae zis Vos cel Tânăr, ai lui Laurențiu, Ladislau și Dezideriu, nu sunt numiți Vos, ci au alte porecle, cu siguranță rezultate în urma unor clare însușiri personale (culoarea părului sau a pielii, putere ori rezistență fizică⁶⁵): Petru Rufus (cel Roșu / Roșcatul)⁶⁶, Toma Rufus (cel Roșu / Roșcatul)⁶⁷ și Ioan zis Acel (Oțel)⁶⁸.

Zopus / Zupus.

Și un ultim posibil supranume din secolul XIV (a doua jumătate) de pe teritoriul supus cercetării este cel al lui Nicolae zis (*dictus*) Zopus⁶⁹, purtat și de fiul său, tot Nicolae, nobil de Evrke, com. Cluj (Urca, jud. Cluj)⁷⁰, amintit în documente mai des decât tatăl său.

*

53 Pentru membrii familiei Wass în secolul al XIV-lea a se vedea András W. Kovács, *The History of the Wass de Czege Family* (infra: Kovács 2005), Edmund Siemers – Stieftung, Hamburg, 2005, pp. 51-65 și Tabelul genealogic nr. 1.

54 *Documente privind Istoria României, Veacul XIV, C. Transilvania, vol. I (1301-1320)*, Editura Academiei Române, București, 1953 (Infra: DIR.C.XIV/1), nr. 235, pp. 243-244; Jakó Zsigmond, *Erdély okmánytár, II (1301-1339)*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II Forráskiadványok 40., Budapest, 2004, nr. 256, p. 116 (Infra: *Erdély okmánytár, II*); W. Kovács András, Valentin Antal, *A Wass család cegei levéltára*, Napoca Star nyomda, Kolozsvár, 2006, nr. 13, p. 217 (Infra: *Wass család*).

55 *Documente privind Istoria României, Veacul XIV, C. Transilvania, vol. II (1321-1330)*, Editura Academiei Române, București, 1953 (Infra: DIR.C.XIV/2), nr. 525, pp. 268, 398; *Erdély okmánytár, II*, nr. 633, p. 235; *Wass család*, nr. 22, p. 221.

56 *Ibidem*.

57 DIR.C.XIV/4, nr. 40, p. 35; Jakó Zsigmond, *Erdély okmánytár, III (1340-1359)*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II Forráskiadványok 47., Budapest, 2008, nr. 62, pp. 51-52 (Infra: *Erdély okmánytár, III*); *Wass család*, nr. 63, p. 235.

58 DIR.C.XIV/4, nr. 529, pp. 361, 661-662; *Erdély okmánytár, III*, nr. 389, pp. 151-152; *Wass család*, nr. 86, p. 244.

59 Nagy Imre, Deák Farkas, Nagy Gyula, *Hazai oklevéltár 1234-1536*, Budapest, 1879 (Infra: *Hazai okl.*), nr. 243, pp. 259-260; DRH.C/10, nr. 245, pp. 251-252.

60 DRH.C/13, nr. 104, pp. 178-179; *Wass család*, nr. 138, p. 261.

61 DRH.C/13, nr. 150, p. 260; *Wass család*, nr. 142, pp. 262-263.

62 DRH.C/13, nr. 163, pp. 278-280.

63 DRH.C/13, nr. 243, pp. 401-402; *Wass család*, nr. 146, p. 264.

64 DRH.C/13, nr. 478, pp. 708-709; *Wass család*, nr. 154, p. 266.

65 cKovács 2005, p. 98.

66 *Documente privind Istoria României, Veacul XIV, C. Transilvania, vol. III (1331-1340)*, Editura Academiei Române, București, 1954 (Infra: DIR.C.XIV/3), nr. 269, p. 366; DRH.C/11, nr. 392, pp. 399-400; *Wass család*, nr. 36, p. 226; nr. 121, p. 254 etc.

67 DIR.C.XIV/3, nr. 269, p. 366; DIR.C.XIV/4, nr. 675, p. 468; DRH.C/11, nr. 397, pp. 404-405; *Wass család*, nr. 36, p. 226; nr. 90, p. 245; nr. 122, p. 254 etc.

68 DIR.C.XIV/4, nr. 675, p. 468; DRH.C/10, nr. 64, pp. 60-62; DRH.C/11, nr. 392, p. 399-400; *Wass család*, nr. 90, p. 245; nr. 94, p. 246; nr. 121, p. 254 etc.

69 Teleki, I, nr. CXLIV, pp. 187-188; DRH.C/15, nr. 425, pp. 647-648.

70 Teleki, I, nr. LXXIII, pp. 112-113; nr. CXLIV, pp. 187-188; DRH.C/11, nr. 463, pp. 480-481; DRH.C/15, nr. 425, pp. 647-648 etc.

După cum s-a văzut mai sus – în acest sens opiniile cercetătorilor fiind convergente – categoria supranumelor este compusă din: 1) supranume locative; 2) supranume de relație (familială; în general patronime) / supranume patronimic; 3) supranume de ocupație sau funcție; 4) porecle. Mariano Fresta adaugă și *supranumele matronimic*, dând ca exemplu numele lui Dante Alighieri, cognomenul Alighieri fiind derivat din numele soției străbunicului lui Dante, o anume Aldighiera, originară din Ferrara⁷¹.

Majoritatea supranumelor și-au păstrat înțelesul și pentru posteritate, existând însă destule cazuri de porecle, apoi de supranume, ale căror semnificație inițială nu mai este inteligibilă. Dacă se poate determina semnificația supranumelui se poate înțelege și modul în care a apărut porecla ce s-a transformat în supranume. După cum am arătat deja, supranumele înregistrate și utilizate pentru acest material sunt: Borza, Cantor, Cheh, Chepe, Darabus, Henke, Kende, Pythyr, Rauaz, Vrkun, Vrdug, Vos și Zopus. Astfel, din perspectiva semnificației, supranumele pot fi împărțite în următoarele categorii:

1. supranume rezultate din porecle etnice (Cheh – Cehul);
2. supranume rezultate din porecle de ocupație (Cantor);
3. supranume născute din porecle referitoare la caracter, fizic etc. (Darabus, Rauaz – Vicleanul, Vrdug – Dracul, Vos – Fier / Fierul, Zopus – Sugarul).

Încadrarea câtorva dintre supranume este neclară, ca și semnificația lor de altfel, de aceea nu fac obiectul vreunei categorii.

În ceea ce privește statutul social al purtătorilor supranumelor avute în vedere aici nu se pot face deocamdată constatări relevante. Totuși, se poate face observația că toate supranumele aparțin familiilor unor nobili, acest lucru fiind probabil determinat de faptul că în primul rând nobililor le erau menționați documentar membrii familiei / neamului, mai ales că numeroase înscrisuri medievale se referă la diferite litigii privind proprietățile funciare, iar dintre laici nobilii erau principalii deținători ai pământului.

Ținând seama de numărul redus de supranume de familie înregistrate, realizarea altor tipuri de statistici (de pildă: răspândirea geografică a supranumelor și a categoriilor acestora etc.) nu își au rostul în acest moment, însă prin continuarea cercetărilor, care în opinia mea ar însemna și înregistrarea tuturor supranumelor (din toate categoriile enumerate mai sus), s-ar putea obține informații statistice relevante pentru onomastică, dar și pentru diferite aspecte ale vieții cotidiene din Transilvania medievală.

În loc de concluzii

Cu riscul de a mă repeta, trebuie să precizez că scopul acestui material nu a fost de a supune analizei supranumele din Transilvania medievală, ci numai de a surprinde apariția acestuia, mai precis momentul în care un *supranume individual* devine *supranume de familie*. În acest sens am utilizat supranumele de familie rezultate din *porecle*, deoarece acest tip de exemplu mi s-a părut cel mai relevant pentru demersul de față în stadiul actual al cercetărilor.

De asemenea, era necesară o clarificare a termenilor, pentru a înțelege ce este un supranume de familie și care este deosebirea esențială față de un supranume personal (o poreclă, un supranume de ocupație etc.). Cred că am reușit acest lucru într-o oarecare măsură, mai ales că problema nu este încă clarificată pe deplin în domeniul cercetării onomastice.

În urma prezentării cazurilor de supranume de familie cred că scopul principal a fost atins, din exemple reieșind clar că perioada în care se „nasc” primele cognomene cu origine în porecle este veacul al XIV-lea, chiar prima parte a acestuia.

În ce-i privește pe indivizii numiți Vos, Cantor, Cheh etc. se poate observa foarte bine că avem de-a face deja cu un supranume de familie, deoarece mai mulți membri ai familiei au preluat elementul onomastic respectiv, motivația inițială (afectivă, peiorativă etc.) a acordării poreclei dispărând.

În încheiere doresc să atrag atenția asupra acestui tip de element onomastic, *supranumele de familie*, deoarece un număr mare dintre acestea au supraviețuit până în zilele noastre, de regulă sub forma numelor de familie. Studiul acestora poate aduce lămuriri cu privire la originea, vechimea și felul în care au apărut o bună parte dintre numele de familie purtate și azi pe teritoriul Transilvaniei.

⁷¹ Fresta 1997, p. 4 și nota 5, p. 4.

The first family surname in medieval Transylvania (XIV century)

(Abstract)

In this article, I intended to capture the moment of the appearance of the surname (the unofficial family name) in medieval Transylvania and the neighboring counties of the west and north (Caraș, Timiș, Arad, Zarand, Bihor, Crasna, Solnoc Mijlociu, Sătmar and Maramureș). For this purpose, I recorded the first such names from the official documents of the time (14th century), but only those that originated in a nickname. I have chosed to take into account only the surnames resulted from nicknames, because in their case one can best notice how a person's nickname passes over other members of his family, usually representatives of the next generations.

The examples of surnames (in our case family surnames) presented in this article, clearly indicate that their appearance can be safely placed in the fourteenth century, the oldest surnames going back as the first part of that century. The importance of family surnames goes beyond Transylvania's medieval history, providing information that can help us understand today's realities, namely the origin of some of our current surnames, which originate in many cases in medieval or modern surnames (family surnames).

Încă ceva despre Mircea cel Bătrân, înrudirile și rubedeniile sale. Completări genealogice și familiale

Mihai Florin HASAN

Cuvinte cheie: Basarabi, Genealogie, Radu I, doamna Kalinikia, Țara Românească.

Keywords: Basarab dynasty, Genealogy, Radu the Ist, Kalinikia, Vallachia.

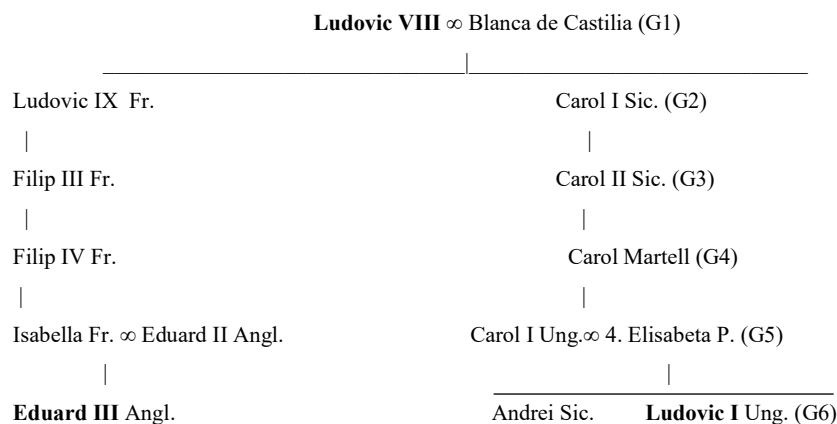
Acest studiu vine ca o completare și o clarificare la un studiu anterior al nostru¹, ce cuprindea trimiteri și la familia domnitorului muntean amintit în acest titlu. În urmă cu șapte ani nu realizasem încă toate conexiunile, care să ne conducă spre soluțiile genealogice pe care le propunem în aceste rânduri. De ce soluții? Deoarece acestea nu privesc doar persoana mamei domnitorului, ci și pe acela al soțiilor sale, care părea pe atunci rezolvată: Mircea avusese o singură soție, o aristocrată maghiară și un singur fiu legitim ce i-a urmat la tron, Mihail. Propunem acum o nouă soluție: cel puțin două soții și mai mulți fii legitimi. Andrei Pippidi a adus, extrem de recent, noi clarificări acestei probleme², dar credem că mai putem adăuga o serie de astfel de clarificări. Rămân încă de integrat în această schemă genealogică Aldea, boierul donator la Kutlumus, „mă-năstirea noastră”³, după expresia acelui jupan, apoi Layk acel fiu amintit al lui Mircea ca fugit de la curtea lui Sigismund de Luxemburg⁴, dar și alte aspecte.

Demarăm acest studiu printr-o coborâre explicativă asupra unui termen latin extrem de important în ecuația acestei demonstrații: *consanguineus*. L-am mai amintit și în studiul din 2012, dar atunci nu i-am perceput adevărata importanță și acest fapt ne-a dus pe o pistă greșită, pe care cu această ocazie dorim să o amendăm și să o corectăm. Adevărata valoare a termenului și înțelegerea sa profundă pentru familiile medievale ni s-a reliefat în studiul dedicat familiei nobiliare de Șintereag⁵. Atunci am realizat că acest termen nu este unul simplu, utilizat pentru a reliefa relații de familie vagi sau termeni de curtoazie. Este un termen extrem de precis conectat real cu relațiile de sânge pe linie masculină în special, dar nu exclusiv, dintr-un strămoș comun⁶. De data aceasta le vom puncta genealogic pentru a indica realitatea concretă a legăturii de sânge. Astfel vom explica, fără urmă de dubiu, ceea ce ne-am propus în acest studiu dedicat rubedeniilor lui Ioan Mircea, de la a cărui moarte au trecut deja 601 ani.

-
- 1 Mihai-Florin Hasan, „Aspecte ale relațiilor matrimoniale dinastice munteano-maghiare din secolele XIV-XV”, în *Revista Bistriței*, no. 27, 2013, pp. 128-159.
 - 2 Andrei Pippidi, „Despre „Dan voievod”. Rectificări cronologice și genealogice”, în *Studii și Materiale de Istorie Medie (SMIM)* no. XXXI, Editura Istros, Brăila, 2013, pp. 47-96.
 - 3 *Documenta Romaniae Historica*, seria B, Țara Românească, vol. I, Editura Academiei RSR, București, 1966, doc. 19, p. 47 (în continuare DRH, B).
 - 4 *Documenta Romaniae Historica*, seria D, Relații între Țările Române, vol. I (1222-1456), Editura Academiei RSR, București, 1977, doc. 172, p. 273 (mai departe DRH, D).
 - 5 Mihai-Florin Hasan, „Familia nobiliară de Șintereag [Somkerek] și evoluția acesteia de la finalul epocii angevine până în timpul jagellonilor [secolele XIV-XVI] A. Dinamica unui domeniu familial 1382-1481”, în *Revista Bistriței*, no. 29, 2015. Mai departe Somkerek I.
 - 6 Nu vom reveni asupra acestor aspect tehnice pe care le-am discutat cu prilejul discuțiilor legate de genealogia neamului Becsegergely, vezi Somkerek I.

Mihai Florin HASAN, doctor în istorie, profesor la Seminarul Teologic Ortodox din Cluj-Napoca, email: hasanmihai@gmail.com

Un exemplu regal de la care vom porni pentru a demonstra realitatea consangvinității documentare este o scrisoare a regelui Eduard al III-lea al Angliei (1327-1377) către regele Ludovic I cel Mare al Ungariei (1342-1382) pe care îl numea *consanguineo nostro*⁷. Actul datează din anul 1346 și este o urmare a ambasadei abatelui Siegfried la curtea Angliei și care a generat răspunsul regelui englez⁸. În cele două scrisori regale (scrisoarea răspuns și scrisoarea credențială a ambasadorului) regele englez a subliniat de fiecare dată relația sanguină a celor doi regi dintr-un strămoș comun: „*Magnifico Principi, Domino Lodowico, Dei gratia, Regi Hungariae Illustri, consanguineo suo carissimo, Edwardus, eadem gratia Rex Franciae et Angliae et Dominus Hiberniae, salutem et votiuis semper successibus gloriari. Serenitatis Vestrae Litteras super morte probrosa et lugubri, clarae memoriae, Andreae Regis Siciliae, Fratris Vestri, per venerabilem virum, Siffridum Abbatem Sancti Benedicti iuxta fluuium Goron, ambassiatorem vestrum missas, recepimus*”⁹, respectiv „*Magnifico Principi, Domino Lodowico, Dei gratia, Regi Hungariae Illustri, Consanguineo suo carissimo: Edwardus etc. in desolatione solatium cum salute*”¹⁰. Ambele adresații regale conțin trimiteri explicite la faptul că cei doi regi sunt consângeni. Cine este strămoșul lor comun? Conform celor mai simple genealogii, ce se găsesc în orice lucrare dedicată subiectului genealogic al familiei Capețiene (cu ramura Angevină aferentă) sau chiar pe internet, strămoșul comun este regele francez Ludovic al VIII-lea (1187-1226, r: 1223-1226). Acesta a fost căsătorit cu Blanca de Castilia (1188-1252), iar printre urmașii lor s-au numărat viitorul rege al Franței Ludovic al IX-lea cel Sfânt (1214-1270, r: 1226-1270) și Carol I, rege al Siciliei (1226/1227-1285; r: 1266-1285), fondator al celei de-a doua dinastii d’Anjou și străbunicul regelui Carol I al Ungariei (mai cunoscut și mai popular ca și Caroberto sau Carol Robert, cu toate că numele său regal a fost „Carolus”/Carol, 1288-1342, r. efectiv: 1308-1342).



Tabel genealogic 1. Strămoșii comuni ai regilor Eduard al III-lea și Ludovic I al Ungariei conform legilor consangvinității masculine, așa cum erau înțelese în Evul Mediu.

La a VI-a generație în descendență directă din Ludovic al VIII-lea Capet și Blanca de Castilia, regele Eduard al III-lea și regele Ludovic I-ul erau veri la a 4-a spiță după moșii lor Ludovic al IX-lea și Carol I, care fuseseră frați buni dintr-o căsătorie legitimă și recunoscută de către Biserica Romană. Regele Eduard își exprima condoleanțele pentru uciderea vărului său Andrei, răposatul rege al Siciliei, și îl asigura pe vărul

7 Printre primele mențiuni ale acestei scrisori în studii dedicate relațiilor anglo-maghiare vezi Alexander Fest, „Political and Spiritual Links between England and Hungary”, în *The Hungarian Quarterly*, vol. 1, Society Of The Hungarian Quarterly, Budapest, 1936, p. 77. Reluat mai apoi într-un studiu mai complex: Sándor Fest, „Anglo-Hungarian Historical and cultural relations”, în *Angol Filológiai Tanulmányok (Hungarian Studies in English)*, no. 4, CAHS, University of Debrecen, 1969, pp. 5-44. La <http://www.jstor.org/stable/41261582>. O analiză complexă asupra traseului efectuat de către aducătorul scrisorii, vezi la Sarolta Homonnai, „Western Europe and Hungary in 1346 as reflected in the daily life of a diplomatic mission”, în *Chronica*, no. 5, Budapest, 2005, pp. 85-96. Textul a fost publicat de către Georgius Fejér, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*, vol. IX-1, Typis Typogr. Regiae Vniuersitatis Vngaricae, Budae, 1833, doc. 205, pp. 368-369 (mai departe, Fejér, CDHEC).

8 Sarolta Homonnai, „Western Europe and Hungary in 1346 as reflected in the daily life of a diplomatic mission”, în *Chronica*, no. 5, Budapest, 2005, pp. 86-88.

9 Fejér, CDHEC, vol. IX-1, doc. 205, pp. 368-369.

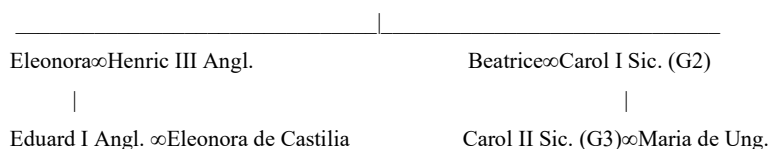
10 *Ibidem*, doc. 206, p. 370.

regal de tot suportul său în cadrul campaniei sale napolitane. În acest prim caz pe care l-am adus în discuție consangvinitatea, relația de sânge, de neam, de clan nu este o „poveste” de curtoazie. Regele Angliei știa că sunt rude bune după un strămoș comun și puncta acest fapt în două acte oficiale.

În anul 1285 regina Maria a Siciliei, soția lui Carol al II-lea al Siciliei, fiica regelui Ștefan al V-lea al Ungariei și a Elisabetei Cumana, pe când se străduia să adune suma de răscumpărare a soțului său capturat de către aragonezi¹¹ a confirmat faptul că a primit suma de 800 de uncii de aur de la consăngeanul ei, regele Eduard I al Angliei: „...*ab Excellentissimo Principe Domino Heudoardo Dei gr. illustri rege Angliae, Charissimo Consanguineo nostro, 800. vncias auri ponderis generalis pro valore duorum millium librarum*”¹². Explicită este și valoarea convertită în 2000 de livre a unciilor de aur.

Cum putea fiica unui lider tribal cuman, a unui *regulus paganorum*, să fie consăngeana ilustrului și îndepărtatului rege al Angliei, care totuși contribuia la acest preț de răscumpărare a lui Carol al II-lea tocmai prin legătura sângelui? Legătura de sânge se făcea prin soțul Mariei, regele Carol al II-lea, a cărui mamă, Beatrice de Provence (1229-1267) era fiica contelui de Provence, Ramon IV Berenguer. O altă soră a ei, Eleonora (1223-1291), a fost regină a Angliei și mama regelui Eduard I (1239-1307, r: 1272-1307), deci regina Neapolului se referea la rudele de sânge ale soțului său, care prin matrimoniu, deveniseră și rudele sale de sânge.

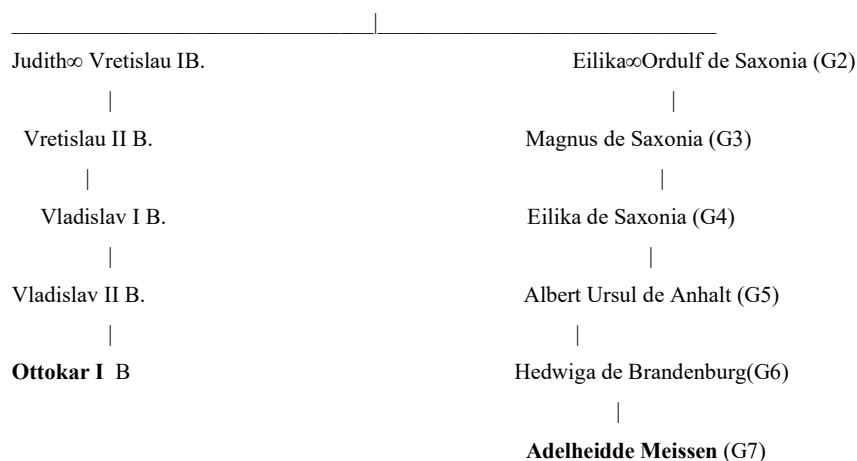
Ramon IV Berenguer ∞ Beatrice de Savoia (G1)



Tabel genealogic 2. Relația de consangvinitate dintre Eduard I și Carol al II-lea ce este denumită în cazul celor doi veri primari (G3) cu forma masculină de *consobrini* (masc., *consobrinus*, -i; fem., *consobrina*, -e), adică veri primari sau veri după surori. În acest caz strămoșul comun este contele Ramon al IV-lea. Este un caz de consangvinitate transmisă prin femei de la un strămoș comun.

În 1199 regele Ottokar I al Boemiei invoca *consangvinitatea* ca motiv al divorțului său¹³, din moment ce prima sa soție, Adelheide de Meissen, cu care s-a căsătorit în 1178¹⁴ se înrudea cu el în a șasea generație prin *consobrini*.

Henric de Schweinfurt ∞ Gerberga de Hennenberg (G1)



Tabel genealogic 3. Relația de consangvinitate dintre Ottokar I și prima sa soție, Adelheid de Meissen, (G6-G7, veri de gradul 4 în descendență 1) prin *consobrini*, strămoșul comun fiind Henric de Schweinfurt.

11 Alexander Fest, „Political and Spiritual Links between England and Hungary”, în *The Hungarian Quarterly*, vol. 1, Society of the Hungarian Quarterly, Budapest, 1936, p. 77.

12 Fejér, CDHEC, vol. V-3, pp. 309-310. Vezi și vol. VII-2, doc. 376, p. 109.

13 *Ibidem*, VII-5, doc. 81, p. 151.

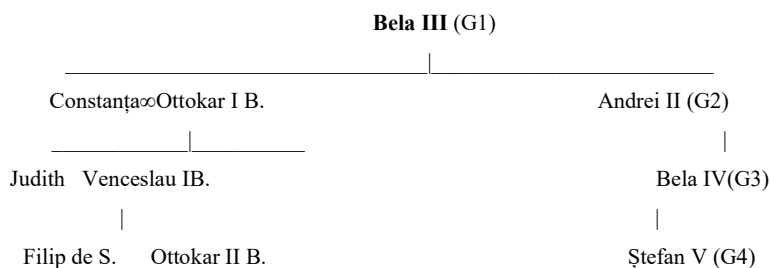
14 Martin Wihoda, *Vladislaus Henry: the formation of Moravian identity*, Brill Academic Publishers, Boston, 2015, pp. 15, 299.

Interesant în cazul lui Ottokar I al Boemiei și a divorțului său din 1199 este faptul că regele ceh s-a căsătorit cu prințesa Constanța de Ungaria¹⁵, adică tot cu o rudă de sânge, apropiată sangvin, după cum vom arăta mai jos.



Tabel genealogic 4. Relația de consangvinitate dintre Ottokar I al Boemiei și cea de-a doua sa soție, Constanța de Ungaria, era mult mai îndepărtată (G6-8, veri de gradul 4 în descendența a 3-a) decât cea invocată de către rege pentru divorțul de prima sa soție. Un alt model de consangvinitate pornind pe legătura frate-frate dintr-un strămoș comun, în cazul de față prințul Vazul, fiul lui Michael.

La 1271 regele Ștefan al V-lea amintea meritele episcopului din Aquilea, Filip, în negocierea unui armistițiu cu regele Ottokar al II-lea al Boemiei¹⁶. Documentul respectiv amintește termenul de *consanguineus* de două ori. De amândouă dată termenul este folosit de către regele Ștefan al V-lea în raport cu personajele deja menționate. Am arătat deja faptul că Ottokar I și Constanța erau înrudiți printr-un strămoș comun, Vazul. Acest fapt era suficient pentru a-i denumi consângeni pe Ștefan al V-lea și pe Ottokar al II-lea. Relația consangvină dintre cei doi se reîntărise prin fiica lui Bela III, Constanța, bunica lui Ottokar al II-lea, dar și a lui Bernhard de Spanheim, duce de Carintia și tatăl lui Filip, episcopul nominal de Aquilea. Ea era și mătușa paternă a regelui Ștefan al V-lea.



Tabel genealogic 5. Relația de consangvinitate dintre Filip de Spanheim, Ottokar al II-lea al Boemiei și Ștefan al V-lea al Ungariei (veri de gradul 2) prin frate-soră având ca și strămoș comun pe regele Bela al III-lea.

Considerăm că aceste cinci exemple regale sunt suficiente pentru a demonstra faptul că monarhii perioadei medievale nu foloseau acest termen în necunoștință de cauză, ba mai mult erau foarte bine informați în legătură cu liniile lor de sânge. Informațiile se transmiteau pe cale orală în cadrul familiei sau poate chiar tinerele vlăstare erau obligate să-și umple mintea cu toate aceste legături sangvine, care la un moment dat trebuia să le ofere diverse beneficii sau răspunsuri asupra relațiilor politico-diplomatice de pe continentul european. Deci nu putem afirma cu lejeritate că desigur toți monarhii europeni se considerau rude între ei și foloseau termenul ca o curtoazie gratuită. Sângele oferea puternice legături de clan și familie într-o perioadă în care onoarea era garantată sau spălată în/cu sânge.

¹⁵ Fejér, CDHEC, VII-5, doc. 81, p. 151.

¹⁶ Fejér, CDHEC, VII-5, doc. 238, p. 375.

Un exemplu mai dorim să îl discutăm, iar cu această ocazie am oferi și o corectură pentru o genealogie pe care am propus-o în urmă cu 7 ani în cazul Basarabilor din primele generații. Atunci am afirmat faptul că consangvinitatea lui Vladislav Vlaicu cu Ladislau Dobokai provine din relația matrimonială a doamnei Clara¹⁷, soția lui Nicolae Alexandru și mamă a unei serii vlăstare domnești (necunoscută – numită de obicei Elisabeta¹⁸, Ana, Anca, Radu). Este destul de evident, în lumina celor afirmate mai sus, că acest scenariu nu se probează. Nici eventualul scenariu propus de Petru Iambor¹⁹ al unei căsătorii duble (Nicolae Alexandru-Clara, Ioan Dobokai-fiică a lui Basarab I) ce să justifice relațiile consanguine nu poate fi luat în calcul. Trebuie văzut personajul ce a fost strămoș comun al celor două familii, iar indiciul se găsește în documentul pe care l-am discutat și noi în 2012-2013²⁰. Atunci am crezut că Ladislau era legat de termenul *nepos*, latinescul „nepot”²¹, în relație cu Micud, pe când referirea se făcea de către scribul domnesc la Ioan/*Janusmeister*, ce era nepotul lui Micud banul²². Astfel, în document avem subliniat personajul ce a fost strămoș comun: banul Micud (al II-lea) din neamul Kökényesradnót²³. În logica consangvinității rudenă dintre Vladislav și Ladislau vine prin G(enerația)2 a legăturii de sânge (frate-soră, adică doamna nobilă necunoscută și fratele său, Nicolae, tatăl lui Ioan și bunicul lui Ladislau Dobokai). Cu cine s-a căsătorit această fiică a banului Micud? În nici un caz cu Basarab I, ci cu tatăl acestuia, cu Thotomer²⁴. Basarab I s-a născut pe la 1278²⁵. Căsătoria a putut fi astfel încheiată pe când familia Csák era aliată cu Kökényesradnót. Aceasta a avut loc, după părerea noastră, în anii tulburi 1274-1276 când grupul Csák-Aba l-au numit pe Micud ca și ban de Severin²⁶.

Conform ultimelor analize arhondologice putem plasa guvernarea lui Micud/Mikod în Severin între septembrie 1275 (cu siguranță deja la 10 decembrie) și undeva în cursul anului 1276²⁷. Micud a mai îndeplinit și funcția de comite de Dăbâca (Doboka) în două rânduri (1262-1268, 1274, nov.)²⁸.

Apropierea banatului de Severin maghiar de probabilele domenii ale lui Thotomer sau a rudelor sale și balansul, ce trebuie bănuț – al stăpânitorilor de dincolo de Carpați ai românilor, între tătarii Hoardei și regatul Ungariei²⁹ la finalul secolului al XIII-lea, i-a determinat pe acești *principes* cu posibile aspirații statale să se apropie prin legături de sânge de personajul ce guverna în numele partidei baroniale a Csákilor banatul Severinului, undeva în cursul anului 1275³⁰.

17 Mihai-Florin Hasan, *op.cit.*, pp. 148-149.

18 Petru Iambor, „Nobilii de Dăbâca și relațiile cu Țara Românească în veacul al XIV-lea”, în *Acta Musei Napocensis*, vol. 16, Cluj-Napoca, 1979, p. 219, nota 21 arată temeuriile acestei denumiri antroponimice.

19 *Ibidem*, p. 219.

20 DRH, D, doc. 60, p. 105.

21 Mihai-Florin Hasan, *op.cit.*, p. 146 și nota 190.

22 DRH, D, doc. 60, p. 105.

23 Despre istoria personajului, pentru a nu mai reveni, vezi Mihai-Florin Hasan, *op.cit.*, p. 145 și notele aferente.

24 Pentru această opțiune, vezi nota noastră din studiul citat deja, anume nota 69, p. 135. Pagina din studiul lui Vásáry era trecută greșit, fiind de fapt p. 152. În același sens de Totomer/Tatomir s-a pronunțat și Maria Holban invocând deasă confuzie dintre *t* și *c* din perioada medievală, vezi *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, Editura Academiei RSR, București, 1981, p. 103, nota 29. Cercetătoarea a indicat faptul că acest lucru a fost observat încă de J. Karácsony din anii 1910. Studiul a fost publicat în revista *Századok* din anul 1910 sub titlul „Az oláh országi (havaselyi) vajdák családja”, iar la p. 178 canonicul maghiar a arătat că deși Fejér în CDHEC, VIII/3, p. 625 a tradus numele cu Thocomer, confuzia dintre *c* și *t* ar fi trebuit să îl facă mai atent în condițiile în care Thatamer, vicecancelarul regal, a scris actul respectiv. Coborârea la documentul original l-a determinat pe G. Györffy să creadă că acel nume se citește Thotomer așa cum considerăm și noi inclusiv prin publicarea acestor specimene de scris ale vicecancelarului regal.

25 Vezi precizările noastre, *op.cit.*, p. 140.

26 Pe larg la Tudor Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, ICR, Cluj-Napoca, 2003, pp. 171-172, 191, nota 25.

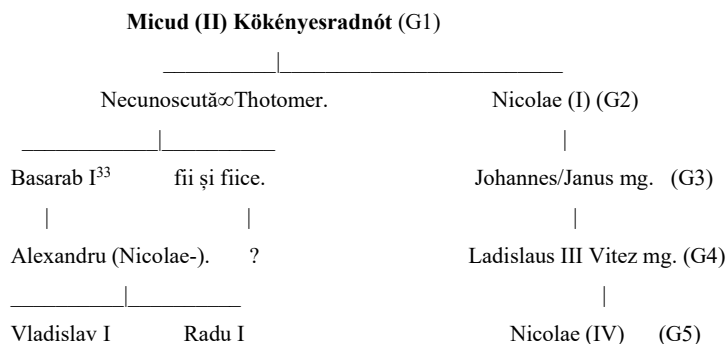
27 Attila Zsoldos, *Magyarország világi archontológiája 1000-1301*, MTA T.I., Budapest, 2011, p. 50.

28 *Ibidem*, p. 148. Vezi și András W. Kovács, *Az erdélyi vármegyék középkori archontológiája*, ETF, Kolozsvár, 2010, pp. 31-32. O opinie diferită, în sensul în care în cazul comitelui de Dăbâca ar trebui să-l vedem pe tatăl lui Micud, adică Micud (I) vezi Tudor Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea*, pp. 260, 398.

29 Viorel Achim, *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimii Arpadieni*, Editura Enciclopedică, București, 2008, p. 231, despre reculul treptat al Ungariei în raport cu Hoarda mongolă. Vezi complementar, Denis Căprăroiu, „Scurte considerații privitoare la câteva aspecte ale începuturilor reședinței domnești de la Argeș”, în *Arheologie și istorie în spațiul carpato-balcanic*, Târgoviște, 2011, p. 153.

30 Considerații asupra conflictului dintre familia Guthkeled (Joachim) și Aba (Laurencius) (aliată cu Csák) ce au afectat și regiunea în cauză, vezi la Tudor Sălăgean, „Note asupra relațiilor dintre voievodatul lui Litovoi și țara Hațegului”, în *Studia*

Că cel ce a perfectat acest matrimoniu în numele său a fost însuși Thotomer sau vreo rudă de-a sa (vezi figurile 1-5), ce stăpâna un teritoriu nedefinit transcarpatic, este încă de demonstrat din punct de vedere istoric. Cert este faptul că a devenit clară consangvinitatea dintre viitorii Basarabi și familia Dobokai³¹, cel mai probabil prin acest personaj transalpin cunoscut prin diploma regală maghiară din 1332.



Tabel genealogic 6. Cea mai probabilă relație de consangvinitate dintre Vladislav I Vlaicu (G5) și Ladislau Dobokai (G4) amintită la 1372, având ca și strămoș comun pe Micud banul.

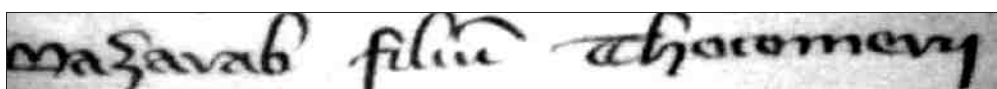


Figura 1. DL 2733³²: Basarab, fiul lui Thotomerius, după opinia noastră. Magistrul Thatamer menționându-l în actul regal pe Thotomer.

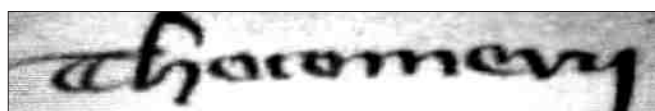


Figura 2. „Thotomerij sau Thotomerii”, detaliu DL 2733 MOL.

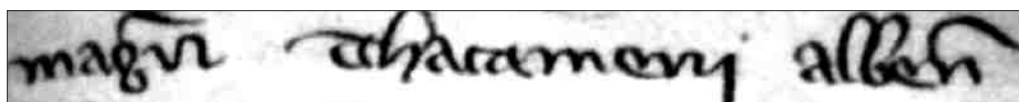


Figura 3. Redactorul actului din 26-11-1332: „magistri Thatamery Albensis...”, DL 2733.

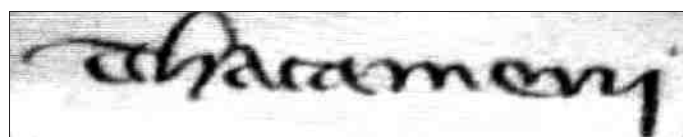


Figura 4. „Thatamery sau Thatamerii”, detaliu DL 2733.

Varia in honorem Professoris Ștefan Ștefănescu Octogenarii, editori: Cristian Luca și Ionel Cândea, Editura Academiei Române, Editura Istros, București-Brăila, 2009, p. 120. O opinie contrară la Ioan Aurel Pop, „Disputa pentru Țara Hațegului dintre voievozii români și regii ungari în secolul al XIII-lea”, în *Studia Varia in honorem Professoris Ștefan Ștefănescu Octogenarii*, editori: Cristian Luca și Ionel Cândea, Editura Academiei Române, Editura Istros, București-Brăila, 2009, pp. 106-112. Ultimul vede o relație între crearea comitatului Hațeg la 1276 și expediția contra lui Litovoi (1279), în timp ce primul consideră că între cele două evenimente nu există o legătură, clarificări în acest sens aducând o diplomă regală din 1278 publicată în CDHEC-V/2, pp. 447-449, vezi Sălăgean, *op.cit.*, p. 119. Cert este faptul că în regiune existau mai multe formațiuni aflate într-un fel sau altul în balans între Ungaria, Bulgaria și Hoarda de Aur în perioada de după 1270. În acest sens vezi V. Achim, *op.cit.*, *passim*, respectiv considerațiile de ultimă oră ale lui Al. Madgearu, *Expansiunea maghiară în Transilvania*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2019, pp. 233-238, 240-243.

31 Considerații apropiate, cu trecerea în revistă a ipotezelor istoriografice de până acum, vezi și la Marius Diaconescu, *Structura nobilității din Transilvania în epoca angevină*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013, p. 190.

32 <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/31083/?pg=1&bbox=2954%2C5270%2C4218%2C-4516>, accesat la 25.05.2019.



Figura 5. Tipuri de scriere ale vicecancelarului din aceeași diplomă: a. Modele de t în „fidelitates”; b. Modele de c în „maleficia”.

În aceste condiții ipoteza conform căreia Clara era din familia Dobokai a neamului Kőkényesradnót (de origine spaniolă) ca și a doua soție a lui Nicolae Alexandru nu se mai poate susține. Clara provine dintr-o altă familie. Ipotezele de lucru le vom prezenta într-un alt studiu aflat în lucru și dedicat acestei voievodise pentru a corecta toate erorile din studiile anterioare.

Astfel, pentru a ajunge la personajul nostru, Ioan Mircea³³ (sau, mai simplu, Mircea), domnitorul Țării Transalpine, considerăm că trebuie să re-evaluăm cele două acte diplomatice în care domnitorul îl numește pe Iogailla (Vladislav al II-lea) al Poloniei ca și *consanguineus*, deci punctează explicit faptul că au un **strămoș comun. Trebuie să identificăm cine ar putea fi acela. O certitudine există: acel strămoș comun nu a fost tatăl lui Radu I (cca. 1377-cca. 1385), adică domnul Nicolae Alexandru (cca. 1351/52-† nov. 16, 1364), ci un antecesor al doamnei Calinichia. Este singura opțiune viabilă.**

Documentele în cauză, ce ar putea să ne ducă mai aproape de realitatea înrudirii dintre casa lituaniană și casa basarabească, au fost publicate în colecția Hurmuzaki, volumul I partea a 2-a, dar au avut parte și de alte retipăriri și traduceri³⁴. P. P. Panaitescu a preluat ceea ce i-a convenit din notițele lui Stoica Nicolaescu de la finalul documentului de la 10 august 1406-12³⁵. Astfel Panaitescu a recunoscut valoarea traducerii termenului „anepsios” ca și „nepoți” conform lui Nicolaescu, după varianta slavonă, și nu ca „veri primari după mame” (*consobrinos*, vezi și la noi, *supra*), cum o făcuse în varianta latină Kaluzniacki, forma ce a circulat la noi până la traducerea lui Stoica Nicolaescu din slavonă.

După aceea, Panaitescu a conchis, însă, că referințele genealogice ale lui Nicolaescu (Mircea ca și cumnat sau ginere al lui Iogailla, dar mai probabil ginere³⁶) sunt total eronate căci „genealogia Iagellonilor este însă azi prea bine cunoscută ca să ne mai putem permite asemenea ipoteze”³⁷. La 75 de ani de la publicarea afirmațiilor istoricului P. P. Panaitescu, în lumina celor arătate mai sus, putem afirma că Stoica Nicolaescu a fost mai aproape de realitatea genealogică, iar liniile genealogice ale lui Panaitescu rămân în mare parte exerciții de genealogie. Da, studiile privind familia Iagellonilor nu ne permit să-l considerăm pe Ioan Mircea ca și ginere sau cumnat al lui Iogailla, dar rudă apropiată, cu siguranță. *Consanguineus* nu denotă „forme de respect și politeță” sau relații îndepărtate de familie³⁸, ci relații de sânge apropiate, afirmate explicit în actul din 17 mai 1411: „ymmo multo magis iam quia consanguinitatis amor hoc facere compellit amicos”³⁹ (ba, chiar mai mult, deoarece dragostea de înrudire ne împinge ca pe niște prieteni să facem aceasta).

Tot cercetările recente din domeniul arheologiei arată că presupunerile lui D. Onciul legate de o înrudire a lui Mircea prin Alexandru cel Bun al Moldovei cu Iagellonii⁴⁰, fapt ce i se părea ireal lui Panaitescu, se pot

33 Pentru o pledoarie în a folosi aceste nume compuse dintr-un teoforic și antroponimul de botez, după modelul țărilor Bulgari, vezi Dan Ioan Mureșan și Matei Cazacu, *Ioan Basarab, un domn la începuturile Țării Românești*, Editura Cartier, București, 2011, *passim*.

34 Vezi discuția la P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, pp. 50-51. Ultima tipărire a documentelor s-a făcut de către Stoica Nicolaescu, *Documente inedite de la Mircea cel Bătrân*, Atelierele Adevărul, București, 1936, p. 44 pentru documentul emis la 10 august (1402-1416) de la Giurgiu, respectiv DRH, D, doc. 115, p. 186 pentru documentul datat la 17 mai 1411, tot de la Giurgiu.

35 P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, p. 51. Știm că neînțelegerile dintre istoricii și/sau slaviștii români din prima jumătate a secolului al XX-lea erau acerbe și de multe ori treceau de limitele academice (vezi schimburile de replici dintre V. Drăghiceanu și Stoica Nicolaescu, pe care ultimul le amintește în broșura din 1923 „Adevărul asupra importantelor descoperiri arheologice de la Curtea de Argeș”, publicată în 1980 (19 p., București) la pp. 5-7, dar, totuși, Stoica Nicolaescu, unul dintre cei mai buni traducători de slavonă nu poate fi ignorat în ceea ce privește traducerile pe care le-a efectuat de-a lungul vieții sale.

36 Stoica Nicolaescu, *Documente inedite de la Mircea cel Bătrân*, p. 46, notițe.

37 P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, pp. 50-51.

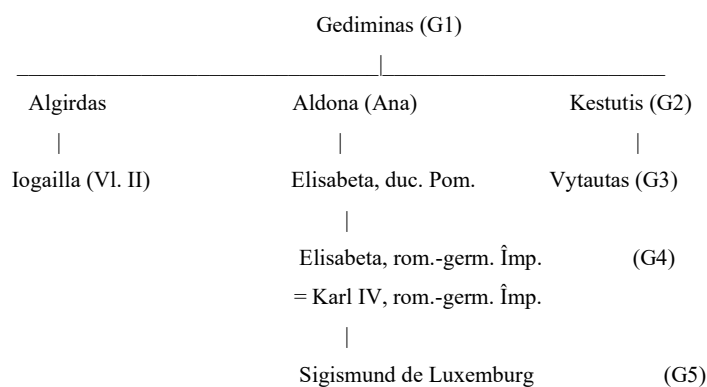
38 *Ibidem*, p. 51.

39 DRH, D, doc. 115, p. 186.

40 P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, p. 51, cu trimitere la cursul litografiat de istorie a românilor de la 1900 a lui D. Onciul.

transpune în realitatea istorică⁴¹. Astfel se explică intervenția lui Mircea din 1399 contra lui Iuga I, fratele vitreg al lui Alexandru cel Bun⁴² și impunerea pe tron a unei rude apropiate, Alexandru (vom arăta, din punctul nostru de vedere, mai jos gradul de înrudire). Tot așa se poate explica dușmănia dintre Ștefan I al Moldovei (1394-1399), fratele bun al lui Iuga I, și Mircea și preferința domnului moldovean pentru, cel mai probabil, fratele lui Mircea, Vlad I⁴³ ce putea proveni dintr-o primă căsnicie sau dintr-o relație conjuncturală a lui Radu I, dar cu recunoașterea progeniturii.

Revenind la afirmațiile lui Petre P. Panaitescu din 1944 privind genealogia familiei lui Iogailla, la acest moment nu putem să o legăm pe doamna Calinichia, soția lui Radu I, de Algirdas, tatăl viitorului rege al Poloniei, Iogailla/Vladislav al II-lea, ci de bunicul său, Gediminas (1315/16-1341/42)⁴⁴. Despre Algirdas, unul dintre fii săi, ce s-a impus ca mare duce (1344/45-1377), știm în prezent că a avut 12 sau 13 fii, respectiv 9 sau 10 fiice⁴⁵, iar primul dintre fiii din a doua căsătorie a fost Iogailla, viitorul rege al Uniunii polono-lituaniene ca și Vladislav al II-lea (1386-1434)⁴⁶. O fiică a lui Gediminas, Aldona (botezată Ana sau Ona) a fost străbunica lui Sigismund de Luxemburg și, astfel, în 1429 marele duce lituanian Vytautas îi scria regelui și rudei sale, Vladislav al II-lea despre ruda lor de sânge (*consanguineus*), împăratul german⁴⁷.



Tabel genealogic 7. Relația de consangvinitate dintre Vladislav II (G3), Vytautas (G3) și Sigismund de Luxemburg (G5) amințită la 1429, având ca și strămoș comun pe marele duce lituanian Gediminas.

Prin căsătoria surorii lui Sigismund de Luxemburg, Ana de Boemia, cu regele Angliei, Richard al II-lea (1377-1399) familia lui Gediminas a mai atins un obiectiv de alianță ce ajungea până în Anglia și proteja interesele lui „Belial” până la Westminster⁴⁸.

C. S. Rowell a observat faptul că: „dar creștinarea unei fete ca parte a unei alianțe, în timpul presupuselor negocieri de botez, era o tactică lituaniană bine consolidată”⁴⁹. Să reținem acest aspect pentru moment. De asemenea, o preferință de botez la fetele ducilor lituanieni fiind Anna și Elisabeta pentru căsătoriile în

41 Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți. Cercetări arheologice și interpretări istorice asupra începuturilor Țării Moldovei*, Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra Neamț, Mănăstirea Bogdana-Rădăuți, Editura Constantin Matasă, Piatra Neamț, 2012, genealogia de la p. 208. Din studiile ADN reiese clar faptul că Alexandru cel Bun și jupan Bogdan, tatăl lui Bogdan al II-lea (pp. 211-212) sunt fii din a doua căsnicie a lui Roman I cu doamna Anastasia Karijotaité/Koriatovici (p. 209), fiica stăpânilor Podoliei, în timp ce Ștefan, Mihail și Iuga sunt proveniți din prima căsnicie, cu o verișoară primară, ce era și mătușa celor doi copii ai cuplului Roman I-Anastasia (genealogie, p. 208).

42 *Ibidem*, p. 208.

43 Andrei Pippidi, „Despre «Dan voievod». Rectificări cronologice și genealogice”, p. 61, dar, în special, nota 52.

44 Robert Frost, *The Oxford History of Poland-Lithuania*, vol. 1: The making of the Polish-Lithuanian Union, 1385-1569, Oxford UP, Oxford, 2015, p. 20.

45 *Ibidem*, pp. 22-23, tabla genealogică 1 și 2.

46 *Ibidem*.

47 S. C. Rowell, „Pious Princesses or the Daughters of Belial: Pagan Lithuanian Dynastic Diplomacy, 1279-1423”, în *Medieval Prosopography*, vol. 15, no. 1 (Spring 1994), Michigan UP, 1994, p. 49.

48 *Ibidem*, tabla genealogică 3 de la finalul studiului.

49 *Ibidem*, p. 62.

ritul latin și Maria și Anastasia (Înviere) pentru căsătoriile în ritul răsăritean/grec⁵⁰, deci legat de femeile din preajma lui Iisus. Să reținem și acest aspect.

Care dintre fiii lui Gediminas ar putea fi atunci, dacă Algirdas și Kestutis ies din discuție, tatăl mamei lui Mircea pentru a stabili consangvinitatea? Din punctul nostru de vedere singura posibilitate rămâne Karijotas⁵¹ (botezat Mykhailo), ducele de Novaharodak (+ 1365), a cărui fii vor stăpâni Podolia începând cu Iurii/Jurg/George (+1374/75)⁵². Ei sunt acei Koriatovici despre care cronică lituaniană a afirmat că au fost chemați prin Iurii să domnească în Moldova⁵³. Constantin (Kostyantyn), fratele său, se afla în relații bune ulterior cu Petru Mușat (1385-90, dar cu precădere consemnat în 1386⁵⁴).

Ne bazăm afirmațiile pe o serie de observații genealogice, care indică faptul că, deși unele „cețuri” familiale mai persistă asupra Gedimini-lor⁵⁵, asupra familiei lui Karijotas aceste „cețuri” sunt mai dense: Rowell, în lucrarea *Lithuania Ascending*⁵⁶, consideră că ducele a avut 5 fii și o fiică, o Anastasia căsătorită cu Vasili Mikhailovici de Tver. Robert Frost în lucrarea dedicată nașterii Commonwealth-ului polono-lituanian⁵⁷ consideră că ducele a avut 6 fii și o fiică, tot Anastasia, căsătorită cu Roman I. Deci, la acest moment, Karijotas, dintre toții fiii lui Gedymin/Gediminas, este cel mai susceptibil de a avea parte de identificări și extensii noi

50 *Ibidem*, p. 48.

51 Pentru Moldova este menționat explicit, *ibidem*, p. 35. Referințe și la studiul lui Jan Tęgowski, „Powiązania genealogic znowojewodów mołdawskich Bogdanowiczów z domem Giedymynowiczów w XIV-XV wieku”, pe atunci în curs de apariție, dar semnalat ca atare de către Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324-1881*, vol. 1, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 452, ca fiind apărut în revista *Genealogia* din Poznań.

52 Robert Frost, *The Oxford History of Poland-Lithuania*, vol. 1, p. 22, tabla 1.

53 Vezi observațiile lui Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, Editura Albatros, București, 1976, pp. 29-30. Acesta vedea în menționarea din cronică lituană un patronat al marelui ducat lituanian asupra Moldovei după sau în preajma morții lui Lațcu. Asemenea observații, mai recente, a făcut pe marginea subiectului și Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324-1881*, vol. 1, p. 451. Spre deosebire de Ș. Gorovei, cercetătorul menționat preferă să afirme că nu se știe rolul lui Petru Mușat în „episodul Iurii Koriatovici” și, de asemenea, nu se poate ști dacă expediția lituană din 1377 eșuată în Moldova a fost legată de acest moment al asasinării lui Iurii sau de alt litigiu. Părerea noastră este că Rezachevici chiar dacă este prudent în afirmații, totuși pare a credita episodul lituanian, chiar dacă voalat. Acesta este, după cum vom vedea de altfel, extrem de credibil. Șerban Papacostea amintește despre expedițiile lituanienilor asupra Poloniei și Rusiei Roșii la 1376 și despre răspunsul militar al lui Ludovic I al Ungariei și Poloniei în 1377, când Koriatovicii (Alexandru și Boris) au recunoscut supremația regală și au primit ca feud (confirmare regală) ducatul Podoliei. Istoricul credea că instalarea pe tron a lui Petru Mușat s-a făcut cu concurs maghiar după o scurtă revoltă a moldovenilor împotriva lui Iurii Koriatovici și o invazie lituaniană (cea amintită de Rezachevici, este de fapt una din 1374), vezi „Triumful luptei pentru neatârnare: întemeierea Moldovei și consolidarea statelor feudale românești”, în *Constituirea statelor feudale românești*, editor: N. Stoicescu, Editura Academiei RSR, București, 1980, pp. 189-190. În lumina studiilor recente ale lui R. Frost și Rowell privind decesul lui Iurii Koriatovici (1374/75) și urmașii lui Karijotas, putem îmbina toate acestea arătând că Petru a fost atacat de lituanienii lui Iogailla la 1377, după ce familia Koriatovici s-a supus lui Ludovic I în toamna lui 1377. Nebuloasă rămâne martirizarea în 1378 la Siret a doi franciscani de către adoratorii copacilor (adică lituanieni), act amintit de Șerban Papacostea, vezi *op.cit.*, p. 190. Vezi explicația legată de acest act *infra*. Arătăm că lituanienii au venit asupra Moldovei și au ocupat Siretul (Cereth) unde i-au capturat și martirizat pe cei doi franciscani. Cum Șerban Papacostea amintea că în ianuarie 1378, doamna Margareta Mușat de Cereth (Siret) și cumnatul fiului ei mai mic, Roman, anume kniaz-ul Alexandru Koriatovici, primeau diferite privilegii confesionale din partea suveranului pontif Grigore al XI-lea, *op.cit.*, p. 190 și nota 96, trebuie să le legăm și de aceste momente. Marile victorii din 1377 ale lui Ludovic I asupra lituanienilor l-au întărit pe Petru Mușat în convingerea de a rămâne în tabăra regelui maghiaro-polon și i-au permis lui Ioan, arhidiaconul de Târnave, să scrie că voievozii românilor erau vasali ai regelui, vezi *op.cit.*, p. 190, nota 95. Donația viageră pentru Drăgoșești din vara lui 1378 indică, după părerea lui Papacostea, faptul că regele se mai gândea atunci la „restaurația” Drăgoșeștilor, *ibidem*, p. 190, nota 96. Documentul a fost publicat în colecția DRH, C, Transilvania, vol. XV, Editura Academiei Române, București, 2006, doc. 280, pp. 468-469. Practic actul, păstrat într-un rezumat în actul lui Vladislav al II-lea din 16 noiembrie 1503, emis la Buda, arată faptul că răposatul rege Ludovic a donat pe 20 august 1378 lui Balç, Dragoș și Ioan cetatea Chioar din comitatul Solnoc, fără districtul Ardud. Posesiunea nu le putea fi retrasă de către rege doar cu condiția ca acela să le ofere o donație identică în voievodatul Rusiei sau în Moldova.

54 Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, p. 452.

55 S. C. Rowell, „Pious Princesses or the Daughters of Belial”, pp. 6-9, p. 11 și notele.

56 *Idem*, *Lithuania Ascending. A pagan empire within east-central Europe, 1295–1345*, Cambridge UP, Cambridge, 1994, p. XXX, tabla genealogică 2 „Gediminizii”.

57 Robert Frost, *The Oxford History of Poland-Lithuania*, vol. 1, p. 22, tabla 1.

familiale. În plus după 1362 el și fii săi domină Podolia, cea mai apropiată regiune de Moldova și Transalpină/Țara Românească. Deci, putem să luăm în calcul pentru ducele Karijotas cel puțin 5-6 fii și 1-2 fiice ca fiindu-i progenituri, alături de altele necunoscute.

Despre Karijotas știm că a fost trimis în 1348 în solie la hanul tătar pentru a obține ajutor contra Ordinului Teuton și a fost dat pe mâna cneazului de la Moscova ce a cerut o mare răscumpărare de la Algierds⁵⁸. Karijotas și-a măritat fiica, pe Anastasia Karijotaité/Koriatovici (n. sigur ante 1365), cu Roman, fratele lui Petru Mușat, pe la 1370⁵⁹ asigurându-i acestuia un al doilea matrimoniu.

Roman I cel ce odihnește în M79 de la Rădăuți s-a născut după datele ADN pe la 1349, ca fiu al decedatului din M82 (Costea?: 1328-1387, cf. markeri ADN) și al Margaretei (1330-1393), fiica lui Bogdan I (M66-Rădăuți: 1307-1367)⁶⁰. Ștefan I, fiul din prima căsătorie cu verișoara sa, i s-a născut lui Roman I pe la 1364⁶¹, pe când viitorul domn era un adolescent. Căsătoria s-a perfectat cel mai probabil prin 1363, pe când Bogdan I intra în Moldova, credem noi spre a asigura fidelitatea rudelor surorii lui Costea în viitoarea acțiune militară anti-angevină a „fugarului” maramureșean.

Logic, în evoluția nașterilor doamnelor nobile în societatea europeană pre-industrială se consideră că perioada de fertilitate merge între 25 și 30 de ani, cu o naștere la aproximativ 2 ani⁶²: în acest matrimoniu Roman-verișoară primară au urmat după Ștefan, cel mai probabil în 1366 Mihail, iar la 1367/69 Iuga. E posibil ca prima soție să fi murit la naștere sau după acest moment, astfel că data de circa 1370 pentru mariajul al doilea să fi fost intuită corect de către Robert Frost.

Soția a doua a lui Roman, fiica lui Karijotas, necunoscută ca nume anterior, botezată acum cu siguranță ca Anastasia în ritul răsăritean, s-a căsătorit probabil cu viitorul domnitor în biserica familială de la Rădăuți sub auspiciile fratelui său, Iurii/Jurg/George, din moment ce ducele, tatăl ei, murise din 1365. Din punctul nostru de vedere este cea mai mică dintre fiicele lui Karijotas și s-a născut cel mai probabil pe la 1355, pe când tatăl ei avea cam 50 de ani (n. cca. 1305-08)⁶³.

Nu știm când s-a născut cu precizie Alexandru (Olecsandro), viitorul domnitor, dar probabil au mai existat alți copii până la el, dar care au murit devreme. Având în vedere faptul că Jupân Bogdan, fiul mai mic al cuplului s-a născut conform datelor antropologice la 1391 și a decedat la 1407 în vârstă de 15-16 ani, dar lăsând un fiu, pe viitorul Bogdan al II-lea⁶⁴, am putea plasa nașterea viitorului domnitor undeva pe la 1380? Conform datelor pe care le avem la dispoziție cneaghina Anastasia a decedat la 1408⁶⁵, în vârstă de aproximativ 53 de ani fiind înhumată la Roman⁶⁶ și amintită ca atare în pomelnicul de la Bistrița⁶⁷ început în timpul domniei fiului său, Alexandru.

Conform actului din 16 septembrie 1408, când cneaghina (prințesa) Anastasia este amintită ca „sfântă răposată” este amintit faptul că trupul ei se odihnea în biserica Sf. Vineri (Paraschevi) din târgul Roman și căreia, în amintirea acestei prințese lituaniene, fiul dona satele Leucușăuții lui Brătianu (cu moara de la fântână) și satul lui Bratul de peste apa Moldovei⁶⁸.

Ulterior, Ștefan I, în calitate de fiu mai mare al lui Roman I, s-a căsătorit în iulie 1394 cu Ringala-Ana Kestutisaité, fiica lui Kestutis⁶⁹, pentru a-și securiza pretențiile la tron în fața lui Vladislav al II-lea și a-i elimina din competiție pe fii cneaghinei Anastasia (nepoți de verișoară primară) prin căsătoria directă cu o verișoară primară a regelui polono-lituanian, marcând astfel *senioratul* specific lituanian, chiar dacă îi lipsea *consang-*

58 S. C. Rowell, *Lithuania Ascending. A pagan empire within east-central Europe*, p. 109.

59 Robert Frost, *The Oxford History of Poland-Lithuania*, vol. 1, p. 22, tabla 1. Vezi și soții Bătrâna, *Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți*, p. 209.

60 Soții Bătrâna, *Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți*, p. 208.

61 *Ibidem*, p. 208.

62 S. C. Rowell, „Pious Princesses or the Daughters of Belial”, p. 16, nota 19.

63 Jan Tegowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Wydawnictwo Historyczne, Poznań-Wrocław, 1999, pp. 164-165.

64 Soții Bătrâna, *Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți*, pp. 208-212.

65 Robert Frost, *The Oxford History of Poland-Lithuania*, vol. 1, p. 22, tabla 1.

66 P. P. Panaitescu, *Alexandru cel Bun. La cinci sute de ani de la moartea lui*, Ministerul Instrucțiunii Publice, f. a., f. l., 1932, p. 30.

67 Damian P. Bogdan, *Pomelnicul Mânăstirei Bistrița*, București, 1941, p. 86.

68 *Documenta Romaniae Historica*, seria A, Moldova, vol. 1, Editura Academiei RSR, București, 1975, doc. 23, pp. 32-33.

69 Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, p. 461.

vinitatea. Acest gest întărește sentimentele îndreptate contra liniei familiale a lui Karijotas și acțiunile contra lui Feodor Koriatovici din anii 1394-95⁷⁰.

Fratele mai mare al lui Roman I, Petru Mușat (1348-1391⁷¹, domn: cca. 1375-91) a fost căsătorit din 1388⁷² cu Olga Piast-Mazowiecka († 1401), nepoata de vară primară a regelui polon, căsătorită ulterior, după moartea domnitorului, cu boierul Vâlcea⁷³. În aceste condiții, Roman Petrilovici și Ivașcu, fiii lui Petru Mușat, refugiați în Polonia după moartea tatălui⁷⁴ nu pot fi fii Olgăi Piast-Mazowiecka, ci a unei relații matrimoniale anterioare perfectate de tatăl lui Petru în jurul anului 1362 sau, poate, odată cu fratele mai mic, în 1363.

Este momentul de strălucire al Lituaniei, după victoria de la *Apele Albastre* (Sinîe Voda) (1362)⁷⁵, atunci când Algierds și fiii fratelui său, Karijotas (Mykhailo), au lichidat administrația tătară din Podolia și ducele a trecut teritoriul sub autoritatea nepoților săi, dar sub directa sa suveranitate⁷⁶. Evenimentul a fost narat pentru prima oară într-o cronică anonimă de pe la 1430 intitulată „Despre Podolia” (ПроПоділля) cu scopul clar de a justifica retrospectiv stăpânirea Lituaniană asupra Podoliei, căci afirmă cronicarul că puterea Koriatovicilor aici „s-a ridicat prin marele prinț Olgirdovsky și cu ajutorul țării lituaniene”⁷⁷, deci fără a implica Uniunea polono-lituaniană.

De altfel, după 1362-63 conflictele cu Polonia pentru Halici-Volânia și Podolia, ce începuseră mai demult vor pune cele două regiuni sub controlul unuia sau altuia dintre state⁷⁸. Pe la 1366 cnezii lituanieni din Podolia îl acceptaseră pe regele Cazimir al III-lea ca și suveran⁷⁹. La 1371, ruda lor, marele duce Algirdas se intitula într-o scrisoare trimisă patriarhului de la Constantinopol ca și „împărat al Lituaniei”⁸⁰, ceea ce indica faptul că pretențiile sale nu fuseseră stinse de pierderile teritoriale pasagere, precum trecerea Podoliei sub ascultarea lui Cazimir al III-lea. De altfel, s-a observat faptul că „imperialismul lituanian” a fost unul „de catifea” astfel încât o zonă, cu cât se găsea mai departe de centrul de putere, chiar condusă prin sistemul familial (frați, nepoți, veri), cu atât avea un grad mai sporit de autonomie⁸¹.

În 1363, cel mai probabil, Bogdan trecuse cu familiarii săi din Maramureș în Moldova⁸² și tot cam pe atunci s-a speculat de către polonezi și maghiari slăbiciunea relativă a noului stat (bătălia de la Plonini-1367), care nu s-a dovedit a fi întocmai pentru steagurile regale polone din ținuturile Cracoviei, Sandomirului, Lublinului și Ruteniei, ce au fost zdrobite⁸³. Cum arhidiaconul Ioan Küküllői (de Târnave) arăta că pe lângă

70 *Ibidem*. Autorul specifică faptul că din punctul său de vedere nu vede o legătură între urcarea pe tron a lui Ștefan I și conflictul cu Feodor. Totuși, din punctul nostru de vedere, acțiunile nu pot fi necorelate.

71 Soții Bătrâna, *Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți*, p. 208.

72 S. C. Rowell, *Pious Princesses or the Daughters of Belial*, pp. 58-59, nota 141. Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, p. 451, plasează căsătoria între 1375-77, dar la acea dată nepoata lui Kjestut/Kestutis, provenită din căsătoria Danutei-Anna cu Janusz I de Mazovia avea maxim 2 ani. Rezachevici admite, pe urmele lui Jan Tęgowski, că la 1388 în baza căsătoriei cu Olga, Petru Mușat era numit *zeat/ziat* (ginere, cumnat) de către regele polon Vladislav al II-lea (Iogailla).

73 Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, p. 452.

74 *Ibidem*, p. 455.

75 Despre acest moment politico-militar de excepție pentru expansiunea ducatului lituanian în Podolia, vezi miscelaneul publicat în anul 2005 sub patronajul Institutului de Istorie a Ucrainei sub titlul „Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях” [Problematika Sinîi Voda în lumina ultimelor cercetări], Kiev, 2005, 176 p. Puncte de vedere opuse, inclusiv despre o cooperare tăcută lituano-tătară, negată de sursele ulterioare, dar și despre negocierea preluării tributului tătarăsc din Ucraina de către Algirdas și politica sa realistă în raport cu Hoarda de Aur, vezi la Darius Baronas, S. C. Rowell, *The Conversion of Lithuania. From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, The Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Vilnius, 2013, pp. 157-158, în special nota 27.

76 Felix Shabuldo, „Синьоводська битва 1362 р. у сучасній науковій інтерпретації” [Bătălia de la Apele Albastre din 1362 în lumina interpretărilor științifice moderne], în *Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях*, p. 9.

77 *Ibidem*.

78 Zigmąs Kiaupa, *The History of Lithuania*, baltos lankos, 2002, p. 54. Vezi, la noi observațiile lui N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, București, 1937, p. 225.

79 Șerban Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu Românesc. Studii Critice*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 81.

80 Alfonsas Eidintas, Alfredas Bumblauskas, Antanas Kulakauskas, Mindaugas Tamošaitis, *The History of Lithuania*, Publishing House Eugrimas, 2013, p. 41.

81 *Ibidem*.

82 Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, Editura Albatros, București, 1998, p. 74.

83 *Ibidem*, p. 75.

sârbi, în acea vreme cel mai mult regele angevin, Ludovic I (1342-1382) se lupta cu moldovenii (*et sepius contra Racenses et Molduanos*)⁸⁴ așa se explică campaniile regelui din 1366, 1368 și 1370 din Moldova, din care cel mai probabil monarhul angevin nu a ieșit victorios⁸⁵.



Harta 1. Expansiunea Lituaniei între secolele 13-15 (cf. *History of Lithuania*)⁸⁶.

Așa s-ar explica apropierea moldovenilor și a lui Lațcu (1367-1374/75), fiul lui Bogdan I, de lituanienii din Podolia, ce fuseseră hărțuiți de maghiari cu siguranță între 1350 și 1355⁸⁷ și de tătari până la bătălia de la Sînîie Voda (1362), după care aceia au preluat inițiativa, căci mongolii se retrag în Sudul stepelor de la Vest de Nistru⁸⁸. Hanul Abdallah (1361-1370) a încercat să ridice la Șehr-al-cedid (Orașul Nou/Orheiul Vechi) un nou centru de putere (monete din anii hegirei 765-766⁸⁹). Chiar fiind o fantoșă a emirului Mamai⁹⁰, hanul l-a recunoscut pe Bogdan I și statul său⁹¹. Lațcu va distruge însă acest centru de putere (1369). Devenind vecin cu principele tătar Demetrius, curtat fiind și de către Ludovic de Anjou⁹², va alege alianța cu Demetrius, primind acel inel cu inscripția „Allah” ce se regăsește în mormântul său de la Rădăuți⁹³.

După „model lituanian” de negociere, Lațcu intră în contact cu Curia romană pentru o episcopie direct subordonată Sfântului Scaun, cu sediul la Siret (1370)⁹⁴ și, probabil, aranjează negocierile cu Iurii, fiul lui

84 *Historiae Hungaricae. Fontes Domestici. Pars Prima. Scriptores*, vol. III: Chronicon Dubnicense, editor M. Florianus, Lipsiae, 1884, p. 188; *De diversis expeditionibus contra emulos*. Vezi și P. Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2005, p. 194.

85 P. Engel, *Regatul Sfântului Ștefan ...*, p. 194.

86 Alfonsas Eidintas, Alfredas Bumblauskas, Antanas Kulakauskas, Mindaugas Tamošaitis, *The History of Lithuania*, Publishing Hous Eugrimas, 2013, p. 40.

87 *Ibidem*.

88 Soții Bătrâna, *Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți*, pp. 235-236.

89 *Ibidem*, p. 237: între 10.10.1363 și 17.09.1365.

90 V. Ciocâltan, *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Brill, Leiden-Boston, 2012, p. 221.

91 Soții Bătrâna, *Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți*, p. 237.

92 DRH D, doc. 49 din 22.06.1368.

93 Soții Bătrâna, *Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți*, p. 239.

94 Aloysius L. Tăutu, *Fontes. Pontificia commissio ad redigendum codicem iuris canonici orientalis*, vol. XI, *Acta Urbani V P. P.*, Roma, 1964, doc. 204 și 204a, pp. 337-341. Vezi și *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. I, *Partea*

Karijotas, pentru căsătoria surorii sale, devenită prin botez, doamna Anastasia, cu nepotul său de soră, Roman, tocmai rămas văduv.

Acesta este cadrul general de la care pornim în discuția despre doamna Calinichia și ceea ce propunem noi în continuare, în baza *consangvinității explicite* dintre Mircea și Iogaila/Vladislav al II-lea.

Legăturile dintre Basarabi și Gedimini trebuie să se fi prins curând după anul 1362-63 cel mai probabil, adică după bătălia de la Apele Albastre. Deja din perioada anterioară lui august 1359 relațiile dintre Ludovic și Nicolae Alexandru se stricaseră, după cum arată donația regală către fiii lui Zarna (Zârna?) fugiți din Țara Românească⁹⁵. În august 1359, după cum sugerează documentul în cauză, Nicolae Alexandru revine la sentimente mai bune față de suzeranul său, deci episodul *infidelității* față de Coroana Sf. Ștefan se consumase între 1355 și 1359. Proastele relații se prelungesc, după posibilele *intermezzo*-uri de colaborare⁹⁶, cel mai probabil până anterior lui 1366, atunci când Vladislav-Vlaicu este numit *dominus Ladislaus* în actul de hotărnicire dintre moșiile Aciliu, Săcel, Orlat și Tilișca⁹⁷.

În studiile noastre anterioare am arătat că Basarab I trebuie să se fi născut pe la 1278-1286, fiica Theodora pe la 1299/1303, iar ultimul fiu supraviețuitor, Alexandru (Nicolae-Alexandru⁹⁸) pe la 1315/1321⁹⁹. Sunt date fără de care nu putem opera, chiar dacă sunt repere largi, date de evenimente conexe cunoscute, care să ne permită astfel de aprecieri pentru Țara Românească, unde au lipsit studii¹⁰⁰ profesionale, precum cele de la Rădăuți, care au clarificat o sumedenie de probleme și ne-au ajutat inclusiv în acest studiu.

Prima căsătorie a lui Alexandru, cu, posibil, o bosniacă¹⁰¹, numită în istoriografia noastră Maria¹⁰² s-a consumat cu ceva timp anterior anului 1343, astfel încât, Vladislav-Vlaicu pare a fi singurul fiu supraviețuitor din această căsnicie. El este născut cel mai probabil după Posada (1330) undeva între 1333-1343. Doamna

2 [1346-1450]. *Cu două Apendice. Documentele slavone [1189-1450] și cu portretulu lui Mircea cel Mare și alu fiului seu Mihailu, Socec, București, 1890, doc. 124, p. 160 [mai departe Hurmuzaki].*

95 DRH, D, doc. 40, p. 73.

96 Șerban Papacostea sugerează două astfel de momente între 1360-1368 și 1369-1373, în *Geneza statului în Evul Mediu Românesc. Studii Critice*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 81. Personal, în lumina documentelor regale angevine din 29 august 1359 și, mai apoi, din 5 ianuarie 1365 (DRH, D, doc. 42, p. 78), 20 ianuarie 1368 (DRH, D, doc. 46, p. 86), 26 martie 1368 (doc. 47, p. 88), 4 iulie 1368 (doc. 53, p. 93, cu datare din octombrie, fără sens însă datorită contextului militar), 17 iulie 1368 (doc. 50, p. 90), 14 septembrie 1368 (doc. 51, p. 91-se făcuse deja chemarea la oaste contra lui Vlaicu), 29 august 1369 (doc. 54, p. 95), 25 noiembrie 1369 (doc. 56, p. 98), 8 mai 1372 (doc. 59, p. 103), 15 iulie 1372 (doc. 60, p. 103), 16 martie 1373 (doc. 61, p. 106 – regele vorbește despre interdicția de import de sare munteană pe la Orșova) am plasa aceste momente de colaborare munteano-maghiare în următoarele perioade: 1. ante 29 august 1359 și 1363/1364 și 2. post 5 ianuarie 1365- ante 14 septembrie 1368, apoi 3. ante 29 august 1369- ante 16 martie 1373.

97 *Ibidem*, doc. 44, p. 83. Vezi și toate considerațiile și explicațiile noastre din *op.cit.*, p. 133.

98 Vezi explicațiile noastre din *op.cit.*, p. 140-142 și notele aferente, pentru a nu mai reveni asupra lor. Din punctul nostru de vedere continuă să fie cele mai plauzibile explicații.

99 *Ibidem*, p. 140, p. 143. Pe la 1280 a plasat și Nicolae Constantinescu nașterea lui Basarab, iar faptul a fost reafirmat și mai recent, vezi Nicolae Constantinescu, „Basarab I și Vladislav I la Argeș. - Mărturiile din Biserica Domnească «Sf. Nicolae» - 1. Data executării grafitului cu știre a morții lui Basarab I. - 2. Din nou despre Vlaicu Vodă - ctitor și donator la Athos”, în *Argesis*, vol. XIX, Editura Ordessos, Pitești, 2010 p. 23. Cam la aceeași dată a ajuns și Ioan Filitti, dar printr-un raționament, pe care acum l-am numi în prezent „copilăresc”, vezi la I. C. Filitti, „Despre Negru Vodă”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom IV, Cultura Națională, București, 1925, p. 10.

100 Nu dorim să aducem în discuție subiecte senzaționale, taxate ca atare de către specialiști și cercetători mai vechi, în cadrul unor recenzii sau luări de poziții diverse.

101 Rămâne de văzut și de demonstrat ce ar fi avut de oferit nobilii bosniaci, respectiv domnul muntean, pentru o asemenea alianță peste Dunăre și în ce condiții s-a perfectat această cununie. Având în vedere faptul că în perioada când este posibil să se fi încheiat acest matrimoniu (1330-1340) al lui Alexandru, cel mai puternic în regiune rămânea hanul Ozbeg (vezi Al. Gonța, *Românii și Hoarda de Aur: 1241-1502*, Editura Demiurg, Iași, 2010, pp. 127-129) trebuie văzut acest fapt și din perspectiva acceptului tătar (mai probabil vreo doamnă de la bulgari), chiar dacă la noi stăpânirea tătară a fost privită ca ceva periferic și efemer, în ciuda unor realități evidente, vezi Al. Gonța, *Românii și Hoarda de Aur: 1241-1502*, în special pp. 83-159. Vezi, de asemenea, opiniile bine fundamentate ale lui V. Achim ce se regăsesc în *op.cit.*, *passim*.

102 Mihai-Florin Hasan, *op.cit.*, p. 143. J. Karácsony, „Az oláhországgi (havaselvei) vajdák családfája”, p. 181, pe urmele lui Jirecek, afirmă faptul că prima soție a fost fiica unui voievod Ivanko menționat într-o cronică sârbească. De fapt, Karácsony, pornind de la imigraționismul lui R. Roesler considerase că *Zakonikul* lui Dușan vorbea despre tatăl lui Alexandru (Ivan-ko Basarab) ca și de un voievod bulgar ce-i era socru și lui Alexandru țarul bulgar, din ceea ce realizăm noi, iar cei doi nu aveau nimic în comun. Jirecek, la care trimitea canonicul maghiar în studiul său, la nota 4, p. 272 (traducerea maghiară

sa (prima, singura^{103?}) s-a numit Ana¹⁰⁴, după cum rezultă din mai multe surse, și, probabil, a aparținut dinnaștilor sârbi sau bulgari sau altor rude ale verilor săi, Mihail Asen și Ivan (IV) Asen, ori clanului lui Balica, în perioada ce a premers divorțul mătușii sale, Theodora, de țarul Ioan Alexandru (vezi *infra*). Cine este Godon^{105?} Godon este un nume atipic pentru spațiul dinastic românesc și nici nu a mai apărut ulterior ca și antroponim în familia domnitoare a Basarabilor.

La rândul nostru, căutând un răspuns la întrebarea de mai sus, am identificat un iobag bosniac menționat la 1406, dependent de domnul episcop al Bosniei, Ioan Liskoi (1387-1408)¹⁰⁶: Goden¹⁰⁷. Orașul Godon/Godony/Goden exista, de asemenea, în comitatul Zemplen din Ungaria¹⁰⁸, dar și în Moravia putem semnala pentru perioada aceasta o cetate cu acest nume¹⁰⁹. Din acest punct de vedere putem asocia toponimul cu geografia slavilor vestici, iar antroponimul cu slavii sudici. Faptul că iobagul Goden trăia pe pământurile episcopatului Bosniac nu poate decât să confirme existența acestui antroponim în spațiul regatului maghiar medieval, ba, mai mult, ar putea fi conexat cu Bosnia de unde presupune istoriografia românească că vine doamna numită Maria.

a *Istoriei Bulgariei*, Nagy becskerek, 1889) indica doar faptul că Roesler nu considera că Basarab din *Zakonik* e același cu fondatorul Țării Basarabești. Constantin Jirecek atrăgea atenția asupra faptului că Alexandru Basarab și Ivanko nu sunt aceleași persoane. În varianta originală din limba germană a operei lui Jirecek, Prag, 1876, vezi nota 13, p. 290.

103 Faptul că nu avea urmași direcți cu doamna Ana se vădește, indirect, din actul de donație către mănăstirea Vodița din <1374>: „și acestea toate, rog pe fiecare dintre urmași, niciunul să nu le schimbe”, DRH, B, vol. I, doc. 6, pp. 17-19. Dacă ar fi avut proprii urmași ar fi punctat acest fapt, așa cum face în actul de donație către consăngeanul său, Ladislav Vitez Dobokai, căruia, conform regulilor de moștenire din Transalpină, îi lasă, prin fiu sau fiică, oricare i-ar urma în viață și moștenire (spre deosebire de Ungaria și Transilvania unde fiicele primeau ¼ de fiică în bani) posesiunile donate, vezi *ibidem*, doc. 5, p. 14-17.

104 Nicolae Iorga, „Muntele Athos în legătură cu Țerile Noastre”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria II, tom XXXVI, Librăria Socec, București, 1914, pp. 459-460. Vezi și Nicolae Constantinescu, „Basarab I și Vladislav I la Argeș. - Mărturia din Biserica Domnească „Sf. Nicolae” - 1. Data executării grafitului cu știre a morții lui Basarab I. - 2. Din nou despre Vlaicu Vodă - ctitor și donator la Athos”, pp. 28, 31: „Așijderea m-am dus de șapte ori la acel răposat Vladislav voievod și la soția sa, doamna Ana și am fost dăruit /Osaytos apelton heptakis eis ton makariten ekeinon Vladislavon ton voevodan kai ten aytoy symbion **kyrian Annan** kai edoresato moi” (după al treilea testament al lui Hariton). La acest moment „Cherana sau Cherața”, articolul scurt al lui Ilie Mînea din *Cercetări Istorice*, An 1, 1925, Institutul de Arte Grafice N. V. Ștefăriu și D. Ștaierman, Iași, 1925, pp. 412-414, care pornea de la identificarea în pomelnicul argeșean a lui „Vădislav voievod și Cherara doamna” și considera doamna ca bulgăroaică, mai poate fi utilizat doar pentru această presupunere. În favoarea unei alianțe cu familia stăpânilor de la Branicevo, din Podunavia, adică a familiei Rastislalić, după moartea lui Basarab I și Branko (1352), stau emisiunile monetare „cu coif” emise de lorzii sud-dunăreni cu acordul țarului Dușan, vezi David Michael Metcalf, *Coinage in South Eastern Europe: 820-1396*, Royal Numismatic Society, 1979, p. 308. Se vorbește despre o extraordinară concesie făcută *domesticus*-ului Branko de către țar. Ele seamănă foarte bine cu ducații lui Vladislav I și Radu I, ce prezintă același tip de coif, dar cu acvila în cimier. Coincidență sau nu? Doar o indicăm. Familia Rastislalić după 1359, de abia, se va supune lui Ludovic I devenindu-i vasali, cam pe când și Nicolae Alexandru revenea la sentimente mai bune față de Ludovic. Coincidență sau nu? Doar o indicăm. Miroslav Jovanović, *Serbian Medieval Coins*, Belgrad, 2002, discutând despre alte monete emise sub domnia țarilor, la poziția 15 amintește „dinarii cu coif” emiși de către Branko și descoperiți într-un tezaur la Derdap, p. 58. O discuție mai largă despre coifuri și cimiere pe monetele lui Radu I și Mircea I, vezi P. Chihaia, *Artă Medievală. Monumente din cetățile de scaun...*, pp. 104-105. Pentru reproducția de coifuri de pe monete, vezi Anexa.

105 J. Karácsony, „Az oláhországgi (havaselvei) vajdák családfája”, p. 179. Atestat în actele din arhiva familiei Szirmay pentru anul 1377. Prin aceasta canonicul dorea să sublinieze faptul că văzuse în A. M. Nemzeti Múzeumban tocmai DL 67401. În plus, în lucrarea lui Gábor Szirmay, *A szirmai és szirmabesnyői Szirmay család története* (seria *Régi magyar családok*, no. 4), Kiadja a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága, Debrecen, 2005, p. 12 și 209 este menționat ca și un paradox, un fiu al lui Kosma (1295) Szirmay un alt Godon, fratele lui Euzen, creatorul ramurii Göde a familiei.

106 Pál Engel, *Magyar középkori adatár. Magyarország világi archontológiája 1301-1457. Középkori magyar archontológia*, Budapesta, 2001 [CD-ROM], vocea *Boszniai püspök*.

107 DL 9199, vezi și Mályusz Elemér, Borsa Iván, Zsigmond-kori oklevéltár I-VII, (1387-1420), Budapest, 1951-2001 [CD], vol. II, doc. 4681: „habitam in vicinitate vinearum a parte orientis Iwse aurifabri et civis de Gara, a parte veromeridiey **Godeni** iobagionis domini Iohannis episcopi in villa eiusdem domini episcopi Mikefalwa commorantis”.

108 DL 57472 în Mályusz Elemér, Borsa Iván, Zsigmond-kori oklevéltár I-VII, (1387-1420), Budapest, 1951-2001 [CD], vol. V, doc. 165 din 1415 (*Geudyn*).

109 *Ibidem*, vol. II, doc. 3346. Vezi și DL 70838 din 1425.

Atât canonicul maghiar J. Karácsony, cât și Constantin Kogălniceanu¹¹⁰ dau fără ezitare acest nume pentru fratele lui Vladislav-Vlaicu, în timp ce Lajos Elekes pune un semn de întrebare¹¹¹ lângă acest nume. Tiberiu Frățilă-Felmer considera într-un studiu dedicat heraldicii și genealogiei basarabești, faptul că acest antroponimic este o coruptelă de cancelarie maghiară pentru antroponimul Radu sau numele monahal Ghi-deon și ar indica o scurtă retragere în viața monahală a lui Radu, fratele mai mic al domnitorului¹¹².

Am fi putut să cauționăm existența antroponimică bosniacă a lui Godon și realitatea existenței sale. Și totuși, credem și noi, că, de fapt, este vorba despre o coruptelă antroponimică a slavonului Radu efectuată în cancelaria maghiară, dar nu în cea din anul 1377, ci într-una ulterioară¹¹³.

Actul cu numărul de inventar DL 67401 din Arhiva Națională a Ungariei a fost semnalat în colecțiile documentare publicate în România în două cazuri: 1. În colecția DRH-D sub numărul 65 cu anul 1377 fără altă datare complementară¹¹⁴. El este un rezumat latin preluat după Hurmuzaki, I/2, 243, după Anal. Dipl. Wagnerio-Iankovics, tomul C și apare sub forma de regist la Fejér, IX/5, 166¹¹⁵; 2. În colecția DRH, seria C, Transilvania, volumul XV, documentul 202, cu data 1377 <septembrie 8>¹¹⁶. Se indică faptul că există un rezumat maghiar în studiul lui Bela Majláth din revista *Turul* din 1890 (VIII), p. 62, pe baza căruia a fost datat actul, căci cercetătorul văzuse actul original în arhiva lui Gyula Prodhorányi, descendent al familiei¹¹⁷. Conform descrierii arhivistice, actul aflat în arhivă este o copie din perioada 1701-1800, cu o referință mai veche ce trimite la actele Szirmay család (Q 178)¹¹⁸. Este vorba despre o copie legalizată din 1725, ce relua copia autentică a capitlului din Szepes din comitatul Nyitra, datând din 1651¹¹⁹. Deci ceea ce avem la acest moment ca și referință, văzută și de J. Karácsony, este copia legalizată în secolul al XVIII-lea a copiei autentice după original, efectuată la 1651. Cu alte cuvinte un exemplar aflat la mâna a doua de copist: originalul din 1377 emis la Belcz sub formă de ciornă și redactat ulterior pe curat (originalul), copiat de o altă mână la 1651 în capitlul din Szepes (copia autentică) și trecut într-o formă legalizată la 1725 pe hârtie (a doua copie). Între timp originalul de la 1377 pare a fi dispărut, la fel cum a dispărut și copia autentică din 1651. Ne-a rămas doar copia din 1725 transformată prin forța majoră în original. Autentificarea din 1725 arată faptul că actul s-a finalizat pe data de 5 ianuarie 1725 după transumptul capitlului din Szepes, ce s-a făcut la sărbătoarea Convertirii Sf. Apostol Paul din anul 1651 cu sigilarea actului¹²⁰. Notarii ce l-au autentificat în 5 ianuarie 1725 sunt un Franciscus Szoreny, notarul din Nyitra, și Franciscus Pesty¹²¹.

Analizând informația oferită de Bela Majláth în revista *Turul*, no. VIII/1890, p. 62, înțelegem faptul că actul văzut în arhiva lui Gyula Prodhorányi de către cercetător este copia autentică a transumptului din 1651, adică cea din 5 ianuarie 1725, căci aici se specifică clar faptul că actul a fost emis în folosul familiei Prodhorányi¹²². Textul din *Turul* arată că citind actul din 1725, cercetătorul maghiar numește personajul ce ne interesează drept „Galan”¹²³.

Cei doi Franciscus au transcris „Godon” în copia din 1725. Numele le era cunoscut la acel moment căci exista, inclusiv în arhive, și putea fi luat ca atare. Atât fiind doar eroarea lor, ar fi fost minimală, dar și lo-

110 Constantin Kogălniceanu, *Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor domni ai Țării Românești (1310-1659) cu adnotațiuni critice și tabloul cronologic al tuturor domnilor Țării Românești*, Minerva-Institutul de Arte Grafice și Editură, București, 1912, p. 3.

111 Lajos Elekes, „Basaraba családja”, în *Turul*, Budapest, 1944-1946, p. 25, tabla genealogică.

112 Tiberiu Frățilă-Felmer, *Basarabii Valahiei. Heraldică și Genealogie*, Asociația Villa Wellmer, f. ed., f. l., 2016, p. 52.

113 Mulțumim și pe această cale d-lui Marius Diaconescu, care ne-a indicat o serie de inadvertențe, care practic pun sub semnul întrebării acuratețea unor transcrieri ulterioare din textul original, din partea ultimului copist al actului.

114 DRH D, doc. 65, p. 109.

115 *Ibidem*.

116 DRH, seria C, Transilvania, volumul XV, doc. 202, p. 329.

117 *Ibidem*, p. 330.

118 <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/68315/>, accesat la 20.06.2019.

119 *Ibidem*.

120 DL 67401.

121 DL 67401.

122 DL 67401.

123 Bela Majláth, „Liptómegeyi Törzsökös Családok 1526 Évig”, în *Turul*, no. VIII, Kiadja a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, Budapest, 1890, p. 62: „különösen **beszarabiai** hadjáratában a Duna mentében, midőn **Galan** testvére **Lajko** ellen hadat viselt,...

cația de emiterie este dată „Vacz”, chiar dacă actul din 1377 arată că s-a emis la Velzy (Belcz, Rusia Roșie, azi oblastia Lviv/Ucraina de Vest), dar copiii de la 1651 sau 1729 nu mai știau unde este acest *Velzy* și l-au echivalat cu ceea ce cunoșteau, adică „Vacz”. Pare că o altă mână sau/și o altă cerneală au adăugat un „L” la „Vacz” transformându-l în „Valcz” (o altă citire a textului și sesizarea faptului că locul trebuie să fie acela al emiterii? Când a avut loc?).

Faptul că inclusiv la 1890, pe copia extrem de proastă a actului din 1377, Bela Majláth a citit eronat numele fratelui lui „Layko” (Vladislav-Vlaicu) nu i se poate imputa prea mult. „O”-urile sunt destul de vizibile, dar erori se pot face cu certitudine. Cei doi Francisc de la 1725 sau cei de la 1651 probabil s-au lovit de un nume neîntâlnit des: *Radoul/Rado/Radou*.

Cel mai probabil, așa cum ne lasă să înțelegem actul din 8 septembrie 1377, dat din Belcz de către regele Ludovic I pentru iobagul Nicolae, fiul lui Blasius, din satul *Martingfalva* (nu *Martinkfalua*, **g**-ul este evident în copie), din comitatul Lypto¹²⁴, în expediția din „*terra Bozorabie supra rippam fluvy Danuby quondam contra Godon, fratri Layko de eadem, fortissimus nostrum adversarium, conflictum habuissimus, ubi ipse idem Nicolaus filius Blasys lethali vulneres ad brachium cum lancia fixus fuiss et sauciatus*”¹²⁵ acel personaj trebuie să fi fost **Radu**¹²⁶.

În plus, regele se referă aproape admirativ la acel *fortissimus nostrum adversarium*, iar acela nu este Layk, ci este Radu/Godon, care l-a blocat pe rege pe malul de deasupra Dunării „cândva” înainte de 1377. Pare că personajul ce a blocat armata regală deasupra malului fluviului Dunărea avea în grijă acea regiune și era foarte puternic din punct de vedere militar. Radu are parte de o rară caracterizare din partea suveranului angevin, dacă nu unică în istoria raporturilor diplomatice maghiaro-muntene.

124 DL 67401. L. Bernát Kumorovitz, „I Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és „török”) háborúja”, în *Századok*, Budapest, 1983, p. 929, nota 60, transcrie și el actul. Vezi și referințele sale pentru istoriografia română și maghiară pentru anii 1910-1945. Actul a suscitat destul de mult interes pentru ambele părți ale istoriografiei Central și Sud-Est europene, fiind vehiculat, după cum s-a observat în numeroase ediții, sub formă de regist sau traduceri parțiale, iar apoi integrat în studii diverse, dar conexe cu spațiul avut în discuție.

125 *Ibidem*. Remarcăm interesul lui Nicolae Iorga pentru acest subiect. Acesta publicase deja în anii 20 ai secolului trecut ceea ce canonicul maghiar J. Karácsony îi trimisese ca text din arhiva Szirmay pe care îl citise în arhiva Muzeului Național (actul pe care l-am transcris și noi-DL67401). În *Revista Istorică* s-au succedat o serie de informații în acest sens: 1. „Toată lumea științifică cunoaște căsătoria lui Alexandru-Vodă cu Clara de Doboca, din neamul Dobicescul, o catolică. Puțini au observat însă articolul din *Századok*, pe 1910, al canonicului Karácsony, din care rezultă că Radu, ca frate al lui Vladislav, e pomenit într-un document al familiei Szirmay (păstrat la Muzeul Național de la Pesta) la 1377. D. Karácsony cetia (p. 181): „Godon”; de fapt nu poate fi decât *Radou*”, (subl. N.), la Nicolae Iorga, „Cronica” din *R.L.*, anul VI, no. 7-9, Tipografia „Cultura Neamului Românesc”, București, 1920, p. 180; 2. „5. Într-o comunicație precedentă, am pomenit și de fratele cu ciudatul nume de Godon – pe care l-am interpretat și-l interpretez Radu, chiar dacă ar fi ca mai sus în document, prin greșita transcriere a numelui de pe țidula informativă [...] Părintele Karácsony a binevoit să-mi comunice însuși documentul din 1377, păstrat în Arhiva familiei Szirmay, depusă la Nemzeti Muzeum din Budapesta: „quondam contra Godon (sic), fratrem Layko de eadem, fortissimum nostrum adversarium, [...] Datum apud castrumValcz” [...] lupta [...] de lângă Severin, în 1368 ... Vlaicu ... se vede de aici că el trăia încă”, în „Cronica”, *R.L.*, Anul VI, no. 10-12, București, 1920, pp. 200-201. Deci, Iorga a avansat primul în istoriografia noastră faptul că Vlaicu mai trăia la 8 septembrie 1377, dar, din punctul nostru de vedere greșea când atribuia calitatea de **foarte puternic adversar** regal lui Vlaicu și nu lui Radu. Formularea documentară nu spre această concluzie îndreaptă, ci este admirativă în raport cu Radu. Gh. I. Brătianu arăta în alt număr din *Revista Istorică*: „Scutul unguresc în armele Basarabilor” că pe bună dreptate Radu a fost văzut ca un adevărat cavaler de unii istorici, Anul VII, no. 4-6, Tipografia Cultura Neamului Românesc, București, 1921, p. 127. În 1925, Nicolae Iorga în studiul „Domnița Anca și patronajul ei literar (1360)”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, tomul IV, Cultura Națională, București, 1925, nota 3, p. 376 afirma că poate ar trebui văzut în textul deja citat: „contra Bodon (Vidin), contra (nu fratrem) Layko”. Afirmăm că această citire este imposibilă prin lipsa acuzativului și prin existența lui „de eadem”. Textul, în această logică, ar fi trebuit atunci să afirme „contra Bodon, contra Argyas”. Iorga neștiind povestea lui DL 67401, așa cum am deslușit-o aici, credea că este vorba despre un original. În fine, în 1937, în volumul III al monumentalei *Istoriei a Românilor*, București, p. 249, Iorga indica și el o luptă dintre Radu și Ludovic în 1377, bazat pe cronica cararensă (vol. XVII, ediția L. Muratori) și concluziona că Vladislav I, fratele lui Godon/Radu nu mai trăia la 1377, renunțând la ideea din 1920, bazat pe faptul că acea cronică a lui Gattari era mai demnă de crezare decât documentul lui Ludovic, ce părea să nu ofere mai multe soluții (aparent).

126 Acel „contra” solicită un acuzativ imediat după, iar *Radoum/Radom* poate să fie citit la a treia vedere ca și *Godon*, dacă numele nu ți-e cunoscut în variantă paleografică. Vlaicu (Layk), în grafia scribilor din cancelaria maghiară, rămâne în general neacordat în acuzativ atunci când ar trebui, acordat fiind însă atributul domnesc, dacă îl însoțește, vezi DRH, D,

Doar Ioan de Târnave și, pe urmele sale, *Cronica Ungurilor* de la 1473, compilată pentru regele Mathias Corvin, au mai scris despre tatăl lui Radu, Nicolae Alexandru, numindu-l *baro potentissimus* (vezi și *infra*). Cumva, indirect, ni se pare nouă, regele Ludovic I recunoaște „indigenatul” nobiliar maghiar „puțin diluat” al lui Radu și o relație specială de *familiaritate* (în sens vasalic, „feudal”) cu rudele mamei sale.

Actul mai spune ceva important, chiar dacă se referă la acțiuni din 1375¹²⁷, cel mai probabil: anume faptul că la 8 septembrie 1377, fără dubiu, Radu/Godon era în viață, dar nici domnitorul Layk (Vladislav-Vlaicu) nu murise, încă, sau regele aflat în Belcz nu avea știre de așa ceva. La 19 noiembrie 1377 când regele Ludovic I spera ca Transalpină să redevină **curând** a sa¹²⁸ e posibil ca Vlaicu să nu mai fi fost în viață, dar mort din alte cauze decât vreun conflict așa cum s-a bănuț¹²⁹. În istoriografia românească de până în 2006¹³⁰-2008¹³¹ s-a considerat mereu că în conflictul din 1377 puternicul adversar regal, *Radano, principe de Bulgaria infedele*¹³², a obținut o victorie contra lui Ludovic I. Baza acestei afirmații se găsea în pagina din *Cronaca Carrarese* ce fusese anexată studiului clasic al lui Gh. Brătianu dedicat anului 1377¹³³. Susana Andea s-a pronunțat, la rândul său, pentru o expediție maghiară în 1375¹³⁴, demonstrând, prin studiul amintit, faptul că în anul 1377 în Transilvania s-a aflat, în numele regelui, episcopul Demetrius¹³⁵, deci în 1377¹³⁶ nu a mai avut loc o altă expediție regală.

doc. 47 (*ad Layk*), p. 88, doc. 51 (*contra Laich woyuodam*), p. 91, doc. 57 (*contra Layk woyuodam*), p. 99, doc. 62 (*contra Laayk woyuodam*), p. 107, dar se văd și excepții: doc. 48 (*ad Laykonem*), p. 89, doc. 52 (*contra Layconem*), p. 92.

127 Maria Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, p. 208.

128 DRH D, doc. 67, p. 110.

129 Șerban Papacostea, *Geneza statului...*, p. 82. Nicolae Constantinescu, unul dintre cei ce lega, la fel de altfel ca mai toată istoriografia de la noi moartea lui Vladislav de luptele din 1377 (inexistente, în ciuda Cronicii Carrarese) a susținut, totuși, mai recent, faptul că acea campanie din 1377 nu a existat atunci, ci ceva mai târziu, iar atunci, ar trebui plasată înainte de iulie 1378 (al treilea testament al lui Hariton), când a murit în luptă Vladislav I, „Radu I Vv. și scaunul domnesc din Argeș. Repere din Istoriografie”, în *Argesis. Studii și Comunicări*, Seria Istorie, Tom XVIII, Pitești, 2009, p. 110. De ce nu am accepta faptul că Vladislav nu a murit în luptă, ci datorită unor accidente banale ale perioadei: vânătoare, accident de călărie, răceală mare cu febră, etc.?

130 DRH, C. Transilvania, XV, Editura Academiei Române, București, 2006, doc. 118, nota 29, p. 151.

131 Vezi o trecere în revistă la Susana Andea, „Aprecieri pe marginea actelor emise de Cancelaria Regală în Transilvania (1377)”, în *Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca*, tom. XLVII, Editura Academiei, Cluj-Napoca, 2008, pp. 17-19 și notele 7-12.

132 L. Muratori, *Rerum Italicarum Scriptores*, t. XVII¹, Citta di Castello, 1910, p. 145.

133 Gh. I. Brătianu, „L'Expédition de Louis I-er de Hongrie contre le prince de Valachie Radu I-er Bassarab en 1377”, în *Revue Historique du Sud-Est Européen*, an II (1925), no. 4-6, pp. 73-82. Ultimele interpretări despre care avem cunoștință, inclusiv referința la Murad și la citarea victoriilor din Lituania ale lui Ludovic I, vezi Nicolae Constantinescu, „Radu I Vv. și scaunul domnesc din Argeș. Repere din Istoriografie”, pp. 108-110.

134 Susana Andea, „Aprecieri pe marginea actelor emise de Cancelaria Regală în Transilvania (1377)”, p. 19. Studiul lui L. Bernát Kumorovitz, „I Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és „török”) háborúja”, arată pe larg motivele pentru care a existat o campanie în 1375: faptul că regele a fost în Transilvania în 1371-1372, dar nu și în 1373. În 1374 a fost pe 1 mai la Bihar, iar pe 2 la Oradea, după care, în toamnă l-a trimis pe Ladislav de Oppeln în campanie în Moldova. În 1376 și-a petrecut vara la vânătoare, iar schimbările de clerici din acel an nu se pot reflecta în acte mai timpurii. Atestarea magistrului Ioan Treutel ca ban de Severin în 1376 este un indicator evident al faptului că în 1375 a avut loc un conflict cu Vlaicu în zona Severin. Benedict Himfi unul dintre liderii expediției, precum și Ștefan Lackfi Jr., voievodul Transilvaniei, lipseau deja în 1376 din regiune. În plus actele emise în 1375 vorbesc despre o ridicare la oaste între 8 martie și 28 august 1375, cu campania derulată între mai-septembrie 1375, vezi pp. 921-922, 982.

135 Susana Andea, „Aprecieri pe marginea actelor emise de Cancelaria Regală în Transilvania (1377)”, p. 26.

136 L. Bernát Kumorovitz, „I Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és „török”) háborúja”, consideră că informațiile din cronica lui Gattari din 1387, se refereau la evenimente din 1375 și au fost trecute în mod eronat sub anul 1377, p. 923. Totuși dese referințe la „infideli” adică musulmani se pot referi inclusiv la evenimente mai vechi precum cele din 1371-72, când într-adevăr au existat lupte cu necredincioșii. Kumorovitz considera că în 1375 Vlaicu s-a aliat cu turcii, p. 929. Din nou, afirmăm că Vlaicu nu s-ar fi aliat cu Shishman din cauza disputelor familiale, dar că Vlaicu ar fi negociat cu turcii, dar fără Shishman, acest fapt poate fi posibil. O colaborare militară cu „bandele bulgare”, după expresia lui Kumorovitz, este imposibilă din partea românilor. Iar un atac al lui Sracimir aliat cu turcii și dușmănosul său frate Shishman este, de asemenea, exclus. Dacă Petru Mușat, vasalul regelui Ludovic I, a fost instalat în Moldova în toamna lui 1374, după asasinarea lui Iurii/Jurg/George Koriatovici, atunci lituanienii (și cu mari rezerve otomanii) rămăneau singurele opțiuni ale lui Vlaicu. Legat de cele 10.000 de armuri vândute de Serenissima către infidel sunt, de asemenea, exagerări.

Urmărind itinerariul regal din anul 1377 (vezi Anexa) putem afirma, ținând cont de faptul că la Vișegrad (în afară de luna mai când s-a anunțat ridicarea la oaste) a emis documente majoritar Iacob de Zips, iar în Transilvania a fost episcopul Demetrius, că regele a fost doar în campanie în Polonia-Lituania. Între 7-9 ianuarie 1377 s-a aflat la Diosgyor, la 27 ianuarie la Regéc, între 6 februarie și 14 februarie (cel mai probabil) la Vișegrad, pe 22-28 februarie la Zvolen, pe 11 martie la Buda, în 1 aprilie la Diosgyor, în jurul datei de 24 aprilie la Vișegrad, pe 1 mai la Diosgyor, pe 3 mai la Kompolt, pe 8 mai la Vișegrad, pe 9 mai la Buda și acolo a stat până pe data de 19 mai. La 30 mai s-a reîntors la Diosgyor unde a rămas până pe 7 iunie. La 11 iunie regele Ludovic I s-a aflat pe posesiunea lui Barnaba, anume *Gradnazenthmyklos*, pe data de 28 iunie era la Cașovia, pe 3 iulie la Zanduch, iar pe 27 iulie în fața unei cetăți (Pilys, dar în lituaniană înseamnă cetate, deci oriunde la o cetate). În 6 august 1377 se găsea la asediul cetății Belcz (Belc, azi Ucraina), pe 26 august la Diacana(?), în 7 septembrie a revenit sub cetatea Belcz, iar pe 14 septembrie era la Lipolc/castro Liburcz (azi Lubaczov, Ucraina).

Altcineva emitea documente în numele regelui la Buda pe 22-30 septembrie, apoi alternativ la Buda și Vișegrad, căci pe 20 octombrie de abia regele a ajuns din campanie la Zvolen, unde a rămas până după 19 noiembrie. La 28 noiembrie regele se afla în satul Dobronya de lângă Zvolen, iar la Vișegrad a revenit între 10 și 17 decembrie 1377 pentru ca deja pe 20 decembrie să emită un act de la Duobrovo, iar la 21 decembrie să fie deja la Diosgyor. Aici va rămâne regele până la 6 ianuarie 1378. Deci, în nici un caz regele nu a fost în campanie în Țara Românească în anul 1377. Vedem că a stat în centrul Ungariei mai tot timpul (vezi harta din Anexă) până când a anunțat ridicarea la oaste pentru Lituania (8/9 mai). Până la 7 iunie s-a pregătit de campanie la Diosgyor, după care a început să se deplaseze spre Cașovia.

De la Cașovia, regele și corpul principal al trupelor au urcat cel mai sigur, ocolind zona montană, spre Prešov – NowySacz – Gorlic – Jaslo – Krosno - Sanok (Zanduch) – Przemysl - Belcz - ? - Lubaczow. Este regiunea în care a asediat fortificațiile lituaniene și probabil s-a ciocnit violent cu trupele acestora. Este clar că detașamente separate au intrat și în Podolia, unde știm că ducii i s-au supus, trecând de partea sa, la fel detașamente pornite din zona de Nord a Transilvaniei (Ugocsa, Bereg, Sătmar, Maramureș)¹³⁷cu siguranță s-au deplasat spre Rusia Roșie pentru a-i încercui pe lituanieni și a-i obliga să recunoască autoritatea regală.

Putem astfel bănui următorul scenariu, spre a avea o imagine completă a relațiilor munteano-moldo-lituaniano-polone:

1. 1374/75 – la moartea lui Lațcu, Iurii/Jurg/George Koriatovici încearcă să domnească în Moldova chemat de o facțiune pro-lituaniană¹³⁸ (poate soț al Anastasiei Lațcovna), dar este asasinat de facțiunea locală pro-maghiară ce-l ridică domn pe Petru (campania lui Ladislau de Oppeln din toamna lui 1374¹³⁹);
2. 1375 – Radu, devenit coregent al lui Vladislav și „protector al graniței vestice” în condițiile apropierei Munteniei de otomani¹⁴⁰, administrează o lovitură puternică armatei regale, din sus de malul Dună-

Veneția nu avea de unde să producă un excedent de 10.000 de armuri complete, care să poată fi vândute unor „necredincioși”. Eventual 100 de armuri pentru curtenii domnești!

137 Din donația regelui Sigismund către Ioan Olah, fiul surorii lui Balc și Drag, știm că fratele său, Tatomir, a murit la asediul Belcz-ului, acolo unde Nicolae fiul lui Blasiu din comitatul Lypto a fost lovit de un bolovan uriaș și de multe săgeți. Ioan M. de Apșa confundă asediul din 1377 cu cel din 1352, vezi nota 4 la *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, ediția a II-a, Editura Pro Maramureș, Cluj Napoca, 2000, doc. 52, pp. 87-88.

138 Vezi considerațiile lui Al. Gonța, *Români și Hoarda de Aur*, p. 163. Vezi și observațiile, depășite în prezent, ale lui I. Minea, *Principatele Române și Politica Orientală a împăratului Sigismund. Note istorice*, Tipografia Convorbiri Literare, București, 1919, pp. 34-36.

139 L. Bernát Kumorovitz, „I Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és „török”) háborúja”, doc. 2, p. 975.

140 Nu se poate susține faptul că Margareta Himfi, fiica lui Benedict Himfi cel mai probabil, ar fi fost răpită de către otomani cu ocazia luptelor din 1375, vezi în acest sens István Petrovics, „From Slavery to Freedom: the Fate of Margaret Himfi”, în *Transylvanian Review*, vol. XXVI, Suppl. No. 1, CST, Cluj-Napoca, 2017, nota 21, p. 13. Petrovics se raliază și el opiniei lui P. Engel că răpirea a avut loc de la Iersig în 1391/92 și afirmă că nimeni nu ar fi căutat-o pe Margareta 30 de ani cum ar implica afirmațiile lui Kumorovitz, *op.cit.*, pp. 942-945. Observând, la rândul nostru, afirmațiile lui Kumorovitz că răpirea a avut loc atunci când trupele otomane, venite în ajutorul lui Radu, prădau zona sudică a comitatelor Caraș și Timiș (p. 943) nu putem să nu remarcăm faptul că aceste afirmații intră în contradicție cu DL 67401 în care regele afirmă foarte concret că luptele cu Radu s-au dat pe deasupra malului fluviului Dunărea, iar din descriere, existența acelu

- rii, după Orșova (moare Petru Himfy, Nicolae, fiul lui Blasiu este străpuns rău de o lance); lupte se dau și în Transilvania, al doilea front al conflictului¹⁴¹ (acolo probabil se afla Vlaicu);
3. Intuind primejdia unui alt atac maghiar și cu o Moldovă vasală Ungariei, Radu cere ajutor lituanienilor prin soția sa, Calinichia, fiica lui Karijotas, pentru o diversiune la granița de Est a uniunii polono-maghiare (toamna-iarna 1375);
 4. Primăvara-vara lui 1376 – Algirdas atacă pe tot frontul lituano-polon granițele și regiunile de margine; cronicile prusiene (analele fraților minori din Torun) înregistrează atacuri și în Prusia în preajma Rusaliilor¹⁴²; în noiembrie trupele lituaniene ajung lângă Cracovia¹⁴³;
 5. 1377, iunie-octombrie – campania regală din Lituania și Polonia, unde este ocupat Chelm-ul și Belcz-ul (ducatele lui George trecute în voievodatul Halych-ului supus Ungariei), iar Liubart și alți trei cnezi mai mici, plus familia Koriatovici (Alexandru și Boris)¹⁴⁴ recunosc autoritatea regală¹⁴⁵; Petru Mușat reînnoiește jurămintele de vasalitate față de regele angevin (Ioan de Târnave);
 6. 1377, decembrie-ianuarie 1378 – trupele lituaniene atacă prin surprindere Moldova¹⁴⁶ și martirizează doi franciscani la Siret (ianuarie 1378), dar trupele ieșite probabil după pradă¹⁴⁷ și/sau răzbunare sunt zdrobite de domnitor.

După 1378 în zonă va începe să se reafirme un puternic han al Hoardei Albe, care va reunifica după moartea lui Mamai (1380), Hoarda de Aur, anume Toqtamîș, cel ce conlucrează cu Iogaila¹⁴⁸.

fortissimum implică o acțiune defensivă a aceluia, nu una ofensivă. Adică apărarea era puternică și trupele regale nu au putut-o sparge, cam asta lasă actul regal din Belcz să se înțeleagă. Menționarea explicită a lancei ce a perforat grav brațul lui Nicolae, ce a fost ținut la pământ, sugerează din nou un asemenea scenariu de apărare din partea valahilor. Lănciile erau folosite spre deosebire de rudele lor de aruncat, sulițele sau javelinele [lăncii mai scurte], în luptele tip *melee* de către partea care se apăra de cele mai multe ori prin formația de „zid de scuturi”. De asemenea, regele nu a menționat prezența turcilor. Doar Gattari a vorbit despre Bulgaria infedele, iar nici măcar la 1387 ea nu era în totalitate infidelă. Deci asocierea turcilor cu românii, chiar dacă este posibilă la nivel de negociere, nu se traduce într-o asociere militară. De asemenea, conexiunile și explicațiile oferite de A. Pippidi, *op.cit.*, p. 62, tot pe această imposibilitate de cooperare marșează: „Relațiile dintre țarul de la Târnovo și domniii Țării Românești nu puteau fi decât încordate, deoarece aceștia din urmă, după ce Vladislav I a avut o vreme, în 1369, posesiunea Vidinului, au sprijinit pe conducătorul acestui mic stat dunărean, pe fratele și rivalul lui Șişman, țarul Srațimir, cu care ei se înrudeau de două ori, prin mama aceluia, Teodora, o fiică a lui Basarab însuși, precum și prin căsătoria sa cu Anca, fiica lui Nicolae Alexandru. Tot pe Dunăre, Vladislav ocupase în 1374 alt cap de pod, la Nicopol, în fața Turnului românesc iar tendințele separatiste ale Silistrei, unde locul despotului Mihail Paleolog, pretendent nenorocos la tronul Trapezuntului, îi luase cumnatul acestuia, Terter, încă din 1376-1377, au dus probabil la încercări atât din partea lui Radu, cât și a lui Șişman, de a-și asigura dominația asupra cetății.” Din nefericire, lipsa unui dialog real între cele două istoriografii și lipsa de încredere reciprocă, în cele mai multe cazuri, dintre cercetătorii români și maghiari, duc la soluții nemulțumitoare. Revenind concluziv: astfel la 1375 este exclus, din punctul nostru de vedere, acest scenariu al colaborării cu otomanii și mai ales cu bulgarii lui Shishman.

141 L. Bernát Kumorovitz, „I Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és „török”) háborúja”, doc. 4, p. 976.

142 „Eodem anno in vigilia s. Trinitatis venerunt Litvani sine omni premunitione in Insterborg, Jurgenborg, Salaw, Welow, devastantes illam terram et steterunt ibi facientes magna damna in hominibus captis et occisis, equis et pecoribus et multis spoliis abductis combusserunt Tapilauken castrum”, în Ann. Thorun., *Scriptores Rerum Prussicarum*, Leipzig, 1866, p. 100.

143 Oskar Halecki arată faptul că nici prezența reginei mame și nici controlul lui Ladislau de Oppole în Ruthenia nu a putut stopa atacul neprovocat al lituanienilor, în *Jadwiga of Anjou and the rise of East Central Europe*, Polish Institute of Arts & Sciences of America, 1991, p. 59.

144 *Ibidem*, pp. 60-61.

145 Scrisoarea regală, care s-a publicat din greșeală la 1387 pentru evenimente din 1375 de către Gattari, dar relatând pe cele din 1377 din Lituania, vezi și L. Bernát Kumorovitz, „I Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és „török”) háborúja”, doc. 7, pp. 977-978, este mai explicită: se arată că ducele Codor (Teodor), fiul mai mare al lui Algirdas și doi fii ai aceluia i s-au supus, că un fiu mai mic a fost dat regelui ca ostatec, că Alexandru și Boris i-au închinat Podolia cu XI cetăți, că Lunard/Ljubart s-a recunoscut vasal și a prestat omagiu pentru Vladimir și s-a angajat să lupte contra celor din același sânge alături de rege, iar pe fiul lui Kjestust l-a luat și îl ține prizonier.

146 „Item ante festum nativitatatis Christi Litvani processerunt contra illos de Walachia et ibi fuerunt victi, itaqu od paucos equos abduxerunt”, în Ann. Thorun., *Scriptores Rerum Prussicarum*, Leipzig, 1866, pp. 106-107.

147 Darius Baronas, S. C. Rowell, *The Conversion of Lithuania. From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, p. 216.

148 Al. Gonța, *Românii și Hoarda de Aur*, p. 165. Pretențiile tributare ale noului han al Hoardei de Aur asupra Dobrogei, Munteniei și Moldovei nu pot fi neglijate.

Trecând la a doua căsătorie a lui Alexandru, cu nobila Clara, au rezultat între 1344 și 1352¹⁴⁹ trei moștenitori, probabil Ana (1344/45), Anca (1346/47), Radu (1348/1349). După 1352, după Pavel Chihaia¹⁵⁰, trebuie să înțelegem că s-a mai născut un fiu al cuplului, Voislav¹⁵¹ (cca. 1355/64?), care a decedat cel mai târziu post 1377-1380¹⁵².

Desigur, despre el s-a considerat, încă de la început, datorită pietrei de mormânt păstrată în necropola domnească, că este un fiu al lui Alexandru¹⁵³.

Că lui Voislav îi aparține M₆¹⁵⁴ sau un ipotetic M11¹⁵⁵ văzut de V. Drăghiceanu la 1920¹⁵⁶ ține de domeniul viziunilor istoriografice. Cel care ne interesează aici este Radu¹⁵⁷ ("cel vesel", slav.), cu siguranță un nume

149 Anterior, în 2012, propusesem intervalul 1343-1348, care pare totuși prea strâns, *op.cit.*, p. 148.

150 Pavel Chihaia, *Artă Medievală. Monumente din cetățile de scaun ale Țării Românești*, Editura Albatros, București, 1998, pp. 11-13, dar în special pp. 13, 21. După săpăturile efectuate de N. Constantinescu, răspunsul lui P. Chihaia, *Artă Medievală. Monumente din cetățile de scaun ...*, pp. 42-46.

151 Cu siguranță inscripția de pe piatra tomală a tânărului cocon domnesc este cea relevată de Pavel Chihaia în studiul din 1963 (p. 43) și reluat în 1998, care de altfel a fost și prima opțiune a lui V. Drăghiceanu, vezi *Arta Medievală. Monumente din cetățile de scaun ...*, p. 11 și nota 9: [V]ОИСЛАВЪ ДѢТЕ [V]ЕЛ[И]СА[Г]О АЛЕКС[АН]ДРА ВОЕВОДА ПОЧИ МЦА ГЕНАР... „Voislav fiul Marelui Alexandru Voievod s-a săvârșit în luna lui Ghenarie”. O observație doar, utilizarea de către autor a formulei „copilul lui” în loc de „fecior” sau „cocon” (vezi domnul Alexandru Coconul) pentru perioada respectivă, implică nașterea lui dintr-o relație pasageră, căci Grigore Ureche în *Letopisețul Țării Moldovei de când s-au descălecat țara...*, Scriptorium, 2017, p. 30, scrie că: „Însă așa zic că n-au fost Bogdan vodă **fiior cu cununie, ci copil** lui Alixandru vodă” (subl. N).

152 A existat o discuție istoriografică, cu accente polemice mai dure, pe tema bisericii Sf. Nicolae Domnesc, care a debutat imediat după descoperirile arheologice de acolo făcute de Virgil Drăghiceanu în vara lui 1920. Bibliografia acestui „dosar istoriografic” a fost trecută în revistă de două ori: odată în 1935 de către Aurel Sacerdoțeanu, a doua oară în 1970 de către Nicolae Stoicescu, vezi Pavel Chihaia, *Artă Medievală. Monumente din cetățile de scaun ale Țării Românești*, Editura Albatros, București, 1998, p. 9, nota 2 (cu explicațiile la pp. 29-30). Nota cu nr. 2 a mai apărut în studiul dedicat necropolei de la Argeș în lucrarea *Din cetățile de Scaun ale Țării Românești*, Editura Meridiane, București, 1974, p. 7, respectiv în *Glasul Bisericii*, Anul 22, nr. 1-2, București, 1963, p. 41. Această notă a fost republicată și îmbogățită de către Pavel Chihaia după prima apariție din 1963 a studiului „Contribuții la problema identificării mormintelor din Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș”, pp. 41-70, adică în reluarea studiului în anul 1974, respectiv 1998. După ce, în spirit polemic, între 1961 și 1964 Pavel Chihaia se contrase cu Virgil Drăghiceanu pe tema descoperirilor de la Câmpulung Muscel și Argeș (1961: P. Chihaia – „Date în legătură cu biserica veche Curți domnești din Cîmpulung-Muşcel”, *Biserica Ortodoxă Română/BOR*, anul 79, nr. 11-12, București, 1961, pp. 1033-1049; 1963: P. Chihaia – „Contribuții la problema identificării mormintelor din Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș”, *Glasul Bisericii*, Anul 22, nr. 1-2, București, 1963, pp. 41-70; 1964: V. Drăghiceanu – „Despre Mînăstirea Cîmpulung”, *BOR*, anul 82, nr. 3-4, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1964, pp. 284-336), oricum mult mai elegant decât o făcuseră anterior Stoica Nicolaescu și Virgil Drăghiceanu (vezi nota noastră cu nr. 37, dar și rememorarea evenimentelor la Sergiu Iosipescu, „Comisiunea Monumentelor Istorice Inițiativa Cercetărilor de Arheologie Medievală - săpăturile de la CURTEA de ARGEȘ”, în *Revista Monumentelor Istorice*, anul 61, no. 2, București, 1992, pp. 25-26) au urmat polemicele dintre Nicolae Constantinescu și Pavel Chihaia, după 1968 (anunțate de nota 3 din studiul amintit ca reluat în 1974: *Din cetățile de Scaun ale Țării Românești*, p. 8 și explicațiile pentru motivul pentru care Pavel Chihaia nu făcuse analiza după importanță, p. 9, așa cum i se reproșase discret în revista *Studii și Comunicări*, viitorul *Argesis*, no. 1, Pitești, 1968, „Cercetarea Arheologică de la Curtea de Argeș din 1967”, nota 11, p. 126 de către Nicolae Constantinescu). Concesii nu s-au prea făcut (N.C., *Curtea de Argeș: 1200-1400. Asupra Începuturilor Țării Românești*, Editura Academiei RSR, București, 1984, p. 26-27, spre exemplu sau pp. 100-101; P.C. retipărirea adnotată a vechiului său studiu plus cel nou despre curtea domnească de la Argeș, vezi ediția 1998), dar polemica a fost una acceptată de normele academice, cu argumente și contra-argumente. La „dosarul Argeș” s-a adăugat apoi, printre altele, un studiu al lui D. Căprăroiu din 2008 (în *Historia Urbana*, XVI, no. 1-2, pp. 37-64), altul din 2011 („Scurte considerații privitoare la câteva aspecte ale începuturilor reședinței domnești de la Argeș”, în *Arheologie și istorie în spațiul carpato-balcanic*, Târgoviște, 2011, p. 147, nota 1: explicațiile pentru interesul destinat subiectului). În 2017, alți trei cercetători din domenii diverse (istorie, istorie-arheologie, fizică) au prezentat propriile lor concluzii în „*AL WA. Prințul Negru al Valahiei*”, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2017. Acestea ignoră, însă, toate celelalte dovezi și propun o dispunere tomală total inacceptabilă pentru rezultatele arheologice de până acum. Vasile Drăguț a trecut, la rândul său, în revistă opiniile exprimate de cei mai „harnici” cercetători ai problematicii, vezi Vasile Drăguț, „Biserica Sfântul Nicolae din Curtea de Argeș,” Arhiva Dragut, accessed June 24, 2019, <https://vasiledragut.omeka.net/items/show/5>.

153 Virgil Drăghiceanu, „Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, an X-XVI (1917-1923), București, 1923, p. 41 (mai departe CDA).

154 Vezi figura 7 (*infra*).

155 Vezi figura 8 (*infra*).

156 Vezi figura 6 (*infra*).

157 N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, București, 1937, p. 174: de la sârbescul Radomir.

dinastic ce a făcut carieră între liniile Basarabilor până la Radu Mihnea al III-lea (1658-59). E posibil faptul ca, în alegerea numelui său, dacă nu cumva *Pancrațiu* era un alt nume al său¹⁵⁸, având astfel un nume dublu¹⁵⁹ ca și fratele său Vladislav (*Ladislau*, graf. latină)-Vlaicu (*Layk*, graf. latină), doamna Clara să fi avut prea puține de spus. Radu, născut cel mai probabil în perioada luptelor anti-tătare ale tatălui său, Alexandru, pe când acesta deja era coregent al lui Basarab I¹⁶⁰ de cel puțin 6-7 ani (1343-avusese loc închinarea sa-menționărilor cronistice¹⁶¹) a primit la naștere (pe data de 12 mai în calendarul roman e serbat Sf. Pancrațiu¹⁶²) un nume (eventual compus) cu mesaj, dat de cuplul princiar. Dacă nașterea lui Radu a avut loc în 1348/49¹⁶³ acest moment marca o „veselie/bucurie” (rad/PAΔ) dată de către Atotputernicul (Pankras, Pancratius)¹⁶⁴. Bucuria putea fi generată de faptul că Radu era primul băiat al cuplului Alexandru-Clara după un șir de fete, dar și o bucurie după un șir de necazuri dinastice despre care, din păcate, nu știm cum au fost gestionate, în afara acestui indiciu mărunț și al altuia fortuit. Anterior lui 1348 s-a declanșat probabil criza dinastică din Bulgaria, divorțul lui Ioan Alexandru (1331-1371), nașul de botez al lui Alexandru¹⁶⁵ de Theodora¹⁶⁶ (devenită în

158 Eberhard Windecke, „Das Leben König Sigmunds”, în *Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit*, Leipzig, 1886, pp. 228-229, cap. 259: *es war aber lange zeit ein sohn von Pankraz dem Weisen, der lange Jahre vorher Herr derselben Lander gewesen war, mit namen Merzweydan bei ihm gewesen* (dar de mult timp un fiu al lui **Pankraz cel Înțelept**, care de mulți ani mai înainte a fost Domn al aceleiași ținut, fusese cu el sub numele de Merzweydan). Traduceri, explicații și discuții pe marginea textului vezi la Dimitrie Onciul, *Originile Principatelor Române*, Stab. De Arte Grafice Elzevir, București, 1899, pp. 200-201, nota 105, respectiv la Constantin Kogălniceanu, *Cercetări critice cu privire la Istoria Românilor: Basarab I zis Negru-Vodă, întemeietorul Țării Românești*, fascicola I, Minerva – Institut de Arte Grafice și editură, București, 1908, p. 3, nota 2.

159 N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, București, 1937, p. 174. Situație des întâlnită în lumea sârbă.

160 E posibil ca Basarab I, pe atunci în vârstă de aproximativ 64 de ani, să fi fost deja în imposibilitate fizică de a se mai mișca datorită vârstei sau vreunei boli (gută?), iar puterea să fi trecut în mâinile fiului rămas în viață sau cel mai capabil. Astfel trebuie să înțelegem textul de mai jos (vezi nota 138) din *Chronicon Hungarorum* și de la Ioan de Târnave. Faptul că Basarab era în viață, este confirmat de *graffitul* de la Argeș (1351/52), dar și de *Zakonicul* lui Dușan din 1349 (pentru datare, vezi Sima Cirkovic, *The Serbs*, Blackwell Publishing, Oxford, 2004, p. 65) care îl nominalizează printre cei 7 țari pe care i-a zdrobit și îl umilește pe Ioan Alexandru și mai mult amintindu-i că Ivanka **Basarab îi era socru**. Nici Dușan nu-i recunoștea cununia a doua, ce-l descalifica pe țarul bulgar.

161 Reluăm aici textul pe care l-am utilizat și în anul 2012, fără a mai relua discuția de atunci: *Chronica Hungarorum* [1473]: „*quidam princeps seu baro potentissimus Alexander, voyvoda transalpinus...audita pietatis ac etiam pietas eiusdem regis Lodouici fama: ad ipsum sponte personaliter veniens circa confinia ipsorum partium, ad pedes regie maiestatis humotenus et prostratus et ad obedientiam ac fidelitatem debitam reductus et integratus solemniter munera et clenodia presentando et suus dominus sub sancta corona recognoscendo*”, Dr. Andrei Veress, *Bibliografia româno-ungară*, vol. I, Editura Cartea Românească, București, 1931, p. 1. Un punct de vedere bine ancorat în critica istoriografică de la noi rămâne studiul lui Șerban Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu românesc. Studii critice*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 73, unde semnala faptul că Ludovic I a fost interesat de o alianță anti-tătără cu Țara Românească. Personal credem că și Alexandru și tatăl său Basarab I erau interesați de o astfel de acțiune, astfel încât închinarea de la 1343 a lui Nicolae Alexandru trebuie legată de dispariția puternicului han Ozbeg (1342). Acțiunile de la 1330 (sprijinirea lui Mihail Șișman la Velbujd/Kustendil de către cei „7 împărați”, inclusiv Basarab Ivanko, tătarii negri și iasii) și atacurile de la 1331, apoi 1334/35 asupra Transilvaniei, cu o ședere de 7 ani acolo [*Breve Chronicon Daciae*, 1691, cu data de MCCCXXXVI: „*Tartari denuo vastarunt Hungariam et in Transsilvania septennium morati sunt*”; *Chronik von Simon Massa*, n. 1536-d. 1607, – 1335: „*Tartari tertio Hungariam vastarunt et in hisce Transsilvaniae partibus toto septennio morati sunt, omnia vastantes et diripentes praeter urbem Brassoviam et oppidi Rosenau arcem...*” în *Quellen zur Geschichte von Brassó*, vol. 4, Brassó, 1903, p. 1, p. 73], la care au participat și muntenii [Al. Gonța, *op.cit.*, pp. 126, 131]) făceau parte din obligațiile militare ale domnilor munteni în raport cu marele han, vezi Al. Gonța, *op.cit.*, pp. 98-100. De altfel, eliberarea de autoritatea mongolă s-a făcut și antroponimic și patronimic, iar în studiul din 2012 am explicat, credem, destul de clar modul în care Alexandru a devenit Nicolae Alexandru, iar această opinie o păstrăm în continuare, vezi Mihai Florin Hasan, *op.cit.*, pp. 141-143 și notele 144-145.

162 <http://www.santiebeati.it/nomi/Detailed/3263.html>, accesat la 25.07.2019.

163 Tânăr îl considera pe Radu și Nicolae Constantinescu, cu referință la anul 1359, vezi „Radu I Vv. și scaunul domnesc din Argeș. Repere din Istoriografie”, în *Argesis. Studii și Comunicări*, Seria Istorie, Tom XVIII, Pitești, 2009, p. 96.

164 Șerban Turcuș et alii, *Antroponimia în Transilvania medievală (secolele XI-XIV). Evaluare statistică, evoluție, semnificații*, vol. I, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011, p. 134.

165 Mihai Florin Hasan, *op.cit.*, p. 140, p. 143.

166 A. Alberti, *Ivan Aleksandăr (1331-1371). Splendore e tramonto del secondo impero bulgaro*, Firenze UP, Firenze, 2010, p. 105. Dan Ioan Mureșan a optat pentru anul divorțului ca fiind 1344/45 pornind de la faptul că în 1355, la încheierea logodnei dintre Maria, născută din al doilea mariaj al lui Ioan Alexandru, și Andronic IV era pe atunci cam de nouă ani, vezi Dan Ioan Mureșan, „Philothée I-er Kokkinos, La Métropole de Hongrovalachie et les «Empereurs de la Terre»”, în *Istorie Bise-*

monahism Theophano¹⁶⁷), sora sa mai mare (vezi fig. 9 – reproducerea fig. 18 CDA).

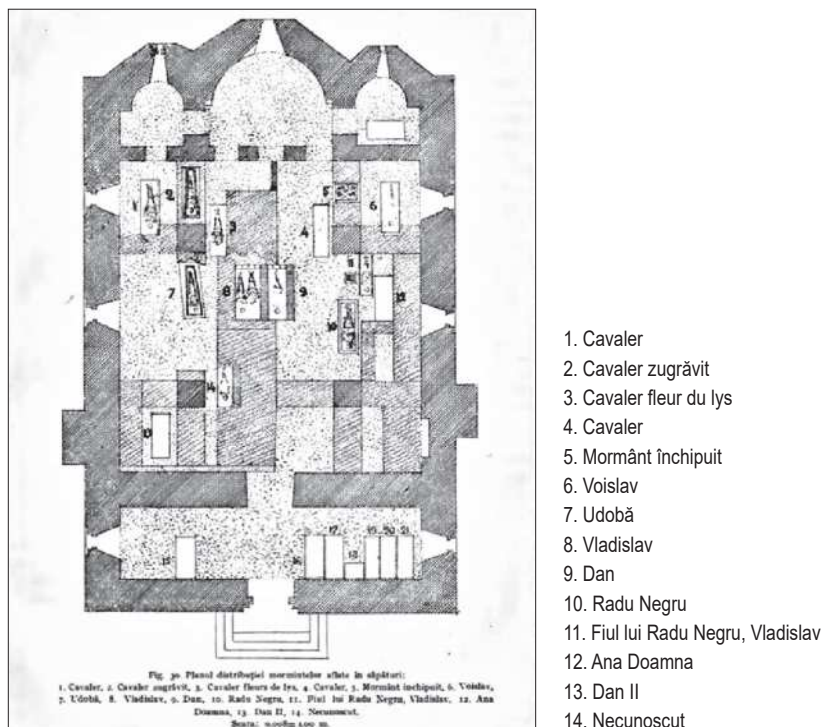


Figura 6. Planul mormintelor din necropola domnească de la Curtea de Argeș, după Virgil Drăghiceanu, 1920¹⁶⁸.

Faptul a marcat profund casa domnitoare. De unde știm acest lucru? Din *graffitul* minuscul de pe stâlpul din stânga altarului: „doamna/împărăteasa evreică”. Acesta nu este un act de memorie¹⁶⁹, căci nu l-ar fi scris nimeni rememorând ceva dureros, ci consemnând o știre tragică pentru „patron”. Este un act imediat. Putem bănuși faptul că unul dintre lucrătorii, care, la acel moment al primirii știrii divorțului bulgar și al noii căsătorii a lui Ioan Alexandru, de către prințul Alexandru la curtea din Argeș, unde probabil supraveghea la acel moment lucrările (toamna 1347-primăvara 1348), tencuia/zidea la acel stâlp din stânga altarului. Sub șocul știrii, ce s-a răspândit probabil rapid, a consemnat această „știre” telegrafic: [în Bulgaria există o nouă doamnă, alta decât fiica marelui Basarab - presupunerea noastră asupra gândului ce l-a determinat pe meșter a scrijeli informația pe stâlp], o „doamnă evreică”¹⁷⁰.

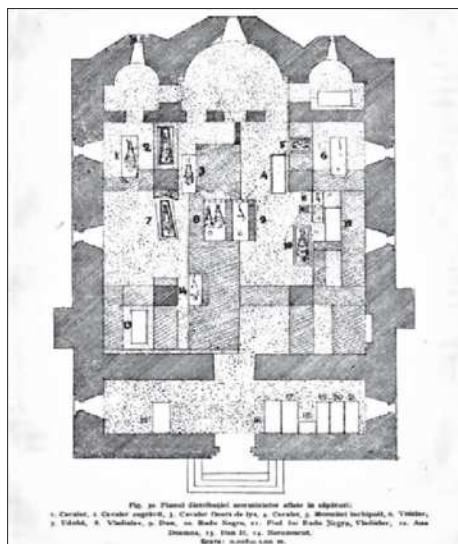
ricească, *Misiune Creștină și Viață Culturală*, II, Editura Arhiep. Dunării De Jos, Galați, 2010, p. 343, nota 30. John V. A. Fine Jr., optează pentru anii 1350, în *The Late Medieval Balkans. A critical survey from the late Twelfth Century to the Ottoman conquest*, Michigan UP, 1994, p. 379. Cel mai probabil am putea plasa evenimentul cel mai devreme în 1344/45 și cel mai târziu în 1347/48.

167 *Ibidem*, *Fonti XX, Sinodykonul lui Boril*, p. 206: „Pioasei împărăteșe Teodora a marelui împărat Ioan Alexandru, ceea ce a îmbrăcat de asemenea chipul îngeresc în monahism, zisă de asemenea Theophana, memorie eternă”.

168 CDA, p. 41.

169 Vezi explicațiile lui N. Constantinescu raportat la *graffitul* cu moartea marelui Basarab ca *act de memorie ulterioară*, *Curtea de Argeș ...*, p. 148.

170 Împotriva acestui scenariu (legat și de *graffit*-ul Basarab) s-a pronunțat Nicolae Constantinescu mai recent, în două studii, în ordine: „Radu I Vv. și scaunul domnesc din Argeș. Repere din Istoriografie”, (deja citat) pp. 89-114, aici: p. 103, respectiv „Basarab I și Vladislav I la Argeș ...”, (deja citat), p. 25. Observăm, însă, faptul că N.C. la p. 31 din ultimul studiu amintit, creditează ca și contemporan cu actul scrierii în sine *graffitul* lui Vlad I. De ce nu ar fi la fel și în cazurile pe care le contestă? Înțelegem determinarea de a apăra un punct de vedere, ce pare logic din punct de vedere arheologic, dar nu înțelegem acest *bias* legat de *graffiti*-uri, în condițiile în care există, așa cum am arătat deja, destul de multe surse, care probează faptul că Basarab I a trăit până la 1351/52. De ce „doamna evreică” ar fi un „act de memorie” în condițiile în care căsătoria s-a consumat cu Sara-Teodora pe la 1347-1348. De ce să-l treci într-un *graffit* știre la 20 de ani distanță? Să-i aduci aminte patronului că are probleme nerezolvate la Sud de Dunăre, că ai văzut o imagine cu Sara-Teodora la 20 de ani de la nunta ei și tu ca zidar/zugrav calfă etc. te-ai îndrăgostit de ea și îți treci iubirea pe pereții/stâlpii pe care îi lucrezi? Să credem că Sara-Teodora



1. Călugăr, peste 40 de ani;
2. Bărbat, 25-30 ani, 1.71 m;
3. Bărbat peste 40 de ani;
4. tânăr reînhumat în osuarul de lângă M11;
5. Mormânt închipuit;
6. Femeie de 25-30 ani;
7. Nan Udobă, peste 40 de ani, 1.62 m;
8. inscr. „Vladislav”, 30-40 ani, bărbat, 1.63 m;
9. Femeie;
10. Vladislav;
11. Voislav;
12. Femeie peste 30 de ani;
13. Radu I; 14. Matur.

Figura 7. Planul mormintelor din necropola domnească de la Curtea de Argeș după Pavel Chihaia, 1998 (pp. 11-27).

Este o confirmare a lucrărilor la biserica domnească în preajma lui 1348-1350. Între 1344¹⁷¹-1349/50¹⁷², tot din Bulgaria au venit știri proaste, tragice, coregentul Ivan Asen (al IV-lea), al treilea născut al cuplului Ioan

a trecut pe la Argeș la 1365-69 să-și vadă rudele dușmancei de la Vidin și intrând în biserica catedrală metropolitană l-a rugat pe unul dintre meșteri să-i facă un *graffit* memorial? Să nu fim absurzi, chiar dacă N. C. afirmă că cei ce cred altfel se înscriu în această categorie. De ce *graffitul* lui Vlad I este „scrijelit” de mâna sa, dar celelalte două nu sunt contemporane cu scrijelitorul? Cum putem spune foarte autoritar „acestea sunt, acestea nu sunt”, ori sunt toate contemporane, ori nu sunt nici unul contemporane. Fără mărturii adiacente, lucrurile sunt speculative. Relațiile cu Dușan sunt întrerupte între 1330 și 1352?, dar există și tatonări, iar după 1360 meșterii sârbi pot lucra liniștiți la pictură și alte activități de lapicid. Moneta de la Ladislau al IV-lea (1272-1290), singura găsită de către V. Drăghiceanu în pardoseala altarului la 1920 indică un *postquem* al începutului lucrărilor la acel spațiu, vezi CDA, pp. 150-51. Moneta de la Sracimir datată 1360-65 (?) identificată la parterul casei domnești oferă un *postquem* de locuire al acesteia, vezi N. C., *CdA: 1200-1400*, p. 57, fig. 20. Moneta lui Ladislau al IV-lea a putut fi în uz și după această dată, cel puțin până la începutul domniei lui Carol I (1308), iar moneta de la Sracimir a putut fi pierdută pe podeaua încăperii oricând după 1365 până la 1369 sau 1396.

171 A. Alberti, *op.cit.*, p. 78.

172 Kiril Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria (7th-15th century). The records of a bygone culture*, Brill, Leiden-Boston, 2008, p. 431, inscripția tomală cu nr. 168: Tomb inscription of Ioan Asen IV, Tarnov, most likely 1349/50. The inscription documents a traumatic event in the royal family, the death of Ioan Asen IV (before 1327/8-1349/50), Ioan Alexander's third son from the marriage with the Vlach princess Theodora. The “young tsar,” then in his early twenties, led a military force to halt the early Ottoman depredations in Bulgarian Thrace. The expedition was a disaster. The Bulgarians were routed somewhere in the district of Sofia and Ioan Asen IV perished; soon after a similar encounter had ended with the death of his elder brother Michael Asen. The inscription is fragmentary and subject to amendments since the slab was split vertically and about one third of it is missing. The editor's attribution to 1388 is arbitrary and resulted from a wrong assumption about the length of the lost text. Edition: Ivan Goshev, Tarnovski tsarski nadgroben nadpis ot 1388 godina (Sofia, 1945), 7-8.

+ I ... pious and Christ-loving .../ [daughter-in]-law of the most great Tsar Ioan Alexander .../ niece of the great voe[voda] .../ tsar of the Bulgarians Asen cam[e] .../ and found the Bulgarian land .../ [pollu]ted by the Ishmae[lites] .../my lord tsar in the eighteenth year .../ by the will of God set out to .../ [but?] moved because of the yoke .../ gathered my lord tsar with God's po[wer] .../ Asen who about our beautiful faith .../ and strenghtening it, remained in God's church .../ from this life .../ gathered my children before the decea[sed] .../ [Ke]ra and the other Asen, and God .../ and the lord tsar his father .../ and the two girls in the ye[ar] ...”. A. Alberti, pe urma cercetătorului bulgar J. Andreev (1993) oferă o altă traducere, ce diferă extrem de mult de cea dată de K. Petkov în 2008. De exemplu, traducerea termenului de „nepoată” cu cel de „verișoară” de către Andreev schimbă total relațiile genealogice. Este exact cazul pe care îl discutăm pentru relația dintre Mircea și Vladislav al II-lea, când arătam că Stoica Nicolaescu și apoi P.P. Panaitescu au arătat că s-a tradus greșit „anepsios” cu „consobrinos” (verișori după mame) în loc de „nepoți”, vezi nota 38. Textul în rândul al treilea, ce ne interesează direct aici este acesta: „ва и анепсія великаго вое [...]” (*va i aneipsia velicago voe...=nepoata marelui voe[...]*). Plus J. Andreev a adăugat numele de [Maria] acestei nurori, care este „verișoara marelui voievod Ioan Asen, împăratul bulgarilor”. Pentru a mări și mai mult haosul interpretării, la nota 19, p. 78, cercetătorul italian afirmă că nora „e verișoara lui Ioan Basarab” (!). La p. 105 același cercetător considera că Ioan (de această dată) Basarab murise pe la 1340 (!). Este evident că nu a verificat bibliografia românească, măcar în treacăt, de

Alexandru-Theodora¹⁷³, nepotul lui Alexandru, a fost ucis într-o luptă scurtă și sângeroasă cu detașamente otomane în zona Sofia și a fost înhumat în biserica Sf. 40 de Mucenici din Târnovo¹⁷⁴, rămânând orfani trei moștenitori: Asen, Kera și celălalt Asen.

Intercalăm aici o presupunere genealogică¹⁷⁵ (vezi tabla genealogică 8), ce poate fi probată toponimic și antroponimic: cam în această perioadă (1345/1350), trebuie să se fi născut Nan(a) (U)dobă¹⁷⁶, un nepot de soră al lui Nicolae Alexandru și nepot direct al unui mare jupan, Doba/Udoba/Udobu (=timp, slav.; =tobă, magh.), probabil tatăl aceluși Dimitrie Dabăceșka (=Dăbăcescul, al lui Dobă), care a primit din domeniul domnesc o parte pe teritoriul Jaleșului, acolo unde a fondat Dăbăceștii (azi Runcu, jud. GJ)¹⁷⁷. Nucet-ul de acolo a rămas în posesia domnului (vezi cum Dan I donează acest nucet mănăstirii Tismana la 3 octombrie 1385¹⁷⁸, iar a 4-a parte din sat a fost lăsată prin testament de Dimitrie (între 3 octombrie 1385 și ante 27 iunie 1387¹⁷⁹) mănăstirii. Celelalte $\frac{3}{4}$ trebuie să fi rămas celorlalți moștenitori. Familia lui Doba/Udoba/Udobu trebuie să fi avut în posesie mai multe sate din zona submontană (vezi harta 1), căci anterior datei de 20 mai 1388¹⁸⁰, Nan „boierul domniei mele”, a dat nucet-ul (cozia, turc. veche) și satul Călimănești (=al lui Caliman/Kăliman, bulgară, maghiară) pe Olt pentru o mănăstire domnească. Nu putem să nu sesizăm monopolul casei domnești asupra nucet-urilor și donarea lor, acolo unde era posibil acest lucru, către mănăstirile importante.

Revenind la dramele familiale, în jurul lui 1354 era ucis, tot în luptele cu turcii, și Mihail (IV) Asen, căsătorit cu o prințesă bizantină, Maria (Irene)¹⁸¹. Îi rămânea Theodora doar fiul mijlociu, Ivan Sracimir (Stracimir/Strațimir), care se va aliena tot mai mult de tatăl căsătorit cu „doamna evreică”¹⁸².

Trebuie să înțelegem faptul că în acești ani ai alienării dintre tată și fiu, mama sa, Theodora, l-a îndemnat, din motive evidente, trecând peste relațiile de sânge, pe Sracimir să ceară mâna verișoarei sale primare, Ana, cel mai probabil în preajma lui 1355.

unde erorile sale inerente. Ca să rezumăm ideile acestea, Theodora este identificată corect ca și fiică a lui Basarab I, divorțul e plasat după bibliografia de ultimă oră a colegilor bulgari, dar din neverificarea surselor creează, după J. Andreev, o verișoară a lui Basarab, care în vârstă fiind (peste minim 45 de ani) s-a căsătorit pe la 1340 cu un copil de 12 ani, care a devenit rapid tatăl a 3 copii între 1340 și 1344 când plasează el decesul lui Ivan (IV) Asen. Pe de altă parte, din traducerea lui J. Andreev ar reieși că această doamnă era „soție a împăratului și verișoară a marelui voevod Ivan Asen, împăratul bulgarilor”. Dar cum anepsis este de fapt nepoată și nu verișoară, această întregire rămâne în suspensie. Cea mai neutră și apropiată de realitatea cunoscută este traducerea oferită de K. Petkov. Soția lui Ivan Asen (IV) era nepoata unui mare voevod, iar soțul său în al 18-lea an (de viață al lui sau mai degrabă de domnie a lui Ioan Alexandru [intervalul 1348-49]) s-a luptat cu ismailitenii, a fost ucis, iar la sicriul său s-au recules cu copiii lor [Asen, Ke]ra și celălalt Asen, cu țarul, tatăl său, și cele două fete (sau fii rămași) probabil ai/ale țarului. O interpretare diferită, cu alte implicații și cu transferarea fiicelor spre cuplul „doamna-Ivan Asen” vezi la Al. Simon *et alii*, *Al Wa ...*, pp. 293-294. Idee asemănătoare lui Simon et alii, vezi la Sashka Georgieva, *Още веднъж за влашката принцеса - снаха на цар Иван Александър* [Once Again on the Wallachian Princess, Tsar Ivan Alexander's Daughter-in-law], în *Добруджа* [Dobrudja], no. 32, 2017, pp. 403-408. Cercetătoarea bulgară, spre deosebire de cei trei cercetători amintiți deja, consideră că era vorba, totuși, de o nepoată de-a lui Basarab I.

173 Vezi A. Alberti, *op.cit.*, p. 39, tabla genealogică.

174 *Ibidem*, p. 78.

175 Ion Donat, *Domeniul domnesc în Țara Românească (sec. XIV-XVI)*, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 20.

176 DRH, B, vol. I, doc. 9, pp. 25-28. Vezi observațiile lui George D. Florescu, *Divanele domnești din Țara Românească*, vol. 1 (1389-1495), București, 1943, p. 18. Apartenența lui Nan Udobă/Doba la familia domnitoare este reliefată de înhumarea sa în necropola domnească de la Sf. Nicolae din Argeș, în M, unde s-au găsit resturile osteologice ale unui bărbat de peste 40 de ani, având circa 1,62 m. Vezi fig. 1 și 2 *supra*, plus descrierea inelului ce aparținea lui Nan, CDA, pp. 52-54, plus fig. 48, tot acolo. La noi, vezi *infra*, fig. 10.

177 Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV-XVI*, Editura Științifică, București, 1973, p. 59.

178 DRH, B, vol. I, doc. 7, pp. 19-22: „am dăruit și pe râul Jaleșului, la Dăbăcești, nucii copaci toți”.

179 *Ibidem*, doc. 8, pp. 22-25: „Și încă ce a dăruit mănăstirii Dimitrie Dăbăcescu, la moartea lui, *cât a fost al său la Dăbăcești*, a patra parte”. Ca și parte a familiei cătorului (Radu I), Dimitrie, după modelul nepotului (Dan I), donează partea sa din domeniul satului Dăbăcești mănăstirii Tismana.

180 *Ibidem*, doc. 9, pp. 25-28.

181 *Ibidem*, p. 105.

182 De altfel, în memoria colectivă bulgară, chiar dacă luminată de Dumnezeu țarină Theodora (cea nouă) era de confesiune greacă rămânea și pe la 1363 tot „evreică”, vezi K. Petkov, *op.cit.*, poz. 244, pp. 514-15: „In the year 6872 [1363-1364], second indiction, this book was written with these three earthly fingers by the lowest of the monks Theodosius, in the place called Ustie, by the city of Tarnov, and under the faithful Tsar Ioan Alexander and his tsarina, the newly-enlightened Theodora. I beg you fathers and brothers, read and correct, and do not curse”. Viziunea era comună de un mal și altul al Dunării în raport cu „uzurpatoarea”.

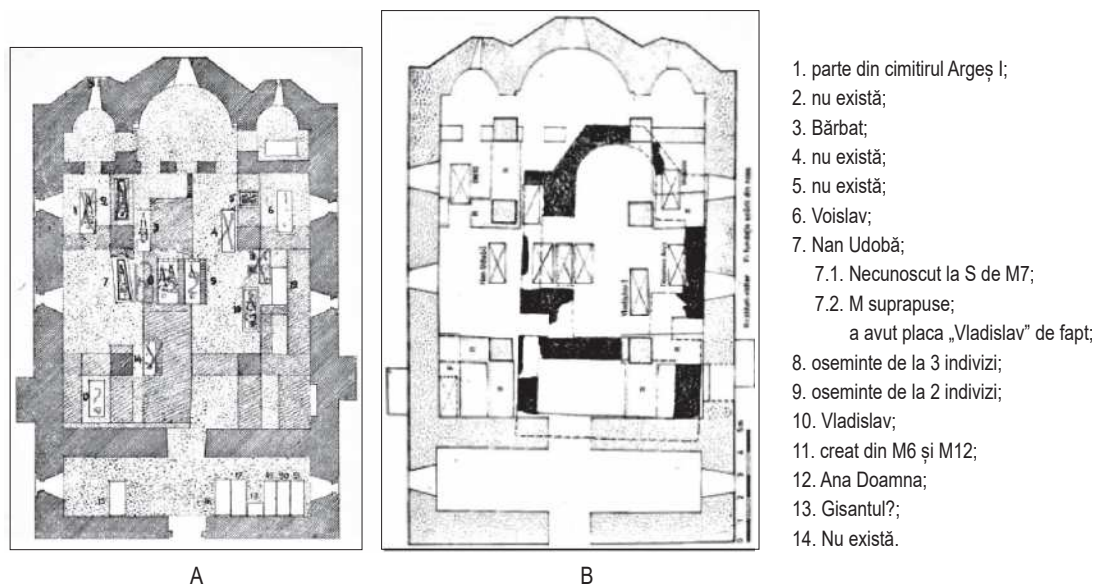


Figura 8. Planul mormintelor din necropolă, după N. Constantinescu, 1984 (A: descrierea de la pp. 94-103 și B: pl. p. 88).



Figura 9. Grafitul cu „Evreisa Gszda” (doamna/stăpâna/impărăteasa evreică) de pe stâlpul stâng din fața altarului de la Sf. Nicolae Domnesc¹⁸³.

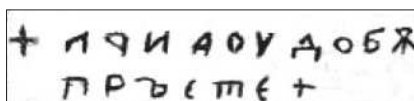


Figura 10. Inscripția de pe inelul lui Nan Udobă/Doba: „Nai/du/Dobî pruste” sau „Nana Udob”¹⁸⁴.

Data poate fi stabilită cel mai bine în raport cu absența lui Sracimir din Tetraevangheliarul familial (1355-1356¹⁸⁵) (vezi figura 11) și proclamarea sa ca stăpânitor la Vidin¹⁸⁶ (1356). Ioan Alexandru trebuia să se gândească bine dacă dorea un conflict cu fostul cumnat și fin, Nicolae Alexandru, care practic își asigura nepotul, pe Sracimir, că puterea sa la Vidin e sigură, inclusiv prin acest matrimoniu din 1355-1356. În plus trebuie să se fi declanșat și o schismă între biserica din Muntenia și Patriarhia de la Târnovo, acolo unde va interveni Marea Biserică la 1359, cu siguranță, favorizându-l pe Nicolae Alexandru și pe Hyachint/Iachint¹⁸⁷.

Trebuie să punctăm faptul că și în Lithuania în această perioadă a pontificatelor lui Philotei I și Callist se observă câteva mișcări interesante, care poate nu ar trebui pierdute din vedere, în lumina evenimentelor ulterioare ce vor strânge relațiile lituano-valahe. Sincronismul lituano-muntean coordonat de către Marea Biserică din Constantinopol este prea evident pentru a nu-l avea în vedere. La începutul domniei lui Algirdas (1345), acesta l-a trimis pe un anume Theodorit ca să fie hirotonit ca mitropolit pentru scaunul

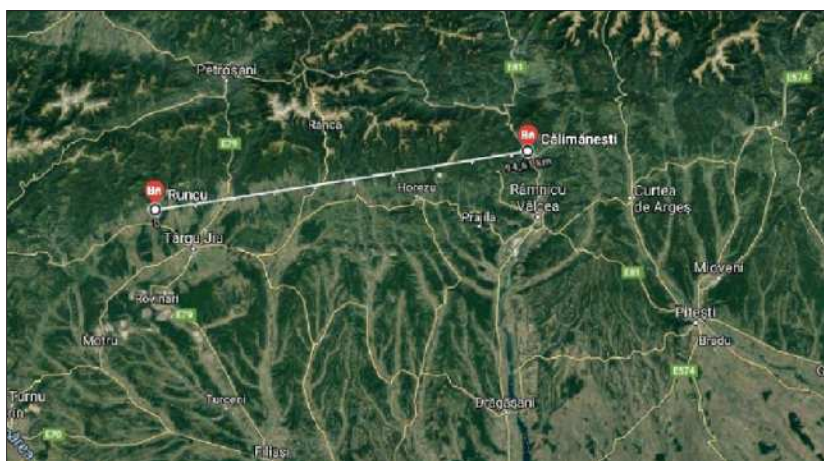
183 CDA, fig. 18, p. 31, plus erata.

184 CDA, fig. 48 și pp. 52-54 pentru explicațiile pe larg. *Nandu dobî proste* afirmă V. Drăghiceanu că a citit pe inel, vezi N. Iorga, „Cronica” din *Revista Istorică*, no. VI, 1920, p. 178.

185 MS 39627 de la British Library, vezi <https://www.bl.uk/collection-items/tsar-ivan-alexanders-gospels>, accesat la 25.07.2019.

186 A. Alberti, *op.cit.*, p. 107, p. 111.

187 Dan Ioan Mureșan, „Philothée I-er Kokkinos, La Métropole de Hongrovalachie et les «Empereurs de la Terre””, pe larg la pp. 340-344.



Harta 2. Distanța Runcu (jud. Gj) – Călimănești (VL) de 94, 6 km. Preluare Google maps¹⁸⁸.

de la Kiev, dar patriarhul Marii Biserici l-a refuzat¹⁸⁹. Theodorit nu și-a recunoscut înfrângerea și, în schimb, s-a dus la Târnovo, acolo unde patriarhul Theodosius al II-lea l-a consacrat ca mitropolit, iar patriarhul constantinopolitan l-a excomunicat pe proaspătul mitropolit¹⁹⁰. Totuși, o vreme, excomunicatul Theodorit a administrat mitropolia kieveană până când Algirdas a găsit un nou candidat în persoana lui Roman, originar din cnezatul de Tver, rudă a soției sale, Yuliana¹⁹¹. Între timp, în 1354, Philotei Kokkinos l-a consacrat ca și „mitropolit de Kiev și a toată Rusia” pe boierul moscovit Alexius, iar la puțin timp după aceea, Callist, noul patriarh, l-a consacrat mitropolit al Lituaniei pe Roman, la sfârșitul lui 1354¹⁹² declanșând un conflict jurisdicțional între cei doi mitropoliți, ce a durat până la moartea lui Roman (1362), când Alexius a reunit jurisdicțiile, dar fiind în relații tensionate cu Algirdas, acesta nu i-a permis să-și viziteze eparhia¹⁹³. S-a văzut de către istorici în acest conflict jurisdicțional și apoi în refuzul lui Algirdas de a-l accepta pe Alexios, o metodă de a forța mâna Marii Biserici de a-i ceda puterea asupra ortodoxiei ruse. Dar singurul care relatează faptele, insistând pe legitimitatea lui Roman și a indus această opinie între istoricii contemporani, este Nicefor Gregoras cunoscut ca opozant al lui Philoteu și, implicit al lui Alexios¹⁹⁴. Dincolo de aceste aspecte, să reținem implicarea Marii Biserici sub pontificatele lui Philotei și Callist într-o zonă de maxim interes atât pentru Biserica Romană, cât și pentru Ortodoxia rusă sau/și bulgară (Lituanie). Să observăm astfel interesul Marii Biserici într-o zonă de maxim interes pentru Biserica Romană și Ortodoxia bulgară (Țara Românească).

Înainte de 1355 trebuie să plasăm, oarecum în acest context, căsătoria celei denumită, doar pe bază de sugestie, „Elisabeta” (1351/52)¹⁹⁵, cel mai probabil soră bună a lui Vladislav I, deci provenind din primul mariaj și trecută la rital roman după cununie¹⁹⁶. Maria Holban, bazat pe inconsistența textului Capitlului de la Oradea, o considera ca și inexistentă¹⁹⁷, referința fiind la o fiică de-a Lakfiștilor¹⁹⁸. Este evident însă că referința din statutele capitlului orădean nu se referă la un „Alex al lui Andrei, voievodul Transilvaniei” cum insinuase cercetătoarea deja amintită, ci la „Alexandru voievodul Transalpinei”¹⁹⁹. Fiica sa decedase pe când

188 <https://www.google.com/maps/search/Runcu,+Gorj-C%C4%83lim%C4%83ne%C8%99ti/@45.1799441,23.4641404,10z/data=!3m1!4b1!4m5!2m4!5m3!5m2!4m1!1i2>, accesat la 30.06.2019.

189 Darius Baronas, S. C. Rowell, *The Conversion of Lithuania. From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, p. 165.

190 *Ibidem*.

191 *Ibidem*.

192 *Ibidem*.

193 *Ibidem*, p. 166.

194 În povestea lui Gregoras, Alexius l-a mituit pe patriarhul Philotei, după întronizarea lui Roman, ceea ce l-a determinat pe Algirdas să se întoarcă la adorarea focului văzând demonul avariției domnind la Constantinopol, *ibidem*, p. 167.

195 Vezi discuția mai amplă Mihai F. Hasan, *op.cit.*, pp. 148-149 și notele aferente.

196 Discuția la Maria Holban, *Din cronica relațiilor ...*, p. 181, nota 92 despre motivația căsătoriei.

197 *Ibidem*, pp. 181-182.

198 O ultimă trecere în revistă la Al. Simon et alii, *Al Wa...*, pp. 169-171, cu considerații proprii, pe care autorii și le asumă. Le menționăm în spirit deontologic, fără a le discuta/recenza.

199 DRH, C, vol. XIV, p. 764.

era soția fostului palatin Ladislau (la 1374 acesta nu mai avea această funcție de doi ani), care o înhumase prima dată sub altarul Sf. Elisabeta, apoi o mutase lângă capela Sf. Demetrius²⁰⁰. Deci nu-i cunoaștem acestei tinere prințese nici data nașterii, nici a morții (aproximativ ante 1374), dar putem bănuși că una dintre fetele amintite pe la 1367 ca fiică a palatinului îi este și acesteia fiică²⁰¹. Și totuși nu este îndeajuns această explicație. Ce ar fi avut de câștigat anterior lui 1355 regele căsătorindu-și o rudă după mamă, nepot de soră a reginei mamă, nici măcar prezentă pe zona regatului atunci, după o fiică de-a lui Alexandru? Scenariul s-ar potrivi mai precis pentru anii de după 1367, dar fiica amintită la acest an și căsătoria, după aceea, cu Ofka ne leagă tot de anii 1350. Până la identificarea altor surse lămuritoare, rămânem cu aceste scenarii genealogice posibile în anii 1350.

Revenind la discuția anterioară acestui *intermezzo* necesar, e clar faptul că politic și probabil și religios, acesta este momentul care l-a deranjat pe Ludovic I: decizia vasalului său transalpin de a se implica în Bulgaria și Vidin, „țara sa de moștenire” arpadiană, așa cum considera și Transalpina la 1365²⁰². Actul regal din 29 august 1359²⁰³ prin care Ludovic I dona fiilor lui Ladislau (Vladislav), fiul lui Zarna, o serie de posesiuni din comitatul Timiș (departe de mâna lui Alexandru) se relevă astfel în lumina sa reală. Nicolae Alexandru a executat opoziția și „hicleii”, cărora le-a confiscat averile în preajma lui 1355-56, mai mult ca sigur legat de proiectul bulgar de la Vidin.

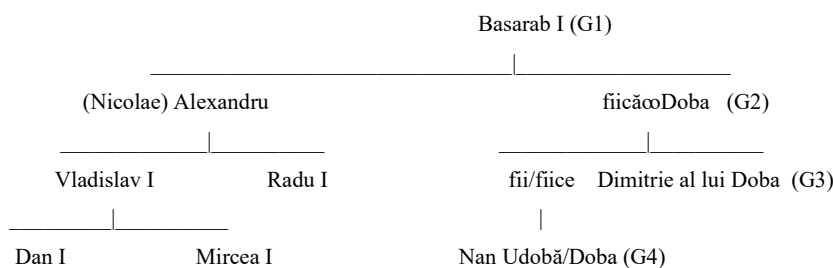


Tabla genealogică 8. Propunere de reconstrucție genealogică pentru membrii familiei Doba/Udobă.

Nepoții lui Zarna s-au refugiat la „domnul lor natural”, Ludovic, I și au avut timp să se facă remarcați la asediul Zadar-ului din iulie 1357²⁰⁴. Cel ce a încheiat religios căsătoria prin dezlegări canonice evidente²⁰⁵, din motive de consangvinitate, trebuie să fi fost mitropolitul Daniel, amintit în scaun la 1348, dar nepomenit în *Synodikon*-ul lui Boril²⁰⁶. Încheierea căsătoriei dintre Ana și Sracimir în 1355-56²⁰⁷ a făcut posibil ca pentru cei doi să se amintească într-o dedicație despre urmașii pe care deja îi aveau²⁰⁸: probabil Dorotheea (1357) și Konstantin (1359), urmați probabil la 1361/62 de fiica moartă în captivitatea de la Gomnec²⁰⁹.

200 *Ibidem*.

201 Vezi și distanțarea lui Pór Antal, „Opuli László herceg Magyarország nádor ispánja”, în *Századok*, Budapeșt, 1909, p. 537, care arată că ducelui nu i se cunoaște data nașterii și nici data căsătoriei cu Ofka.

202 DRH, D, I, doc. 42, p. 78.

203 DRH, D, I, doc. 40, p. 73.

204 *Ibidem*.

205 Dan Ioan Mureșan, „Philothée I-er Kokkinos, LA Métropole de Hongrovalachie et les «Empereurs de la Terre»”, p. 344.

206 K. Petkov, *op.cit.*, poz. 218, p. 470.

207 A. Alberti, *op.cit.*, p. 109, pornind pe surse vechi credea că după 1371, Sracimir s-a căsătorit cu o fiică de-a lui Vlaicu, evident eronat.

208 *Ibidem*, p. 514: „By the will of the Father and the endeavor of the Son and the assistance of the Holy Spirit, in the days of the faithful and most high autocrat and tsar of Bulgarians and Greeks, Ioan Sratsimir, the faithful and **holy-born Tsarina Anna** endeavored and ordered that this book was written on her command, called a gathering of the holy blessed and martyred women. May they fortify the tsardom of the **lord tsar, his tsarina, and their children**, and [bring them] health for their bodies and salvation for their souls. It was written in the city of Vidin in the year 6868 [1359–1360]. Glory to our God for ever, amen.”

209 Йордан Андреев, Иван Лазаров, Пламен Павлов, Кой кой е в средновековна България [Cine este cine în Bulgaria Medievală], 1999, p. 209.



Figura 11. a. Plângerea lui Ivan Asen (Cronica Manasses²¹⁰); b.-c. Familia lui Ioan Alexandru (Tetraevanghelul 1355-56).

Nicolae Iorga a dedicat țarinei Anna un studiu pornind tocmai de la semnarea acestei culegeri de *Vieți Sfinte* pentru uzul acesteia²¹¹. Pentru convertirea Annei la confesiunea romană o felicita suveranul pontif în ianuarie 1370 pe mama sa, Clara²¹². Din aceste informații disparate putem înțelege că Sracimir a făcut tot posibilul (inclusiv conversia, așteptând vremuri mai bune) să revină la Vidin, sprijinit de vărul său primar, Vlaicu. Acesta credem că a evitat și, mai apoi, a zdrobit „colții” Ungariei în 1365 și 1368²¹³. Clara, *noverca* lui Vlaicu, fie i-a scris fiicei la Gornec (Humnik), fie, între vara lui 1366-vara 1368, s-a deplasat acolo, cu aprobarea fiului vitreg, spre a fi alături de fiica ei și convingând-o că situația se va schimba dacă va renunța la „erorile” tatălui ei. „Marele” Alexandru era mort deja de 2 ani la acel moment. În 1366, Anna avea 21 de ani cel mult și reiese din ceea ce ni s-a păstrat despre țarină, că aceasta se măritase din interese clare politice, la vârsta de 11 ani cu un văr mai mare cu vreo 20 de ani²¹⁴.

210 Prima imagine provine din B.A.V.: MSS Vat. Slav. 2/0023, iar celelalte două din MSS 39627 (public domain). În prima imagine este vizibil țarul, Mihail Asen, soția lui Ivan Asen și mama sa, Theodora (Theophana monahia) în haine monahale, cu vâl negru peste o rasă de culoare cărămizie asemeni celor cu care erau reprezentate iconografic sfintele. În a doua imagine este vizibil ginerele lui Ioan Alexandru, un despot Constantin cu Kera Tamara (râvnită mult timp de Murad pentru frumusețea sa, va ajunge în final în haremul acestuia), iar în ultima imagine, noul cuplu imperial cu fiii: Ivan Shishman și Ivan Asen (V). Având în vedere faptul că la 1355-56 fiica Kera Tamara era reprezentată cu soțul său, despotul Constantin, urmată de Kera Maria (viitoarea soție a lui Andronic al IV-lea) și Desislava, Tamara reprezintă excepția de la regula acestui Tetraevangheliar. Fiind probabil fiica cea mai mare (poate și preferata) și deja măritată, tatăl ei a făcut o excepție în a o reprezenta în acest omagiu familial Shishmanid. Kera Tamara este fiica născută de Theodora Basarab pe la 1340, vezi Ilona Czamańska, „Chrześcijańskie małżonki sultanów tureckich. Małżeństwa polityczne w Imperium Osmańskim XIV i XV wieku” [Soțiile creștine ale sultanilor otomani. Mariagele politice ale sultanilor otomani în secolele XIV-XV], în *Balkanica Posnaniensia. Acta et Studia*, Institute of History, Adam Mickiewicz University, Poznań, vol. 20, 2013, p. 50: „Probabil s-a născut în jurul anului 1340, pentru că în 1355 era soția unui nobil bulgar, despotul Constantin. Soția lui, Kera Tamara, nu trebuie confundată cu aceea a despotului Constantin Dragașes, așa cum se întâmplă adesea în literatură. În 1371, a născut Kera Tamara în jur de treizeci de ani și ea era deja văduvă. Deși ea nu era la prima tinerețe, era considerată a fi, relativ, foarte frumoasă. Murad nu era nici un tânăr, el era de 45 de ani. Nu există nici o îndoială că căsătoria era mai presus de toate politică. Cel mai probabil, nu au existat copii din această căsătorie sau cel puțin nu a supraviețuit”.

211 N. Iorga, „Domnița Anca și patronajul ei literar (1360)”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom IV, Cultura Națională, București, 1925, pp. 373-377. N. Iorga folosind informațiile lui K. Jirecek din *Istoria Sârbilor*, Gotha, 1911, o transformă pe Ana „bulgăroaica” în Anca, afirmând apoi că în actul din 1350 (!) al papei Urban al V către Clara este amintită doar Ana a sârbilor, ce este de fapt Anca. E clar că problema a pornit de la pomelnicul publicat în *Glasnik*, no. 42/1875, care o amintește ca *Ana Carica* (Țarița), vezi Iorga, p. 375, nota 3.

212 Hurmuzaki, I/2, doc. 122, p. 158.

213 Vezi N. Constantinescu, *Vladislav I*, Editura Militară, București, 1979, p. 91-125. Vezi, de asemenea, Maria Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, pp. 155-180, pp. 188-198.

214 Am punctat în studiul anterior (2012) astfel de situații, destul de dese, de matrimonii medievale cu diferențe majore de vârstă.

Căsătoria a doua ce a marcat copilăria lui Radu-Pancațiu, a fost cea dintre sora identificată pe baza unor surse externe²¹⁵ drept Anca sau Ana, devenită în monahism Elena²¹⁶, după moartea soțului ei, Ștefan Uroș († 3 decembrie 1371²¹⁷). Căsătoria s-a încheiat cel mai probabil în 1360²¹⁸ în contextul campaniei lui Ludovic I al Ungariei contra Serbiei la începutul lui 1359²¹⁹. Dușan nu a fost un prieten al lui Basarab I sau al lui Nicolae Alexandru²²⁰, dar moartea sa subită (†20 decembrie 1355)²²¹ a deschis, după un timp (în aprilie 1357 încă raguzanii nu puteau vinde arme lui Basarab²²²) ideea unor regândiri de strategii politice și matrimoniale. Credem că din anii „schismei politico-religioase bulgare” (1345-1359) orice mariaj bulgar pentru liderii nord-dunăreni a devenit improbabil, dacă nu cumva imposibil, până la căderea țaratului, din cauza afrontului public suferit din partea țaratului bulgar.

În acest context, privind harta Imperiului Serbiei (vezi harta 3) la 1360 observăm „dezastrul” de după moartea lui Dușan, căci marii nobili au devenit stăpâni de facto ai statului. Tot în funcție de aceste fracționări²²³ trebuie să vedem și orientările matrimoniale valahe spre spațiul sârbesc după 1360.

După cronică de Giacomo di Pietro Luccari, publicată la 1605²²⁴, nu se poate înțelege decât că un strămoș de al său, Niccolo, l-a vizitat pe „Vluaiico re de Vlachia” pentru a-i cere,



Harta 3. Conducătorii de ținuturi în Serbia la 1360²²⁵.

- 215 Scrisoarea pontifului Urban al V-lea către doamna Clara, vezi Hurmuzaki, I/2, doc. 122, p. 158: „Ancha”, Pomenik, ed. Novakovic, Glasnik, no. 42(1875), p. 29: „Anna Carica” (vezi discuția și *supra*). Concluziv, împăcând ambele variante, Dejan Nikolić, *Svi vladari Srbije* [Cine e cine în Serbia], Narodna biblioteka „Resavska škola”, 1996, p. 114: „Ана (Анка), монахиња Јелена, ќћер влашког војводе Александра Басарабе” (vezi *infra*).
- 216 Dejan Nikolić, *Svi vladari Srbije*, p. 114: „Ана (Анка), монахиња Јелена, ќћер влашког војводе Александра Басарабе” (Ana (Anka), monahinja Jelena, ќћer vlašћkog voјvode Aleksandra Basarabe = Ana/Anka, monahia Jelena, fiica voievodului român Alexandru Basarab).
- 217 Corect ca data, nu ca și an (1367), Fr. Miklosic, *Monumenta Serbica spectantia Serbiae, Bosnae, Ragusii*, apud Guillelmmum Braumuller, Vienna, 1858, doc. 160, p. 177, după *Typikonul* lui Vuk de la Hilandar.
- 218 Maria Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, p. 141. Dragan Vojvodić, „Newly discovered portraits of rulers and the dating of the oldest frescoes in Lipljan”, în *Zograf*, Filozofski fakultet - Institut za istoriju umetnosti, no. 36, 2012, p. 146 și nota 24.
- 219 Maria Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, p. 147. P. Engel arată faptul că regele a intervenit atunci în Serbia la solicitarea nobililor din neamul Rastislalić și l-a înfrânt pe tânărul țar Uroș la Kruševac, vezi *Regatul Sfântului Ștefan ...*, p. 192.
- 220 Fr. Miklosic, *Monumenta Serbica spectantia ...*, doc. 127, p. 146: 20 septembrie 1349. De altfel, în octombrie 1346 Ludovic I i-a propus lui Dușan căsătoria dintre o consăngeană de-a sa din Silezia și Uroș, proiect eșuat din motive necunoscute, vezi *Regatul Sfântului Ștefan ...*, p. 192. Actul a fost publicat de către Sima Circović, într-un studiu din 2007: „O Jednoj Srpsko-Ugarskoj Alijansi” [Despre o alianță sârbo-maghiară], în *Zbornik radova Vizantološkog instituta* (ZRVI), no. 44, 2007, pp. 420-421. La nota 1 de la p. 411 a arătat că P. Engel i-a trimis documentul într-o scrisoare din 24 februarie 1998. Academicianul sârb nu și-a propus să identifice clericul ce a redactat actul pentru pontif și nici consăngeana lui Ludovic I, dar plasează scrisoarea între aprilie 1346 și 1354, iar mai strâns între vara lui 1346 și primăvara lui 1348, pp. 412-413.
- 221 Corect ca data, nu ca și an (1356), Fr. Miklosic, *Monumenta Serbica spectantia ...*, doc. 140, p. 155. Pentru data corectă, vezi Dragan Vojvodić, *Newly discovered portraits of rulers ...*, p. 146.
- 222 Fr. Miklosic, *Monumenta Serbica spectantia ...*, doc. 145, pp. 161-162: 25 aprilie 1357.
- 223 P. Engel a indicat faptul că Lazăr a fost unul dintre cnezii care i s-au supus ca vasali lui Ludovic după 1361, vezi *Regatul Sf. Ștefan ...*, p. 192. Cum s-au împăcat aceștia cu țarul și puterea sa în declin, la fel ca celelalte familii, rămâne de detaliat.
- 224 Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Rausa. Libri Quattro*, ad instantia di Antonio Leonardi, Venetia, 1605.
- 225 Аутор: SerbianPaleontologist and MilosHaran - Сопствено дело, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=75794158>, accesat la 27.06.2019.

în numele lui Dușan o alianță. Poate fi cumva ceva legat de după momentul 1352 (adică după ce a murit inamicul său, „marele” Basarab²²⁶) sau este doar amestecarea involuntară a unor acțiuni întinse pe jumătate de secol și mediate prin intermediul raguzanilor? Greu de spus, dar e clar faptul că bază pe informațiile lui Luccari se pot pune doar cu mare prudență.

Ca să completăm tabloul, ni se spune de către același Luccari, că înainte de moartea lui Dușan datată de acesta la 18 decembrie 1356(!), țarul l-a trimis la același *Vulaico* pe Niccolo Luccari, care a aranjat căsătoria dintre *Slava*, fiica lui *Vulaico*, și Uroș, tânărul prinț²²⁷. Pentru a finaliza tabloul acesta matrimonial, după surse raguzane, la 250 de ani distanță de la evenimente, Mauro Orbini arată faptul că slăbiciunea lui Uroș a permis ridicarea unor baroni puternici, printre aceștia și Voislav Voinovici, care l-a determinat pe țar să-și repudieze soția, pe fiica lui *Vulaico Voevoda* și să se însoare cu fiica lui Voislav, soția repudiată plecând batjocorită de la curte la tatăl său²²⁸. E multă fantezie în aceste rânduri ale celor doi raguzani, dar ceva știri se pot decela, chiar dacă extrem de corupte:

1. Legenda lui Negru Vodă, de „națiune ungară”, coborât la Câmpulung și trăind pe la 1310 exista deja, inclusiv în mediul citadin raguzan, unde era vehiculată „științific”; de unde ajunsese acolo? Din poveștile negustorilor raguzani ce știau de Câmpulung, București, Târgoviște, Flocc (Orașul de Floci-Piua Pietrii) și Busa (Buzău)²²⁹, căci acolo își desfășeau mărfurile, iar Câmpulung e „locul de naștere” al lui Radu-Negru...
2. Valachia este plasată bine istorico-geografic și este recunoscut ca stat având un „Re”.
3. *Vulaico*, fiul întemeietorului acoperă două domnii cel puțin (Basarab I și Nicolae Alexandru), dar clar se referă la personajul ce a domnit între 1364-1377, post septembrie 8, fapt ce explică impactul pe care Vladislav-Vlaicu și fratele său, Radu²³⁰, l-au avut în Balcani, radiind de la tată și bunic, pierduți totuși din memoria colectivă. Corelarea acestui personaj cu Vlaicu cel real de la Vidin din anii 1365-69²³¹ arată că pentru Orbini, cel puțin, el este și tatăl Slavei (Anka).
4. Niccolo Luccari a fost ambasador (șpion, negustor, agent de influență) cu un serviciu de cel puțin 30 de ani în Țara Românească (în mare: 1320-1360) lucrând pentru patria sa sau/și Serbia. A negociat o posibilă alianță sârbo-munteană (1329/1330; 1352?) și un matrimoniu și o alianță munteano-sârbă (oricând în intervalul 1354-1360).
5. Dușan ar fi dorit această căsătorie, care s-a materializat totuși după moartea sa, în ciuda aserțiunilor lui Luccari.
6. *Slava* („Gloria, Măreția Divină”) ar putea fi un al doilea nume, imperial, dat Ankăi (hipocoristic slav pentru Anna = dar, har divin, ebr., dar comun și în limbile slave după creștinare) la cununia cu țarul Ștefan Uroș al V-lea.
7. Autocratorul din Ungrovlahia a fost de acord cu această alianță (povestea cu repudierea rămâne doar un „efect” artistic, o licență de autor al lui Orbini).

Ce mai putem considera pe lângă aceste fapte? Că probabil unul dintre promotorii alianței a fost țarina Elena Shishman, sora lui Ioan Alexandru. De ce? La prima vedere am putea crede că fiind sora țarului cu două neveste, a luat partea fratelui, dar alianța matrimonială sârbo-munteană negociată într-o primă formă probabil, pe când Ioan Alexandru își exalta în *Tetraevangheliar* noua familie (1355-56) (vezi figura 11,

226 Negru Vodă de națiune ungară de la 1310, creatorul orașului Câmpulung, *ibidem*, p. 49. Deci Luccari înregistra deja zvonuri despre un „Negru Vodă” (aici Basarab, trăitor pe la 1310), tatăl lui Vluaico (Alexandru). E posibil ca Niccolo să mai fi făcut mai multe drumuri în folosul Republicii între 1320 și 1360 în Transalpina (vezi și în text), iar de pe urma sa să fi rămas ceva hârtii dispartate, pe care apoi urmașul le-a combinat în funcție de zvonurile ce îi ajunseseră la ureche. Se pare că, după Luccari, în conflictul lui Dușan cu Mihail III, Vulaico ar fi rămas neutru, chiar dacă știm că Basarab e atestat între cei 7 țari zdrobiți la Velbujd (1330).

227 *Ibidem*, pp. 60-61.

228 Mauro Orbini, *Il regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti schiavoni. Historia di don Mauro Orbini Rauseo*, Appresso Girolamo Concordia, Pesaro, 1601, p. 269.

229 Giacomo di Pietro Luccari, *op.cit.*, p. 49.

230 Stoica Nicolaescu, „Noi amănunte istorice cu privire la doamna Calinichia și Radul-Vodă: 1374-1384”, în *Universul*, ianuarie 1933, nr. 13, luni 16 ianuarie 1933, p. 9.

231 Mauro Orbini, *op.cit.*, p. 471.

b-c), arată că țarina a condamnat gestul, la fel ca și unele voci monastice bulgare²³², și a luat partea fostei cumnate și a fiului ei de la Vidin.

Putem concluziona astfel că în cazul Ancăi-Slava (?) (în monahism Elena/Jelena), căsătoria s-a încheiat pe când aceasta avea 13/14 ani, iar soțul în jur de 23/24 de ani și s-a derulat pe o perioadă de aproximativ un deceniu²³³. Tunderea în monahism trebuie să se fi petrecut la fel ca și în cazul soacrei sale²³⁴, la vreo 4 luni după moartea soțului, după o perioadă de noviciat, de Sfinții Împărați, pe data de 21 mai 1372. Dacă nu a fost astfel și s-a jucat cu ultima țarină ca și cu o piesă de șah pe harta marilor boieri supraviețuitori dezastrului de pe Marica (Marița-1371) mai trebuie cercetat. Momentan știm că urma ei se pierde după moartea soțului, pe când fratele ei, Vladislav, intra în al 8-lea an de domnie la Curtea de Argeș (*nostra residencia*).

Este probabil momentul după care intră în scenă chiar mariajul adolescentului Radu, undeva în cei doi ani de viață rămași ai lui Nicolae Alexandru. Probabil că având opțiuni închise spre nobilimea maghiară (ne-supunerea de după 1355²³⁵ ce durează până prin vara lui 1359; 1364-66), cu siguranță spre Bulgaria ("schisma" divorțului Theodoriei de Ioan Alexandru) și legături problematice cu Constantinopolul (peste Bulgaria) singurele opțiuni matrimoniale rămân la curtea țarului sârb. Putem bănui că tânăra prințesă venită la Argeș, undeva între 1362-1364, trebuie să fi fost o tânără dintre apropiatele cuplului imperial sârbesc²³⁶ (familia Mr-njavčević, Vojinović), iar căsătoria a fost oficiată de către Hyacint/Iachint la Argeș sau poate la Câmpulung (dacă la Argeș nu fusese terminată pictură²³⁷).

Pe ce ne bazăm afirmațiile unui prim mariaj²³⁸ terminat prin moartea doamnei lui Radu, undeva în jur de 1366-67? Primordial pe un document al lui Dan al IV-lea²³⁹ din 5 august 1424 unde o amintește pe „lelea domniei mele, doamna Kalinikia” (дѣлъ господства ми госпожда Калиникія)²⁴⁰, dar și pe tatăl său, Dan I și pe bunicul său, Radu I, deci soțul lelei (bunicii vitrege, mătușii) Kalinikia. Al doilea act este cel emis în 2 august 1439 de către Vlad II Dracul pentru mănăstirea Tismana, unde este amintită „baba mea, doamna Kalinikia” (adică bunica bună) (госпожда Калиникія баба господства ми)²⁴¹, dar și tatăl Mircea, unchiul Dan (I), Vladislav (I) și „moșul” Radula (I) (дѣда господства ми Радудла воевода). De asemenea, problematica pomelnicelor ar putea să ne ofere lămuriri suplimentare (în 2012-2013 ne-am bazat doar pe cele de la Câmpulung²⁴²). Pomelnicele sintetizate de V. Drăghiceanu (poz. I-V)²⁴³ (vezi tabelul 9), dar și cele de la

232 Dan Ioan Mureșan, „Philothée I-er Kokkinos, La Métropole de Hongrovalachie et les «Empereurs de la Terre»”, pp. 340-344.

233 Sima Circović, „O Jednoj Srpsko-Ugarskoj Alijansi”, pp. 418-419 arată faptul că după refuzul regelui Franței de a-și da fiica după Uroș (1352), este clar că s-a făcut orientarea spre monahia Jelena sau Anna, cum apare în diverse surse și pomelnice țarița, undeva oricând după 1355 sau chiar prin 1352. Neclaritățile din surse pot duce și pe la 1360, chiar dacă sursele tac, iar actul papal din 1370 nu este mai edificator. Cert este că autorul consideră o poveste trimiterea Slavei acasă la Vulaico, după Orbini. Ne-am exprimat propriile opinii legate de această căsnicie în text și nu mai facem alte considerații.

234 Dragan Vojvodić, „Newly discovered portraits of rulers...”, p. 146.

235 Probabil revenirea la ortodoxie intuită și explicată pe larg, cu toate argumentele canonice „grecești” și „latine”, de către Dan Ioan Mureșan, „Philothée I-er Kokkinos, La Métropole de Hongrovalachie et les «Empereurs de la Terre»”, pp. 346-348 et sqq.

236 Aceste supoziții le avansam și în 2012-2013, vezi M. F. Hasan, *op.cit.*, p. 137, nota 87.

237 Vezi discuțiile despre Argeș I și II la N. Constantinescu, *Curtea de Argeș...*, pp. 84-106, de asemenea, punctele de vedere opuse la P. Chihaia, *Din cetățile de scaun...*, pp. 46-47, 64, 77-79. Separarea bisericii Sf. Nicolae Domnesc de curtea voievodală și imposibilitatea de a demonstra că Sf. Nicolae a fost paraclis domnesc (ilogic, prin amplasarea acestuia *extra muros*) ne lasă să înțelegem că această biserică a slujit de tron metropolitan. În plus, Hyacint nu putea să rezideze într-o biserică fără cathedra (catedrală), deci la 1359 când patriarhia Marii Biserici ia act de mutarea fostului mitropolit de Vicina în mitropolia reactivată a *Tourkiei* (Ungro-Vlahia, adică Ungaria și Vlahia), Dan Ioan Mureșan, „Philothée I-er Kokkinos, La Métropole de Hongrovalachie et les «Empereurs de la Terre»”, pp. 355-356. De altfel, D. I. Mureșan se rialiază și el opiniilor lui P. Chihaia, aducând propriile argumente pentru finalizarea Sf. Nicolae anterior lui 1359, vezi pp. 353-354 și nota 62.

238 Vezi discuția inițială și la M. F. Hasan, *op.cit.*, pp. 137-138 și notele aferente. În prezent aducem scurte completări.

239 Cf. observațiilor și completărilor genealogice date de Andrei Pippidi, „Despre „Dan voievod”. Rectificări cronologice și genealogice”, p. 95: Dan al IV-lea (1424-1426).

240 DRH, B, vol. I, doc. 53, p. 104-107.

241 *Ibidem*, doc. 89, p. 154-156.

242 M.F. Hasan, *op.cit.*, p. 137.

243 CDA, p. 25. Râmnic: refăcut 1815; Argeș: 1651; Câmpulung: 1711; Tismana: 1798; Mitropolie: 1678-88; Târgoviște: 1674; Brădet: 1651/53; Govora: 1777.

Târgoviște²⁴⁴ (poz. VI), Brădet²⁴⁵ (poz. VII), respectiv Govora²⁴⁶ (poz. VIII) dădeau următoarea succesiune:

I. Râmnic	II. Argeș	III. Câmpulung		IV. Tismana	V. București	VI. Târgoviște	VII. Brădet	VIII. Govora
		Var. 1	Var. 2					
Basarab	Basarab	Basarab și Marghita
Alexandru	Alexandru	Nicolae Alexandru și Maria
Vladislav	Vladislav	Vladislav
Radul	Radul	Radul	Radul și Anna	Radul Negru și Calinichia	Radul Negru	Radul Negru
Dan	Dan și Maria	Dan	Dan	Dan
Mircea	Mircea*	Mircea bătrânul	Mircea	Mircea	Mircea	Mircea	Mircea
....	Mihail	Mihail	Mihail

* Versiunea de la 1651 cf. P. Chihaia conține numele lui Mircea, *Din cetățile de scaun* ..., p. 157. Acesta nu apare în CDA, p. 25.

Tabelul 9. Sinteza pomelnicilor păstrate pentru Radu I cf. unor surse coroborate.

Pomelnicul de la Argeș (cele 3 variante înregistrate de Sacerdoțeanu la Academie ca *mss. 742-744*)²⁴⁷ arată, în plus, despre Radu I că este vorba de „*staru*” (=cel bătrân, adică primul).

Cum observam și în studiile din anii 2012-2013 pomelnicul de la Câmpulung realizat la 1710, dispărut, dar transcris în *mss. 3722* de la Academia Română (de fapt, probabil cel de la 1831 regăsit)²⁴⁸ este cel care ne oferă numele doamnei „Anna”. Este un nume specific lumii balcanice. După cum se observă²⁴⁹, grupul „Radu și Ana” din pomelnicul de la Argeș precede perechea „Vladislav și Cherana”²⁵⁰ (varianta din 1812, recopiată la 1863²⁵¹ - probabil varianta 4 văzută de Al. Odobescu și dată lui V. Drăghiceanu de către preotul Dumitrescu). Chiar dacă la Argeș copierea în pomelnicul din 1863/1812 poate fi influențată de o tradiție ce aducea vorba despre o iconografică bazată tocmai pe eludarea lui Vladislav I și înlocuirea sa în fresca mare a catedralei lui Neagoe cu „Radu Negru”²⁵², totuși pomelnicul de la Câmpulung poate lăsa să se întrevadă posibilitatea ca această doamnă, mama lui Dan I, să fi fost o „Anna”.

Cum „Anna” a murit destul de curând după socrul său, Nicolae Alexandru (16.11.1364)²⁵³, mormântul său se poate să fi fost plasat în biserica domnească de la Câmpulung în mormântul 4 sau 5 ce cuprindeau ca bijuterii cert feminine un ac de aur, o bucată de broderie cu fir de aur (M4) și o monedă de emisie maghiară, din argint (neidentificată), respectiv un inel de aur cu rubin (M5). Personajele feminine înhumate în M4 și M5 fuseseră depuse în coșciuge de lemn, cu brățări metalice²⁵⁴.

244 P. Chihaia, *Artă medievală. Monumentele din cetățile de scaun* ..., p. 197. Reia și pomelnicul de la Câmpulung.

245 Idem, *Din cetățile de scaun* ..., p. 157.

246 Aurel Sacerdoțeanu, „Pomelnicul Mînăstirii Govora”, în *Mitropolia Olteniei*, Anul XIII, no. 10-12, Craiova, 1961, p. 799. Exemplar din 1777, cf. p. 789.

247 Pe larg despre acesta, vezi la Aurel Sacerdoțeanu, „Pomelnicul Mînăstirii Argeșului”, în *B.O.R.*, Anul LXXXIII, No. 3-4, 1965, pp. 297-330, dar mai ales pp. 297-98, notele 3-5.

248 Vezi P. Chihaia, *Artă medievală. Monumentele din cetățile de scaun*..., p. 198 și Radu Tascovici, „Manuscrisele copiate în Mînăstirea Negru Vodă din Câmpulung”, în *Revista Teologică*, nr. 3, Editura Andreiană, Sibiu, 2007, pp. 306-307, dar și M. F. Hasan, *op.cit.*, p. 137.

249 CDA, fig. 35, p. 46. Vezi și „Radu I Vv. și scaunul domnesc din Argeș. Repere din Istoriografie”, p. 95.

250 N. Iorga, „Cronica” din *Revista Istorică*, no. VI, 1920, p. 179: despre a treia scrisoare primită de la V. Drăghiceanu.

251 *Ibidem*.

252 P. Chihaia, *Artă medievală. Monumentele din cetățile de scaun*..., p. 76, fig, plus pp. 77-80.

253 Piatra sa de mormânt de la Câmpulung indică meșteri sârbi, la fel ca și pictura de la Sf. Nicolae Domnesc, cu analogii la Lesnovo, ceea ce întărește mai mult ideea unei strânse alianță cu lumea sârbă după 1355, vezi P. Chihaia, „Date în legătură cu biserica vechii Curți domnești din Câmpulung-Mușcel”, în *B.O.R.*, an LXXIX, no. 11-12, Editura I.B.M.O., București, 1961, p. 1046.

254 Virgil Drăghiceanu, „Despre Mînăstirea Câmpulung”, în *B.O.R.*, Anul LXXXII, no. 3-4, Editura I.B.M.O., București, 1964, p. 320, 20 și 24 septembrie 1924. Vezi și planul de la p. 288.

În intervalul 1365-66 relațiile dintre Vladislav I și Ludovic I se reglementează în sens suzeran-vasal²⁵⁵ (vezi și notele *supra*) și acesta este momentul după care domnitorul va începe să caute o nouă soție pentru Radu.

Până în jurul lui 1368 Vladislav I, în condițiile încordate politico-militar din Vidinul alăturat, din spațiul maghiar și dinspre ținuturile lui Demetrius și ale hanului Abdallah, a căutat soluții matrimoniale. Prin legături moldovene, cel mai probabil, Vladislav a fost nevoit să sondeze posibilitatea unei alianțe cu Lituania, care să-i transmită regelui Ludovic I faptul că blocul răsăritean de la granițele sale este capabil și de ripostă, nu doar de acceptare a suzeranității. Probabil că Radu i-a prezentat mamei sale, Clara, posibilitatea căsătoriei cu o lituaniană din perspectiva unui botez al unei păgâne, chiar dacă în „schisma” greacă. Vladislav I nu putea decât să fie de acord cu o alianță ce-i consolida granițele nordice dinspre Siret și Dunăre, în condițiile în care clanul lui Balica din Dobrogea își făcea propriile jocuri politice în raport cu țarul Ioan Alexandru și cu Ioan al V-lea al Bizanțului, tot mai înclinat spre o alianță cu Ungaria.

Cert este faptul că Algirdas pare să fi acceptat această propunere și i-a propus lui Radu ca soție pe una dintre fetele fratelui său, Karijotas, probabil pe sora mai mare a viitoarei doamne Anastasia a Moldovei. Dacă astfel s-au întâmplat negocierile, Algirdas a dorit să lege interesele sale și ale fratelui mai mic de zona dobrogeană și a gurilor Dunării, punte a comerțului baltic. Această „fiică a lui Belial” se va numi prin botezul de la cununie ca și Kalinikia (Calinichia, Kale=frumoasă; nike= biruință, gr.), adică *Frumoasa Biruință* a lui Iisus Hristos asupra lui „Belial”, asupra întunericului demonic al păgânismului. Istoricii noștri nu au căutat mai atent soluția cea mai la îndemână (*consanguineus+Kalinikia*) spre a explica numele acesta nespecific, dar „călugăresc” (după expresia lui N. Iorga, V. Drăghiceanu *et alii*) al doamnei lui Radu. Să nu uităm un amănunt, acela al christogramei, ce amintea mărturisirea lui Iisus ca Biruitor de către purtătorul chrismonului (IC-XC//NI-KA).



Figura 12. Inel roman de argint cu christograma (circumferință de 21 mm; public domain)²⁵⁶.

Kalinikia trebuie să fi ajuns la Argeș undeva prin 1368 (am avansa data nașterii între 1350-1354) și după o perioadă scurtă ca și catehumenă a primit botezul cel mai probabil de la mitropolitul Ungrovlahiei, urmat de cununia cu fratele domnitorului în funcție, fapt care lega pentru prima dată destinele politice ale ducatului Lituaniei de cele ale Țării Românești.

255 Vezi și P. Engel și opinia sa legată de faptul că închinarea lui Nicolae Alexandru s-a făcut la 1359 doar, ceea ce vedem că nu se susține documentar. De asemenea, nu credem că Vladislav-Vlaicu a atacat în alianță cu Ioan Shishman banatul bulgar de la Vidin în 1369, tocmai pentru problema divorțului dintre Theodora și Ioan Alexandru. De asemenea, faptul că s-a intitulat în 1369 stăpân al Vidinului (vezi CDA, p. 50, N.C., *CdA: 1200-1400*, pp. 42-43) arată că Vladislav a atacat banatul după zdrobirea de către maghiari a armatelor aliate Shishman-Murad, domnitorul bazându-se pe alianța cu Dobrotici, liderul bulgar independent din Dobrogea. În rest, opiniile lui P. Engel sunt legitime și sustenabile, *Regatul Sfântului Ștefan ...*, pp. 192-193.

256 <https://picclick.com/ANCIENT-ROMAN-SILVER-LEGIONARY-RING-SYMBOL-%CE%99%CF%B9-%CE%A7%CF%B9-323763675614.html>, accesat la 2.07.2019.

După această dată trebuie să se fi născut, cel mai probabil, în ordine: Mircea (1369/1370²⁵⁷), Vlad²⁵⁸ (1371/72), Danciu (Dan)²⁵⁹ (1373/74), Staico²⁶⁰/Stacio sau chiar Stan (1375/76), soția lui Dobrișan²⁶¹ (1377/78), Aldea²⁶² (1379/1380) și alte fiice și fii (poate un Radu, amintit în manuscrisul inedit pe care l-a deținut reputatul genealogist Ștefan Greceanu în arhiva sa²⁶³) care probabil nu au atins pragul copilăriei și al maturității, aceștia aici enumerați fiind supraviețuitorii acestui cuplu domnesc atât de discret în a lăsa date concrete despre evoluția sa (noroc cu cele câteva documente ale urmașilor și cu pomelnicul de la Tismana). Doar astfel înțelegem de ce ulterior Mircea și-a numit un fiu Aldea (viitorul Alexandru I Aldea), un fiu Vlad (viitorul Vlad Dracul), un fiu Dan (viitorul Dan al III-lea), un fiu Radu (viitorul Radu II Praznaglava). Este vorba de una dintre regulile antroponimice de botez²⁶⁴, ca unchiul să dea numele nepoților și tot astfel înțelegem de ce fiul lui Mircea, educat la curtea regală a lui Sigismund de Luxemburg²⁶⁵ se numea Vlaicu (Layku), după ilustrul său moș (nu are nimic de-a face cu Vlad Dracul, aflat și el în căutare de protector).

În 1379 sau 1380 (datorită vasalității cneazului Lazăr față de Sf. Coroană) trebuie să fi avut loc alianța dinastică dintre Casa Hrebljanović și Casa Basarab prin căsătoria lui Dan (viitorul Dan I) cu o Maria (vezi tabel-pomelnicul de la Câmpulung), eventual o fiică naturală a cneaz-ului sârb. Atunci trebuie că Lazăr a devenit ctitor la Tismana și a dat 10 sate în Podunavia, fosta posesiune a familiei Rastislalić²⁶⁶, (-ce se întindea și la Nord de Dunăre)²⁶⁷ pentru întreținerea mănăstirii²⁶⁸, act consolidat apoi de Ștefan

257 Vezi și considerațiile lui Nicolae Constantinescu, „Radu I Vv. ...”, p. 96. Desigur, ipoteza avansată de Stoica Nicolaescu în ziarul *Universul* din data de 16 ianuarie 1933, p. 9 că doamna Calinichia ar fi fiica lui Lazăr Hrebljanović nu se mai susține deoarece astăzi știm cu cine s-au măritat fiicele marelui nobil sârb. Argumentația se găsea în cronică la Seadeddin, tradusă în italiană la Viena la 1649 și care arată că înainte de bătălia de la Câmpia Mierlei, principele valah ar fi comandat aripa dreaptă a armatei sârbești. Se mai baza pe afirmațiile lui Scarlatti, care în secolul al XVIII-lea ar fi văzut documente ce-i aminteau pe Mircea și Dan ca și nepoți ai lui Lazăr. De asemenea, un alt argument era informația din *Istoria lui G. Pray* (1775) care afirma că nu le este cunoscut tatăl (adică Radu, n.n.), *dar se spune* că ar fi nepoții lui Lazăr. Acest „dar se spune” zice tot despre soliditatea informației lui Pray. Ultimul argument ar trebui să fie donațiile de moșii ale lui Lazăr și Ștefan Lazarevici pentru Tismana, plus prezența lor în pomelnicul vechi al Tismanei. Despre acestea vom da unele lămuriri mai jos.

258 Vezi A. Pippidi, *op.cit.*, pp. 60-61. Vezi pe larg nota 52 cu toate explicațiile necesare spre a nu mai reproduce și noi informația, nemaiputând aduce nimic nou în susținerea celor deja demonstrate. De menționat observația din 1916 a lui Ștefan Greceanu, care vădea faptul că doc. 9, pp. 25-28 din DRH, B, I, îl amintea în text, în logica acordurilor gramaticale, pe Vlad, fratele voievodului Dan, și nu fratele lui Dude sau Stanciul, fapt rămas neobservat în bibliografia specifică, vezi Ștefan D. Greceanu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, volumul II, Tipografia Cooperativa, București, 1916, p. 256.

259 *Ibidem*. Vezi pe larg nota 54 cu toate explicațiile necesare spre a nu mai reproduce și noi informația, nemaiputând aduce nimic nou în susținerea celor deja demonstrate.

260 *Ibidem*, p. 61. Vezi și DRH, B, vol. I, doc. 34, pp. 73-74. C-tin Kogălniceanu îl considera doar cumnat, vezi *Genealogia Basarabilor...*, p. 8, nota 10. În acest sens se clarifică și se întărește apartenența Calinichiei la clanul Gedymini-lor prin observația foarte pertinentă pe care a făcut-o A. Pippidi atunci când a arătat că cel ce a anunțat domnia lui Radu II Praznaglava lui Vladislav al II-lea Jagello a fost Stacio Valahul, fratele voievodului (Mircea), adică nepotul de vară primară al regelui polon.

261 *Ibidem*.

262 Vezi Ion Donat, *Domeniul domnesc ...*, p. 22.

263 Ștefan D. Greceanu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. II, Tipografia Cooperativa, București, 1916, p. 256. Studiul, cu puține corecții, datorate cercetărilor ulterioare, rămâne un model de acribie genealogică.

264 Vezi studiile noastre din *Acta Musei Napocensis* dedicate acestor aspecte.

265 DRH, D, I, doc. 172, p. 273.

266 Sima Cirković, *The Serbs*, p. 81.

267 *Ibidem*.

268 Alexandru Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, București, 1909, p. 173. Nu putem crede, din cauza vârstei, că Maria, soția lui Dan I, era fiica lui Vuk Branković, așa cum afirma la 1909 Alexandru Ștefulescu la p. 81. Am susținut și în notele de mai sus și în text faptul că s-au întâlnit căsătorii cu mari diferențe de vârstă, dar căsătorii între tineri de 15-16 ani și fete de câteva luni este exclus a se fi întâmplat. Fiii lui Vuk s-au născut cu toții după 1377. Dacă fetele, nemenționate, dar de bănuț a se fi născut în intervalul 1372-1377 aveau la acel moment între 5 și 8 ani o căsătorie nu era posibilă. Mai degrabă Anna, prima soție a lui Mircea (căsătorie pe la 1384/86) a fost fiica lui Vuk Branković și al Marei, fiica lui Lazar. Așa s-ar explica susținerea pe care Ștefan Lazarević și Lazar Vuković (fiul lui Vuk) i-au dat-o lui Musa Celebi, ginerele lui Mircea. Desigur în 1410, în condițiile trădării sale, Lazar a fost ucis de supporterii lui Musa. În toate acestea este vorba, după cum se vede, de strânse alianțe dinastice, care se activează și reactivează, în funcție de evoluțiile politice și alianțele dinastice noi. În acest sens, vezi și A. Pippidi, *op.cit.*, p. 78, care indică existența alianței (după 1402) dintre Ștefan Lazarević, Ștefan Ostoja (regele Bosniei) și Mircea, deci tot între rude și aliați.

Lazarevic²⁶⁹ într-o altă formă²⁷⁰. Faptul că Ștefan nu amintește că doamna Milica, mama sa ar fi fost co-ctitor și nici Lazar nu a pomenit-o, poate ține de un patriarhat donativ (chit că nu prea se susține). Faptul că în pomelnicul de la Tismana nu este amintită²⁷¹ între rudele sârbești și nici la Argeș²⁷² unde sunt amintiți, în schimb, Lazar, Ștefan, Mara, fiica kneaz-ului și soția lui Vuk, Gheorghe, fiul Marei, cu soția Irina, Grgur, frațele etc. indică tocmai o relație de tip tată-fiică naturală, recunoscută și de către frate. Prezența progeniturilor lui Vuk indică relația cu prima soție a lui Mircea (vezi și nota).

Deja, atunci când știm că armata regală maghiară s-a îndreptat înainte de 11 iulie 1382, sub conducerea palatinului Nicolae Garai, spre Țara Românească contra lui Radu I²⁷³ cuplul Dan–Maria trebuie să fi dat naștere viitorului Dan al IV-lea „cel Viteaz”.

Doamna Calinichia trebuie să fi primit ca apanaj din partea cumnatului ei, Vladislav-Vlaicu, posesiuni în regiunea unde va ctitori alături de soțul ei, Radu, mănăstirea Tismana, iar dintre satele parte a acestui apanaj este de menționat sigur Pesticevo²⁷⁴ (Peștișani, jud. GJ²⁷⁵), căci moara de pe Bistrița dăruită de doamna Calinichia a fost cumpărată de către aceasta de la arhimandritul Basea²⁷⁶.

Fiul doamnei, Staico, era stăpân peste Ciulnița pe apa Buzăului, pe care moșie a donat-o mănăstirii Snagov (ante 1408-1418)²⁷⁷, iar Aldea și soția sa Bisa aveau în posesie Cireașovul de pe Olt (jud. OT, lângă Slatina) primit de la Mircea și donat mănăstirii Cutlumuș, „mănăstirea noastră”²⁷⁸. Actul datat de N. Iorga

269 *Ibidem*. Vezi și DRH, B, I, doc. 31, p. 67 din anul 1406 în care despotul a arătat extrem de clar faptul că tatăl său a fost ctitor la Tismana și Vodița. Cum Tismana s-a făcut din tot ceea ce știm în prezent de către Radu I (vezi DRH, B, I, doc. 7, p. 21), care nu a apucat să o termine, din pricina scurtimii vieții sale (deci după 1377, sept. 8/iulie 1378 – ante 1384), dar Dan I a terminat-o, aceste fapte vin să confirme șirul de ctitori legați prin mariaje dinastice și donații de posesiuni pentru Tismana: Radu I-Calinichia și Lazar – necunoscută, cu noul cuplu: Dan I-Maria. La 1406 despotul sârb recunoștea această stare de fapt prin reiterarea donației patrimoniale. Refugierea lui Ioan, fiul lui Danciu (Dan II) la Ragusa în 1397, după moartea tatălui în luptele cu Shishman (septembrie 1393), indică, de asemenea, afinități ale acestui domn cu spațiul balcanic.

270 Marian Coman, „Podunavia și relațiile sârbo-muntene în secolele XIV-XVI”, în *Istoria. Utopie, amintire și proiect de viitor*, ed. Ovidiu Cristea, Radu Păun, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2013, p. 246-248, indică foarte clar diferența între cele două acte donative și subliniază faptul că cei ce-l puteau emite într-o primă formă, actul reconfirmat în 1406 de către despotul Ștefan, erau fie membrii familiei Rastislalić, fie chiar Mircea. Este interesant cum au navigat Tvrtko și Lazar, sub umbrela lui Ludovic I, contra lui Nicola Altomanović și Radič Branković Rastislalić spre a induce ideea de infidelitate a aceluia față de Sf. Coroană și atacarea lor pe această bază între 1373-79, vezi și Sima Cirković, *The Serbs*, pp. 80-81. Vezi, de asemenea, Thomas A. Emmert, „Prologue to Kosovo. The Era of Prince Lazar”, în *The Christian Heritage of Kosovo and Metohija. The Historical and Spiritual Heartland of the Serbian People*, Sebastian Press et alii, Belgrad, 2015, pp. 347-355. În această lumină devine oarecum posibil ca Tvrtko să fi negociat apropierea între cele două părți (cneazul Lazăr-Radu I) pentru a se accepta o eliminare a familiei Rastislalić din Podunavia (cumnatul lui Radu?) dând și un semnal de negociere a unor împăcări munteano-maghiare de după evenimentele din 1375. Este evident faptul că Podunavia a fost o miză în toate aceste negocieri. Formula „reîntării” unor sate către Tismana și Vodița ca și ctitor din partea lui Lazar urmau să satisfacă parțial orgoliile lui Radu de a fi trebuit să accepte eliminarea lui Radič Branković Rastislalić și a donațiilor sale sau ale tatălui probabil inițial doar către Vodița, ctitoria lui Vladislav? Dacă Anna, *megala voivodissa et autokratissa* de la Cutlumuș, a fost Brankovica Rastislalić atunci totul ar avea sens. După căsătoria celor doi, Branko sau fiul, Radič, au făcut donația viageră de 10 sate din Podunavia pentru mireasă, apoi Radič le-a întărit Vodiței (după 1369). În 1379 sau 1380 Lazar a donat alte sate din Podunavia proaspăt ocupată mănăstirii sale Ždrelo (vezi M. Coman, *op.cit.*, p. 247 și nota 39) și alte 10 sate mănăstirilor Tismana și Vodița dintre care unele erau fosta donație a stăpânilor de la Branicevo, ca dar de nuntă pentru Maria. În 1406, Ștefan a donat alte sate (10) decât cele donate de tatăl său mănăstirii Tismana, în timp ce regele Sigismund a confirmat cele inițiale ale fostului cneaz.

271 Nicolae Șerbănescu, Nicolae Stoicescu, *Mircea cel Mare (1386-1418). 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești*, Editura I.B.M.B.O.R., București, 1987, p. 20.

272 Aurel Sacerdoțeanu, „Pomelnicul de la Argeș”, p. 305.

273 P. Engel, *Regatul Sf. Ștefan...*, p. 194. Vezi și L. Bernát Kumorovitz, „I Lajos királyunk 1375. Évi havasalföldi hadjárata (és „török”) háborúja”, doc. 9, p. 978.

274 DRH B, I, doc. 124, p. 209-213, unde Radu cel Frumos amintește explicit că satul a fost al doamnei Calinichia, iar Sogoino a fost dăruit de Lucaci mănăstirii Tismana. Doc. 14, p. 33-36, din 1391-92 arată doar că Mircea a donat satele Sogoino și Pesticevo, fără a se arăta ale cui au fost.

275 Identificarea la Nicolae Șerbănescu, Nicolae Stoicescu, *Mircea cel Mare (1386-1418) ...*, p. 11.

276 DRH B, I, doc. 14, pp. 33-36.

277 *Ibidem*, doc. 34, pp. 73-74.

278 *Ibidem*, doc. 19, pp. 46-47.

ca fiind din 1414²⁷⁹ (vezi discuția pentru datarea 1398 în DRH, B, I, p. 47) este extrem de important pentru tot ceea ce el implică. Este evident că exprimă relații de familie explicite și punctează că Aldea a fost fidel fratelui său, domnul, și nu fățarnic (precum frații Dan II și Vlad I), căci de aceea a fost „miluit” cu destule posesiuni. Din acestea toate, consideră, fiind și el următor „domnilor și împăraților” (explicită spița domnească ce-l îndrituiește la donații pentru Athos), că poate dona Cireașovul pentru pomenirea lui Mircea, „apoi și părinților noștri” (nu spune „mei”, deci în evidentă legătură cu cel menționat anterior, Mircea) „și mie și soției”. Această succesiune ce amintește pomenirea părinților noștri induce ideea că aceștia sunt deja decedați. Astfel actul din 21 noiembrie 1398 arată că doamna Calinichia decedase de curând, iar fiul dorește pe această cale să o pomenească printr-un act donativ alături de soțul ei.

De asemenea, fratele domnesc, pe atunci în vârstă de aproximativ 18 ani, credem noi, avusese timp să se manifeste în acest deceniu al zecelea pe toate palierele militare, având în vedere faptul că de pe la 10 ani (vezi cazul Ștefan cel Mare și participarea la lupta de la Crasna din 1450), ca orice nobil prinț, și Aldea avusese dreptul la o „curte personală”. Fidelitatea sa și capacitățile militare personale i-au oferit posibilitatea de a-și extinde domeniul personal prin donații din partea fratelui. Bisa și Aldea „au scris”, adică au semnat actul, ceea ce indică minimul de cunoștințe caligrafice, care lipsesc nobililor din afara familiei domnitoare. La acel moment cei doi soți nu aveau încă moștenitori, dar e posibil ca acel Albu „cel Mare”, ce s-a ridicat domn peste capul lui Vlad Țepeș (1459)²⁸⁰, implicând o rudenie de sânge care să-i permită această „ridicare”, să fie un fiu sau urmaș de-al lui Aldea, cu un domeniu întins, moștenit și extins, prin părțile Olteniei.

Pentru a concluziona asupra acestui act din 1398, acesta exprimă o triplă intenție: exprimarea fidelității de tip vasalic față de liderul dinastiei (pomenirea lui Mircea voievodul), comemorativă (pomenirea părinților decedați la acel moment, foștii coordonatori ai dinastiei) și legitimitoare (apartenența la dinastie și la mentalitatea „împăraților pământului”).

Prin acest act putem stabili, de asemenea, cu aproximație, datele vieții acestei prințese Gedymine, anume Calinichia: *1350/1354-ante 21 nov. 1398*, având în jur de 45 de ani la momentul decesului. Cel mai probabil a fost îngropată alături de Radu I în necropola domnească de la Curtea de Argeș, în partea stângă, probabil în zona M7, din moment ce la Tismana nu s-a descoperit vreun indiciu de acest fel.

Încheiem această parte dedicată identificării mamei lui Mircea ca fiind o cneaghină lituaniană cu câteva lămuriri cu care suntem datori în ceea ce privește căsătoriile lui Mircea I.

În 2012-2013 nu ne-am ocupat decât „în fugă” de aceste mariaje, căci am încercat să lămurim ce posesiune de lângă Lacul Balaton aparținea „doamnei Mara”. În acest moment considerăm căsătoria cu doamna Anna Vukovica Branković (vezi nota noastră 271 plus discuțiile sintetizate de Nicolae Stoicescu și Niculae Șerbănescu în 1987²⁸¹) drept o realitate, care trebuie să fi avut loc în jurul momentului preluării tronului (oricând în cursul anului 6894=1385-86, dar mai sigur 1386²⁸²), iar nașterea lui Dan al III-lea trebuie plasată până în 1388²⁸³ (am opta pentru o căsătorie în 1384, înainte de dispariția lui Radu I și nașterea lui Dan la 1385 astfel încât la 1395, adică la vârsta de 10 ani să poată deveni „nominal” coregent al tatălui său). Tot în cadrul acestui mariaj trebuie să se fi născut și Anna, soția celnicului lui Ștefan Lazarević, anume Radic²⁸⁴ (1387), și viitoarea soție a *khan*-ului Musa emir (1389)²⁸⁵, precum și, am opina noi,

279 Nicolae Iorga, „Muntele Athos în legătură cu țerele noastre”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria II, Tom XXXVI (1913-1914), Librăriile Socec & Comp, București, 1914, pp. 464-465.

280 Nicolae Stoicescu, *Vlad Țepeș*, Editura Academiei RSR, București, 1976, pp. 45-46. Cercetătorul l-a considerat posibil identic cu epitropul lui Alexandru I Aldea (vezi tot acolo, dar și *Dicționar al marilor dregători din Moldova și Țara Românească, sec. XIV-XVII*, Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 15). George D. Florescu arăta, însă, faptul că acest Albu din timpul lui Alexandru Aldea a fost fiul unui jupan Tocsabă (deci cu origini cumane), în *Divanele Domnești din Țara Românească*, vol. I, București, 1943, pp. 35-36. DRH, B, I, la index îl indică drept Albul <Toxabă>, p. 529, deci între cei doi nu există vreo legătură.

281 Niculae Șerbănescu, Nicolae Stoicescu, *Mircea cel Mare (1386-1418) ...*, pp. 19-21.

282 A. Pippidi, *op.cit.*, p. 73.

283 După explicațiile foarte pertinente oferite de A. Pippidi, este posibil ca Dan să fi fost deja asociat la domnie din 1395, *op.cit.*, p. 81, mai ales nota 126 și atunci nu Mihail să fie pictat la Cozia, vezi și p. 74.

284 Niculae Șerbănescu, Nicolae Stoicescu, *Mircea cel Mare (1386-1418) ...*, p. 30.

285 *Ibidem*, cu notele 82, 83, cu toate explicațiile. Prin acest sistem de alianțe și de consangvinitate se legau după 1400 state diverse: Polonia, Lituania, Moldova, Țara Românească, Serbia, Bosnia, Ragusa, Ungaria, ce schimbau adeseori alianțele

Radu²⁸⁶ (1391), viitorul Praznaglava, ce va fi susținut de unchiul său, Staico și de unchiul său, Alexandru I al Moldovei, respectiv Aldea (1393) susținut de același unchi, Alexandru în 1431.

Mai rămâne de lămurit, după cum remarca și Marian Coman, când a stăpânit exact Mircea Podunavia sârbească²⁸⁷, iar reprezentarea sa de la Cozia, cel mai probabil cu Dan, primul său coregent, după cum pare a considera Andrei Pippidi, indică această pretenție asupra Podunaviei sârbești. Vulturii reprezentați pe nădragii lui Mircea nu au nimic de-a face cu despotatul bulgarilor din clanul Balica, așa cum s-a tot afirmat gratuit, ci cu Serbia nemanjidă. Dacă se observă atent refacerea frescăi, între capetele vulturului bicefal se găsește o floare de crin, simbol heraldic specific Serbiei, pe care zugravii l-au reprodus deoarece era vizibil, deci mecanic, n-au inventat nimic.



Figura 13. Vulturul bicefal sârbeșc pe nădragii lui Mircea I. Frescă de la Cozia. Detaliu.

Mai mult, tunicile cu care sunt reprezentați cei doi coregenți reproduc două tipuri de trandafiri, inversate coloristic. Observăm că cimier-ul de pe coiful din dinarii lui Dușan (vezi Anexa) reprezintă cel mai probabil un trandafir, după acest model. Cum se explică acest fapt? Prin importuri heraldice matrimoniale? Este o posibilitate. Până la noi descoperiri nu putem spune mai mult. Sperăm însă că observația noastră să completeze opiniile exprimate de Andrei Pippidi și Marian Coman cu referire la Podunavia sârbească.

Decesul doamnei Anna din neamul Branković a avut loc până la 7 martie 1395, când devine evident că Mircea a solidificat alianța cu Sigismund căsătorindu-se cu „doamna Mara”. În 2012-2013 ne-am exprimat îndoiala referitor la acest nume²⁸⁸ ca fiind posibil domnesc și am încercat să dăm o serie de explicații pornind de la ceea ce descriese Alexandru Odobescu în impresiile sale de călătorie de la Schitul Brădet (jud. VL). Acestea fuseseră publicate în *Convorbiri Literare* (1915)²⁸⁹: „Însemnări din călătoria făcută în 1860-61 în județele Argeș și Vâlcea” unde istoricul nota „La Brădet am vrut să merg fiindcă biserica e foarte veche, și într-adevăr, după cum se vede e zidită de un Mircea V.v.d.....soții lui îi zice în pomelnic (care este pe o tăblie în troița din vremea lui Matei Basarab) Mara și nu Kiajna.” Pentru a nu lungi discuția inutil, în prezent considerăm că, după demonstrația dl-ui P. Chihaia se poate renunța definitiv la această „doamnă Mara”, ce s-a născut dintr-o confuzie de citire de pomelnice²⁹⁰ și care a născut atâtea scenarii (inclusiv din partea subsemnatului). Această doamnă există, este de origine din Ungaria, **dar nu-i cunoaștem numele**. Anterior am fost intrigați de posesiile sale

între ele, în funcție de conjuncturile de moment și de actorii principali ai zonei, restul orientându-se după interesele de moment.

286 Numit batjocoritor de Sigismund ca fiind un oarecare (*quodam*), căci nu i-a recunoscut autoritatea. Explicarea din actul de cancelarie aduce aminte de momentele în care Carol I sau Ludovic I erau enervați de atitudinea fățiș ostilă a domnilor din Transalpină, vezi DRH, D, I, doc. 160, p. 257: „de un oarecare Radu zis și Praznaglava, un cunoscut răzvrătit și necredincios al nostru”. Această caracterizare, cunoscând preferința lui Sigismund pentru fiii din a doua căsnicie (Mihail sigur, Vlad probabil) sau pentru cei pe care îi cunoștea ca valoare militară (Dan III) ne îndreptățesc, cu atât mai mult, a-l trece între fiii legitimi ai lui Mircea.

287 Marian Coman, „Podunavia și relațiile sârbo-muntene în secolele XIV-XVI”, pp. 248-249.

288 M. F. Hasan, *op.cit.*, p. 151. Vezi și reținerile lui A. Pippidi, *op.cit.*, p. 78, nota 116.

289 *Convorbiri Literare*, 1915, pp. 1139-1140.

290 P. Chihaia, *Din cetățile de scaun ...*, pp. 151-160, dar mai ales p. 157.

din comitatul Zala și pe acest aspect ne-am concentrat atunci analiza, scăpând din vedere concluziile la care ajunsese mai devreme Iosif Pataki (vezi *infra*). Am ajuns la concluzia că posesiunea sa era satul Tomaj, unde avea o moară, la care măcinau grâne și locuitorii din Keszthely, un sediu vamal de unde încasa alte venituri, dar și o curie, unde avea o carceră din moment ce ținuse ceva locuitori în lanțuri acolo²⁹¹. În vara lui 1400 s-a aflat cu siguranță pe posesiunea Tomaj, căci atunci a fost acuzată că ar fi răpit oamenii săi 24 de vite și 2 cai de la locuitorii din Keszthely, iar regele îi cerea de la Praga să soluționeze conflictele sub supravegherea comitelui, a castelanilor din Rezi și Tadyka²⁹². După 31 ianuarie 1418 (moartea domnului) doamna s-a deplasat din nou în Ungaria, pe moșie, de unde a revenit în iulie, după cum entuziast amintea diacul domnesc al lui Mihail I²⁹³. Acum 7 ani nu bănuiam care a fost motivul vizitei de la Tomaj, în prezent credem că putem avansa o soluție. După cum arătam și mai demult, Tomaj-ul se referea la un conglomerat din câteva părți distincte: Laadthumay (cu cele mai multe prefaceri) din care s-a desprins Wdvarnok Thomay, Tomaj-ul doamnei lui Mircea și Tomaj-ul evreiesc. Deoarece acest Tomaj este amintit doar la 1400 cu un loc de moară și o vamă, ca *villa* (=sat), apoi la 1421 este parte a castelaniei de la Rezi²⁹⁴ donată de rege episcopului de Veszprem pentru o datorie regală de 10.000 de florini, apoi la 1474 are doar 11 porți²⁹⁵, la 1549 (inventarul pe porți) mai supraviețuia, iar actualmente este o pustă între Keszthely și Rezi, pare că a fost și în acest caz o preluare de *possessio* dintr-un prediu anterior pustiu. Cunoscând, de asemenea, modul de moștenire al fetelor (*quarta filialis*) și primirea darurilor de nuntă (*res paraphernales*) și a dotei (*dos, dotalium*) – plătită de soț la consumarea căsniciei²⁹⁶, posesiunea Tomaj poate să fi ajuns la soția lui Mircea numai dacă a fost o posesiune din afara „domeniului patrimonial strămoșesc” și i-a fost dată de tatăl său în contul ¼ de fiică (implicând faptul că a fost cumpărată cu bani, ce sunt sume mișcătoare²⁹⁷) ori dacă Mircea a cumpărat-o explicit pentru ea, menționând acest fapt în actul de vânzare-cumpărare²⁹⁸. Personal înclinăm spre ultima posibilitate, chiar dacă nu o excludem pe prima. Familia ce deținea posesiunile de aici era cea numită Tomaj de lângă Lesencze²⁹⁹, iar în aceste condiții, nu poate fi vorba decât de fiica lui Iacob și a Csuka-i Dörögdi³⁰⁰. Chiar dacă era o ramură mai mică a neamului Tomaj, ce provenea din prințul peceneg Thonuzoba (cf. vechilor *Geste*), dar se afirmase prin palatinul Dionysius în timpul mării invazii tătaro-mongole (1241/42), se înrudea în clan cu familiile Losonci, Bánfi Losonci, Abádi, care acum se vor desprinde treptat din marele trunchi al neamului. Un membru al familiei Losonci era voievod al Transilvaniei cam în perioada în care am putea plasa alianța aceasta matrimonială maghiaro-munteană.

Datorită investigațiilor de acum 60 de ani prezentate într-un studiu scurt, dar migălos, de către Iosif Pataki³⁰¹ știm ce alte proprietăți mai deținea cea de-a doua soție, nenumită, a lui Mircea, anume Haraszti (azi Dunaharaszti, lângă Budapesta) din comitatul Pesta, pertinentă de cetatea Buda Veche și zălogită de către Sigismund de Luxemburg doamnei voievodului³⁰². Posesiunea (până la jumătatea secolului al XV-lea a fost posesiune regală) deținea un sat și o pădure lângă Dunăre, acolo unde călugărițele din Insula Iepurilor (proprietare la Taksony, localitatea vecină) încercaseră să preia ceva parte din posesiunea doamnei Valahiei și a episcopului de Vác³⁰³. Procesul a continuat și după anul 1400, dar din păcate nu știm cum s-a finalizat. Este

291 M. F. Hasan, *op.cit.*, p. 150. P. P. Panaitescu, *op.cit.*, pp. 48-49.

292 M. F. Hasan, *op.cit.*, p. 150.

293 *Ibidem*.

294 *Ibidem*.

295 Dezsó Csánki, *Magyarország történelmi földrajza*, vol. III, Kiadja A Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1897, p. 117.

296 E. Fügedi, *The Elefánthy*, CEU Press, Budapest, 1998, pp. 24-29.

297 *Ibidem*.

298 *Ibidem*, p. 25.

299 Dezsó Csánki, *Magyarország történelmi földrajza*, vol. III, comitatul Zala, nobili-vocea: Tomaj.

300 Pál Engel, *Magyar középkori adatár. Magyarország világi archontológiája 1301-1457. Középkori magyar genealógia*, Budapesta, 2001 [CD-ROM], vocea Tomaj, tabla 7. Am afirmat acest lucru și în 2013, vezi *op.cit.*, p. 150, dar am indicat că există și alte posibilități precum familiile: Szécsi, din neamul Balog, din neamul Hahóti și inclusiv ramura Bánfi a neamului Tomaj.

301 Iosif Pataki, „Ceva despre relațiile Țării Românești cu Ungaria la sfârșitul veacului al XIV-lea”, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, nr. 2, Editura Academiei RPR, București, 1957, pp. 422-429.

302 *Ibidem*, pp. 426-427.

303 DL 8508 din 18.11.1399 amintit de Pataki, și, mai apoi, DL 8528 din 04.08.1400 în care se arată cum în procesul de stabilire al limitelor posesiunii Taksony, vecină cu Haraszti, a fost implicat și abatele de Cenad, care luase la schimb o moșie acolo, în apropiere, în 1398.

extrem de interesant cum această posesiune vine în prelungirea celei de pe lacul Balaton, între Keszthely și Buda, ceea ce ne face să credem că familia voievodului muntean a avut o strategie patrimonială în regiunea din apropierea capitalei regale. Până la eventuale noi descoperiri documentare rămâne o ipoteză. Credem că vizita din 1418 din Ungaria a fost făcută pentru eventuala lichidarea proprietăților de acolo. Ne păstrăm părerea că văduva lui Mircea a decedat în preajma lui 1420 și poate a fost înhumată în ctitoria sa de la Sf. Maria din Târgoviște.

Din căsătoria cu Mircea a acestei doamne, din neamul Tomaj, s-au născut legitim: Mihail (circa 1396/97), cel despre care scria Ducas că trăia ca un destrăbălat, respectiv Vlad Dracul (născut după 1400, chiar spre 1410, din moment ce știm că fiii săi ce i s-au născut în ordine au fost: Mircea (1429), Vlad (1431) și Radu (1433), deci confirmând algoritmul despre care am vorbit și pe care l-am utilizat de-a lungul acestui studiu). Între timp mai trebuie să se fi născut alți băieți și fete ai cuplului domnesc în 1399, 1401, 1403, 1405, 1407, precum și unii fii naturali ai lui Mircea I, precum acel Vlaicu/Layk, care încercase să fugă spre Moldova în deceniul 3 al secolului al XV-lea, fiind crescut la curtea lui Sigismund al Ungariei.

Concluzionăm la finalul acestui studiu faptul că am reușit, în opinia noastră, să clarificăm care a fost originea doamnei Calinichia, în special, și, de asemenea, să completăm informațiile pe care Andrei Pippidi le-a adus în atenția istoriografiei românești printr-un studiu elaborat, merit a descâlci și mai mult genealogia Basarabilor. Sperăm astfel că se va putea, în final, să îndeplinim visul regretatului istoric, genealogist de veche spiță boierească, Ștefan Greceanu, de a avea o genealogie cât mai completă a acestei importante familii domnitoare.

**A few more Facts about Mircea the Elder, His Relatives and Kinfolk.
Bloodline and Familial Relations Addendums
(Abstract)**

The text is intended to add new lights after the study published in the years 2012-2013 and aims to resume, in a new approach, some research topics open then and, in addition, to provide a key to understanding the XIVth century Wallachian-Lithuanian political relations in the light of the dynastic liaisons between Basarab and Gedymin family.

ANEXA



1. „Dinar cu coif”, argint, de la Ștefan Dușan, emis între 1346-1355³⁰⁴.
Avers: Coif latin cu crini și panaș circular,
inscripția: IMPERATO STEFANVS;
Revers: Hristos în Slavă pe tron ținând Evanghelia - IC-XC R | Θ



4. Ducat Radu I³⁰⁷.
Avers: Cruce cu brațe egale terminate în flori de crin;
Revers: Coif cu acvilă care ține crucea în cioc;
Avers: IW РАДОУЛА ВЕЛК ВЕВД; Revers: IW РАДО-УЛА ВЕЛ



2. „Dinar cu coif”, argint, ante 1346³⁰⁵.
Avers: Coif latin cu crini și panaș circular,
inscripția: MONITA REX STEFA;
Revers: Hristos în Slavă pe tron ținând Evanghelia - IC-XC/R | Θ



5. Reprezentarea cuplului imperial: *car Ștefan Uroș - carica Anka* pe un dinar de argint, după opinia noastră databil, prin reprezentare, după 1360.
Avers: Cuplul imperial, legenda: OUROS ZR („Uros Czar”);
Revers: Hristos în picioare³⁰⁸.



3. Ducat Vladislav I³⁰⁶; tipul I.
Avers: Scut desp. I grinzi, II semilună.
Revers: Coif închis spre stânga, deasupra acvila spre stânga cu capul întors spre dreapta (acvila conturnată), cu o cruce ieșind de sub aripă.
La st. semne, sigle;
Avers: IW ВЛАДИСЛАВЪ ВЕВД; Revers: IW ВЛ-АДИСЛАВ

304 <https://en.numista.com/catalogue/pieces123410.html>, accesat la 4.07.2019.

305 <https://www.srpskoblogo.org/serbian-history/serbian-medieval-history/coins/history-through-coinage/emperor-stefan-uros-iv-dusan.html>, accesat la 4.07.2019.

306 <http://monederomanesti.cimec.ro/vladislav1.htm>, cf. MBR, p. 8, nr. 4.

307 <http://monederomanesti.cimec.ro/radu1.htm>, cf. MBR, p. 13, tip 42.

308 <https://www.srpskoblogo.org/serbian-history/serbian-medieval-history/coins/history-through-coinage/emperor-stefan-uros-v.html>, accesat la 4.07.2019.

Itinerariul regelui Ludovic I în anul 1377

Nr. crt.	Data	Emitent	Locație	Arhiv. Naț. Magh.
1	1377-01-07	Ludovic I	Diosgerew	DL-DF 219777
2	1377-01-08	Ludovic I	Dosgerew	DL-DF 77655
3	1377-01-09	Ludovic I	Dyosgeor	DL-DF 87497
4	1377-01-17	Ludovic I		DL-DF 6397
5	1377-01-27	Ludovic I	Regéc (Regech, Abaúj-Torna)	DL-DF 52246
6	1377-02-06	Ludovic I		DL-DF 29673
7	1377-02-06	Ludovic I	Visegrad	DL-DF 42031
8	1377-02-06	Ludovic I		DL-DF 52249
9	1377-02-6	Ludovic I		DL-DF 259872
10	1377-02-6	Ludovic I		DL-DF 259873
11	1377-02-07	Ludovic I	Visegrad (Vyssegrad)	DL-DF 42033
12	1377-02-7	Ludovic I	Visegrad	DL-DF 220461
13	1377-02-08	Ludovic I	Visegrad	DL-DF 238945
14	1377-02-09	Ludovic I	Visegrad	DL-DF 6402
15	1377-02-09	Ludovic I	Visegrad	DL-DF 24687
16	1377-02-12	Ludovic I	Visegrad	DL-DF 6404
17	1377-02-12	Ludovic I	Visegrad	DL-DF 107378; copie XVIII
18	1377-02-14	Ludovic I	Visegrad	DL-DF 238946
19	1377-02-19	Ludovic I	Visegrad	218585
20	1377-02-19	Ludovic I	Visegrad	275022; copie XVIII
21	1377-02-19	Ludovic I	Visegrad	278290; copie 1676
22	1377-02-20	Ludovic I	Visegrad	105384; 1420
23	1377-02-20	Ludovic I	Visegrad	105969; 1420
24	1377-02-22	Ludovic I	Zvolen (Zolyom)	62735
25	1377-02-22	Ludovic I	Visegrad	106179
26	1377-02-24	Ludovic I		207416
27	1377-02-26	Ludovic I	Visegrad	87502
28	1377-02-28	Ludovic I	Zvolen(Szolii)	6391
29	1377-03-01	Ludovic I	Visegrad	106180
30	1377-03-01	Ludovic I	Visegrad	219774
31	1377-03-11	Ludovic I	Buda	29716
32	1377-03-13	Ludovic I		42035
33	1377-03-13	Ludovic I		42677; 1398
34	1377-03-17	Ludovic I	Visegrad	6413; 1379
35	1377-03-17	Ludovic I		100437
36	1377-03-17	Ludovic I	Visegrad	241357
37	1377-03-29	Ludovic I	Visegrad	238957; 1378
38	1377-03-31	Ludovic I	Visegrad	42036; feria III post Pasce
39	1377-04-01	Ludovic I	Diosgyor	244531; 1486
40	1377-04-05	Ludovic I	Visegrad	42039; octavisPasce
41	1377-04-12	Ludovic I	Thyrde (Turda)	269111
42	1377-04-19	Ludovic I	Torde (Turda)	28750
43	1377-04-19	Ludovic I	Torda	257729
44	1377-04-20	Ludovic I		281146
45	1377-04-20	Ludovic I		281154
46	1377-04-23	Ludovic I	Torda	257482
47	1377-04-24	Ludovic I	Visegrad	238950
48	1377-04-25	Ludovic I		262472
49	1377-04-26	Ludovic I	Torda	253469
50	1377-04-28	Ludovic I	Torda	73632

Nr. crt.	Data	Emitent	Locație	Arhiv. Naț. Magh.
51	1377-04-28	Ludovic I	Torda	73749
52	1377-04-28	Ludovic I	Torda	73960
53	1377-04-30	Ludovic I	Torda	260667
54	1377-05-01	Ludovic I	Diosgyor	7738; 1392
55	1377-05-01	Ludovic I	Diosgyor	8817; 1392
56	1377-05-01	Ludovic I	Diosgyor	219770
57	1377-05-01	Ludovic I		266682
58	1377-05-01	Ludovic I	Diosgerew	285529
59	1377-05-03	Ludovic I	Kompolt	94101
60	1377-05-04	Ludovic I	Torda	26986
61	1377-05-05	Ludovic I	Torda	29717
62	1377-05-07	Ludovic I	Torda	26869
63	1377-05-07	Ludovic I	Torda	30400
64	1377-05-08	Ludovic I	Visegrad	89465
65	1377-05-08	Ludovic I	Visegrad	89466
66	1377-05-08	Ludovic I		106786
67	1377-05-09	Ludovic I	Cluj (Clusuar)	27834
68	1377-5-09	Ludovic I	Cluj?	37286/ DF 257660
69	1377-05-09	Ludovic I	Buda (Bude)	42043
70	1377-05-09	Ludovic I	Cluj Mănăstur	281135
71	1377-05-09	Ludovic I	Cluj (Cluswar)	281137
72	1377-05-09	Ludovic I		281138
73	1377-05-09	Ludovic I		281139
74	1377-05-09	Ludovic I		281140
75	1377-05-09	Ludovic I		281144
76	1377-05-14	Ludovic I		236196
77	1377-05-15	Ludovic I	Buda	6432
78	1377-05-16	Ludovic I	Buda	7056
79	1377-05-16	Ludovic I		8818
80	1377-05-16	Ludovic I	Buda	25842
81	1377-05-18	Ludovic I		268547
82	1377-05-18	Ludovic I		281096
83	1377-05-18	Ludovic I		281206
84	1377-05-18	Ludovic I	Beztricia Transsilvana	290642; 1635
85	1377-05-19	Ludovic I	Buda	209643
86	1377-5-21	Ludovic I	inentiligibil, posibil Bistrița	281136
87	1377-05-23	Ludovic I		28706; 1507
88	1377-05-23	Ludovic I		280964; 1382
89	1377-05-24	Ludovic I	Târgu Mureș (ZekelyVasarhely)	6436
90	1377-05-24	Ludovic I	Cluj (Colozwar)	28751; 1473
91	1377-05-24	Ludovic I		28752; 1473
92	1377-05-24	Ludovic I		281091
93	1377-05-24	Ludovic I		281092; 1378
94	1377-05-24	Ludovic I		281224; 1378
95	1377-05-24	Ludovic I		281236; 1378
96	1377-05-24	Ludovic I		281249; 1473
97	1377-05-26	Ludovic I	Visegrad	100159
98	1377-05-26	Ludovic I	Visegrad	100213; 1385
99	1377-05-27	Ludovic I		52254; 1377
100	1377-05-28	Ludovic I		219776

Nr. crt.	Data	Emitent	Locație	Arhiv. Naț. Magh.
101	1377-05-28	Ludovic I		285846
102	1377-05-30	Ludovic I	Dyosgeur	42089; 1378
103	1377-05-30	Ludovic I	Diosgyor	250424
104	1377-05-30	Ludovic I		260668
105	1377-05-31	Ludovic I	Diosgyor	265577
106	1377-06-00	Ludovic I		31107
107	1377-06-01	Ludovic I	Visegrad	219778
108	1377-06-01	Ludovic I		265524
109	1377-06-01	Ludovic I	Torda	277401
110	1377-06-05	Ludovic I	Visegrad	6438
111	1377-06-06	Ludovic I		219784
112	1377-06-07	Ludovic I	Diosgyor	90926
113	1377-06-11	Ludovic I	Gradnazenthmyklos Barnabe	75844
114	1377-06-16	Ludovic I	Torda	277401
115	1377-06-18	Ludovic I	Cluj	28753
116	1377-06-18	Ludovic I		28754
117	1377-06-18	Ludovic I	Cluj	30716
118	1377-06-18	Ludovic I		36945
119	1377-06-18	Ludovic I		252903; 1568
120	1377-06-24k	Ludovic I		34801; 1405
121	1377-06-28	Ludovic I	Kassa (Cassovie)	36549; 1378
122	1377-06-28	Ludovic I		257872
123	1377-06-28	Ludovic I		257873
124	1377-06-28	Ludovic I		266683
125	1377-06-28	Ludovic I		278412
126	1377-07-03	Ludovic I	Zanduch	42089
127	1377-07-03	Ludovic I	Zanduch	105258
128	1377-07-06	Ludovic I	greu descifrabil	96512
129	1377-07-25	Ludovic I		249676
130	1377-07-27	Ludovic I	Pilys?	4184
131	1377-08-06	Ludovic I	Belcz la asediul cetății	73469
132	1377-08-25	Ludovic I	Visegrad	209202
133	1377-08-26	Ludovic I	Diacana?	201862; 1377
134	1377-08-26	Ludovic I	Visegrad	273964
135	1377-08-28	Ludovic I	Visegrad	105259
136	1377-08-28	Ludovic I	Visegrad	229897
137	1377-09-07	Ludovic I	sub castro Velz	219786
138	1377-09-08	Ludovic I	ante castro Belz	61233; 1378
139	1377-09-08	Ludovic I	ad castrum Vacz	67401
140	1377-09-14	Ludovic I		57206; 1413
141	1377-09-14	Ludovic I	Lipolc	57455; 1416
142	1377-09-14	Ludovic I	in castro Liburzo	85440
143	1377-09-14	Ludovic I	in castro Lipowach	85624; 1412
144	1377-09-14	Ludovic I		85671; 1416
145	1377-09-14	Ludovic I		85704; 1424
146	1377-09-16	Ludovic I		6458 (rezumat în doc.)
147	1377-09-21	Ludovic I		212705
148	1377-09-22	Ludovic I	Buda	227397
149	1377-09-30	Ludovic I		280982
150	1377-09-30	Ludovic I	Buda	280997

Nr. crt.	Data	Emitent	Locație	Arhiv. Naț. Magh.
151	1377-09-30	Ludovic I		281217
152	1377-10-04	Ludovic I	Visegrad	61229
153	1377-10-04	Ludovic I	Visegrad	208787
154	1377-10-05	Ludovic I	Wyssegrad	236506
155	1377-10-05	Ludovic I	Wyssegrad	236507
156	1377-10-08	Ludovic I	Wyssegrad	42056
157	1377-10-11	Ludovic I	Buda	87503
158	1377-10-13	Ludovic I	Visegrad	18135
159	1377-10-20	Ludovic I	Zoly	24486
160	1377-10-28	Ludovic I		257996
161	1377-10-30	Ludovic I	Zolyom	70665
162	1377-10-30	Ludovic I		283070
163	1377-11-05	Ludovic I		283070
164	1377-11-08	Ludovic I	Zoly	68260
165	1377-11-08	Ludovic I		260322
166	1377-11-08	Ludovic I		260327
167	1377-11-11	Ludovic I	Zolii	26987
168	1377-11-11	Ludovic I	Zolis	60374
169	1377-11-11	Ludovic I		227422
170	1377-11-19	Ludovic I	Zoly	246812
171	1377-11-19	Ludovic I		246820; 1395
172	1377-11-22	Ludovic I	Wyssegrad	219773
173	1377-11-25	Ludovic I	Visegrad	89468
174	1377-11-28	Ludovic I	Dobronya	85441
175	1377-12-10	Ludovic I	Visegrad	282856
176	1377-12-12	Ludovic I	Wyssegrad	201863
177	1377-12-12	Ludovic I		209251; 1425
178	1377-12-13	Ludovic I		6060; XVI
179	1377-12-13	Ludovic I	Wyssegrad	219783
180	1377-12-13	Ludovic I	Wyssegrad	273560
181	1377-12-13	Ludovic I	Wyssegrad	277141; 1422
182	1377-12-13	Ludovic I	Wyssegrad	277145; 1422
183	1377-12-13	Ludovic I		277150; 1422
184	1377-12-13	Ludovic I		277154; 1422
185	1377-12-13	Ludovic I		277160; 1434
186	1377-12-13	Ludovic I		277161; 1434
187	1377-12-13	Ludovic I		277162; 1434
188	1377-12-14	Ludovic I		77700
189	1377-12-14	Ludovic I	Wyssegrad	219785
190	1377-12-14	Ludovic I	Wyssegrad	219788
191	1377-12-16	Ludovic I	Wyssegrad	6491; 1378
192	1377-12-17	Ludovic I	Wyssegrad	77687
193	1377-12-18	Ludovic I		47887
194	1377-12-20	Ludovic I	Duobrovo?	6471
195	1377-12-21	Ludovic I	Diosgereu	210776
196	1377-12-21	Ludovic I	Diosgereu	274119
197	1377-12-22	Ludovic I	Visegrad	71886; 1550
198	1377-12-22	Ludovic I		85444; 1378
199	1377-12-22	Ludovic I		226131; 1378
200	1377-12-27	Ludovic I	Diosgereu	6475

Nr. crt.	Data	Emitent	Locație	Arhiv. Naț. Magh.
201	1377-12-27	Ludovic I	...geru	52260; 1378
202	1378-01-03	Ludovic I		60986
203	1378-01-03	Ludovic I		71885
204	1378-01-03	Ludovic I	Dyosgieur	77688
205	1378-01-03	Ludovic I	Dyosgeur	269477
206	1378-01-04	Ludovic I		3436
207	1378-01-04	Ludovic I	Dyosgeur	42089
208	1378-01-04	Ludovic I		105260
209	1378-01-04	Ludovic I	Dyosgeur	228489; 1806
210	1378-01-06	Ludovic I	Dyosgeur	228490

Considerații privind actele și scriptele breslelor din Transilvania (secolele XV-XVI)*

Lidia GROSS

Cuvinte cheie: practica scrierii, bresle, statute, registre ale breslelor Brașov, Cluj, Sibiu

Keywords: writing practice, guild, statute, guild register, Brasov, Cluj, Sibiu.

Introducere

În istoriografia românească, tema supusă analizei în studiul de față, nu se regăsește ca abordare punctuală, practica scrierii asociată comunităților meșteșugărești sau breslelor din Transilvania, reprezentând un aspect secundar (sau chiar inexistent) în cercetările întreprinse¹. Tentativa de față se lansează, astfel, pe un teren mai puțin prietenos, încercând să descifreze datele pe care sursele specifice (reglementări, registre, statute, acte emise de bresle) le cuprind și să răspundă unora, măcar, dintre întrebările pe care acestea le ridică: când recurg meșteșugarii la cuvântul scris (scripte), cine scrie, în ce limbă se scrie, pentru cine se scrie? În ce măsură aceste izvoare istorice pot fi relevante pentru nivelul de instruire (cultură) al acestei categorii urbane, pentru dezvoltarea limbilor vernaculare (se scrie în limbile germană și maghiară și înainte de impunerea Reformei religioase), sau pentru procesul de laicizare a scrierii?

Tema este extrem de generoasă, nu numai din punct de vedere al coordonatelor temporale (secolele XV-XVI) și spațiale (orașe și târguri din Transilvania voievodală), ci și din punct de vedere al aspectelor pe care le implică, motiv pentru care demersul de față, are în vedere comunitățile meșteșugărești doar din trei centre urbane, Brașov, Cluj și Sibiu, în primul rând datorită accesibilității izvoarelor, în mare parte editate², (mai puțin Registrele breslelor, care sunt doar parțial/fragmentar publicate și în număr restrâns) și, în al doilea rând, datorită reprezentativității acestora pentru spațiul transilvan. Chiar și cu această restrângere „teritorială”, abordarea de față nu își poate propune o analiză exhaustivă a subiectului (care ar depăși oricum cadrele unui articol), ci doar să puncteze principalele aspecte pe care acesta, în opinia noastră, le presupune. Schema de cercetare propusă (desigur perfectibilă) vizează principalele categorii de izvoare care, printr-o analiză

* O variantă în limba engleză a studiului, cu titlul „Scripta mechanicorum: Craftsmen and Writing Praxis in Medieval Transylvania (15th -16th Centuries) – Preliminary Considerations”, a fost publicată în Suplimentul Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu», Series Historica”, Supplement 1 (online), 2015, în Susana Andea și Adinel Ciprian Dincă, editori, *Literacy Experiences concerning Medieval and Early Modern Transylvania*, pp. 49-65, disponibil la <http://www.historica-cluj.ro/suplimente/SuplimentHistorica2015/3.pdf>, elaborat în cadrul grantului Ministerului Educației Naționale – CNCS-UEFISCDI nr. PN-II-2002-4-0579.

1 Deși bibliografia breslelor din Transilvania medievală este relativ bogată, în istoriografia românească puținele referiri la tema de față le-am regăsit la: Pascu, Ștefan, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, București, 1954, p. 303 și p. 306; Goldenberg, Samuel, *Clujul în secolul al XVI-lea. Producția și schimbul de mărfuri*, București, 1958, pp. 200-202.

2 Jakab, Elek, *Oklevéltár Kolozsvár Története*, I, Buda, 1870, 420 p.; *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, Neunter Band, Zunfturkunden (1420-1580)*, bearbeitet von Gernot Nussbächer und Elisabeta Martin, Kronstadt/Heidelberg, 1999, 458 p. (în continuare: *Quel. Kron.*, IX); *Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt, Zweiter band: Handel und Gewerbe in Hermannstadt und in den Sieben Stülen (1224-1579)*, hrsg. von Monica Vlaicu, Radu Constantinescu, Adriana Ghibu, Costin Feneșan, Cristina Halichias und Liliana Popa, Hermannstadt/Heidelberg, 2003, 580 p. (în continuare: *Quel. Herman.*, II).

aprofundată din punct de vedere paleografic și diplomatic și, de asemenea, prin raportarea lor la posibilitățile de instruire ale populației urbane, pot deveni relevante pentru subiectul supus atenției noastre.

Este cunoscut faptul că orașul medieval, prin instituțiile pe care le dezvoltă, creează condițiile cele mai favorabile pentru perfecționarea și laicizarea scrierii³. De la cuvântul scris, perceput ca modalitate miraculoasă de cunoaștere a faptelor, multe secole apanaj al clerului, la însemnările rapide și uneori dezordonate dintr-un registru de breaslă, de exemplu, practica scrierii a traversat un proces de transformare, în care comunitățile meșteșugărești au avut un rol activ alături de celelalte instituții urbane.

Breasla reprezintă una dintre multiplele forme de asociere ce alcătuiesc societatea medievală, al cărui criteriu de coagulare îl constituie profesia. Este o instituție specifică organizării profesionale în evul mediu care, beneficiind de personalitate juridică (*universitas, corpus*) poate emite acte întărite cu pecete proprie. Chiar dacă în istoriografia română s-a configurat imaginea breslei ca grup social „închistat” sau „anchilozat”, izvoarele istorice relevă o realitate mai nuanțată, care o reabilitează. Odată cu dezvoltarea meșteșugurilor și a organizării profesionale, comunitățile de artizani se dovedesc a fi flexibile și chiar dinamice, însușiri concretizate în multitudinea funcțiilor asumate. O dovadă o reprezintă și atitudinea receptivă față de ideile Reformei, comunitățile meșteșugărești situându-se în avangarda acceptării lor, înainte ca acestea să fie impuse de Universitatea săsească în anul 1550, după cum o ilustrează numeroasele statute noi, „curățate” de elementele considerate „învechite și inutile”, emise la Brașov și Sibiu în anii 1539-1540. Ținând seama că în primele decenii ale veacului al XVI-lea, breasla, prin devoțiunea unui sfânt protector, contribuie încă, împreună cu fraternitățile meșteșugărești și confreriile stării laice, alături de instituțiile eclesiastice consacrate, la organizarea vieții religioase în orașul sau târgul medieval, prin renunțarea oficială la aceste manifestări (stabilită în noile statute) își dezvoltă caracterul adaptabil și novator.

Considerăm că practica scrierii în cadrul asociațiilor de meserii este strâns legată de dezvoltarea meșteșugului și a organizării profesionale și, de asemenea, dependentă de existența școlilor care să asigure instruirea elementară (scris, citit, socotit) celor ce le frecventează. Existența unei rețele școlare, la nivel urban, este atestată în Transilvania din prima jumătate a secolului al XIV-lea (în capitlul de Orăștie). În cele trei orașe supuse atenției noastre, cronologia este următoarea: Sibiu-1380, Brașov-1388, Cluj-1405⁴. Faptul că din a doua jumătate a secolului al XV-lea, tot mai mulți fii de meșteșugari din marile orașe ale Transilvaniei se înscriu la universități europene, arată nu numai eficacitatea acestor școli în asigurarea unui nivel de instruire care să permită frecventarea unor instituții de învățământ superior⁵, ci și starea materială a acestei categorii urbane, care înregistrează în această perioadă o deplină maturizare instituțională.

Îndeosebi de la mijlocul veacului al XV-lea și din primele decenii ale celui următor ne parvin majoritatea izvoarelor pe care le analizăm în cele ce urmează, acestea relevând faptul că evoluția profesională impunea fixarea în scris a regulilor de practică meșteșugărească și a celor ce vizau organizarea și funcțiile breslei, ca o necesitate nu numai pentru buna desfășurare a activităților, ci și pentru recunoașterea juridică, prin intermediul statutelor confirmate de magistratul urban, a corporației de meserii, care dobânda, astfel, personalitate juridică, în calitate de *universitas*.

A. Statute și/sau reglementări

Pentru a dezvolta acest subiect am considerat necesară o clarificare semantică, în context istoric, a celor doi termeni, anume „reglementare” (normă) și „statut”, apelând la o analiză din punct de vedere diplomatic a acestor izvoare. Menționez că diferența între simplele reglementări/hotărâri și statute (inexistentă în istoriografia românească) a fost sesizată și de editorii seriei de documentare „Urkundenbuch”, în rezumatul documentelor făcându-se, în unele cazuri, distincția între „Bestimmungen” (hotărâri, decizii) și „Satzung” (statut). În contextul temei de față, reglementările sunt mai relevante pentru activitatea scripturistică a co-

3 Jakó, Sigismund, „Les débuts de l'écriture dans les couches laïques de la société féodale en Transylvanie. Considérations sur l'étude de la paléographie sur de nouvelles bases”, în *Nouvelles études d'histoire présentées au Xe congrès des sciences historiques Rome 1955*, Bucurest 1955, p. 221.

4 Teutsch, Friedrich, *Geschichte der evangelische Kirche in Siebenbürgen*, I, Hermannstadt, 1921, p. 135; Jakó, Sigismund, *op.cit.*, p. 214; Philippi, Maja, *Die Bürger von Kronstadt im 14. und 15. Jahrhundert*, Bukarest, 1986, p. 226.

5 Sibiu, Brașov și Cluj sunt centre urbane care asigură cei mai mulți studenți la universitățile europene în intervalul: secolul XV-1521. În: Tonk, Sándor, *Erdélyek egyetemjárás a középkorban*, I, Bukarest, 1979, p. 68.

munităților profesionale, deoarece unele dintre ele sunt scrise chiar de către meșteri, spre deosebire de statute, care sunt acte oficiale emise de magistratul urban sau Universitatea săsească.

Așa cum am menționat deja, pe măsura dezvoltării și perfecționării activităților meșteșugărești, dar și a formelor de organizare profesională, se impune fixarea în scris a normelor, regulilor, pe care fiecare comunitate meșteșugărească și le stabilește, asumă, respectă, menite să asigure atât buna desfășurare a activităților practice, cât și buna funcționare a breslei. Odată consemnate, acestea devin **reglementări sau norme**, ce se caracterizează prin câteva aspecte specifice:

a) Reglementările, redactate în majoritatea cazurilor într-o limbă vernaculară (respectiv germană), se regăsesc scrise atât în cadrul registrelor de breaslă⁶, cât și pe suport independent: pergament sau hârtie, pe o foaie sau pe mai multe legate sub formă de caiet⁷. Într-un singur caz, acestea sunt redactate în limba latină și, după caligrafia desăvârșită, cu siguranță sunt scrise de un notar; e vorba de reglementările breslei aurarilor din Cluj, ce datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea⁸, dar înainte de anul 1473, an în care are loc confirmarea lor de către sfatul orașului⁹. Redactarea anterioară a reglementărilor, pe șapte foi de pergament, sub formă de caiet (lipsește foaia de început), e confirmată chiar de statutul din anul 1473 (păstrat doar sub formă de copie în limba germană), care menționează un „registern” pe care cei patru staroști sau țeh-meșteri l-au prezentat în fața sfatului orașului și din care au fost copiate „regulile și rânduelele” (*dy selbigin gesacz und ordenungin*), pentru a fi întărite și confirmate prin mărturia scrisului¹⁰.

b) Normele sau reglementările sunt stabilite de obicei de către toți meșterii¹¹, fixarea lor în scris fiind decisă de către țeh-meșteri. De exemplu, în reglementările breslei croitorilor din Sibiu (1485) este specificat: „... de ziua Sfântului evanghelist Marcu (25 aprilie) prevăzătorii și înțelepții staroști din breasla croitorilor ... au pus să se scrie cu voia cinstiților și înțelepților meșteri din întreaga breaslă obiceiul și îndreptăcirile lor, astfel ...”¹². Sau, alt exemplu, din reglementările breslei aurarilor, tot din Sibiu (1491): „înțelepții domni și meșteri din întreaga breaslă a meseriei aurarilor din Sibiu au pus să se scrie obiceiurile și îndreptăcirile breslei („Gewonheit und Gerechtheit”) ... cum din bătrâni au făcut-o din timp în timp ...”¹³.

c) Reglementările redactate arareori în latină (titlul apare uneori în această limbă)¹⁴ nu au o formă definitivă/ un format fix, adeseori fiind sesizabile modificări, ștersături sau adăugiri, chiar și după decenii de la varianta inițială, pe măsură ce evoluția meșteșugului sau noile realități economice le impun. De exemplu, reglementările breslei cojocarilor din Brașov, fixate în scris în anul 1424¹⁵, odată cu debutul registrului breslei, suferă completări în anii 1450 și 1466 însumând în final 21 de articole (germană, parțial latină). Aceeași breaslă recurge în anul 1528 la o „înnoire” a acestora (după aproape un secol de la prima variantă) rezultând „*Die Statuta oder Gesecz der Erligen Czech der Kyrsner*” – 27 de articole¹⁶ consemnate în același registru, supraviețuitor în timp.

Cine le scria? Iată una dintre întrebările cărora acest demers încearcă să răspundă, fixând un punct de sprijin pentru inițiativele viitoare.

6 De exemplu: reglementările breslei croitorilor din Sibiu, 1485 (*Quel. Herman.*, II, pp. 168-175, nr. 66); reglementările breslei aurarilor din Sibiu, 1494 (*Ibidem*, II, pp. 213-220, nr. 78); reglementările breslei blănarilor/cojocarilor din Brașov, 1424 (*Quel. Kron.*, IX, pp. 24-28, nr. 2).

7 De exemplu: reglementările breslei postăvarilor din Sibiu, cca. 1500 (*Quel. Heman.*, II, p. 234-239, nr. 82); reglementările breslei turnătorilor în cositor din Sibiu, cca. 1500 (*Ibidem*, II, pp. 230-234, nr. 81); reglementările breslei cojocarilor tot din Sibiu, 1520, (*Ibidem*, II, p. 269-278, nr. 95).

8 *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, VI, hrsg. von Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Gernot Nussbächer und Konrad G. Gündisch, Bukarest, 1981, pp. 560-563, nr. 3974 (în continuare: *Ub.*)

9 *Ibidem*, VI, pp. 563-565, nr. 3955.

10 „... mit pryfflichin hantschriften besorget, befestiget und beschreibin sollen werdin” (*Ibidem*, VI, p. 564).

11 „Item dy erberen meyster haben das beschlossen...”, în reglementările breslei cojocarilor/blănarilor din Cluj din anul 1488. (Jakab, Elek, *op.cit.*, I, p. 285).

12 *Quel. Herman.*, II, p. 172.

13 *Ibidem*, II, p. 217.

14 Reglementărilor breslei aurarilor din Cluj, ante 1473 și, câteva articole din reglementările breslei cojocarilor din Brașov, 1424, menționate de asemenea, sunt redactate în latină.

15 *Quel. Kron.*, IX, pp. 24-28, nr. 2.

16 *Ibidem*, IX, pp. 146-150, nr. 73.

Ștefan Pascu afirmă în lucrarea sa „Meșteșugurile din Transilvania”, și redau în esență, că fiecare breaslă are un notar sau diac, funcție îndeplinită la început de cel mai tânăr dintre staroști, iar mai târziu de unul dintre meșterii tineri care se pricepeau la scris și socotit¹⁷. Potrivit izvoarelor istorice și îndeosebi a registrelor de breaslă, tabloul nu este atât de „idilic”.

Desigur, sunt meșteri în cadrul unor bresle implicați în activitatea scripturistică, al căror nume (în unele cazuri) s-a păstrat, după cum există și calfe capabile să se îngrijească de registrul fraternității proprii, dar există și situații în care breasla recurge la serviciul unui notar pe care îl plătește pentru a asigura redactarea scriptelor pe care activitatea asociației profesionale o presupune.

Revenind la reglementările breslelor, ce reprezintă doar un compartiment al scriptelor pe care comunitatea meșteșugărească le redactează prin „forțe proprii” (meșteri) sau notari ai orașului, menționăm numele a doi scribi, probabil meșteri, care au ținut să nu treacă în uitare. Primul este Cristanus Baconi, care în anul 1488 desăvârșește Reglementările breslei cojocarilor din Cluj (redactate în limba germană), sub titlul latin „Lex”¹⁸. Johann Frydsch¹⁹, cel de al doilea scrib, așterne în 1520, pe un pergament, format caiet, tot în limba germană, cele 20 de articole „înnoite” ale Rânduielilor breslei cojocarilor din Sibiu²⁰. Ambele acte au fost redactate prin intervenții datorate mai multor mâini, unele ulterioare (în cele de la Cluj se identifică trei caligrafii).

Deși fixate prin scris pentru a fi cunoscute și respectate de către membrii breslei și pentru a fi transmise celor noi intrați, reglementările nu depășesc spațiul privat, reprezentat de comunitatea meșteșugărească. Confirmarea, întărirea acestora de către sfatul orașului, Universitatea săsească (în cazul statutelor comune), sau notarul public, le conferă valoare juridică, recunoaștere, autoritate în spațiul public, ele devenind acte cu caracter oficial ce se încadrează, din punct de vedere diplomatic, în categoria mai largă a actelor private autentice (Privaturkunden). Le-am denumit doar pe acestea **statute** pentru a le distinge de reglementări, cele care nu au o validare venită din exteriorul breslei: magistratul urban, Universitatea săsească sau un notar public. Mai mult, statutele se diferențiază de reglementări nu numai prin valoarea juridică, ci și prin conținut (sunt mai cuprinzătoare, reglementările reprezentând doar o parte din textul sau cuprinsul) și structura (tripartită) în care se pot identifica părți constitutive, specifice documentelor (Urkunden). Astfel:

1) **Protocolul inițial**²¹ în care sunt furnizate date despre emitent: judele, sau magistrul/primarul orașului (*judex, magister civium, Richter*) împreună cu sfatul orașului (*iudices et iurati cives civitatis; iurati consules civitatis; geschworne Burger der Stadt*)²², notarul public²³ sau Universitatea săsească²⁴, urmate de adresa, adesea

17 Pascu, Ștefan, *op.cit.*, p. 306.

18 Jakab, Elek, *op.cit.*, I, pp. 285-289, nr. 178. Pentru a dovedi și cunoștințe de limbă latină Cristanus Baconi încheie astfel: *Item sic est finis per manus Cristani Baconi in der/die ? Saturni cum Sociis (29 noiembrie), sub anno Domini MCCCCCLXXXVIII.* (p. 289).

19 Un Johann Frydsch apare în Registrele de impozite ale orașului Sibiu, în calitate de colector în fruntea unei duodecimale, pe parcursul anilor 1485-1487, în anul 1501 fiind menționată în lista de cheltuieli a vilicului suma de 2 florini pentru nunta fiului său (*Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation*, I, Hermannstadt, 1880, pp. 102, 105, 110, 111, 135, 136, 359).

20 „*In nomine domini Amen. Item, dy Gerechtheit der Herren und Mayster der Kürschner Czech yn der Hermannstatt, verrynnt und geschryben durch Johann Frydsch yn dem Jar nach Christ Geburth 1520*” (*Quel. Herman.*, II, p. 269).

21 Exemplu de protocol inițial: „*Nos, magister Thomas Altenberger, magister civium, iudices et iurati cives civitatis Cibiniensis, memorie commendamus tenore presencium significantes quibus incumbit universis presentibus et futuris etc. Cum nos certo die ad officia reipublice in consistorio civitatis nostre pariter consedissemus, comparuerunt coram nobis providi viri Matthias Heen de Burgberg, Cristofferus de Braschovia et Andreas Sybeth de Grosschewren, artis et czeche linificum magistri nomine et in persona omnium et singulorum aliorum magistrorum artis eiusdem, qui exhibuerunt et presentarunt nobis ceros articulos infra scriptos, supplicantes nobis sepe numero ut eosdem confirmare, roborare et pro uberiori eorum conservacione manutenere deberemus, quos articulos pro maiori cautela, materna lingua presenti literis conscribi fecimus*”. (*Ibidem*, II, p. 183).

22 .De exemplu statutele; pentru Sibiu: 1487 noiembrie 9 (*Quel. Herman.*, II, p. 183), 1520 iunie 8 (*Ibidem*, II, p. 264); pentru Brașov: 1511 ianuarie 24 (*Quel. Kron*, IX, p. 93), 1511 septembrie 25 (*Ibidem*, IX, p. 97), 1532 iulie 15 (*Ibidem*, IX, p. 153); pentru Cluj: 1479 decembrie 13 (*Ulb.*, VII, hrsg. von Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Konrad G. Gündisch und Gernot Nussbächer, Bukarest, 1991, p. 221), 1507 februarie 26 (Jakab Elek, *op.cit.*, I, p. 315), 1516 februarie 25 (*Ibidem*, I, p.342).

23 Statutul breslei mănușarilor din Sibiu emis la 21 noiembrie 1523 de către Greger Mayer din Nürnberg, notar public: „*Und ich Greger Mayer, Nuernberger, aus des Bistum Regenspurg Erpon aus bebstlichen Gewalt, offenwarwar Schreyber pin gegenwertig gewest der Samblung der obgemelten erlichen Czech...hab alle die selben beschrieben mit meyner egenen Handt...*” (*Quel. Herman.*, II, pp. 283-287, nr. 99).

24 De exemplu statutele emise la Sibiu din: 1539 iulie 23 (*Ibidem*, II, pp. 308-313, nr. 108), 1540 noiembrie 24 (*Ibidem*, II, pp. 343-347, nr. 118).

contopită cu notificația: „*memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit universis*” (cu variantele cunoscute).

2) **Textul (Cuprinsul)** debutează cu expoziția ce cuprinde împrejurările sau motivele directe care au determinat emiterea actului, anume înfățișarea reprezentanților breslei, cu precizarea numelor acestora, prezentarea de către aceștia, oral sau în scris, a reglementărilor și solicitarea de a fi confirmate pentru a dobândi o mai mare putere, acceptarea lor de către magistrat și hotărârea de a le valida prin cuprinderea lor în act. Continuă cu obiectul efectiv al actului²⁵, reprezentat de articolele de breaslă (identitate cu reglementările prezentate de conducerea breslei), introduse fie prin pronumele demonstrativ *idem (item)*, fie prin numeralul ordinal *primus, secundus, tertius* etc. Textul se încheie cu formula coroborăției, prin care se enunță redactarea actului și modalitățile de întărire care dovedesc autenticitatea acestuia. Cea mai frecventă formulă este cea consacrată de stilionarul documentelor latine: *in cuius rei memoriam...presentes literas nostras ... duximus concedendas*, sau în variantă germană (pentru statutele din Brașov): *dysen vnserenn offentlige Brieff mit vnserenn grossen Sygel versigelt...gegeben...habenn*²⁶.

3) **Protocolul final** cuprinde elemente de datare²⁷ și, eventual, subscripția, respectiv numele notarului orașului care a scris actul (la Cluj, de exemplu), sau al notarului public care l-a emis (la Sibiu există un caz, anume: statutul breslei mănușarilor din anul 1523, emis de notarul public Greger Mayer din Nürnberg)²⁸.

Menționăm că această structură, cu mici diferențe (cum ar fi de exemplu existența unui preambul care precede emitentul, în cazul unor statute de la Cluj)²⁹ se regăsește la toate statutele analizate, din cele trei orașe, Cluj, Brașov, Sibiu, fiind general valabilă pentru întreg spațiul transilvan.

Apar deosebiri în ceea ce privește forma de redactare. De exemplu, statutele breslelor din Cluj sunt emise sub formă de privilegiu (*presentes literas nostras privilegiales*)³⁰, conferindu-li-se astfel o valoare durabilă, pe când cele din Sibiu și Brașov, sunt sub formă de scrisoare deschisă (*presentes literas nostras patentes, offentlige Brieff*)³¹, ceea ce presupune un caracter provizoriu, poate mai potrivit tipului de act, ținând seama de dinamica meșteșugurilor.

Diferențe apar și în ceea ce privește limba de redactare: latina pentru statutele din Cluj (chiar dacă reglementările propriu-zise sunt în limba germană), germana pentru cele din Brașov și latina împreună cu germana pentru statutele din Sibiu, anume, în limba vernaculară fiind scrise articolele de breaslă, pentru a garanta o mai mare chezașie a respectării lor, după cum se precizează în expoziție: *pro maiori cautela materna lingua presenti literis conscribi fecimus*³². Fără a întreprinde o analiză în profunzime a acestei realități, ne întrebăm dacă structura etnică a orașului Cluj (germani, maghiari) a impus recursul doar la limba oficială a documentelor (latina), sau/și un spirit mai conservator, tradițional (aici avem în vedere și forma privilegială a statutelor) comparativ cu Sibiul și Brașovul, care ne apar mai sensibile la implicațiile și efectele practice ale acestui tip de act.

25 Pentru exemplificări, documentele menționate la notele 22-24.

26 Exemple de coroborăție, varianta latină: „*In cuius rei evidenciam presentes literas nostras patentes sigili memorate civitatis nostre maiori et autentici subapenso consignatas predictis magistris artis linificum nomine et in persona omnium aliorum magistrorum artis et czeche eiusdem postulantibus ad cautelam duximus concedendas*” (Quel. Herman., II, p. 187); variantă germană: „*Welche obgemelte Punct wnd Artickel wyr Richter, Hon wnd gesworne Purger der obgenante Stat Kronstat czu einem ewigen Gedächtnuß wnd stercker Befestigunck, habenn dysenn wnsrenn Pryeff mit dem anhangen größel/r/inn Sigel wnsrer Stat den obgemelten ersamen kwnsreychen Mesterenn lassen gebenn*” (Quel. Kron., IX, p. 94).

27 Pentru exemplificări, documentele menționate la notele 22-24.

28 Statutul breslei croitorilor din Cluj (11 noiembrie 1475) scris de *Johannes Dobo notarius in premissis* (Ub., VII, pp. 65-68, nr. 4078); statutul breslei funarilor din Cluj (2 aprilie 1486), scris de *Laurentius Reynhart notarius in premissis* (Ibidem, VII, pp. 417-418, nr. 4631); statutul breslei rotarilor/căruțarilor din Cluj (20 decembrie 1515) scris de *Johannes Isaak notarius* (Jakab Elek, op.cit., I, pp. 340-342, nr. 210); statutul breslei aurarilor din Cluj (25 februarie 1516) scris de același *Johannes Isaak notarius, manu propria* (Ibidem, I, pp. 342-344, nr. 211); statutul breslei mănușarilor din Sibiu (21 noiembrie 1523) emis și scris de către Greger Mayer din Nürnberg, notar public (Quel. Herman., II, pp. 283-287, nr. 99).

29 De exemplu, în statutul breslei funarilor din Cluj (2 aprilie 1486), preambulul justifică însăși emiterea documentului prin fragilitatea memoriei, în trecerea timpului, de aici necesitatea consemnării lucrurilor și a faptelor pentru a nu fi date uitării (evidențiază importanța cuvântului scris). Ub., VII, p. 417.

30 Ub., VII, p. 222 (nr. 4324); p. 418 (nr. 4631).

31 Quel. Herman., II, p. 187 (nr. 69); p. 193 (nr. 71); Quel. Kron., IX, p. 141 (nr. 68).

32 Quel. Herman., II, p. 183 (nr. 69).

De asemenea, dacă în statutele emise la Cluj și Sibiu, notificația se prezintă sub formula generală *significamus quibus incumbit universis*³³ sau *significamus quibus incumbit universis presentibus et futuris*³⁴, în cele emise la Brașov formula este mai nuanțată: *allen dy dysen unseren Briff sehen, hören oder leszen werden*³⁵, adică „tuturor celor care vor vedea, vor auzi sau vor citi această scrisoare a noastră”, o formulare ce surprinde modalitățile prin care cei interesați, în primul rând, membrii breslei, iau cunoștință de existența și conținutul statutului, adică: văz, auz sau citit. Putem presupune că această sintagmă reflectă o realitate asumată, anume existența între destinatarii actului și a celor incapabili de a citi sau scrie.

Majoritatea statulelor analizate pentru studiul de față surprind, la nivelul comunităților meșteșugărești, impunerea scrierii în defavoarea oralității în ceea ce privește transmiterea normelor referitoare la activitatea și organizarea profesională. Astfel, în expoziția statulelor este specificat faptul că reprezentanții breslei (țeh-meșterii, de obicei), care solicită magistratului urban confirmarea reglementărilor proprii, le prezintă sub formă scrisă, sintagmele prin care acestea apar menționate reflectând răspândirea practicii scrisului în mediul meșteșugăresc, începând cu mijlocul veacului al XV-lea și începutul celui următor: *quandam cartam certis articulis conscriptam* (Statutul breslei cizmarilor din Cluj, 1481)³⁶, *articulos per eos nobis in scriptis porrectos* (Statutul breslei țesătorilor din Cluj, 1507)³⁷, *quedam Registra super statutis et ordinacionibus eiusdem cehe* (Statutul breslei butnarilor din Cluj, 1507)³⁸, *quandam cartam papyream* (Statutul breslei rotarilor-căruțarilor din Cluj, 1515)³⁹, *quantam scedam papiream super certis decretis, statutis et ordinacionibus* (Statutul breslei aurarilor din Cluj, 1516)⁴⁰, *certos articulos infrascriptos* (Statutul breslei țesătorilor din Sibiu, 1487)⁴¹, *constitutiones ipso-rum...in pergamento materna lingua conscriptas* (Statutul breslei pictorilor, tâmplarilor, sticlarilor și sculptorilor în lemn din Sibiu, 1520)⁴², *diese nachgeschriebene Artickel* (Statutul breslei arcarilor din Brașov, 1505)⁴³, *yre Statut wnd Artickel dy sy wns haben scryffthlich geczeigt* (Statutul breslei aurarilor din Brașov, 1511)⁴⁴, *dy Artikel auff Pergamen geschriben* (Statutul breslei pictorilor, tâmplarilor, sticlarilor și sculptorilor în lemn din Brașov, 1523, după modelul celui din Sibiu)⁴⁵.

Referirile la „obiceiurile vrednice de laudă, păstrate din vechime” (*antiquas et laudabiles consuetudines more alias ab antiquo observatas*)⁴⁶ și transmise pe cale orală (din generație în generație), în susținerea cererii de confirmare, sunt relativ puține în statutele analizate, fapt relevant pentru „triumful” cuvântului scris la nivelul meseriilor, în cadrul cărora asistăm la o multiplicare a scriptelor și actelor, la cumpăna secolelor XV-XVI.

Statutul de breaslă constituie un act public important din punct de vedere al conținutului: reglementează activitatea meșteșugărească, organizează asociația profesională și asigură un echilibru social prin stabilirea unor norme de conduită, a unui cod moral. El devine relevant pentru gradul de maturizare al comunităților profesionale, reflectând relația acestora nu numai cu „lumea cuvintelor” ci și cu instituțiile conducătoare ale orașelor în care, adesea, meșteșugarii sunt prezenți: administrația urbană și Universitatea săsească trebuie să se adapteze cerințelor impuse de artizani, utilizând fie limba vorbită (germana) în redactarea actelor publice, fie o limbă comună, oficială, (latina) acolo unde componența etnică o impune (la Cluj). Acesta este unul dintre motivele pentru care am stăruit asupra caracterizării acestui tip de document, chiar dacă pentru tema de față reprezintă o sursă indirectă.

33 *Ibidem*, II, p. 183 (nr. 69).

34 *Ub.*, VII, p. 417 (nr. 4631).

35 *Quel. Kron.*, IX, p. 153 (nr. 76).

36 *Ub.*, VII, p. 261, (nr. 4393).

37 Jakab, Elek, *op.cit.*, I, p. 315 (nr. 194).

38 *Ibidem*, I, p. 312 (nr. 193 a).

39 *Ibidem*, I, p. 341 (nr. 210).

40 *Ibidem*, I, p. 342 (nr. 211).

41 *Quel. Herman.*, II, p. 183 (nr. 69).

42 *Ibidem*, II, p. 265 (nr. 94).

43 *Quel. Kron.*, IX, p. 83-84 (nr. 34).

44 *Ibidem*, IX, p. 93 (nr. 40).

45 *Ibidem*, IX, p. 139 (nr. 68).

46 Statutul breslei fierarilor din Cluj (1477), *Ub.*, VII, p. 150 (nr. 4203).

B. Registre de breaslă (registru breslei)

Din perspectiva temei ce ne interesează, registrele de breaslă ar putea constitui un subiect în sine. Cu toate acestea, în istoriografia românească referirile sunt doar tangențiale din acest punct de vedere, pe de o parte din cauza numărului redus al acestora în segmentul temporar avut în vedere (secolul XV–mijlocul secolului XVI), iar, pe de altă parte, din cauza interesului istoricilor orientat, îndeosebi, spre aspectele profesionale, economice sau sociale, pe care acestea le relevă.

Istoriografia germană, de exemplu, care a dezvoltat o direcție specială de cercetare în acest sens (Amtsbuchwesen) le încadrează în domeniul mai general al așa-numitelor „Amtsbücher”, alături de registrele orașelor, urbarii, registre funciare, registre de socoteli, de impozite, protocoale etc.⁴⁷

Articolul al treilea din statutul breslei tăbăcarilor din Cluj, e drept, dintr-o perioadă ceva mai târzie (1569), precizează menirea unui registru, astfel: „breasla să aibă un registru (*jahr buch*) în care an de an să se însemneze și să se treacă toate întâmplările survenite, ca, toate sarcinile și condițiile calfelor; de asemenea, meșterii tineri care intră în această cinstită breaslă ... de asemenea, despre cârmuirea părintelui breslei, cum a muncit, bine sau rău, cu cât a contribuit și cu ce a sprijinit interesul obștesc; de asemenea, ce s-a clădit și ce s-a cumpărat în acel an; de asemenea, și întâmplările însemnate care au avut loc în acest an în oraș sau în țară ...”⁴⁸. Până la mijlocul veacului al XVI-lea însă, și chiar după aceea, registrele de breaslă păstrate ne dezvăluie o realitate diferită, care nu corespunde nici acestor cerințe, nici clasificării riguroase pe care Ștefan Pascu o preia din bibliografia anterioară, ca pe un dat imuabil, care identifică patru tipuri de registre pentru fiecare breaslă: 1) registrul staroștilor (registru de ședințe și socoteli); 2) registrul apozilor (registru primirii și eliberării ucenicilor); 3) registrul meșterilor (registru declarării de meșter și al morții lor); și 4) registrul pedepselor⁴⁹ (este posibil ca această clasificare să corespundă veacurilor mai târzii, XVII-XIX).

În cele ce urmează prezentăm câteva dintre cele mai timpurii registre de breaslă, din cele trei orașe, cu mențiunea că ilustrarea de față se bazează pe material edit (Sibiu, Brașov), pentru Cluj, având și material inedit. (Considerăm că publicarea registrelor de breaslă, așa cum s-a făcut și se mai face, anume fragmentar, prin extragerea de date și informații și amplasarea lor cronologică alături de documente și acte, în volume tematice sau de alt tip, nu este cea mai inspirată. Registrul trebuie editat ca un tot unitar, ca un întreg, respectând criteriile științifice ale editării, pentru a putea ilustra, în mod adecvat, evoluția acestuia în trecerea timpului, impedimentele sau progresele înregistrate în redactarea lui, în general, relația meșteșugului cu practica scrierii).

Brașov

1) **Registrul breslei cojocarilor/blănarilor** (1424-1570)⁵⁰, cel mai vechi dintre cele analizate (și, credem, dintre cele păstrate), datorat uneia dintre cele mai puternice bresle din oraș, este scris în limba germană (parțial latină), probabil de către meșteri. Pe lângă reglementările din anii 1424⁵¹ și 1528⁵² în registru sunt consemnate nume de meșteri din anii 1424-1506⁵³ și 1507-1570⁵⁴ și câteva însemnări privind intrarea sau fuga unor ucenici⁵⁵.

2) **Registrul breslei tăbăcarilor** (cca. 1478-1558)⁵⁶. În anul 1558, Augusthen Hans, meșter tăbăcar și „der Czech Wortman” (Wartmann, paznic) așterne în scris *Liber vite*, adică o listă cu numele a aproximativ 200 de meșteri, din acest interval temporar, justificându-și, în limba germană, întreprinderea, în acest fel: „Pentru

47 Hartmann, Josef u. Kloosterhuis, Jürgen, „Amtsbücher”, în *Die archivalischen Quellen. Mit einer Einführung in die Historischen Hilfswissenschaften*. Hrsg. von Friedrich Beck und Eckart Henning, 4. Auflage, Köln, Weimar, Wien, 2004, pp. 40-73.

48 Goldenberg, Samuel, *op.cit.*, p. 201.

49 Pascu, Ștefan, *op.cit.*, p. 303.

50 *Registrum statutorum magistrorum de arte pellificum civitatis Coronensis. A D. Millesimo quadragentisimo XXIII*, în: *Quel. Kron.*, IX, p. 28, *passim*.

51 *Ibidem*, IX, pp. 24-28.

52 *Ibidem*, IX, pp. 146-150.

53 *Ibidem*, IX, pp. 26-34.

54 *Ibidem*, IX, pp. 86-88.

55 *Ibidem*, IX, pp. 34 și 41.

56 *Ibidem*, IX, pp. 64-68. Se păstrează doar sub formă transcrisă într-un registru început în anul 1599.

ca să se înțeleagă mai bine, care dintre meșterii noștri din mai sus numita breaslă vor să folosească și să beneficieze de dreptul de breaslă, pentru ei și pentru urmașii lor, am considerat de cuviință și bine ca să scriem în acest registru numele tuturor meșterilor meșteșugului nostru, al celor mai bătrâni și al celor mai tineri, iar la început pe cei mai vechi⁵⁷. Pe lângă scopul practic precizat (evidența dreptului de breaslă) lista meșterilor, care recuperează și nume vechi de decenii, (practică frecventă în registre), dezvăluie relația comunității meșteșugărești cu propriul trecut, în spiritul acelei *memoria*, pe care o promovează și care contribuie la consolidarea propriei identități. Menționăm că 13 ani mai târziu (1571) îl regăsim pe Augusthen Hans între membrii sfatului orașului⁵⁸.

3) **Registrul breslei tâmplarilor** (1520-1526)⁵⁹. Sunt însemnări din anul inițierii registrului (1520) până în 1526, an în care breasla devine mai cuprinzătoare, după modelul sibian, incluzând, alături de tâmplari, pictori, sticlari și sculptori în lemn⁶⁰. Însemnările sunt datorate mai multor mâini, una dintre acestea aparținând, probabil, magistrului Nicolaus, notarul orașului, care în anul 1520 figurează ca membru al breslei⁶¹. Implicarea (totală sau parțială) magistrului Nicolaus în activitatea scripturistică a breslei rezultă dintr-o însemnare datată 1525, când, se menționează în registru, aceasta îi e datoarea cu 3 florini pentru „dezlegarea” unei scrisori de la Sibiu. Potrivit mărturiilor documentare, magistrul Nicolaus desfășoară o activitate intensă atât ca notar, prin redactarea unor documente emise de sfatul orașului⁶², copierea unor acte datorate altor emitenți⁶³ sau ca scrib al unor bresle, cât și ca jurat (1505)⁶⁴. Însemnările (în limba germană) vizează măsurile luate de breaslă pentru întreținerea altarului, lista membrilor (1520), amenda unui meșter (1524) și obligația calfei de a plăti un „ort” de bani (25 dinari) pentru sigilarea scrisorii de călfie.

4) **Registrul breslei arămarilor** (1554)⁶⁵. Început în anul 1554, registrul se datorează unui meșter, care a ținut să-și menționeze nu numai numele ci și domiciliul, motivându-și inițiativa prin recursul la *memoria*: „Eu, Michael Kesler, am scris acest registru cu mâna mea, în casa tatălui meu din Târgul Cailor (care este și casa sa), pentru pomenirea mea”⁶⁶. Alături de numele membrilor breslei, între care figurează și el, singurul cu domiciliul precizat, sunt consemnate, tot în limba germană, câteva norme privind angajarea și obligațiile ucenicilor.

Sibiu

1) **Registrul breslei croitorilor** (1449-1528). Conținutul acestui registru, la rândul lui, unul dintre cele mai vechi, l-am reconstituit (parțial/total?) pe baza însemnărilor publicate de Friedrich Müller⁶⁷ și de editorii celui de-al doilea volum, intitulat „Handel und Gewerbe” din seria „Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt”⁶⁸. Majoritatea însemnărilor sunt redactate în limba germană (doar titlurile sunt în latină) și cuprind: numele membrilor breslei (pentru intervalul dat), informații despre aplicarea unor pedepse, confecționarea unor articole vestimentare, reglementări de breaslă, primirea ucenicilor și a calfelor, socoteli ale breslei. Presupunem că a fost scris de diverși meșteri (nu de un notar), deoarece în anul 1478 este consemnat

57 *Ibidem*, IX, p. 68.

58 *Ibidem*, IX, p. 318.

59 *Ibidem*, IX, pp. 136-137.

60 La data de 13 ianuarie 1523, magistratul orașului Brașov confirmă statutul breslei tâmplarilor, sculptorilor în lemn, pictorilor și sticlarilor. *Ibidem*, IX, pp. 139-141, nr. 68.

61 În această calitate, împreună cu alți meșteri, se prezintă în fața sfatului orașului pentru a cere confirmarea statutului, pe baza statutului breslei similare din Sibiu (1523). *Ibidem*, IX, p. 139.

62 Statutul breslei arcarilor (25 august 1505, Brașov). *Ibidem*, IX, pp. 83-87, nr. 34; act emis de sfatul orașului la 18 decembrie 1511. *Ibidem*, IX, pp. 100-101, nr. 43.

63 Porunca lui Vladislav al II-lea, regele Ungariei din 19 martie 1513, Buda, adresată breslei aurarilor din Brașov, de a-l primi pe meșterul Christopherus în mijlocul ei, copiată de magistrul Nicolae (*magister Nicolaus, notarius civitatis Brassoviensis, manu propria collacionavit*). *Ibidem*, IX, pp. 115-116, nr. 54.

64 *Ibidem*, IX, p. 85.

65 *Ibidem*, IX, pp. 213-215, nr. 110.

66 *Ibidem*, IX, p. 214.

67 Müller, Friedrich, *Deutsche Sprachdenkmäler aus Siebenbürgen*, 2. Auflage, Bukarest, 1986, pp. 65-68, passim, cronologic până la anul 1500.

68 *Quel. Herman.*, II, pp. 141-146, nr. 54.

meșterul croitor Jacob Kamner (Camer) ca autor al listei ce conține arsenalul breslei: *Registrum Jacobi Camer super arma pertinencia ad cecham Sartorum*, care continuă în limba germană⁶⁹. Hospes al orașului Sibiu⁷⁰, membru al breslei croitorilor⁷¹, Jacob Kamner este implicat și în organizarea pazei orașului, în anul 1486, fiind unul dintre cei patru *custodes ad portam sartorum*⁷². Este singurul nume de meșter pe care registrul îl păstrează în calitate de scrib, calitate legată de atribuțiile sale ca paznic.

Cluj

1) **Registrul breslei croitorilor** (1528-1552)⁷³. Cel mai vechi registru care s-a păstrat pentru Cluj este cel al breslei croitorilor și al fraternității Tuturor Sfinților, asociată acesteia, început în anul 1528. Denumirea, „*Register der herren wund mester der schneyder czech wund der Brwder der Brwderschaft Aller lyben heyligen*”⁷⁴, evidențiază relația dintre breasla croitorilor și confreria pe care o patronează, consacrată Tuturor Sfinților⁷⁵. Acest registru este singurul dintre cele analizate, în al cărui titlu breasla este asociată confreriei meșteșugărești. Este redactat în limba germană, pe fiecare foaie fiind înregistrat numele unui meșter, ceea ce presupune intenția de a fi un registru al meșterilor. Ulterior, sunt înscrise sub numele meșterilor, de către altă mână decât cea care a inițiat registrul, unele pedepse despre care nu știm cu certitudine dacă vizează calitatea de membru al breslei sau al confreriei. Nu știm, de asemenea, semnificația acelor liniuțe trasate pe lângă numele unor meșteri (diferite ca număr): marchează unele abateri profesionale, absența/prezența la slujbele religioase organizate de propria confrerie, sau cu totul altceva?! Completările continuă până în anul 1552, nu foarte riguros și ordonat, pe foaia a treia, de exemplu, fiind prezente câteva notițe din veacul al XVIII-lea.

Responsabili cu evidența registrului, începând cu mijlocul veacului al XVI-lea, sunt de obicei patru meșteri⁷⁶, despre care nu se poate preciza dacă dețin calitatea de staroși ai breslei.

2) **Registrul breslei aurarilor** (1546-1582)⁷⁷. Redactat în limba latină, cu unele inserări în limba maghiară (din a doua jumătate a secolului al XVI-lea), cuprinde numele meșterilor, eventual și anul morții acestora, „amenzile” aplicate și listele de socoteli ale breslei pentru anii 1546-1550 (parțial publicate de Samuel Goldenberg, pentru anul 1550)⁷⁸. Potrivit listei de cheltuieli (*exposita*) din anul 1550, breasla plătește un notar, cu 1 florin⁷⁹, pentru evidența contabilă. Pentru anii menționați, aceasta este redactată de aceeași, trădând prezența unui profesionist în arta scrierii. Intervenția „haotică” a mai multor mâini în cuprinsul registrului, cu o scriere mai puțin exersată, în același interval temporal, sugerează implicarea unor meșteri în activitatea scripturistică a breslei, mai puțin atenți la ordonarea cronologică a însemnărilor.

3) **Registrul breslei butnarilor/dogarilor** (1548-1629)⁸⁰. Însemnările în limba germană, cu excepția titlului, *Registrum doleatorum*, se derulează până în prima jumătate a veacului al XVII-lea, fără rigurozitate, cu reveniri ulterioare pe aceeași pagină, datorate mai multor mâini, probabil din cadrul breslei. Este început ca un registru al meșterilor, fiecăruia revenindu-i o pagină. Mai târziu, registrul pierde din structura inițială înregistrând, fără o respectare a cronologiei, pe lângă diverse amenzi, calcule, încasări și cheltuieli ale breslei (pe aceeași pagină se regăsesc însemnări din veacuri diferite, iar pe foaia de titlu, o notiță din anul 1610).

69 Müller, Friedrich, *op.cit.*, p. 86.

70 *Rechn. Herman.*, I, p. 45. În anul 1479 figurează în listele de impozitare ale orașului în categoria *hospitum*.

71 Müller, Friedrich, *op.cit.*, p. 84.

72 *Rechn. Herman.*, I, p. 125.

73 Serviciul Județean al Arhivelor Naționale (în continuare: SJAN) Cluj, Documente medievale, Fond breasla croitorilor, Nr. 47. Format 31x21 cm., hârtie, copertat în piele, 255 file.

74 *Ibidem*, f. 2r.

75 Despre confreria Tuturor Sfinților a breslei croitorilor din Cluj, vezi: Gross, Lidia, *Bresle și confrerii sau despre pietatea urbană în Transilvania medievală (secolele XIV-XVI)*, Cluj-Napoca, 2014, p. 201.

76 Goldenberg, Samuel, *op.cit.*, p. 210.

77 *Nomina Dominorum magistrorum per ordinem sequuntur 1549 renovate* (dar include evidențe contabile începând cu anul 1546).

La: SJAN Cluj, Documente medievale, Fond breasla aurarilor, Nr. 3, Format 28x18 cm., hârtie, 85 file.

78 Goldenberg, Samuel, *op.cit.*, pp. 370-375.

79 *Ibidem*, p. 371.

80 *Registrum doleatorum. Anno Christi partus conscriptum 1548*. La: SJAN Cluj, Documente medievale, Fond breasla butnarilor, Nr. 1. Format 26x18 cm., hârtie, 38 file.

Inventarierea celor mai timpurii registre din orașele menționate relevă un conținut divers, numitorul comun reprezentându-l numele meșterilor dintr-o anumită perioadă. Din acest punct de vedere, acestea pot fi încadrate în categoria așa-numitelor „Mischbücher” (registre mixte)⁸¹. Varietatea tematică a însemnărilor poate fi legată de ezitățile, inconsecvențele inerente începuturilor, aceste registre situându-se printre cele dintâi din spațiul transilvan; așadar, o clasificare pe domenii a acestora este exclusă pentru segmentul temporar reprezentat de secolul al XV-lea și mijlocul veacului următor, ținând seama că fiecare breaslă are doar câte un registru.

În ceea ce privește scrierea de registru, aceasta reprezintă forma „cea mai rapidă, dar totodată cea mai neîngrijită și urâtă a goticii târzii”⁸², întregul ei aspect demonstrând că scrierea a devenit un sistem eficient de semne, pus în folosul practic al cotidianului.

Sunt redactate în limbile vernaculare, cu excepția titlurilor scrise, de obicei, în limba latină. Registrul breslei aurarilor din Cluj, este singurul scris, predominant, în latină. Responsabilitatea „ținerii” registrelor revine staroștilor (țeh-meșterilor) sau unor meșteri special desemnați, fiind completate fie de membri ai breslei fie de notari ai orașului.

Remarcăm, în cadrul registrelor, continuitatea însemnărilor pe durata a o sută de ani (sau chiar mai mult), care poate fi explicată nu numai prin prețul suportului de scris, ci și prin recursul la *memoria* și ideea perpetuității, chiar dacă numele unor meșteri sau însemnările mai vechi sunt șterse pentru a marca „ieșirea” acestora din sfera de interes imediată.

O altă caracteristică o reprezintă lipsa „ordinii” interne: dacă majoritatea încep printr-un cadru fix (de exemplu, foaie de titlu, urmată de pagini cu numele meșterilor înscrise central-sus, pe câte o foaie un nume), cu trecerea anilor se constată abandonarea acestuia, însemnările sau calculele făcându-se uneori la întâmplare, pe foi, spații, rămase libere, pe aceeași pagină regăsindu-se note din secole diferite.

În ciuda acestor inconsecvențe și a aspectului uneori „haotic”, nu putem să nu evidențiem rolul pe care acest tip de scripte l-a avut în dezvoltarea limbii scrise și în popularizarea scrierii la nivel urban.

Alături de registrele breslelor, sunt relevante pentru activitatea scripturistică a comunităților meșteșugărești și registrele fraternităților constituite de calfe. Fără a detalia, în acest context tema, pe care am abordat-o adiacent în câteva studii consacrate acestui fenomen în perioada pre-Reformă⁸³, menționăm doar ca ilustrativ „*Das Register der Johannes Bruderschaft*” al calfelor de cizmari/pantofari din Sibiu, care consemnează (în limba germană) numele membrilor și locul de origine al celor înscrși între anul 1484 și sfârșitul secolului al XVI-lea, completat succesiv de către calfe⁸⁴.

C) Acte și scrisori emise de bresle

Breasla, o instituție specifică organizării profesionale în evul mediu (supraviețuitoare, în unele spații, până în epoca modernă) detectabilă nu numai în orașe ci și în târguri, beneficiind de personalitate juridică, poate emite acte întărite cu pecetea proprie. Alături de registre, acestea constituie o sursă relevantă, fiind direct legate de activitatea scripturistică a asociației profesionale, care le emite și, în unele cazuri, probabil, asigură redactarea lor.

În cele trei orașe avute în vedere, în intervalul temporar dat, acest aspect al activității desfășurate în cadrul breslei nu este foarte bine ilustrat. Se cunoaște obligativitatea eliberării de către meșteri a certificatelor de ucenicie sau călfie (*lerbrief, littere famatoriales*) după terminarea stagiului profesional, ca dovadă a efectuării acestuia, obligativitate stabilită în unele statute și consemnată în registre. Potrivit unor articole de breaslă, certificatul trebuia să adeverească nu numai numărul anilor de ucenicie sau călfie, ci și numele meșterului de la care ucenicul a deprins meseria, sau la care a lucrat în calitate de calfă, dacă ucenicul sau calfa și-a dus la bun sfârșit perioada de pregătire și dacă și-a plătit toate taxele cuvenite meșterului și

81 Hartmann, Josef u. Klosterhuis, Jürgen, *op.cit.*, p. 60.

82 Jakó, Sigismund, „Paleografia latină cu referire la Transilvania (sec. XII-XV)”, în: *Documente privind istoria României, Introducere*, vol. I, București, 1956, p. 217.

83 Gross, Lidia, *op.cit.*, pp. 184-238.

84 Zimmermann, Franz, „Das Register der Johannes-Bruderschaft und die Artikel des Hermannstädter Schuster-Zunft aus dem 16. und 17.-ten Jahrhundert”, în: *Archiv der Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, N.F., XVI, 1880, nr. 2, pp. 355-426; Gross, Lidia, *op.cit.*, pp. 203-227.

breslei⁸⁵. Cu toate acestea, pentru perioada cuprinsă între secolul al XV-lea și mijlocul secolul al XVI-lea, nu se păstrează niciun asemenea certificat, nici pentru orașele Brașov, Cluj, Sibiu, nici pentru altele din spațiul transilvan (după știința noastră).

Un exemplu de act, redactat în limba germană, este cel emis la data de 28 august 1469 de către „meșterii și bătrânii” breslei țesătorilor din Sibiu, în scopul popularizării în rândul meșterilor a normelor breslei lor⁸⁶. Recunoscând că „scrisoarea tuturor articolelor și părților ar fi puțin cam neplăcută” (*eyn wenig vordrosslich*), staroștii înștiințează în scris doar normele esențiale ale meșteșugului breslei lor. Deși în cuprinsul scrisorii se face referire la „sigiliul ... pe care sunt uneltele meseriei”, ca mijloc de autentificare, aceasta, deși păstrată în original (conform editorilor), nu prezintă nici un semn de validare.

„Sub sigillo nostre ceche”, de astă dată vizibil chiar sub text, este redactată, în limba latină, scrisoarea emisă de către breasla cizmarilor din Brașov, la data de 25 februarie 1472, prin care aceasta comunică tuturor meșterilor cizmari, oriunde ar locui (*universis magistris eiusdem artis ubivis commorantibus*), fuga lui Johannes Slezita „cum longis crinibus cognominatus” după o faptă de violență săvârșită asupra soției meșterului Steffan Sutor, la care lucrase un timp⁸⁷. Scopul scrisorii este de a face cunoscută fapta sa în mediul meșterilor cizmari, cărora li se cere să nu îl primească pe fugar, nici în casă, nici în atelier, până ce acesta nu îi va da satisfacție meșterului vătămat. Păstrarea scrisorii în fondul orașului Bistrița dovedește faptul ca aceasta a circulat „transmisă din loc în loc”, așa cum s-a cerut în cuprinsul ei, difuzând mesajul de înștiințare și avertizare⁸⁸.

În aceeași linie epistolară se înscrie corespondența breslei aurarilor din Brașov cu breslele similare din Bács și Szeged, din anul 1512, în legătură cu numitul, de către noi, „caz Christopherus”⁸⁹. În arhiva orașului Brașov se păstrează scrisorile trimise de reprezentanții breslelor din cele două orașe ale regatului maghiar (în număr de patru), în legătură cu vinovăția sau nevinovăția meșterului aurar Christopherus, acuzat de furtul unei agrafe de argint (*vulgariter Naffa*) pe când lucra în calitate de *servus* în atelierul meșterului Blasius din Bács și de instigare la furt pe când se afla în calitate de calfă în atelierul meșterului Johannes Nemeth din Szeged. Fără a intra în detaliile cazului, care ar putea constitui ele în sine subiectul unui studiu, relevăm în acest context importanța schimbului de scrisori între bresle, alături de mărturia verbală, evocată chiar în cuprinsul unei epistole, ca modalitate de informare reciprocă și, de asemenea, importanța acestora ca acte cu valoare juridică: ele sunt dovezi (ale nevinovăției, în acest caz) pe baza cărora breasla aurarilor din Brașov, care refuzase reprimirea meșterului în urma acuzațiilor, trebuie să își reconsidere atitudinea. Problemele meșterului Christopherus s-au amplificat din cauza faptului că acesta nu a prezentat țeh-meșterilor din propria breaslă scrisoarea de împăcare și dezvinovățire primită de la comunitatea aurarilor din Bács, nici nu a pus-o „la locul său în casa breslei, ci, mai degrabă o ține în traista sa (*sed potius tenet in sua bursa*), iar dacă o va ține mereu în traistă nu vor putea afla /adevărul/ nici domniile voastre, nici alții”⁹⁰. Este surprinsă în aceste rânduri importanța cuvântului scris, care prin mijloace de autentificare și întărire (sigiliul breslei) și mesaj, devine act doveditor într-o anumită împrejurare. Acesta, însă, reprezintă o „probă” în măsura în care este văzut și dobândește o cunoaștere publică.

Cele patru scrisori trimise la Brașov (păstrate în original sau sub formă de copie), sunt redactate în limba latină, ceea ce presupune prezența unui notar (cunoscător al acestei limbi), atât în ceea ce privește redactarea lor (la Bács și Szeged), cât și în citirea și traducerea lor. Considerăm că este puțin probabilă cunoașterea atât de bine a limbii latine de către cei numiți generic *mechanici*, încât să poată redacta într-o formă desăvârșită asemenea tipuri de acte (sau să le citească și înțeleagă). Un anumit nivel de aprehensiune nu poate fi exclus, în anumite cazuri, dacă ținem seama, de exemplu, că registrul confreriei *Corpus Christi* din Sibiu, o confrerie a stării laice, corespunzător anilor 1525-1527, este redactat în limba latină de către Petrus Kirchberger (unul dintre „provizorii” confreriei care nu face parte din starea clericală și nu deține vreun titlu academic)⁹¹.

85 Goldenberg, Samuel, *op.cit.*, p. 191.

86 *Quel. Herman.*, II, pp. 156-160, nr. 61.

87 *Quel. Kr.*, IX, pp. 57-58, nr. 16.

88 SJAN, Primăria orașului Bistrița, Seria I, Nr. 194.

89 Este vorba despre scrisorile: 1512 februarie 9, Bács (*Quel. Kron.*, IX, pp. 101-102, nr. 44); 1512 februarie 14, Szeged (*Ibidem*, IX, pp. 103-104, nr. 45); 1512 august 2, Bács (*Ibidem*, IX, pp. 108-109, nr. 49); 1512 august 26, Szeged (*Ibidem*, IX, pp. 108-111, nr. 50).

90 1512 august 26, Szeged, (*Ibidem*, IX, p. 110).

91 Gross, Lidia, *Confreriile medievale în Transilvania (secolele XIV-XVI)*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, 2009, pp. 236-239.

Un caracter oficial are și scrisoarea breslei tăbăcarilor din Buda adresată breslei similare din Sibiu (1522), redactată însă în limba germană, cu privire la reabilitarea lui Paul Poldner, calfă din Sibiu, pe nedrept defăimat de altă calfă sibiană, aflată și ea la Buda⁹².

Indiferent de limba de redactare a scrisorilor (latină sau germană) și de cine le scrie, ele dovedesc familiarizarea comunităților meșteșugărești cu utilizarea textului (direct sau prin intermediar), precum și recunoașterea de către acestea a actului scris ca modalitate oficială de comunicare în anumite situații legate de activitatea breslei lor. Corespondența constituie, alături de celelalte scripte ale breslelor (registre, reglementări) o mărturie concludentă a deschiderii asociațiilor profesionale spre practica scrierii. Recursul la cuvântul scris devine tot mai frecvent începând cu veacul al XVI-lea, pentru ca de la mijlocul acestuia, după impunerea Reformei religioase, să asistăm la o multiplicare a înscrisuri în limbile vulgare precum și a registrelor de breaslă.

Considerații finale

Succinta prezentare a activității scripturistice caracteristică breslelor din cele trei orașe relevă pe lângă trăsături comune și aspecte specifice care, printr-o abordare comparativă cuprinzătoare pot restitui dimensiunile acestei problematice la nivelul întregului spațiu transilvan.

Desigur că în contextul temei date, deosebit de importante sunt acele scripte scrise chiar de meșteșugari (destul de dificil de identificat doar pe baza caligrafiei, atunci când nu sunt consemnate nume); în aceeași măsură, pot fi relevante și acelea care au fost scrise de alții (notari) pentru ei. Toate mărturisesc despre deprinderea și utilizarea scrierii la nivelul comunităților meșteșugărești, nu numai la nivelul meșterilor ci și al calfelor, rolul pe care l-au avut acestea în intensificarea activității scripturistice la nivel urban (alături de instituțiile conducătoare ale orașului) îndeosebi în promovarea limbilor vorbite, înainte ca Reforma să le generalizeze⁹³.

Chiar și pentru acest interval temporar, tema este extrem de vastă și de complexă dacă avem în vedere diversitatea surselor direct legate de existența asociațiilor profesionale: registre de breaslă, registre ale fraternităților organizate de calfe, sau meșteri, reglementări, scrisori, acte emise de breaslă, precum și statute, ca izvoare indirecte. Acestui aspect i se alătură evoluția specifică a fiecărui oraș și târg transilvan la care se adaugă particularitățile asociațiilor profesionale, în funcție de domeniul de activitate și funcțiile asumate.

De asemenea, relevante pentru deprinderea scrierii în mediul meșteșugăresc sunt acele scripte care nu se leagă direct de calitatea acestora de *corpus* profesional, cum ar fi registrele de socoteli ale confreriilor organizate la nivelul stării laice. Redactate, de obicei, de meșteșugari, membri ale acestora, în calitate de „oficiali/provizori” acestea largesc sfera de investigare.

Un demers coerent și comprehensiv asupra problematice impune compararea activității scripturistice desfășurată în mediul meșteșugăresc din Transilvania, cu cea înregistrată în alte centre urbane ale Ungariei medievale, sau chiar central europene, în măsura posibilului. Doar astfel, vom reuși o reconsiderare și o valorificare a istoriei meșteșugărești din perspectiva istoriei scrisului, menită să întregească și să nuanțeze imaginea consacrată, conturată din perspectivă economică, socială, artistică, religioasă și militară a comunităților de artizani în evul mediu.

Considerations on documents and scripts Guilds from Transylvania (XV-XVI)

(Abstract)

The present study aims to achieve an introduction to an extremely complex and extensive theme, which in Romanian historiography does not benefit from a punctual approach, namely, the practice of writing associated with the craft communities or guillages in the era Medieval. Starting from the specific sources (regulations, registers, statutes, acts issued by guille) the approach proposes a possible analysis scheme (certainly perfectible), focusing on the data that the springs, in particular edite, offers for three urban centres: Brasov, Sibiu and Cluj. The brief presentation of the issue reveals that the scriptourism activity carried out within the artisans communities contributes to a reconsideration of the history of the Guild and of the craft life and from this perspective.

92 1522 martie 1, Buda (*Quel. Herman.*, II, pp. 278-280, nr. 96).

93 „*Reformationsbüchlein*” este tipărită de Johannes Honterus în anul 1543 și de-abia în anul 1550 Universitatea săsească decide ca „ordinea bisericească a tuturor germanilor din Transilvania” să fie obligatorie pentru toate teritoriile locuite de sași.

Implicațiile ornamentului arhitectural în discursul identitar național. Studiu de caz: Ungaria în perioada Dualismului

Emilia MĂȚAN DRAGOSTE

Cuvinte cheie: ornament arhitectural, stil național maghiar, simbol, Ungaria Dualistă.

Keywords: architectural ornament, Hungarian national style, symbol, Dualist Hungary.

Calitatea de „accesoriu decorativ, aplicat sau executat pe fața văzută a unui element de construcție sau de arhitectură”¹ atrage, de regulă, tratarea ornamentului arhitectural doar ca element integrat economiei materiale a edificiului. O asemenea percepție în cheie exclusiv formală, care descinde din estetica renascențistă, are ca efect obnubilarea capacității artefactului decorativ de a înmagazina spiritul specific al unei comunități și de a deține, implicit, valențe simbolizatoare. Schimbarea atitudinii față de fenomenul decorației și de cel al ornamentației arhitecturale, în particular, în sensul unei reconsiderări valorizatoare, își are rădăcinile în secolul al XIX-lea. Implicarea progresivă a producției industriale în sfera artisticului, contestarea superiorității estetice și artistice a tradiției clasice, greco-latine, de către noua generație de istorici de artă², dar și manifestarea din ce în ce mai puternică a nevoii de consolidare sau de creare a statelor naționale pot fi invocate drept condiții favorabile modificării perspectivei asupra decorului arhitectural.

În noua abordare adusă de veacul al XIX-lea, ornamentului arhitectural i se atribuie rolul de a edifica și simboliza valori naționale. În primul rând, este important de subliniat faptul că investiția cu această funcție este strâns legată de aprecierea arhitecturii ca o artă care, datorită calității sale de a se expune într-o manieră directă publicului, își poate însuși în mod facil valoarea de reper cultural al unui popor. De altfel, întregul segment temporal menționat este marcat de preocuparea de a valorifica domeniul artistic prin prisma capacității sale de a conferi identitate unei națiuni³. În al doilea rând, valorizarea componentei identitare de la nivelul decorului edificiilor se realizează în funcție de ceea ce este considerat a deține calitatea de specific național în sfera arhitecturii. Într-o primă etapă, ceea ce este apreciat ca orientare artistică proprie unei națiuni coincide cu expresiile particulare pe care istorismul și eclecticismul le materializează în funcție de spațiul în care se manifestă⁴. Parte din această paradigmă istorică, ornamentul arhitectural își reliefează, cu preponderență, datul contributiv la conturarea morfologiei unui stil arhitectural, în defavoarea dimensiunii sa simbolizatoare. Impulsionat în grade diferite de intensitate de împlinirea idealurilor politice ale unei comunități, dar și de necesitatea revitalizării arhitecturii cantonate în modelele academiste, curentul „Art Nouveau”

1 Ștefan Bălan, Nicolae Ștefan Mihăilescu, *Lexiconul de construcții și arhitectură*, vol. III. București, Editura Tehnică, 1988, p. 40.

2 De exemplu, Alois Riegl, Wilhelm Worringer, Adolf Loos.

3 Ute Frevert, *Artistul*, în *Omul secolului al XIX-lea*, coordonatori: Ute Frevert, Heinz-Gerhard Haupt. Iași, Editura Polirom, 2002, p. 275.

4 Ștefan Muthesius, „Nationalisme versus internationalisme: aspects du discours sur les arts appliqués et le folklore en Europe Centrale dans les décennies du XIX-eme siècle”, în *Idée nationale et architecture ...*, p. 83. Stiluri precum *Deutsch Renaissance*, *Český Renaissance* sau *Louis XV* și *Louis XVI* sunt revendicate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, drept reprezentative pentru națiunea germană, cehă respectiv franceză.

propune o accepție inovatoare a specificității naționale care valorifică, preponderent, edificiile vernaculare din peisajul rural și domeniul artelor aplicate⁵. Subordonat noii perspective, ornamentul arhitectural se bucură de o atenție specială, care îi confirmă statutul de a sublima valori culturale specifice unui popor. Dar recunoașterea acestei calități a decorului edificiilor se impune cu greu în conștiința publică, familiarizată cu un peisaj arhitectural european dominat de istorism. Elocvent, în acest sens, este cazul Ungariei.

În urma pactului dualist din 1867, când Ungaria își reface Regatul Sfântului Ștefan – format din Transilvania, Slovacia, Voivodina, Ucraina Subcarpatică și Croația, încorporând unsprezece etnii, dintre care mai mult de jumătate sunt nemaghiare – coagularea unui stil specific maghiar în arhitectură este un demers marcat de dificultate. Cu toate că István Szécheny se numără printre primele personalități politice care ridică problema dezvoltării, încă din 1838, a unei arhitecturi ungare⁶, în intervalul anterior revoluției de la 1848, se acordă mult mai multă încredere capacității identitare deținute de limbă și literatură. Dar după momentul Compromisului, acestei arte i se atribuie menirea contribuitoare la configurarea unui spirit cultural unitar, de esență maghiară. Rămâne problema identificării sursei creatoare de originalitate tipică acestui popor, aspect care generează ample dezbateri și polemici. În 1871, arhitectul și istoricul de artă, Béla Ney, deplângea într-un discurs intitulat „Stilul arhitectural maghiar”, absența unui stil autohton, manifestându-se reticent cu privire la apariția lui în viitorul apropiat⁷. Pe de o parte, unii reprezentanți ai oficialităților, ai intelectualității, ca și o mare parte a opiniei publice mizează încă pe forța stilurilor istorice de a reflecta identitatea maghiară. De exemplu, specialiști arhitecți precum Imre Henszlmann (1813-1888) asociază stilul gotic, epocii de glorie a Regatului maghiar, apreciindu-l drept un stil național⁸. Dar edificiile neorenascen-tiste, care, în Budapesta ultimelor decenii ale veacului al XIX-lea, dețin monopolul absolut⁹, sunt investite cu aceeași capacitate de a comunica spiritul național, dar și pe cel laic, dornic de emancipare, al burgheziei în ascensiune. Această atitudine de susținere a unor stiluri emblematice ale civilizației europene se află în concordanță cu grupajul de trăsături pe care elitele maghiare l-au desemnat ca fiind propriu națiunii lor. Conștiința superiorității culturale, a rolului civilizator dezvăluit pe seama popoarelor învecinate, de ultim bastion al civilizației continentale în fața Orientului primitiv¹⁰ persistă ca un argument decisiv în favoarea alegerii istorismului. Pe de altă parte, animați de necesitatea inovării limbajului arhitectural, dar și de ideea creării unei arhitecturi capabile să comunice specificul național, arhitecți și istorici de artă maghiari opun stilisticii consacrate, dar osificate și omogenizante, un stil care să recupereze artizanatul și arhitectura din lumea satului. Această atitudine de capitalizare a vernacularului și a tradiției concordă cu ceea ce se întâmplă în general, în disciplina istoriei artei continentale, care acordă din ce în ce mai multă prioritate autenticității și formalului¹¹. De asemenea, trebuie menționat și faptul că la instituirea acestui primat al artelor de factură populară, în calitate de resursă de originalitate, un aport incontestabil l-au avut și expozițiile internaționale. Succesul primelor două participări, - în 1867, la cea universală de la Paris,¹² și în 1873, la cea din Viena¹³ – a impus recunoașterea unui nou domeniu, adiacent literaturii populare, în care să se manifeste specificul nați-

5 Exemplare, în acest sens, sunt creațiile în stilul *Zakopane*, ale lui Stanisław Witkiewicz, emblematice pentru polonezii din Galiția, realizările lui Dušan Jurkovič, menite să sublimeze stilul local din Slovacia, clădirile lui Ivan Vurnik, valorificări ale arhitecturii tradiționale din Slovenia, sau stilul *neoromânesc* practicat de Ion Mincu în România.

6 Ákos Moravánszky, *Competing Visions: Aesthetic Invention and Social Imagination in Central European Architecture, 1867-1918*. Cambridge, Massachusetts, London, The MIT Press, 1998, p. 218.

7 Béla Ney, „Magyar építészeti stíl” [Stilul arhitectural maghiar], în *Tudomány és művészet a magyar nemzetépítés szolgálatában* [Știința și arta în slujba edificării națiunii maghiare]. Editori: Cieger András, Varga Bálint, Budapest, Osiris Kiadó, 2017, pp. 238-239.

8 József Sisa, *Motherland and Progress. Hungarian Architecture and design 1800-1900*. Basel, Birkhauser Verlag, 2016, pp. 307-308.

9 *Ibidem*, p. 432.

10 Sorin Mitu, *Ungurii despre maghiari. Nașterea unei imagini etnice*. Iași, Editura Polirom, 2014, p. 84.

11 Carmen Popescu, *Le style national roumain. Construire une nation à travers l'architecture, 1881-1945*. Rennes, Presse Universitaire – București, Editura Simetria, 2004. p. 18. Această lucrare reprezintă o contribuție importantă, în peisajul istoriografic românesc, la problematica edificării identitare naționale prin intermediul arhitecturii.

12 Katalin Keserü, „Hungarian Architecture and its quest for identity”, în *Idée nationale et architecture en Europe 1860-1919; Finlande, Hongrie, Roumanie, Catalogne*. Coordonatori: Jean-Yves Andrieux, Fabienne Chevalier, Anja Kervanto Nevanlinna. Rennes, Édition Presse universitaire de Rennes, Institut national d'histoire de l'art, 2006, p. 118.

13 Fabienne Chevallier, „Les temps de l'identité nationale hongroise”, în *Idée nationale et architecture ...*, p. 104.

onal. Un alt moment de impact care va conduce la integrarea artizanatului din spațiul rural în categoria artelor ilustrative pentru poporul maghiar, îl reprezintă apariția, începând cu anii 1880, a lucrărilor cu caracter etnografic, realizate de József Huszka¹⁴. Haina de păstor, *szűr*, și varianta sa bogat ornamentată, *cifra szűr*, devine emblematică, iar dintre regiuni, cea care este desemnată ca exponențială pentru cultura națională a secolului al XIX-lea este cea a Călatei/ Kalotaszeg, din Transilvania. Sugestivă este în acest sens și afirmația lui Elek Koronghi Lippich, un înalt funcționar de stat, (director al departamentului de artă în cadrul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice), care indică zona transilvană, drept „locul unde se găsesc majoritatea comorilor națiunii maghiare”¹⁵.

În pofida faptului că sursa de inspirație capabilă să conducă la coagularea unui specific național în arta arhitecturală a fost localizată în Transilvania, în rândul istoricilor de artă și al arhitecților vremii, se manifestă unghiuri de accepție divergente cu privire la desemnarea domeniului cel mai potrivit pentru a servi cauza inițierii unui stil național maghiar în arhitectură. De exemplu, Gyula Pasteiner, istoric de artă, recunoaște că singura moștenire cu calitatea de a fi tipic autohtonă este ornamentația pe suprafața plană¹⁶. Dar, Károly Pulszky, directorul Pinacotecii Naționale, și unul dintre fondatorii Muzeului de Arte Aplicate, a contestat posibilitatea revigorării artelor decorative și a arhitecturii, prin apelul la resursele folclorice¹⁷. În opinia acestuia, motivele decorative populare nu oferă garanția unei proveniențe pur maghiare, incluzând atât influențele altor etnii, cât și ale unor stiluri artistice, precum barocul. Puncte de vedere similare au și alți istorici de artă, precum Károly Lyka, Kamill Fittler care consideră că nu utilizarea ornamentației folclorice conferă unui edificiu un caracter maghiar¹⁸, ci originalitatea artistului și capacitatea de a răspunde nevoilor unei națiuni. În această atmosferă marcată de incertitudini, manifestul lui Ödön Lechner, „Magyar formanyelv nem volt, hanem lesz” („Nu avem un limbaj al formei, dar îl vom avea.”)¹⁹, afirmă un gest radical, de asumare totală a artizanatului folcloric local, ca resursă pentru edificarea unei arhitecturi naționale. Valorificarea în arhitectură, a unor detalii ornamentale din vestimentație este făcută cu câteva decenii antecesoare, în 1864, de către Frigyes Feszl, care decorează fațada sălii de spectacole (Vigadó-ul) din Pesta, cu elemente provenind din costumul tradițional al husarilor²⁰. Cu toate acestea, transpunerea de motive și ornamente de pe broderiile costumelor țărănești, în limbaj arhitectural, realizată de Ödön Lechner în edificiile realizate la Budapesta- Muzeul de Arte Aplicate (1891-1896), Institutul maghiar de Geologie (1896-1899), Casa de Economii și a Poștei (1899-1901) – este privită de unii istorici de artă, dar și de alți arhitecți, cu suspiciune. De exemplu, Károly Kós, lider al grupului *Fiatalok/Tinerii* (compus din Dénes Györgyi, Béla Jánszky, Valér Mende, Lajos Tátray, Desző Zdrmeczky)²¹ nu crede în capacitatea motivelor folclorice decorative de a imprima identitate națională, pledând în favoarea inspirației din modelele arhitecturale populare din zona Călatei.

O încercare de sintetizare a opiniilor și atitudinilor privind natura implicației decorului în problematica arhitecturii naționale maghiare, include trei direcții. În prima, caracterizată prin aplicarea unei strategii identitare mizând pe stilurile istorice, ornamentul arhitectural angajează o dimensiune simbolizatoare, îndrituită să reproducă semnificații preexistente. Acestea sunt consacrate de istoria și civilizația culturii europene și considerate a fi singurele capabile să înlesnească edificarea propriei identități naționale. A doua direcție diminuează rolul decorației de a comunica valori naționale, în favoarea formelor și volumelor arhitecturale, recuperate îndeosebi din arhitectura vernaculară. Conștientizarea unei supralicitări a componentei decorative la nivelul arhitecturii îndeamnă la un gest de contracarare, de adeziune la noua paradigmă modernă a

14 *Magyar díszítő stíl* [Stilul ornamental maghiar] 1885, *Teremtsünk egy igazán magyar műipart* [Să creăm o artă industrială, cu adevărat maghiară] 1890, *Magyar díszítési motívumok a Székelyföldön* [Motivele ornamentale maghiare în Secuime] 1891.

15 Elek Koronghi Lippich, „Hogyan lesz magyar architektúra?” [Cum se face arhitectura maghiară?], în *Tudomány és művészet* ..., p. 318.

16 Gyula Pasteiner, „A nemzeti elem a régi hazai művészetben” [Elementul național în arta veche maghiară], în *Művészi Ipar* [Industria artistică], 1885-1886, pp. 323-324.

17 Károly Pulszky, „Iparművészt és stíl” [Artele decorative și stilul], în *Művészi Ipar* [Industria artistică], 1885-1886, pp. 193-199.

18 Katalin Gellér, „Style art nouveau- style hongrois”, în *Idée nationale et architecture* ..., p. 125.

19 Ödön Lechner, „Magyar formanyelv nem volt, hanem lesz” [Nu avem un limbaj al formei, dar îl vom avea], în *Művészet* [Arta], 1906, pp. 1-18.

20 Ákos Moravánszky, *op.cit.*, p. 218.

21 Katalin Gellér, *op. cit.*, în *Idée nationale et architecture* ..., p. 127.

arhitecturii, pentru care singurele valori arhitecturale legitime sunt cele de volum și spațiu. A treia orientare, al cărei exponent este Ödön Lechner²², investește ornamentul arhitectural cu calitatea de a vehicula o simbolică, în care sunt sublimate semnificații aluzive la originea orientală a maghiarilor, și la conținuturi arhaice sacre și mitologice. Motivele tradiționale, extrase din contribuțiile etnografice ale lui József Huzska, absorbite de suprafața arhitecturală și redată în ornamentele arhitecturale au menirea să exprime acea „forță primitivă”, despre care Ödön Lechner crede că se află la originea tuturor stilurilor²³. Crezul său artistic, prin care arta este plasată sub incidența primitivului și a stihialului timpurilor mitice, trădează adeziunea la concepția modernă a artei, care valorifică forța subconștientului, eliberarea instinctualului de sub rigiditatea impusă de Rațiune, de la care s-a revendicat, secole de-a rândul, întreaga civilizație europeană. Prin acest gest recuperator al tradiției, specialistul arhitect, anterior menționat, răspunde atât nevoii de a conferi concretețe artistică, proiecției simbolice alternative asupra spiritului autohton, cât și aceleia de a înscrie arhitectura maghiară pe drumul modernizării. Utilizarea de noi materiale, sublinierea elementelor de structură ale clădirii apelând la integrarea ornamentelor într-o manieră care produce impresia unei fuziuni perfecte cu suprafața arhitecturală, caracterul ondulat al formelor, senzația de organicitate pe care o degajă edificiul în ansamblul său, recurgerea la decorații pitorești sunt măsuri și principii tipice „Art Nouveau”-ului²⁴, pe care Ödön Lechner le aplică pentru a inova arhitectura. Odată abandonată impresia de corp aplicat, dominat de suprafața arhitecturală, care caracteriza decorația stilurilor istorice, ornamentul noii estetici inversează raportul de forțe, atrăgând privirea asupra sa. Cu toate că supralicitarea ornamentală poate fi citită și în cheia unui pur estetism, lipsit de orice semnificație, același exces poate conduce la stârnirea atenției și, implicit, la reconsiderări simbolice²⁵.

Alți arhitecți, adepți ai aceleiași estetici inovatoare, cu precădere în varianta stilului „Secessionul”-ui austriac, respectiv al „Jugendstil”-ului german, nu apelează la recuzita simbolică provenită din tradiția folclorică maghiară, ci mizează pe transmiterea unor semnificații universale, general valabile. Viziunea lor se fundamentează pe ideea că o creație arhitecturală, desăvârșită și adaptată cerințelor societății, este principala garanție a autenticității și valorii unui popor. Dificultatea stilului lechnerian de a se impune în fața oficialităților și publicului, ca mijloc important al propriei identității naționale²⁶, nu este o realitate întâlnită numai în spațiului maghiar. O comparare cu starea de fapt din Regatul României, marcată, din punct de vedere cultural, de aceeași identificare a unui stil național în arhitectură, scoate în evidență o situație similară. Asemenea cazului maghiar, vernacularul și tradițiile populare locale realizează cu greu o contrapondere la modelele occidentale, consacrate și susținute de elite²⁷. Această atitudine de neîncredere este motivată de efortul de a crea o bază identitară comună, pentru constituirea căreia atât statul național român, cât și cel maghiar speculează, la sfârșitul veacului al XIX-lea și la începutul celui următor, cu precădere marile exemple istorice, apreciate drept cele mai sigure garanții ale prestigiului și ale unității naționale. Dincolo de fi recunoscute de către autoritățile vremii, ca expresii ale stilului maghiar, edificiile ridicate atât de arhitecții grupați în jurul lui Lechner, cât și de cei reuniți pe lângă Károly Kos, delimitează, în evoluția arhitecturii, un interval apreciat azi ca inedit și inconfundabil, la care a contribuit, într-o mare măsură, inspirația din sfera populară.

Un exemplu sugestiv în ceea ce privește maniera în care se edifică imaginea națiunii maghiare, prin apelul la arhitectură, îl reprezintă orașul Cluj, din epoca dualistă²⁸. În capitala transilvană, aplicarea unui model predominant istoric este justificabilă în condițiile unei ideologii oficiale a națiunii, care mizează pe o asamblare a tuturor elementelor comune statului în totalitatea lor, refuzând elementele regionale, marcate încă de multe discontinuități. Impunerea unei optici oficiale care valorifică prestigiul modelului istoric și sugestiile acestuia referitoare la rolul națiunii dominante politic, de a promova civilizația europeană, devine

22 Alți arhitecți care s-au înscris pe filiera lechneriană au fost: Marcel Komor, Dezsó Jakab, Zoltán Bálint, Lajos Jámor.

23 Ödön Lechner, *op.cit.*, 1906, p. 8.

24 Stephan Tschudi Madsen, *Art Nouveau*. București, Editura Meridiane, 1977, p. 116-119.

25 *Ibidem*, pp. 65-68.

26 Mircea Pașca, *Arhitecți budapeșteni în Oradea anilor 1900*. Oradea, Editura Primus, 2013, p. 11.

27 Carmen Popescu, *op.cit.*, p. 19.

28 Emilia Mășan Dragoste, „Problematika națiunii și reflecția ei în arhitectura orașului Cluj în secolul al XIX-lea”, în *Revista Bistriței*, XXX-XXXI, 2017, pp. 158-168. În acest articol se realizează o analiză a raportului dintre stilurile arhitecturale locale și retorica identitară oficială.

un demers necesar, menit să slăbească tendințele centrifuge, manifestate, inevitabil, de zonele angrenate într-un proces de construcție identitară. Pe de altă parte, alte orașe ca Oradea, Târgu-Mureș sau Timișoara și Arad, au speculat absența titulaturii de important centru politic și administrativ, strâns controlat de oficialitățile centrale budapestane, de care se bucura Clujul, în favoarea unei opțiuni mult mai accentuate pentru stilistica „Art Nouveau-ului”, mult mai deschisă inovării și originalului.

În concluzie, indiferent de stilul arhitectural pe care sunt chemate să-l desăvârșească, menirea principală a ornamentelor este de a declanșa un impact vizual și de a stârni o anumită reacție afectivă în rândul publicului. De asemenea, fiecare motiv ornamental este susceptibil de a deține în grade diferite, o valență simbolică. În dezbaterile de la sfârșitul secolului al XIX-lea, elitele maghiare politice, culturale și artistice au valorificat aceste capacități deținute de plastica arhitecturală, mizând pe canalizarea emoției trăite de public, în direcția edificării identității naționale. Proba timpului nu a dat câștig de cauză ornamentului stilurilor istoriste, ci acelaia promovat de Ödön Lechner. Originalitatea acestui arhitect, în cadrul căreia componenta ornamentală dobândește o pondere relevantă, îmbogățește arhitectura europeană prin configurarea unui stil specific, pe care, actualmente, istoricii de artă îl asociază aproape în unanimitate „Secessionului” maghiar.

Implications of the Architectural Ornament on the National Identity Discourse.

Case Study: Hungary in the Dualist Era

(Abstract)

This article is part of a larger piece of research which focuses on the symbolism associated with architectural ornaments. The historic events, which led to the consolidation of the nation between the XIXth century and the first two decades of the XXth century, are also reflected in art. We analyze the way in which the Hungarian identity discourse, forged during the dualist period, incorporates architectural ornaments as a means of capturing the essence of national specificity. We aim to show how the symbolism of building ornament is perceived differently depending on the architectural style the ornaments aid at constructing.



Figura 1. Motiv ornamental aplicat pe haina (șuba) păstorilor maghiari. Extras din studiile etnografice ale lui József Huszka¹.



Figura 2. Haina (șuba) păstorilor maghiari. Broderia ornamentală. Extras din studiile etnografice ale lui József Huszka.



Figura 3. Detaliu de fațadă². Palatul Poștei. Budapesta. Arhitect Odön Lechner.



Figura 4. Detaliu de fațadă³. Muzeul de arte aplicate. Budapesta. Arhitect Odön Lechner.

1 Művészi ipar, évfolyam 1885-1886, pp. 184, 277.

2 <http://meonline.hu/en/magyar-epitomuveszet-hirek/lechner-odon-konferencia/>. Accesat în 20.11.2019.

3 [https://en.wikipedia.org/wiki/Museum_of_Applied_Arts_\(Budapest\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Museum_of_Applied_Arts_(Budapest)). Accesat în 20.11.2019.

Spre o pictură național-bisericească sau integrarea motivelor identitar-naționale în decorația compozițiilor monumentale bisericesti promovate de Octavian Smigelschi

Alexandru Constantin CHITUȚĂ

Cuvinte cheie: Octavian Smigelschi, identitate națională, artă religioasă, Virgil Vătășianu, catedrala mitropolitană Sibiu, biserici din Bistrița-Năsăud.

Keywords: Octavian Smigelschi, national identity, religious art, Virgil Vătășianu, Metropolitan Cathedral Sibiu, churches of Bistrița-Năsăud.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, în statele europene s-a pus tot mai mult problema afirmării naționalismului. Acest curent a ajuns repede și în țara noastră. Tocmai considerarea stilului neoromânesc în această perioadă, care a fost cea mai definită exprimare a specificului național din țara noastră, nu numai ca un curent manifestat într-un singur domeniu al creației, al arhitecturii, ci ca un stil în toată puterea cuvântului, a dus la răspândirea acestuia în toate ramurile artelor vizuale, în literatură și muzică.

În această privință, pictorul transilvănean Octavian Smigelschi (1866-1912) este un precursor, dorind să realizeze o pictură națională bisericască, lucru pus pentru prima dată în fapt în 1904 prin pictarea cupolei, a pandantivilor și a iconostasului Catedralei mitropolitane din Sibiu iar mai apoi prin o seamă de iconostase ale bisericilor din județul Bistrița Năsăud.

Este cel care va începe în arta religioasă introducerea, printr-un amplu program bisericesc stabilit, a elementelor din broderia tradițională. Activitatea sa în planul afirmării identității naționale nu se va opri doar la pictura bisericască, ea continuând cu decorația de carte, diplome, reviste etc.

Elaborând un program de înnoire a artei religioase românești, Octavian Smigelschi accentua necesitatea creării unui stil marcat de amprenta unei viguroase identități naționale, la baza căruia trebuiau așezate „arta tradițională a mănăstirilor noastre și arta decorativă țărănească” ce se caracterizau prin „eminamente calități decorative, un puternic și sănătos simț coloristic”¹.

Octavian Tăslăuanu afirma despre Octavian Smigelschi următoarele: „În Ardeal a fost cel dintâi pictor, care a creat adevărate opere de artă. În pictura bisericască, Smigelschi a întemeiat o școală, școala picturii naționale, care numai în viitor își va atinge apogeul. A apărut deodată *deus ex machina*, uimind lumea”².

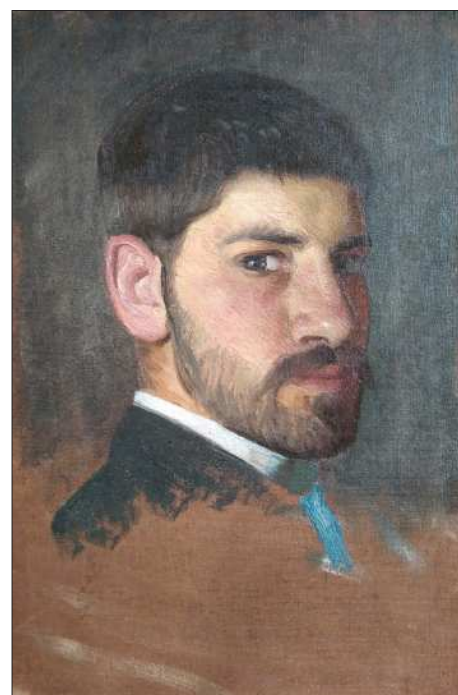


Fig. 1. *Autoportret*, colecție privată

1 Negoiaș Lăptoiu, „Un spirit novator: Octavian Smigelschi”, în *Incursiuni în plastica transilvăneană*, Cluj-Napoca, 1981, p. 173.

2 Revista *Luceafărul*, nr. 31, 16 noiembrie 1912, p. 706.

Cu o operă vastă, abordând cu succes, în scurta sa viață, o serie de tehnici artistice (acuarela, tempeta, guașă, ulei, pastelul, cărbunele, fresca, caseina, mozaic de sticlă și ciment în marmură-o invenție de a sa) cât și teme diverse (peisaje, portrete, compoziții cu figuri îndeosebi de țărani, autoportrete, subiecte istorice, cicluri simboliste și pictură religioasă), Octavian Smigelschi, un pictor mai puțin cunoscut, chiar și acum, în celelalte provincii românești, se bucură de o largă apreciere Transilvania și Ungaria, fiind consacrat și așezat în galeriile de artă din Budapesta, Sibiu și Cluj Napoca. Acest fapt, al uitării și al neașezării lui pe locul care i se cuvine, ca un pictor inovator, se datorează atât religiei sale greco-catolice (acest fapt privindu-l după anii ,50 când Biserica Unită este desființată) cât și criticilor de artă, mulți dintre ei activând la București și Iași, care nu au cunoscut creația artistică din Transilvania.

În acest sens, în prima sa monografie dedicată pictorului, profesorul clujean și sibian Virgil Vătășianu scria: „închinând studiul de față operei pictorului Octavian Smigelschi, o fac cu dorința de a contribui la cunoașterea și răspândirea faimei acestui distins artist, de numele căruia e legat un întreg capitol din istoria picturii moderne religioase românești. Numele lui ar fi însemnat însă incomparabil mai mult, dacă în afară de puținele opere monumentale realizate – între care locul de frunte îl ocupă pictarea catedralei mitropolitane ortodoxe din Sibiu – s-ar fi bucurat de o atenție mai stăruitoare și celelalte lucrări ale sale, pe care Muzeul Astrei (închis în anul 1948 n.n.) le-a pus la dispoziția vizitatorilor. În adevăr colecția de desene a lui Octavian Smigelschi, pe care o adăpostește Sibiul, e nu numai cel mai prețios tezaur de artă, pe care ne-a dat-o pictura ardeleană românească dinainte de război, depășind ca atare cu mult cadrele regionale și asumându-și o importanță națională. Dar dacă acest lucru l-au recunoscut la timpul său nu numai cei din jurul lui Smigelschi, în prima linie Sibienii, ci și autori ca domnii Iorga, Goga și alții, care au scris frumoase rânduri despre pictura catedralei din Sibiu, opera cea mai personală a acestui artist, studiile și desenele, au rămas până în prezent aproape neluate în seamă, găsind prea puțini spectatori devotați, cărora să le destăinuiescă bogăția de fantezie și noblețea de formă, cu care le-a înzestrat viziunea și mâna maestrului”³.

Octavian Smigelschi și începuturile artei naționale bisericești

Dacă la sfârșitul secolului al XIX-lea în Principatele Române, Nicolae Grigorescu și Ion Andreescu sparg șablonul artei oficiale academice, inaugurând un curent nou a cărui trăsătură principală este legătura directă cu realitatea, dragostea pentru viața omului simplu, aceeași înnoire o marchează în Transilvania și Banat arta lui Octavian Smigelschi. În operele cu caracter laic, fie că sunt portrete, compoziții, peisaje, atenția lui Smigelschi este îndreptată spre om, spre aspectele cele mai obișnuite ale vieții, precum și spre natură, străduindu-se să le redea cât mai veridic. Smigelschi s-a străduit să creeze o pictură de gen românească, inspirându-se din viața și mirificul satelor din preajma Sibiului, din istorica Mărginime. El reprezintă cu multă înțelegere figura țăranului, munca sa precum și manifestările sale. Concepția sa despre lume și artă precum și tema asupra căreia Smigelschi își îndreaptă atenția se desprinde clar din acest pasaj extras dintr-o notă autobiografică: „oricum ai privi această lume, mă gândesc în ce chip m-aș putea servi de ea ca subiect al artei”⁴. În ceea ce privește dragostea și admirația față de poporul nostru, Smigelschi menționa în singura sa autobiografie: „Nu știi dacă este natura frumoasă ori urâtă, bună ori rea din punct de vedere filosofic la tot ceasul produce lucruri minunate, care își atrag atențiunea; vietăți a căror viață a o studia este desigur o ocupație foarte interesantă. Iară pictura o primesc ca un felu de istorie naturală, care n-are alt scop decât a studia felul cum se exprimă natura și a reproduce din viața naturii ceea ce îi este cu puțință cu mijloacele de care dispune. Și câte lucruri sunt pe lume, care prin altă artă nu se pot reproduce așa de perfect, ca cu ajutorul picturii? Spre exemplu poporul nostru de la țară. Ce e drept spiritul românesc se exprimă prin tot ce provine de la dânsul, prin limbă, literatură, moravuri; însă multe calități ale lui se exprimă foarte caracteristic prin exteriorul său. Românul este grațios și ușor în mișcările sale, fără de a fi numai o farsă; armonie în forme și în culorile portului său; iar când este urât sau grotesc, niciodată nu este greu, – pentru care însușire disprețuiește atâta pe popoarele de viț germană, ci totdeauna artistic, grotesc.

Limba românească ce este aptă a reproduce cu putere originală orice sentimente, de la cele mai drăgălașe până la sudalmele cele mai grozave; exteriorul ce arată un spirit mlădios; eu gândesc, că ceia ce exprimă

3 Virgil Vătășianu, *Pictorul Octavian Smigelschi*, Kraft & Drotleff, Sibiu, 1936, p. 3.

4 *Expoziția retrospectivă Octavian Smigelschi*, catalog de Nicolae Iorga, Muzeul Brukental, Sibiu, 1963, p. 4.

acestea, cea și este într-adevăr românul: un popor înzestrat cu calități omenești vin la iveală într-un mod atât de perfect în privința formelor exterioare, înzestrat cu un gust estetic atât de matur, nu este acesta un material, cum numai și-l poate pofți un pictor? N-am avut intențiunea de a zice cu acest exemplu, că afară de poporul de la țară numai există lucruri frumoase pre lume; însă cu dragoste ușoară de priceput mă nisuesc a pătrunde în spiritul poporului nostru și tot mai mult îmi fac iluziunea, că pre calea aceasta mi-o-i putea împlini destinațiunea cu mai multă priință pentru neamul său, ca cum aș putea pre carieră pedagogică. Însă deocamdată trebuie să las idealurile la o parte și să mă gândesc mai bine, cum să-mi procur mijloacele, cu care le-aș putea realiza”⁵.

Acest fapt a izvorât în sufletul artistului încă din anii tinereții: „eram încă studenți, dar sufletul nostru simțitor ne șoptea că trebuie să ne sosească ziua, când arta românească va face ceea ce Curcanii au făcut în Câmpiile Bulgariei – schimbând porecla în renume – va cristaliza chipul sfinților români, așa cum sufletul cald românesc îl simte, crede și știe, va da expresie vie și adevărată evlaviei creștinești cultivate de credința în Dumnezeu (...) și când ne trezeam din visurile noastre despre viitorul de aur, priveam cu sfială la Octavian, care cu ochii închiși ședea răzimat pe pat – scaunul e o mobilă mai rară în odaia studentului român – și visa mai departe visul măreț, căruia și-a dedicat viața. Puterea și nobila ambițiune!”⁶

Trebuie să amintim aici faptul că Octavian Smigelschi nu a fost cel care a cuprins în pânzele sale peisajul, straiile și țărani români și, mai mult decât atât, a avut și o grijă și o preocupare activă către aceștia. După răscoala țăranilor din 1907, când Nicolae Iorga inițiază o colecție publică pentru ajutorarea familiilor celor uciși, Smigelschi, acest pictor care s-a inspirat din viața țăranilor și a satelor, participă printre primii la strângerea acestor fonduri dovedind încă o dată apropierea și dragostea sa de om și de artist pe care a purtat-o celor umili și exploatați.

Întors în țară, Smigelschi a fost animat de gândul reînnoirii, în funcție de aceste noi principii de emancipare națională și de componenta politică ce susținea acest lucru.

Influențat de creațiile lui Munkácsy, Smigelschi se retrage în 1891 la catedra lui de desen de la liceul din Dumbrăveni și visează să realizeze și el pentru români, ceea ce Munkácsy realizase pentru unguri: să creze o pictură românească, menită să eternizeze viața și caracterul țăranului român. „Firește, subiectele nu i-au lipsit, ele se cheamă: Boboteaza, Miruitul, Înzmormântarea românească, Strana, Portița”⁷. Dintre aceste lucrări dedicate satului românesc cele mai remarcabile realizări sunt *Portița* și *Strana*, pentru care artistul a întocmit numeroase studii de compoziție și schițe pregătitoare, compoziții care au fost foarte bine receptate la nivelul publicului transilvănean contemporan artistului.

În privința lucrărilor sale laice, excepționale se văd subiectele cu tematică țărănească. „Satul românesc din Ardeal, satul cu *duioasa lui poveste*, dar și cu dramaticul său destin, cu oameni și datinile sale și-a găsit în Smigelschi un cald interpret. Uleiurile, acuarelele și pastelurile în care a consemnat cu respect și dragoste chipuri de țărani români din Ardeal, nu pot fi despărțite de contextul spiritual al epocii, de înrâurirea pe care a exercitat-o literatura, Semănătorismul în principal, cu lucrări pilduitoare, sau nivelele lui Ilarie Chendi sau Ion Agârbiceanu, tipărite cu generozitate în paginile unei prestigioase reviste cum a fost *Luceafărul*⁸ de sub redacția lui O. Tăslăuanu. Smigelschi, precum Agârbiceanu în nuvelele sale, respinge viziunea idilică a țăranului, redând chipuri pe care munca și lupta cu adversitățile individuale sau colective naționale, lasă urme puternice. Dar, în același timp, aceste figuri dramatice au în ele dârzenia și noblețea unui popor care deseori pe parcursul istoriei și-a revendicat drepturile la emancipare socială și politică”⁹.

Portretul a fost unul dintre primele genuri spre care s-a aplecat artistul. Subiectele lui erau selectate cu predilecție din viața satului și a peisajului rural din Mărginimea Sibiului, portretele de țărani în costume populare alăturându-se ca forță de convingere acelora făcute cu sensibilitate și emoție celor dragi, în special soției.

5 Octavian Smigelschi, „Autobiografie”, în *Calendar pentru popor al Asociațiunii*, Sibiu, 1934, pp. 162-167.

6 Valeriu Braniște, „Octavian Smigelschi, impresii și amintiri”, în *Drapelul*, Lugoj, 28 februarie-12 martie, nr. 26, 1904.

7 Virgil Vătășianu, *Octavian ...*, p. 29.

8 Re-editată începând din aprilie 2015 de „Asociația culturală pictor Octavian Smigelschi”.

9 Dr. Iulia Mesea, „Înnoire prin tradiție”, în *Alexandru Constantin Chituță, Pictorul Octavian Smigelschi, lumină vie în veșnicie*, Ed. ASTRA Museum, Universitatea Lucian Blaga, Sibiu, 2012, p. 22.

„Portretele de țărani ale lui Smigelschi, se caracterizează prin soliditatea construcției, prestanța ținutei, meiestruozitatea reprezentării și expresivitatea chipurilor”¹⁰. Ținuta plină de prestanță, sensibilitatea și expresivitatea fizionomiei sunt calități pe care le descoperim în autoportretele sale și în portretistica sa: *Portret de cantor*, *Țăran meditănd*, *Țărani din Ardeal* sau *Țărăncuța*.

Lucrarea *Strana* este „o mărturie a crezului artistic al pictorului, care realmente a găsit în lumea satului o sursă de inspirație. Tribuna Poporului amintește compoziția *Strana*, o lucrare reprezentativă pentru momentele esențiale din viața satului românesc, încărcată de simboluri identitare și creată cu scopul clar de a furniza un limbaj iconografic național, pornind de la premisa că țăranul este expresia autentică a relației intime dintre pământ și națiune, dar și păstrătorul *geniului ancestral*¹¹, fiind cel care și-a menținut neschimbate valorile, obiceiul și portul”¹².

O altă realizare de însemnătate este *Covorul cel mare de lână* de dimensiuni ample, țesut de un grup de femei din Maramureș, după un desen realizat de Octavian Smigelschi, datat 1900.

Covorul înfățișează un vultur uriaș cu aripile întinse, care îl simbolizează pe Iisus Hristos, așezat deasupra unei cetăți, ce semnifică Noul Ierusalim. Fondul covorului este: roșu, galben și albastru sugerează tricolorul românesc. Aceleași culori se întâlnesc și în chenarul cu motive geometrice de jur-împrejurul covorului.

Trebuie să amintim aici faptul că acest covor, obiect prețios al catedralei unite din Blaj, a fost trimis și admirat la Expoziția Jubiliară din București din anul 1906 organizată în vederea sărbătoririi a 40 de ani de domnie a lui Carol I, a 25 de ani de la proclamarea regatului dar și a 1800 de ani de la descălecarea lui Traian în Dacia. Fără îndoială că această Expoziție a constituit un punct de atracție pentru toți românii, un adevărat „colț de paradis”, fiind argumentul dezvoltării societății românești și promisiunea de unire a românilor. La ea au participat, în cadrul serbărilor populare, mii de români din Transilvania care au venit în capitala României cu cele mai vestite coruri.

Nu ar fi lipsit de interes să menționăm aici și de *Tripticul național* realizat în 1906 pentru un concurs național și a cărui reactualizare a fost legată de studierea altarelor medievale, care favoriza articularea secvențială a compoziției, cu un discurs înnobilit de o anume demnitate sacră. Smigelschi prezintă o parte din istoria glorioasă – Neagoe Basarab, în portretul votiv de la biserica episcopală din Curtea de Argeș și Cucerirea redutei Plevna, în 1877, iar pe de altă parte, central, „o contemporaneitate nesigură, sugerată de un grup de țărani modești, aflați la muncă ce se opresc din seceriș și privesc uimiți spre o lumină prefigurând un viitor mai bun. Este o apologie a țăranului, idealizat, căruia i se conferă o aură sacerdotală”¹³.

În această compoziție Smigelschi reprezintă atât trecutul cât și prezentul și viitorul neamului românesc așa cum denotă și inscripția: „În veșnica muncă roditoare, primenind mărirea străbunilor prin vechea evlavie și gloria nouă spre siguranța viitorului harnic”. El este încadrat de o bogată arhitectură pictată, imitând după cerdacul de lemn cu creștături bogate și împodobind cu medalioane, reprezentând într-unul pe Traian, în altul pe regele Carol I, iar între ele sunt așezate două frize, înfățișând trecerea Dunării de armata română în 1877.

Dintre lucrările create în spiritul aspirațiilor naționale ale românilor amintim aici și *Tripticul închinarea magilor și păstorilor*, descris la pictura bisericească. Prin aceste două lucrări, Smigelschi afirmă simbioza perfectă dintre spiritualitate și naționalitate sau sufletul românesc. *Tripticul național* poate fi „citit” ca o ctitorie



Fig. 2. *Țărăncuța*,
colecția Muzeului Național Brukenthal

10 Iulia Mesea, *Pictura românească, secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea*, Pinoteca Brukenthal, Sibiu, 2005, p. 14.

11 Leandru, Cronică, „Seri plăcute – o expoziție”, în *Tribuna Poporului*, an 7, nr. 188, 14/20 octombrie 1903, Arad, pp. 1-2.

12 Ioana Savu-Gruță, „Octavian Smigelschi – cătăreții de strană artă cu mesaj național”, în *Îndrumător Pastoral*, an. VII, nr. 7, Tulcea, 2015, p. 372.

13 Gheorghe Vida, „Aspecte simboliste în opera lui Octavian Smigelschi”, în Alexandru Constantin Chituță (coord.), *Octavian Smigelschi album ...*, p. 65.

a poporului român prin religie, prin continuitate și vitejie și prin muncă asiduă, iar *Tripticul închinarea magilor* românizează scena biblică a închinării magilor și păstorilor pruncului Iisus, prin aducerea acesteia în peisajul mioritic românesc, prin personajele istorice din cele trei provincii românești, arătând prin aceasta creștinătatea milenară în spațiul românesc și prin reprezentarea ciobanilor și a familiilor lor, ca buni români și buni creștini. Ambele Triptice sunt „ferestre” sau „porți” care doresc să îl facă pe privitor să intre într-o altă lume, într-un alt spațiu.

Este de noutate să menționăm aici o altă compoziție, un alt triptic pe care Octavian Smigelschi o dorea să îl realizeze. De această dată schița ne arată câteva subiecte cu un caracter mai fantastic sau mai legendar, un triptic al simbolismului smigelschian. Patru au fost temele majore ale operei sale simboliste: *Îngerul morții*, *Lelele*, *Primăvara* și *Cvartetul*, prima fiind relaționată biografiei sale, moartea fratelui său mic Cornel. Celelalte trei se pare că sunt dorite împreună, într-un triptic. Dacă pentru *Lele* și *Cvartet* avem numeroase schițe în creion, cărbune, acuarela, tempera, sau chiar colaje, toate dovedind efortul creator laborios al artistului, pentru subiectul *Primăverii* „nu ne-a rămas decât un singur desen în peniță, o fetișcană goală cu forme copilărești, cap mare și ochi mari, privind mirați, iar o gură sensuală șoptește dorința naturii, abia trezită din iarnă”¹⁴. În tripticul simbolist putem observa că în a treia parte artistul a realizat o scenă amplă. Suntem de părere că e un grup de copii ce așteaptă din nou tinerețea primăverii, amintindu-ne de copii și adolescenții lui Runge și de copii-satiri ai lui Rops.

În contextul în care filosofia naturii și a spiritului, anima și hypnos, reactualizarea empatiilor selective și a corespondențelor, a simbolisticii culorii și a parfumurilor, cultul sinelui, asociat cu recuperarea fabulosului mitic și a legendelor se contopeau în valul unui iremediabil pesimism cultural, Octavian Smigelschi s-a orientat stilistic spre un naturalism temperat, dar susținut de o solidă formație academică și un simbolism cu ascendență în romantismul german¹⁵.

Muzicalitate, ritm și viață, mișcare și culoare sunt elemente prin care este transmisă și simbolistica de sorginte populară românească a ielelor. Subiectul *Cvartetul* cunoaște numeroase variante și schițe, toate conținând incredibile armonii muzicale, fiecare accent compozițional părănd o notă pe un portativ, într-o rapsodie închinată naturii și vieții care cântă venirea primăverii.

Conștient de necesitatea de a se perfecționa, începând cu anul 1898, efectuează călătorii de studii la Viena, Dresda, München, Ravena, Florența, Roma și Veneția unde ia contact și cu muzeele care vor fi pentru el o adevărată școală. Tot în această perioadă va adânci mozaicul bizantin din Italia. Întors în țară, și semnând contractul pentru pictarea Catedralei Mitropolitane din Sibiu, va începe o călătorie de studiu și cercetare a bizantinismului românesc de la vechile biserici și mănăstiri, vizitând și locașurile de cult construite în aceea perioadă în țară: Cozia, Hurezi, Polovragi, Tismana, Curtea de Argeș, Târgoviște, București, Brăila, Galați, Neamț, Agapia, Văratec, Iași, Suceava, Voroneț, Humor sau Sucevița. Cunoașterea acestor lucrări îl va inspira să creeze o sinteză pentru decorațiile sale murale, pe care o aplică la o serie de biserici din Transilvania. Cea mai remarcabilă decorație realizată de Smigelschi în această privință, este cea din Catedrala Mitropolitană din Sibiu și apoi cea de la biserica din Ciacova, jud. Timiș.

În această călătorie de studiu își va face numeroase schițe și va realiza zeci de fotografii nu doar după picturile murale vechi românești cât și după epitafe ștefanienne, uși de biserică, veșminte din vremea lui Petru Rareș sau Brâncoveanu cât și după Tetraevangheliarele de la Neamț, Bistrița, Putna sau Dragomirna, scrise și miniaturate pe pergament, toate vădind influența școlii de miniatură din Muntenia sau din Moldova și a tradiției inaugurate de Gavril Uric. Multe dintre frontispiciile și inițialele ornate în sistemul arabescului, ce demonstrează o mare virtuozitate și un bun gust și simț al proporțiilor fiind folosite de Smigelschi la decorarea Evangheliei de la Blaj a mitropolitului Victor Mihaly de Apșa. Numeroase schițe vor fi făcute la Curtea de Argeș și Hurezi, sculptura ancadramentelor ușilor de la intrare, a ferestrelor, a decorației pereților, coloanelor cât, a pietrelor funerare sau a iconostaselor.

Acestui bagaj informațional, cultural-artistic îi va adăuga comoara de preț a oamenilor de la țară portul popular dimpreună cu bogăția de elemente decorative de pe cămăși sau cătrințe, operei bănățene sau covoa-re ardelenesti și bucoviene.

14 Virgil Vătășianu, *Pictorul Octavian ...*, p. 34.

15 Gheorghe Vida, „Aspecte simboliste în opera lui Octavian Smigelschi”, în Alexandru Constantin Chituță (coord.), *Octavian ...*, p. 62.

Panoramei artistice europene, Smigelschi îi va adăuga astfel dimensiunea națională românească. Este tot mai convins că poate fi găsită soluția viabilă între pictura monumentală bisericească și arhitectură, care trebuie să-i fie subordonată.

Încă din anii construcției Catedralei sibiene, Smigelschi dorea și era conștient că numai el putea să realizeze un nou stil național pentru pictura religioasă. În acest sens el scrie într-o epistolă adresată lui Valeriu Braniște următoarele: „Îm iau voie a te ruga să-mi fii într-ajutor într-o cauză, care nu este numai a mea personală, ci are totodată un caracter cultural-național, și de aceea ca unul ce stai în serviciul culturii, cred că cu atât mai bucuros îmi vei împlini rugarea. Cauza este următoarea: Desigur după cum desigur ești informat, la primăvară are să înceapă decorația monumentală în interiorul catedralei din Sibiu... Eu, după cum știi după expoziția mea ce am aranjat-o în urmă la Pesta, am avut o reușită atât de splendidă, încât dintr-una mi-am creat o reputațiune de artist, cum arareori se întâmplă. Cred că momentul cultural național ți nu trebuie să ți-l mai accentuez. Fiind arta de mine cultivată de un caracter desăvârșit național-românesc prin succesul meu nu mi-am făcut numai mie, ci și neamului cinste înaintea străinilor”¹⁶.

O notă particulară și cu caracter insolit o prilejuise Smigelschi, pe lângă stilul neobizantin și monumental introdus în Catedrala sibiană, și motivele de factură populară. Ele constituie o dovadă a preocupărilor și a interesului pe care l-a manifestat pictorul față de valorosul nostru tezaur artistic popular și întru domeniu ca cel religios, în care pilde de felul acesta au fost de prea puține ori admise la noi. De altfel în cuprinsul lucrărilor smigelschiene exemplele de factură populară au o evoluție aproape ciclică. În cartioanele realizate pentru catedrala din Blaj, aceste modele lipsesc, acolo utilizându-se forme geometrice și motive inspirate din repertoriul decorative bizantin. „Era, de altfel, firesc ca Smigelschi să-și pună întrebarea dacă costumele antic, amestecat cu atâtea elemente ale Renașterii, trebuia să rămână neapărat singurul admis în pictura noastră religioasă, sau dacă nu ar putea și el să zugrăvească figurile sfinte în costumele obișnuite la noi, cum făcuseră pe vremea lor meșterii Renașterii din diversele țări apusene”¹⁷.

Totuși, prin cartonul pentru un perete întreg al Catedralei din Blaj observăm unicitatea picturii Smigelschi prin viziunea sa de decorație interioară a spațiului eclezial. Dacă picturile ce trebuia să îmbrace pereții catedralei unite blăjene trimit la bisericile bizantine din spațiul latin, mobilierul de lemn: strane, amvon, uși trebuiau să respire aerul românesc. Astfel, prin acest carton cât și prin documentele privitoare la decorația Catedralei din Sibiu, am descoperit faptul că Octavian Smigelschi a fost mai mult decât un simplu pictor de biserică. El decora întreg interiorul, realizând o armonie între pictură, sculptură, pardosea și vitralii.

Prietenul său de o viață, Valeriu Braniște sesizează și argumentează noul stil, neobizantin, pe care Smigelschi îl introduce în arta românească prin pictarea Catedralei din Sibiu. „Sfinții lucrați de Smigelschi sunt figuri întregi, cu membre drepte și sănătoase – nu ființe stoarse și supte de o bolnăvicioasă înțelegere a plăcerii lui Dumnezeu – iar fețele lor sunt românești, așa cum e Românul mai mândru și frumos. Să insist numai asupra unui exemplu, al celui mai cardinal, adică asupra chipului lui Christos. Portretul lui autentic al lui Hristos nu cunoaște nici biserica noastră și nici istoria. Pretinsa - icoană nefăcută de mână omenească, din corespondența apocrifă a lui Hristos cu Regele edesan Abgar, din care s-a creat tipul lui Hristos cu fața blândă, barba scurtă împărțită în două și păr lung buclat iarăși împărțit în două, este o creațiune artistică ca și toate celelalte, fără de a fi recunoscut ca portret autentic”¹⁸ Pictori mari din Răsărit și Apus au căutat în toate timpurile să cristalizeze în icoana lui Hristos, pe lângă caracterul divin, idealul frumuseții omenești, încât putem pune ca normă, că icoana lui Hristos este idealul sfințeniei, demnității omenești.

Nimic mai greșit și totodată mai supărăcios pentru evlavia creștinească, decât direcția de a idealiza în Hristos tipul ovreesc. Las că nicăieri nu stă scris, că Mântuitorul ar fi fost Ovreu, e doar fiul lui Dumnezeu, care s-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioară și s-a făcut om, dar e direct o sfruntare a idealurilor noastre, izvorâte din creștinism, a prezenta tipul ovreesc ca culmea frumuseții, demnității și sfințeniei omenești. Au trecut vremurile întunericului, când se credea, că toate limbile pământului derivă din limba ovrească și că toate neamurile lumii se trag din Ovrei. Fiecare popor își are idealul său de frumusețe omenească

16 Gheorghe Iancu, Valeria Căliman, Valeriu Braniște. *Corespondență*, vol. III, Ed. Minerva, București, 1989, p. 33.

17 Virgil Vătășianu, *Octavian...*, p. 46.

18 Tipul acesta foarte frumos lucrat de pictorul bucovinean Bucevschi. Consistorul gr.-ort. din Cernăuți a reprodus acest chip prin tipar în 10.000 exemplare, încât se găsește acum aproape în fiecare casă frunțașă românească din Bucovina.

și idealurile diferitelor popoare diferă unul de altul. Idealul fiecărui popor își are izvorul în individualitatea națională, care este rezultata unei lungi dezvoltări, sub condiții identice și pe baza unei origini comune. Poporul român încă își are idealul său despre frumusețe și perfecția omenească, iar acest ideal nu poate fi identic cu al Rușilor, dar nici cu al Grecilor și al Nemților. Acest ideal este propriu al Românilor și acest ideal trebuie să fie chipul lui Hristos în bisericile românești. Tendința vădită a lui Smigelschi este a fixa acest ideal în cartoanele sale, și bine face!”¹⁹

În pictura din Catedrala sibiană, pictorul s-a străduit să folosească pentru prima oară o seamă de motive populare, inspirate parcă de pe frumoasele scoarțe ardelenne, ori bogatele opregi bănățene, motive care într-un fel uluitor au conservat în desenul și coloritul lor exemplele fericite ale vechilor și admirabilelor țesături bizantine. Prin acest fel, Smigelschi introduce și realizează pentru prima dată în iconografia noastră o românizare a acesteia. În toate aceste motive populare, pictorul știind că e depusă toată forța de muncă și de pricepere a femeii române și în ea se reoglindaște străduințele culturale care au agitat și agită spiritul straturilor de mai jos ale neamului nostru.

În același sens Gheorghe Oprescu scria pagini de o frumusețe neegalată în ceea ce privește arta țărănească la români: „Originea tendinței de a înfrumuseța lucrurile utile, de a nu se mulțumi numai cu ceea ce e absolut indispensabil pentru că ele să corespundă scopului practic pentru care au fost create, este felurită. În primul rând este cerința organică, darul înnăscut, care face ca ochiul să nu fie satisfăcut decât de anume



Fig. 3. Cupola, Catedrala Mitropolitană Sibiu

forme, de anume proporții, de anume combinații ornamentale, însușire pe care natura a acordat-o unor popoare și de care a lipsit pe altele. Această predispoziție organică, întărită printr-o lungă tradiție, este înviorată, ațâțată, de un sentiment puternic, în special de iubire. Cu gândul la cineva scump, mâna executată broderii minunate, creștături în lemn ori altfel ori altfel de obiecte, care vor fi admirate sau se vor schimba la hora din Duminica următoare. Dar și din dorința de a face plăcere printr-un obiect deosebit de frumos, unei rude mai în vârstă sau unei persoane respectabile, sentimentul religios, nevoia de a lăsa urmașilor o amintire, sărbătorile mari, praznicele și ceremoniile (în primul rând cele unice în viața omului ca: nunta, înmormântarea ori botezul unor ființe dragi), sau chiar numai mulțumirea de a fi deosebit de ceilalți, sunt și ele puternice stimulente în creațiunea artistică populară”²⁰.

Octavian Smigelschi a înțeles foarte bine importanța notei românești pe care nu o putea da la Catedrala din Sibiu decât decorația interior, lucru întâlnit și la biserica din Ciacova. Mai știa că natura și omul sunt factorii care împreună urzesc arta. Arta fiind o imitație a naturii. Arta imită în adevăr natura așa cum o

19 Valeriu Braniște, „Octavian Smigelschi, impresii și amintiri”, în *Drapelul*, Lugoj, 9/22 martie, nr. 30, 1904.

20 Gheorghe Oprescu, *Arta țărănească la români*, București, 1922, pp. 15-16.

vede și o simte artistul în lumina geniului său. Arta provine nemijlocit din intuiție și se adresează la intuiție, izvorul primitiv al oricărui sentiment artistic. O natură frumoasă mijlocește în chip firesc educația artistică a unui popor, creând, pe îndelete, fondul esthetic care, în condiții sociale priincioase, tinde să se manifeste și – ajutat de fantezie produce arta.

„Bunul simț și adâncă pricepere a lui Smigelschi ne indică și în privința aceasta direcția dezvoltării picturii bisericești la noi Români. Ornamentica lui, figurile și tipurile lui sunt românești, sunt isvorâte din sufletul treaz al Românului, al cărui gust s-a sintetizat deja în artele naționale. Românul sănătos la minte și inimă nu are pricepere pentru aberațiile ascezei orientale”²¹.

Și părintele profesor Dumitru Stăniloae în cartea sa „Reflexii despre spiritualitatea poporului român” afirma: „în toate creațiile artistice românești e o grație, o poezie, o armonie, o gândire delicată a omului în care se îmbracă expresiv pentru alții sau împodobește expresiv un lucru util pentru altul sau pentru comunitatea din care face parte, dând expresie celor mai delicate gânduri pe care le nutrește pentru cel pe care-l iubește sau pentru comunitatea la care ține și în fața căreia vrea să se remarce. În împodobirea lucrurilor ce și le dăruiesc persoanele, a locașurilor folosite în comun este exprimată o bogăție de sentimente și delicatețe umană promovatoare de comuniuni, un respect și o prețuire nemărginită a omului, un efort de înălțare a vieții omenești în acest duh de delicată și profundă comuniune”²².

În acest sens profesorul Dimitrie Comșa vorbea despre arta populară și bogăția sufletească a poporului rămân cât și despre pictura bisericească din ținuturile românești. El afirmă că decorarea Catedralei ar trebui să țină cont de acestea, el însuși implicându-se pentru acest lucru. „Trăind poporul român, odraslă din viță nobilă în mijlocul acestei naturi și față în față cu icoanele pline de farmec și măreție pitorească, este cu neputință să nu i se fi întipărit, cu vreme, în albia sufletului și să nu-l facă a simți frumusețile ce i se ofer cu atâta dărnicie. Cânturile populare, doinele și poveștile sunt mărturie, că poporul nostru stăpânit este de un puternic sentiment estetic, sâmburele oricărei arte. Portul său mândru, fără seamăn și broderiile și țesăturile și celelalte minunății, care storc admirația generală, vădesc un adânc sentiment pentru alegerea și combinarea armonioasă a culorilor. Acest sentiment a încolțit și s-a perfecționat, nu în atelierele, nici în cărți și tablouri meșteșugite ci, la școala harnică și darnică a naturii. În culorile roșu, galben și albastru, vedeau întrupată treimea armoniei culorilor (...) Numeroși pictori și alți artiști, Români și străini, unanim și cu însuflețire au declarat formele și motivele țărănești, cuprinse în album ca fiind bune de aplicat la împodobirea bisericilor noastre, mai bune și neasemănat mai frumoase decât cele bizantine și armenesti, uzitate la noi.

Mândră și nobilă și românească fiind, arta populară și îndeosebi ornamentația își va face intrarea triumfală probabil în marea catedrală de aici, a cărei podoabe imitate vor fi numeroase. Meritul imitației și propagării în cercuri largi, revine în mare parte, scrisului, care am ținut morțiș, în sensul indicat (...) Judecând după ce vedem în biserici și la multele expoziții artistice, îndrugiți am fi să vorbim de belșug în pictură la noi. Bogate în zugrăveli sunt cu deosebire bisericile vechi. Rotocoale suprapuse rânduri-rânduri, ornamentica șubredă și în parte foarte naivă, colorit zbierător, figuri adesea pocite și imitând caricaturile bizantine din epoca decadenței, iată pe scurt caracteristica vechii noastre picturi bisericești. Pictura din biserica Curtea de Argeș nu este nici ea la înălțimea artistică cu arhitectura. Ea fiind o lucrare artistică de valoare și în parte de mare valoare poate fi considerată pictura catedralei din Cernăuți²³ și a bisericii Sf. Trei Ierarhi din Iași²⁴ și a Mănăstirii Sinaia²⁵. Dacă și întrucât pictura încă neînceptută a catedralei sibiene se va avânta peste bisericile amintite, viitorul va decide”²⁶.

Totodată D. E. Cristea afirma și el importanța aplicării motivelor populare românești „creând astfel un stil românesc. Dându-mi-se o bună ocaziune în această roință, cu ocaziunea zidirii catedralei de la Sibiu, am stărui – în calitate de referent și conducător al lucrărilor de pictură – pentru aplicarea cât mai bogată a motivelor românești atât în pictura decorativă, cât și la ornamentarea veșmintelor, acolo unde aceasta se potrivește. Înainte cu câțiva ani, cât în pertractările avute cu numeroși pictori și sculptori – am sulevat ideea

21 Valeriu Braniște, „Octavian Smigelschi, impresii și amintiri”, în *Drapelul*, Lugoj, 9/22 martie, nr. 30, 1904.

22 Dumitru Stăniloae, *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*, Ed. Elio, București, p. 73.

23 Pictată în perioada 1893-1895 de pictorul vienez Carol Iobst.

24 Pictată în perioada 1882-1904 de pictorul francez André Lecomte de Noüy.

25 Pictată în perioada 1893-1903 de pictorul danez Aegé Exner.

26 Dimitrie Comșa, *Album artistic reprezentând 284 broderii și țesături după originale țărănești*, Sibiu, 1904, pp. 2-5.

aplicării motivelor originale românești în lucrările lor de concurs, am fost chiar ridiculizat și batjocorit de către mulți, dar convins de succesul ideii, pe care artiștii o aflau admirabilă, am rămas rece la toate observările zeflemitoare, emenate de la oameni pa care îi țineam absolut de incompetență, știind bine că nicio ideea nouă nu prinde dintr-una, și trebuie să-și facă pe încetul cursul său natural, până să cucerească terenul, ce i se părea la început atât de dușmănos. De când lumea a pățit mulți așa, dar cârtitorii au amuțit și ideea a triumfat, adeseori mult mai iute de cum a sperat cel ce a dat-o. Alții susțin că ornamentația românească nu se potrivește pentru biserici, fiindcă are culori prea vii, bătătoare la ochi. Aceștia, se vede, nu cunosc vestitele mozaicuri bizantine, și nu iau în considerare, că românul, respectiv româncă, deși iubește culorile vii, dar are și gustul de a le combina cu cea mai artistică pricepere într-o armonie, care trădează cel mai fin gust estetic și o eleganță plăcută, ca și compozițiile muzicale ale unui compozitor cu talent, care și din tonurile cele mai îndepărtate de o altă știe crea o armonie artistică.

De altcum multe forme din ornamentația românească se regăsește și la greci, și la alte popoare. Așa de exemplu vretele foarte obicinuite de pe unele covoare și velințe de 2-3 cm late, care în formă de scări se ridică până la o anumită înălțime, apoi iarăși se coboară în aceeași ordine, le-am aflat și în decorațiile bizantine.²⁷

Menționăm în acest sens cartonul cu Închinarea Magilor²⁸, care trebuia pictat în absida corului Catedralei Mitropolitane. Este vorba de un triptic încadrat de creștături de lemn, obișnuite în mediul rural românesc. Avem de-a face cu reprezentarea aducerii darurilor de către magi Pruncului Iisus, sinonimă cu adorarea Magilor din vestul Europei, însă Smigelschi reușește să creeze o schiță originală²⁹.

Din păcate cartonul înfățișând Închinarea Magilor se află astăzi într-o stare precară, încercăm să refacem scena Nașterii, până acum refăcându-se doar Maica Domnului cu Pruncul Hristos și doi dintre cei trei magi. Planșa este publicată însă în revista „Lucefărul” din 1909 nr. 1 (asemeni acestui model, cu unele deosebiri, Închinarea magilor, Smigelschi o va picta în tehnică fresco în biserica din Rădești.) Din aceasta se observă în mijloc Maica Domnului cu Pruncul în brațe, iar în spate Dreptul Iosif, un înger și animale în staul. Maica Domnului cuprinde Pruncul cu ambele mâini, iar Pruncul își întinde ambele mâini ca și cum ar binecuvânta, arătând prin aceasta latura de Mare Arhiereu al lui Iisus Hristos. Dar cu toată apropierea celor două chipuri, șederea Pruncului pare ca o plutire, iar Maica Domnului însăși pare ca un tron pentru Prunc. Aplecarea capului Sfintei Fecioare, a cărei aureolă străbate întunericul, subliniază această semnificație de tron pregătit, pe când Pruncul care, văzut pentru Sine, are trăsăturile unui tânăr care, își ține capul drept, cu un aer împă-rătesc, la care au venit să se închine și să-I aducă daruri cei trei magi.

În partea dreaptă a Mariei apar cei trei magi aducând daruri. Magii se aseamănă cu voievozii celor trei provincii românești, Smigelschi inspirându-se din anumite fresce ale mănăstirilor vizitate: Alexandru cel Bun de la Sucevița, Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș și Matei Corvin după o gravură de epocă. În spatele lor, pe o latură a tripticului, apar păstorii, îmbrăcați în costume specifice Mărginimii Sibiului, aducându-și darurile lor: un miel și un burduf de brânză. Pe cealaltă latură sunt înfățișați țărani cu femeile și copiii lor, toți îmbrăcați în portul sibian³⁰. E marele rol al pictorului, de a nu înfățișa „păstorii biblici cu cio-mege încârligate la capăt, cum de pildă sunt la Boticelli, Fra Angelico, Veronese, ci ei sunt ciobanii noștri din munți, cu măciuca înflorită, românească, înțeleștată între degete osoase, cu pletele lungi, retezate, cu trupurile subțiri, mlădioși, istoviți de trudă, cu cămășile albe, lungi până la genunchi, în spate cu țundre ardelenesti, cu zechi din Bucovina, cu zăbun ca în Basarabia, iar în păstorul ce stă în genunchi ținând în brațe un miel, vezi parcă pe cel ce n-a mai putut suferi rușinea veacului, ci în primăvara anului 1907 și-a răzbunat amar, strigând sfâșietor: Sânge Doamne! Sânge! Căci sângele îngroașă! (Octavian Goga)”³¹.

Deasupra Fecioarei apare un nor și o stea înconjurată de șase îngeri, în două perechi de câte trei îngenunchiați cântând, având pe costume broderii românești. Deasupra tripticului și pe cele patru brațe apar motive populare românești, creștături în lemn, încât dă impresia „unei porți din satele românești de altădată”³².

27 E. M. Cristea, *Iconografia...*, p. XIII.

28 Tuș pe hârtie, rupt, păstrat în proporție de 40%.

29 Alexandru Constatin Chituță, *Octavian Smigelschi, lumină vie în veșnicie*, Ed. ASTRA Museum, Sibiu, 2012, p. 138.

30 Alexandru Constatin Chituță, *Octavian Smigelschi ...*, pp. 138-139.

31 A. Maior, în *Patria*, Cluj, 18 ianuarie, 1920.

32 Pr. Prof. Mircea Păcurariu, *Catedrala Mitropolitană ...*, p. 67.

O adevărată „românizare” a Nașterii Domnului! Vorbind despre planșa Nașterii Domnului, cât și despre efervescența culturală din țară asupra cultivării artei naționale țărănești în diferite ramuri, Octavian Tăslăoanu în revista „Luceafărul” notează: „În acest număr publicăm ultima opera a dlui Octavian Smigelschi care de astă toamnă lucrează la Roma. Noua opera a mult apreciatului nostrum Pictor e o încorporare a concepției naționale care în timpul din urmă se accentuează tot mai puternic în mișcarea noastră artistică. Nota caracteristică a acestei mișcări e străduința de a crea o artă românească prin introducerea motivelor artei țărănești și prin întrebuițarea motivelor artei țărănești și prin întrebuițarea elementelor artei vechi în arta noastră modern, superioară. E o mișcare de premiere, de desăvârșire, care se găsește încă la fazele începutului. Vorbind de compoziția dlui Tiberiu Brediceanu, „La sezătoare”, am arătat importanța acestei noi concepții în muzică. Arhitecții din România lucrează din răspuțeri pentru crearea unui stil românesc în arhitectură. Artă decorative țărănească e cultivate cu sârguință și uneori cu simț de mai multe societăți din România și de la noi, străduindu-se a întemeia o artă decorative țărănească. Comisiunea monumentelor istorice din România în Buletinul său trimestrial contribuie la cunoașterea arhitecturii și picturii bisericesti din cele mai îndepărtate timpuri. Revistele mai cu seamă se ocupă neîncetat cu popularizarea și comentarea artei țărănești și cu creațiunile tinerilor artiști.

La noi Octavian Smigelschi îndrumă pictura bisericască pe noi cărări, până și dansurile naționale sunt cultivate de Societatea Chindia din București. De literatură și pictură nu mai pomenim, fiindcă caracterul lor național e bine cunoscut, ele sunt și mai înaintate.

În mișcarea aceasta vioaie și tot mai puternică vedem frământările sufletului românesc de a-și căuta forme noi pentru exprimarea frumosului, vedem începutul unei epoci de renaștere a artei noastre naționale, care va putea da roade strălucite numai în viitor. Ea va contribui și la închegarea socială a neamului nostru, care astăzi ni se înfățișează cu diferențieri prăpăstioase și păgubitoare intereselor naționale. Artă bisericască a dlui Smigelschi, prin concepția și prin întrebuițarea motivelor artei decorative țărănești, cadrează așa de bine cu întreaga mișcare mai nouă de a crea o artă națională. Unii socotesc aplicarea motivelor țărănești la o pictură bisericască ca o erezie. Noi am accentuat în diferite rânduri cum înțelegem întrebuițarea motivelor artei populare în artă superioară. Și credem că am avut dreptate când am zis că artă țărănească poate servi nu numai ca izvor de inspirație, numai ca element de premiere pentru artă superioară. Artiștii sunt chemați să desăvârșească artă populară, să creeze prin întrebuițarea și prelucrarea comorilor din artă populară, opera de artă superioară, veșnice, care să îmbogățească artă universală cu farmecele noutăți și originalități”³³.

Mulți dintre autori preocupați de pictura lui Smigelschi, ca de pildă Virgil Vătășianu, Mircea Păcurariu, Nicolae Sabău au subliniat faptul că introducerea acestor modele populare românești în pictura din Catedrală se datorează lui Miron Cristea. Considerăm că aplecarea lui Smigelschi spre aceste modele și ornamentații au survenit înainte de concursul lansat de Consistoriu eparhial care dorea o pictură bizantină românească cu tehnicile moderne ale timpului. De la începutul anului 1904, în oferta sa pentru Catedrală, Smigelschi scria:

„Deoarece sunt convins cum că catedrala în ce privește decorația artistică internă nu este destul să fie numai un monument de șablou al artei bizantine internaționale, ci fiindcă în mănăstirile noastre avem o artă bizantină românească, bizantină națională, care în arhitectura catedralei nu s-a accentuat în măsura aceia precum ar fi fost de dorit, este în interesul ridicării valorii artistice cu acest monument național în decorațiune să-l scoatem cu atât mai mult în relief. Ba sunt convins că prin năzuința spre originalitate să-i ridicăm valoarea artistică și mai mult, trebuie să mergem un pas și mai departe. Este știut că mai cu seamă în produsele textile ale poporului nostru avem o artă decorativă, despre a cărei frumusețe naivă fie cine a fost convins și până acum, pentru a cărei studiu și conservare însă numai în timpul cel mai recent sau făcut pași de inițiativă. Comoara aceasta a o lăsa nefructificată ar fi cel mai mare păcat; pentru ai da deci catedralei un caracter și mai original, un caracter nu numai național ci chiar local, se impune de la sine ca cu acest privilegiu a operei monumentale, aceste motive cu desăvârșire originale și de o inconstabilă valoare artistică, rezultatul unei muncii de vechi al unui popor cu eminente dispoziții artistice, să le punem în serviciul acestei mari și astfel să le înviem la o nouă viață. Pentru a mă fi supus unei astfel de grele munci de pionerat, sunt sigur de recunoștință generațiilor viitoare.

Cf. Virgil Vătășianu, *Pictorul Octavian ...*, pp. 56-67.

33 *Luceafărul*, Sibiu, nr. 1, 1909, p. 22.

„Motivele decorative ce le-am aplicat în schița pentru decorarea ornamentală a catedralei cu modificările de lipsă pricinuită prin tehnica de pictură și caracterul stilar mai sever al unei decorații monumentale sunt fără deosebire de origine românească așa precum se poate vedea din conspectul icoanelor decorative aici aclus sub 5.”³⁴

Mai mult decât atât, în dialogul său cu domnul Mocioni (Mocsonyi) acesta îi promite pictorului că îi scrie mitropolitului Mețianu subliniind două direcții care ar trebuie să fie importante în legătură cu pictarea Catedralei. Așadar, Smigelschi se adresează lui Valeriu Braniște:

Frate Valerie,

Grăbesc a-ți refera despre rezultatul vizitei mele la domnul Mocioni.

Primire afabilă, preste așteptare. I-am arătat fotografiile; au plăcut foarte.

După prealabile schimbări de idei mi-a promis că-i scrie mitropolitului, ca:

La darea în întreprindere a decorațiunii catedralei să se observe principiul național;

Lucrările înscrise la concurs să le supui unei cenzurări prin oameni competenți în materie. Observă însă că nu mă poate asigura de efect.

Cu toate acestea, eu deocamdată sunt mulțumit și cu atâta. Poate că - coala după ce vom vedea, cum se vor dezvolta lucrurile mai departe - se va afla vreun mijloc ca scrisoarea, respective, dorința ilustrității sale să aibă rezultatul dorit³⁵.

Pentru perfecționarea sa mai temeinică, Smigelschi efectuează în luna noiembrie a anului 1904 și o călătorie de studiu în Muntenia pentru a aduna material (schițe, fotografii, albume de artă). Însă nu putem să nu credem că Smigelschi nu avea un material bogat de ornamentație populară din Transilvania, mai ales zona Bistrița, Turda, Sebeș, Sibiu și Banat - zona Lugoj, menționate și în oferta sa.

Totodată trebuie amintit aici și importantul Album artistic reprezentând 284 broderii și țesături după originale țărănești, Sibiu, 1904 a profesorului Dimitrie Comșa. Un valoros album care adună unele din cele mai reprezentative motive populare românești.

Miron Cristea în cartea sa Iconografia și întocmirile din internul bisericii răsăritene, Sibiu, 1905 arăta acest lucru: „Pictarea unei părți a catedralei s-a încredințat pictorului român Smigelschi, până acum profesor de liceu. Acesta dovedea dintre toți concurenții a fi mai vărsat în cunoașterea stilului bizantin. Pictura lui pe cartoane cuprindea multe note caracteristice originale, cari te îndemneau a presupune, că va satisface așteptărilor, deși nu avu încă ocaziune sa-și dovede talentul prin pictarea vr-unei biserici mai mari. În planul de concurs acceptase și el puține motive naționale. Tonul general însă, era, ca și originalele, în colori prea întunecate. Prevala verdea și un albastru închis, exprimând un gust armenesc. Armenia a avut peste tot multă influință asupra dezvoltării picturii bizantine. După ce i s-a încredințat lui S. pictarea cupolei și a iconostasului - făcând studii temeinice și intensive - s-a familiarizat tot mai bine cu ornamentica românească, aplicând în mod mulțumitor ca început formele ei și în măsura întinsă atât la ornate cât și în pictura decorativă, acomodându-se unui gust mai românesc și cu privire la colori, și ținend firește în general cont de tonul serios, ce trebuie să domineze în o pictură bisericească. - Această direcție - croită de noi în Sibiu, - merită a fi imitată pretudindenea la Români, căci - dacă ornamentica arabă, persică, a devenit la noi canonică - cine ne poate împedea de a canonisa unele forma și modele naționale, care nu numai sunt neîntrecute, frumoase, ci mai pe sus de tote sunt ale noastre?”³⁶

Menționarea că modele decorative din cartoanele prezentate la Sibiu ar fi de influență armenească ni se pare un pic deplasată, mai ales că aici Smigelschi se folosește ca inspirație din mozaicurile de la Ravenna sau San Marco din Veneția. Nerecunoașterea surselor picturale, a fost și unul dintre motivele de conflict dintre Smigelschi și Cristea. În mai multe rânduri Smigelschi scrie:

... Preacuvioșiei sale (Miron Cristea n.n.) altcum nu îs destul de modern, prea mă țin de rigiditatea stilului bizantin. Intr-o mai lungă convorbire m-am nizuț a-mi justifica credeul meu artistic față de domnia sa, însă fără nici un rezultat. Domnia sa ar voi să-i fac niște lucruri plăcute, dulci (vrea să zică dulcege, fără nici un caracter) un postulat cu desăvârșire beartistic, la care unul nu-mi dau capul³⁷.

34 Arhiva Mitropoliei Ardealului, Dosar 1904, V. (800-809).

35 Valeriu Braniște, *Correspondență ...*, pp. 33-48.

36 Dr. Elie Miron Cristea, *Întocmirile ...*, pp. 45-46.

37 Valeriu Braniște, *Correspondența ...*, pp. 33-48.

sau:

„Acum vin și eu cu o idee. În epistola ta (a lui Valeriu Braniște n.n.) îmi amintești de dizertația lui Cristea. Doi numeri din *Telegraf* i-am cetit mai înainte, iar restul apărut până acuma l-am căpătat chiar astăzi și cetind „studiul” trebuie să constatez că și ca product literar un galimatias mai haotic de mult n-am cetit. Iar în fond o grămadă de lap-suri, o lipsă de pătrundere în materie, un spirit de observație așa de superficial, o grămadă de material nerumegat, încât fără voie îți vine să te apuci de țesălat o șiră.

Ce crezi n-ar fi la loc să-l luăm ntel la scărmanat? Prea se încrede cuvioșia sa în subțirele domniei sale cunoștințe artistice și n-ar strica să-i reducem importanța sa la valoarea adevărată.

La așa ceva se înțelege iar numai tu ești chemat. Ai chiar și oarecare titlu să te amesteci în treaba cuvioșiei sale, pentru că punctul cardinal din studiul tău și totodată și punctul de vedere că o renaștere a artei bisericești la noi numai șa de rezonabilă, dacă ne vom întoarce la izvoarele originale ale artei creștine. Conferențiarul nostru despre epoca asta (IV-X) nici pomană (referire) nu face.

Afară de asta, mai este destul de precaut și în alte privințe. Cred altcum că ideea mea și altcum te preocupă, fără a te face atent la ea, iară mie mi-ai face un mare serviciu dacă i-ai discredita mult-puțina vază, ce o are ca cunoscător de artă în cercurile din Sibiu.

Eu din parte-mi încă-ți voi pune la dispoziție observările mele de natură artistică, ce le voi nota cetind conferința încă odată, eventual și alte izvoare, din care te poți informa privitor la arta bizantină mai veche”³⁸.

Sau mai apoi în data de 31 martie 1904:

„Iubite prietene,

Lunea trecută am fost la Sibiu și azi m-am întărit în convingere că pe Cristea trebuie să-l executăm cu orice preț.

Wellmann, în urma machinațiunilor lui Cristea a picat din juriu împreună cu arhitectul catedralei, că fiind prieteni cu mine sunt preocupați.

Joia trecută în convenirea socială orinară a domnilor consistorialiști la Stadtpark (Popovici), după cum mi s-a spus a avut loc o controversă vehementă. Lemenyi³⁹ și tinerii m-au apărat, iar Cristea m-a tras jos pînă la pămînt, de n-a mai rămas nimic bun în icoanele mele. Toate lucrările mele sînt rele, ornamentica de pe planurile pentru catedrala din Blaj, pe cari altcum cuvioșia sa în studiul domniei sale le-a aflat „copiate” de pe monumente din Ravenna, Venezia, Sicilia ca - acum le declară pe toate de „armenești”, nici un motiv nu este bizantin adevărat, iară figurile de pe cartoane asemenea sînt armenesti, chiar și fața lui Cristos (într-adevăr influențat de Crist din agia Sophia) și așa mai departe.

Lemenyi accentuînd punctul de vedere național - Cosma mi-ar fi tras la îndoială chiar și calitatea mea de român, la ceea ce au replicat că aș fi român, cel puțin ca domnia sa, etc., etc.

După toate acestea, eu aflu neapărat de lipsă ca pe Cristea, într-un articol obiectiv, dar cît se poate de pipărat, să-l facem imposibil și aceasta să o facem încă înainte de sinod respective înainte de ce s-ar hotărî în chestia catedralei.

Juriul s-a constitui din patru persoane din București (doi pictori, un arhitect și șeful Secției de belearte din Ministerul Cultelor) și din pictorul [indescifrabil] din Viena. Nu-i cunosc, dar am încrederea că vor fi în stare a mă aprecia după merit⁴⁰. După terminarea lucrărilor la Catedrală, Smigelschi a rămas preocupat de problema artei românești. Motivele decorative și alături de ele problema costumului popular, cu care îmbrăcase pentru prima oară pe Sf. Filoftea din cartonul catedralei din Sibiu, continuau să-l intereseze”⁴¹.

Văzând pictura Catedralei Mitropolitane din Sibiu și având discuții cu Octavian Smigelschi la Roma, Alexandru Tzigara – Samurcaș afirma într-un material dedicat pictorului că: „Specializându-se în zugrăvirea de biserici, Smigelschi a căutat să renoveze atât din punct de vedere decorativ cât și tehnica tradițională. Astfel, în Catedrala Mitropolitană din Sibiu, marea inovație introdusă de el constă în întrebuițarea motivelor românești împrumutate de la țesătorie”⁴² și apoi continuată în spațiul bănățean prin pictarea iconostasului bisericii greco-catolice din Timișoara - Fabrică și a bisericii ortodoxe din Ciacova, jud. Timiș. Biserica

38 *Ibidem*.

39 Liviu Lemenyi, om politic, avocat, în Sibiu.

40 Valeriu Braniște, *Correspondența ...*, pp. 33-48.

41 Virgil Vătășianu, *Octavian ...*, p. 46.

42 Alexandru Tzigara-Samurcaș, „Artiști dispăruți: O. Smighelski”, în *Convorbiri literare*, aug., 1914, p. 559.

românească din Ciacova cu hramul Adormirea Maicii Domnului, a fost construită în anul 1900 după planul arhitectului Leopold Löffler și pictată în anul 1907 de Octavian Smigelschi. Inscripția referitoare la această inițiativă, se află sub cafas deasupra ușii de intrare în navă: „Ziditu-sa această sfântă biserică întru Adormirea Preacuratei Născătoare de Dumnezeu la anul mântuirii 1900 prin arhitectul Leopold Löffler și s-a zugrăvit la anul 1907 prin pictorul Octavian Șmighelschi fiind episcop al Diecezei Caransebeșului Preasfinția sa domnul Nicolae Popea iar protoprezbiter și paroh Ioan Runcul”.

Pictorul Smigelschi va pleca de la elemente din pictura și planul iconografic sibian dar va aduce și unele completări. Calota absidei altarului din Ciacova este decorată cu elemente geometrice specifice artei noastre populare. În bolta semicilindrică din fața altarului sunt pictați Evangheliștii Matei și Ioan. Pe arcurile dublou ca și pe toate segmentele de legătură sunt zugrăvite elemente decorative geometrice bogate, cu un colorit viu, ce ne amintesc de opregile bănățene. În pandantivii calotei centrale apar – ca un element nou – profeții Isaia, Ezechiel, Daniil și Ieremia. În calota propriu – zisă după modelul de la Sibiu, sunt reprezentate: Începătoriile, Îngerii, Arhanghelii cu Maica Domnului, Stăpâniile, Puterile, Domniile cu Sf. Ioan Botezătorul. În centru Pantocratorul înconjurat de îngeri. În pronaos în semicalotă Maria Orantă cu evangheliștii Marcu și Luca. Pe peretele dinspre ieșire al pronaosului, în cor, este reprezentată o amplă scenă a Răstignirii Domnului. Pe parapetul balconului, în cadre circulare, sunt pictați în ulei pe pânză: Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigorie Dialogul, Sf. Ioan Hrisostom, doi îngeri muzicanți, Proroocul David, Sf. Ioan Damaschin, Sf. Andrei Criteanul și Sf. Cosma. Trebuie să menționăm că această pictură cât mai ales pictura din Catedrala sibiană a stat ca model pentru mulți pictori de mai târziu, mulți dintre ei activând în Banat. Menționăm aici pe: Catul Bogdan ce a pictat cupola bisericii din Iosefin – Timișoara, Anastase Demian – prin pictarea Catedralei Mitropolitane din Timișoara și, cel care a mers aproape până la identificare cu Octavian Smigelschi, pictorul Virgil Simonescu care a pictat Catedrala greco-catolică din Lugoj și Catedrala ortodoxă din Vârșeș. Totodată, Catedrala sibiană a fost folosită ca model arhitectural la multe dintre bisericile din Banat: Timișoara – Fabric, Timișoara – Iosefin sau biserica ortodoxă din Vinga, jud. Arad.

Pictura lui Octavian Smigelschi, o realizare viguroasă și expresivă, a reprezentat un veritabil reper pentru decorurile religioase de mai târziu cât și pentru compozițiile picturale, stimulând în continuare cu tradiția autentică, evoluția unei arte monumentale moderne, între ai cărei exponenți de seamă se vor număra Costin Petrescu, Anastase Demian, Cecilia Cuțescu Stork, Virgil Simionescu sau Olga Greceanu.

În perioada imediat următoare a încheierilor decorației Catedralei Mitropolitane din Sibiu, pictorul va relua materialul iconografic al iconostasului la bisericile bistrițene din Șanț (1905) (fig. 5-6), Romuli (1906), Măgura Ilvei (1908), Lunca Ilvei (1908) (fig. 7) după ce înainte pictase primul său iconostas în anul 1898 la Ilva Mare (fig. 8).

Din punct de vedere al limbajului formal, lucrarea de la Timișoara și mai ales din Ciacova se înscrie în orizontul specific creațiilor pictorului. În compoziții jocul de linii și de mase, conturează acel „echilibru liniștit, static, corespunzător subiectelor hieratice” pe care le identifica V. Vătășianu la cartoanele destinate decorului bisericii unite din Blaj⁴³

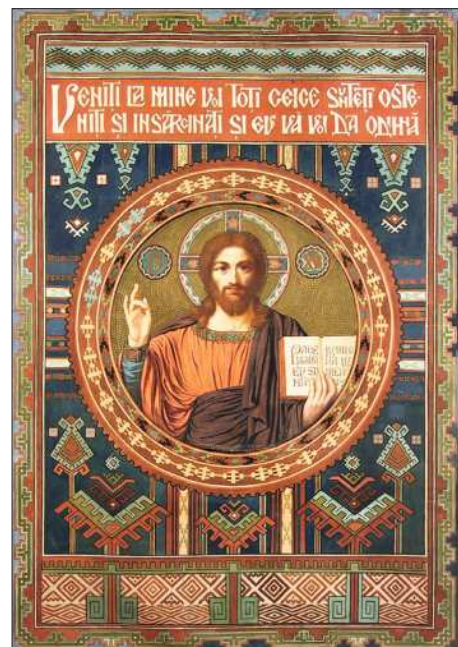


Fig. 4. Iisus Hristos, Colecția Muzeului Național Brukenthal

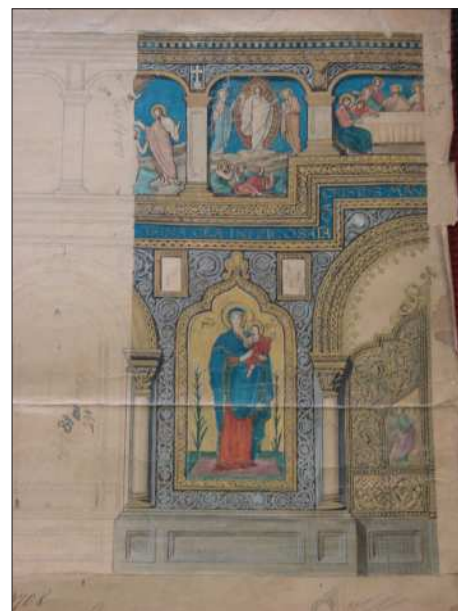


Fig. 5. Proiect de iconostas, colecția Muzeului de Arta Cluj

43 V. Vătășianu, *Octavian ...*, p. 44.



Fig. 6. Biserica din Șanț. a) Proiectul amvonului; b) Iconostasul.



Fig. 7. Detaliu Iconostas, Lunca Ilvei



Fig. 8. Icoana, iconostas Ilva Mare

și primează asupra culorii care are rol mai ales decorativ. În detaliile de vestimentație ale personajelor se recunosc influențe ale „stilului 1900”. Atmosfera stilistică eclectică pe care o degajă ansamblul pictat, ca și ineditul structurii arhitectonice a iconostasului contribuie la conturarea unei atmosfere diferite de cea obișnuită în bisericile din Banat, cel puțin la cele pictate la începutul secolului XX.

Octavian Smigelschi, a readus în universul atât de viu de idei și forme moderne, acel sentiment al religiozității și aceea vigoare a spiritului pe care arta bizantină le-a exprimat.

Înscriindu-se între puținele comenzi de mai mare amploare pe care Octavian Smighelschi le-a realizat pentru biserici ortodoxe, lucrarea poate fi înscrisă între creațiile de referință ale pictorului transilvănean și între lucrările cu o frumoasă pictură bisericască națională.

**To a national-church painting or Integration of identity-national motives
in the decoration of compositions monumental church promoted by Octavian Smigelschi**

(Abstract)

At the end of the nineteenth century and the early twenty century, in the European States, the issue of nationalism has increasingly been put in question. This current quickly arrived in our country as well. If at the end of the 19th century in the Romanian Principalities, Nicolae Grigorescu and Ion Andreescu break the official academic art template, inaugurating a new current whose main feature is the direct link to reality, love for simple human life, the same renewal marks it in Transylvania and Banat the art of Octavian Smigelschi (1866-1912). Elaborating a program for the renewal of Romanian religious art, Octavian Smigelschi emphasizes the need to create a style marked by the fingerprint of a vigorous national identities, first put in fact in 1904 by painting the dome, the pendant and iconostasis of the Metropolitan Cathedral in Sibiu, and then through the iconostasis of churches in Bistrița Năsăud County.

Grigore Romalo și Primul Război Mondial. Anul 1917

Petre DIN

Cuvinte cheie: Grigore Romalo, Primul Război Mondial, 1917, idealului național, dramele războiului.

Keywords: Grigore Romalo, The First World War, 1917, national ideal, The war drama.

Educat în spiritul realizării interesului național de unire a Transilvaniei cu România, Grigore Romalo a participat la Primul Război Mondial în prima linie a frontului. Sentimentul identității naționale îi conferă entuziasm și speranțe în justetea cauzei naționale și în triumful valorilor binelui și frumosului la nivelul sensibilității colective românești.

După exuberanța primelor săptămâni de război apar și decepțiile generate de dificultățile frontului și a sentimentului de insecuritate instalat treptat în conștiința sa. Însemnările din *Carnetele de război* surprind insuficienta pregătire pentru război a soldaților și a ofițerilor români, slaba înzestrare tehnică a armatei și înfrângerea și retragerea armatei române în Moldova.

Realizând o introspecție asupra cauzelor care au determinat înfrângerea armatei române la sfârșitul anului 1916, Grigore Romalo se focalizează pe deficitul de repere morale și pe lipsa de pregătire pentru războiul total. Semnificative în acest sens sunt relatările din 13 februarie 1917, unde își exprimă dezamăgirea față de comportamentul armatei române din anul 1916. „Acest interval de timp a trecut repede, dar a fost ca un caleidoscop de impresii. Ceea ce mă miră încă și azi, după tot ce am văzut și am auzit, este că nu am avut de înregistrat niciun singur gest al cuiva, oricine. O rasă ciudată de sclavi abrutizați. Armata n-a vrut să lupte! Fără material, cu șefi imbecili, egoiști, perfizi și incapabili ofițeri ... ca în timp de pace, cu chiul și soldați lași, care nu voiau să lupte pentru o cauză pe care nu o cunosc și pe care nu o pot înțelege”¹.

Retrase treptat pe aliniamentul Râmnicu Sărat-Viziru, între Carpați și Dunăre care fusese amenajat cu tranșee, adăposturi betonate și rețele de sârmă ghimpată², armata română a fost reorganizată și echipată cu armament comparabil cu al adversarului. Aceste inițiative au avut efectul scontat asupra moralului soldaților, consolidând devotamentul în favoarea cauzei naționale. „Suntem reorganizați, odihniți, bine încălțați, bine îmbrăcați și toate impresiile negre trebuie să dispară”³.

Fidel idealului național, Grigore Romalo este și un narator de anvergură deosebită. Însemnările din *Carnete de război* sunt impresii inedite care ne ajută în demersul de a recupera lecția de patriotism și de spirit de sacrificiu întâlnite la generația tranșeelor din Primul Război Mondial. Spirit activ, dotat cu o gândire favorabilă Antantei, este contrariat de confirmarea informațiilor privind dezertarea colonelului Alexandru Sturdza. Șocul său psihic este determinat și mai mult de faptul că era cetățean român. „Un Ghica, un Cantacuzino nu m-ar fi șocat decât pe jumătate”⁴.

1 Grigore Romalo, *Carnete de război 1916-1917*, prefață de Dan Romalo, traducere din lb. franceză de Lia Decei, Editura Corint Books, București, 2017, p. 106.

2 Ioan Scurtu, *Monarhia în România 1866-1947*, Editura Danubius, București, 1991, p. 63.

3 Grigore Romalo, *op.cit.*, p. 106.

4 *Ibidem*, p. 111.

Perioada de refacere a fost impregnată cu misiuni de recunoaștere și luarea de prizonieri din dispozitivul inamicului, acțiuni care au evidențiat în continuare deficiențe în derularea acestor operațiuni: mitralierele fuseseră amplasate în mod defectuos, nu trăgeau asupra inamicului, iar artileria a tras destul de bine, cu excepția unui obuz sau două care au căzut în plin, în mijlocul soldaților români⁵. Concentrat mai mult pe realitățile românești, Grigore Romalo este conectat în egală măsură și asupra operațiunilor militare de pe celelalte fronturi. El salută cucerirea a 15 km într-o singură zi de către englezi din teritoriul ocupat de germani, înaintarea trupelor franceze cu 36 de Km spre Soissons și Arras și abdicarea țarului Nicolae al II-lea și investirea marelui duce Mihail în ipostaza de țar al Imperiului Rus⁶.

Un aspect interesant în gândirea sa îl reprezintă viziunea asupra Revoluției Ruse. În percepția sa evenimentul este expresia unui popor conștient, care, într-un război de anvergură mondială nu s-a temut de consecințele unui conflict civil, sau de represiune în caz de eșec. Armata, în ipostaza de susținătoare a noului regim, a optat în favoarea continuării războiului și pentru consolidarea elementului etnic rus în noile condiții politice. Chiar și în acest context, Grigore Romalo menționează că este dificil de prognozat influența acestei reforme a guvernului asupra dezvoltării sistemului de gândire rusesc. Sfârșitul fericit al Revoluției Ruse este în fond o dovadă a vitalității acestui popor dornic de a-și ameliora condiția sa socială și politică. Însemnările din 10 martie 1917 sunt un argument elocvent în favoarea fascinației pe care a exercitat-o Revoluția Rusă la nivelul mentalității sale. „Niciodată, cred eu, un om oricât de genial ar fi, nu va avea asupra rasei slave puterea de fascinație, până la atrofierea gândirii individuale, până la moartea oricărui spirit de analiză. Va fi întotdeauna, cred eu, emanația intelectuală a unei întregi nații rafinate și care, prin acest fapt, se va îndrepta întotdeauna spre mai bine”⁷.

Stările de spirit tensionate reprezintă spațiul fertil pentru colportarea unor zvonuri. Jean-Noël Kapferer acreditează ideea că procesul de zvonire este produs în momentul în care anumite persoane se încred într-o informație și o percep destul de importantă pentru a o colporta în anturajul lor. Așadar, zvonul desemnează apariția și răspândirea în cadrul societății a unor informații, fie neconfirmate public de către autoritățile oficiale, fie infirmate de acestea⁸. Pe acest fundal, Grigore Romalo este informat la 12 martie 1917 asupra zvonurilor conform cărora țarul Nicolae al II-lea a semnat pacea separată cu Puterile Centrale. Clauzele tratatului consfințea faptul că Polonia, Galiția și Moldova erau integrate Rusiei, Valahia și Serbia erau atribuite Austriei, iar Dobrogea era cedată Bulgariei. Însemnările sale denotă revolta energetică împotriva acestui act infam de trădare care legifera captivitatea ignobilă a unor popoare prin decizia unei caste a cărei unică forță vitală era egoismul său. La 6 martie 1917, pe stil vechi, pacea care trebuia să se finalizeze a fost dejucată prin intervenția a trei englezi, nenominalizați de Grigore Romalo, dar speră că istoria va oferi mai multe detalii în acest sens⁹.

Confruntat cu asemenea zvonuri perspectiva sa asupra angajării României în război traversează o perioadă optimistă. „Sunt aproape dispus să cred în eroismul românesc! Și în fața trădării se va șterge toată lipsa de experiență, toată lipsa de pregătire, toată incapacitatea, toată ticăloșia într-un cuvânt, care au înflorit sub soarele războiului. Am fost vânduți! Argument puternic! Din păcate”¹⁰.

Un aspect mai puțin conturat în relațiile sale îl reprezintă viața cotidiană de pe front. Prima perioadă a anului 1917 a fost utilizată pentru refacerea, echiparea armatei române cu armament modern și exerciții de folosire a tehnicii de luptă. Sunt situații când meniurile ofițerilor erau îmbelșugate, fiind alcătuite din mămăligă cu unt proaspăt, altele din pâine albă și chiar caviar. Seara serveau ceai și jucau bridge în parc. Însemnările din 19 martie 1917 ne informează că autoritățile superioare le-au acordat soldaților o zi de odihnă în care unii militari s-au plimbat prin zonele limitrofe, iar alții au făcut plajă, profitând de razele soarelui. Noaptea în jurul focului este cel mai agreabil moment de deconectare de la dificultățile inerente ale frontului¹¹. De fapt, universul de preocupări al oricărui militar este focalizat pe instinctul de conservare, de su-

5 *Ibidem*, p. 117

6 *Ibidem*, pp. 117-118.

7 *Ibidem*, p. 119.

8 Jean-Noël Kapferer, *Zvonurile. Cel mai vechi mijloc de informare din lume*, prefață de Septimiu Chelcea, traducere Marina Vazaca, Editura Humanitas, București, 1993, p. 39.

9 Grigore Romalo, *op.cit.*, p. 120.

10 *Ibidem*, p. 121.

11 *Ibidem*, p. 116-125.

prăvățuire în condițiile dificile ale frontului. În viziunea lui Ioan Bolovan, acestea se rezumau la presiunea psihică, efortul fizic și lipsa alimentelor¹². Sugestive în acest sens sunt însemnările lui Grigore Romalo din 16 martie 1917, care reliefează nota dominantă a oricărui soldat, instinctul de conservare. „Să bei, să mănânci, să dormi, să faci salturi de căpriță pentru un obuz pe care îl auzi venind sau un glonț care vizitează locurile tale preferate - sunt preocupările aproape reflexe”¹³.

Interesante reflecții realizează Grigore Romalo și în domeniul Weltachungului german. În *Analiza spectrală a Europei*, Hermann Keyserling a elaborat un portet al celor mai importante popoare europene. Referindu-se la determinarea misiunii germane în Europa, el sublinia că importanța mondială a Germaniei nu rezidă în destoinicia ei, în forța ei de muncă, în organizarea ei, în instituțiile, în bunăstarea ei materială, ci în domeniul spiritualității. În acest domeniu, Germania se poziționează înaintea altor popoare din Europa, așa cum Franța era în materie de cultură, iar Anglia în materie de tact politic¹⁴.

Germanii în accepția lui Grigore Romalo, sunt o masă brută, de sclavi, cărora li s-a atrofiat de-a lungul celor trei ani de război sentimentul individualismului în defavoarea colectivismului. Acesta este reperul identității similare dintre români și germani manifestat prin obediență față de regimul politic. Prin comparație, Grigore Romalo afirmă că rușii în regimul țarist erau mai puțin sclavi față de sistemul politic. Nici sărbătorirea Paștelui din 26 martie 1917 nu aduce noutăți în mentalul germanilor. Celebrarea acestei sărbători coincide cu adversitatea SUA, care a declarat război Germaniei. Obediența față de guvernanți este aspectul care asigură comparația între ethosul german și cel românesc¹⁵.

În mod cu totul inspirat, Eric Hobsbawn, referindu-se la societatea antebelică prin comparație cu cea de după 1914 promova ideea că hecatombele care s-au produs în spațiul barbariei, din afara progresului, erau percepute ca fiind regrese ale omului civilizat în sălbăticie. După 1914, metodele barbare au reprezentat o parte integrantă a lumii civilizate pe fundalul progreselor continue ale tehnologiei științifice¹⁶.

În acest context Grigore Romalo discută despre sacrificiul stupid pe altarul unei patrii care le-a solicitat sacrificiul vieții, al onoarei și al sentimentul identității naționale. Acesta este bilanțul celor trei ani de război în care soldatul german a sărbătorit cele trei zile de Paști în tranșee. Adept al liberalismului în gândire condamnă în termeni vehemenți obediența de caracter în defavoarea individualismului organic. „Cei de la noi se declară spirite libere, revoltate, sunt cei care caută mai mult recompensele, fără a vedea că un stăpân dă bijuterii și lovituri cu aceeași mână. Oh, mici bipezi meschini care vreți să faceți lucruri mari fără a ieși din micimea voastră obișnuită”¹⁷.

Informații inedite ne oferă Grigore Romalo și despre celebrarea Sărbătorii Învierii Domnului Iisus Hristos, din data de 1 aprilie 1917. Pentru acest eveniment a fost construită o biserică din lemn de mesteacăn. În jurul ei au fost prezenți delegații de soldați și ofițeri din fiecare regiment, prezent fiind și prințul Carol. La oficierea serviciului religios au mai participat și generalul Văitoianu, care s-a remarcat, îndeosebi, în timpul bătăliei de la Mărăști, devenind ulterior prim-ministru în 1919 și tatăl autorului, Eduard Romalo, medicul Curții Regale.

Celebrarea sărbătorii Paștelui ni-l prezintă pe Grigore Romalo în ipostaza personajului dezamăgit de evoluția României, care și-a conturat devenirea istorică după imaginea Occidentului. Serviciul religios îi generează o stare de oboseală, iar rugăciunile sunt percepute ca fiind lipsite de credință și rugăciuni de cerșetori. În final sărută cartea sfântă și crucea, însoțită de urarea tradițională

- Hristos a înviat!
- Adevărat a înviat!¹⁸.

Cea mai mare parte a vieții de soldat se desfășoară în tranșee, devenită simbol al imposibilității de a te impune pe câmpul de luptă și al echilibrului de forțe dintre adversari. În concepția istoricilor Antonella As-

12 Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturi de gen*, prefață de Liviu Maior, Cluj-Napoca, 2015, p. 119.

13 Grigore Romalo, *op.cit.*, p. 123.

14 Hermann Keyserling, *Analiza spectrală a Europei*, trad. de Victor Duma, Editura Institutul European, Iași, 1993, pp. 118-119.

15 Grigore Romalo, *op.cit.*, p. 126.

16 Eric Hobsbawn, *Era imperiului 1875-1914*, traducere din lb. engleză de Florin Sicoie, Editura Cartier, București, 2002, p. 421.

17 Grigore Romalo, *op.cit.*, pp. 126-127.

18 *Ibidem*, pp. 130-133.

torri și Patrizia Salvadori, tranșea este componenta asediului perfecționat pe multe câmpuri de operațiuni de război în secolul al XIX-lea. Prin natura împrejurărilor tranșea devine elementul principal al războiului de poziție¹⁹. Adăpostul soldaților români era o veritabilă mlaștină, cu multă umiditate, încât după o oră hârtiile devin lipicioase. Ploaia și purcii completează panorama tranșeelor românilor din Primul Război Mondial. Deparazitarea se realizează la Mânăstirea Mușunoaiele unde soldații fac baie și primesc uniforme militare curate. În aceste condiții Grigore Romalo subliniază că războiul a devenit banal, în viața militară intervenind uneori plictisul și altelei abrutizarea inerentă războiului²⁰.

Războiul nu este doar o perioadă a confruntărilor și a sacrificiilor umane, ci și a retrăirilor în plan artistic a oamenilor. Mizeria vieții de pe front și sentimentul de insecuritate au fost substituite printr-o seară de folclor național. În lumina unei lumânări, în fața nemților din prima linie, un cântăreț și un flautist au interpretat doine și melodii de pe Olt. Poetul Al. George, născut în Bucovina, răspunde tot printr-o melodie interpretată la flaut care provoacă un mare entuziasm. Cu franchețe Grigore Romalo menționează că în 3 mai 1917, la interpretarea melodiei Doina Oltului de către românii din tranșee i se răspunde cu o ploaie de gloanțe din partea nemților²¹.

Acest spațiu livresc ne prezintă ideea că Primul Război Mondial nu a consemnat numai imagini ale morții, bombardamente și bulversări ireconciliabile. Încercând o deconectare de la exigențele războiului soldații români au încercat să rememoreze atmosfera vieții de acasă prin interpretarea unor melodii din folclorul național. Așa cum menționează Grigore Romalo după numeroase zile de ploaie și vreme rece, militarii români și-au depășit deznădejdea generată de sentimentul iminent al morții prin intonarea unor melodii din folclorul românesc. Imediat starea de spirit a soldaților s-a ameliorat amintindu-și de familiile și de prietenii rămași acasă.

Călătoria sa la Iași și întoarcerea pe front îl conectează la o panoramă deprimantă a sensibilității colective. Este revoltat de mentalitatea mizerabilă din spatele frontului care este un mediu imoral și defavorabil însănătoșirii viitoare a societății românești. „*Cloaca este tot acolo! Nimic nu s-a schimbat, trebuie să crezi că totul este bine în cea mai mică dintre Români!*”²². Aceeași mentalitate este receptată la comandamentele superioare ale armatei. Sesizează dispute, agitație și intrigi febrile ale unor personalități cu funcții înalte de conducere. „*Nefericiții noștri soldați, în multe cazuri, nu au făcut dovada unor calități războinice deosebite, este adevărat, dimpotrivă, generalii noștri, ce teribili soldați! (Vai, nimic mai mult!)*”²³.

Confruntat cu dificultățile frontului Grigore Romalo revine în data de 7 iunie 1917 la primele impresii despre război. În fața realităților militare imaginația se detașează treptat de viața de burghez de până la începutul ostilităților militare. Poezia războiului nu există decât în timp de pace într-un fotoliu cu o carte care te determină să visezi la acte de eroism și la sacrificiul vieții. În timp de război, mizeria vieții îți incumbă necesitatea de a supraviețui și de a-ți atinge obiectivul pentru care ai fost mobilizat pe front²⁴. Cu luciditatea specifică caracterelor puternice Grigore Romalo rememorează deosebirea dintre primele zile de campanie în Transilvania în urmă cu an și lipsa de entuziasm și imoralitate din prezent. „*Asta nu ține de rațiune, ci de intuiție, de instincte, care îți spune că nu se schimbă un popor și educația acestuia de o jumătate de secol în haosul unei înfrângeri în șase luni*”²⁵.

După patru luni de existență în tranșee, la 11 iulie 1917, ora 4 dimineața începe atacul îndelung așteptat de camarazii lui Grigore Romalo. Rachetele de semnalizare luminează câmpul de luptă, artileria, grenadele produc un zgomot infernal. Eroul nostru menționează că noaptea nu are nimic pământesc și îi sugerează o adevărată noapte a lui Dante. Sunt tăiate rețelele de sârmă ghimpată, iar strigătele și gemetele răniților diminuează din elanul armatei române²⁶. La finalul a două săptămâni de ofensivă, impregnante cu soare,

19 Antonella Astorri, Patrizia Salvadori, *Istoria ilustrată a Primului Război Mondial*, traducere de Ilieș Câmpeanu, Editura Enciclopedia RAO, București, 2005, p. 63.

20 Grigore Romalo, *op.cit.*, pp. 135-137.

21 *Ibidem*, pp. 138-139.

22 *Ibidem*, p. 139.

23 *Ibidem*, p. 140.

24 *Ibidem*, p. 141.

25 *Ibidem*, p. 142.

26 *Ibidem*, pp. 148-150.

ploi, furtună și vânt, trupa compusă și din Grigore Romalo a fost înlocuită din prima linie a frontului cu regimentul de vânători Regele Ferdinand, servind ca unitate de rezervă a armatei. Din data de 15 februarie și până în 25 iulie 1917 trupa sa a luptat în prima linie a frontului, pierzând astfel din intensitatea și farmecul vieții umane. „*Abia aștept momentul în care voi fi într-un sat, în care nu voi mai auzi ordine, nu voi mai da și nu voi mai veghea la executarea lor. Voi privi cum se coace grâul (în aceste locuri este încă verde), voi urmări zbuguiala pușorilor de găină, ochii mei se vor opri asupra unei tinere țișănci trecând. Pe scurt, va fi pacea separată. Mai ales, voi merge în permisie*”²⁷.

În momentul predării sectorului pe care îl conducea Grigore Romalo este informat despre dezastrul generat de dezertările din armata rusă. La Mărășești-Tecuci, lipsa de combativitate a soldaților ruși a determinat slăbirea frontului. Informațiile prefigurează aspectul unui dezastru, fapt care îi provoacă o uriașă consternare. Trupele de soldați ruși sub influența anarhiei socialiștilor a lăsat armata română fără aliați în multe sectoare ale frontului²⁸.

Referindu-se la Revoluția franceză din 1789 Jean Starobinski considera că aceasta din momentul când nu mai poate fi considerată drept o emanație certă a voinței generale se caracterizează prin confuzii și dispute personale. În scurt timp devine o voință sumbră care în loc să militeze pentru unitate, întreține dezbinarea²⁹. Inserția ideilor pacifiste a transformat trupele ruse din aliate în trupe răzvrătite care au decis să refuze continuarea războiului. Ideologia revoluționară, socialist-comunistă a avut audiență la nivelul trupelor ruse care odată contaminate au creat o presiune suplimentară asupra armatei române.

Un aspect interesant al însemnărilor sale se referă și la demersurile privind precizarea viitorului. Pe fundalul insecurității generale, Grigore Romalo decide să apeleze la serviciile lui Petrescu Cezar. Dezvoltat fizic, sigur de știința sa ocultă acesta îi prezice sănătate și depășirea dificultăților frontului. „*Drum cu bucurie. Veste de care vă îndoiiți Stați puțin și iar plecați cu bucurie*”³⁰. Unui alt camarad, Dumitriu, Petrescu Cezar i-a prezis sănătate înaintea bătăliei de la Mărășești. „*Însărcinare înainte cu bucurie. Plutonul are drum bun. Dumneavoastră nu faceți drum cu plutonul*”³¹. Instinctul rațional al existenței sale îl determină să constate că aceste preziceri pot fi percepute la adevărata dimensiune numai după derularea evenimentelor. Același episod se repetă și în însemnarea sa din 12 august 1917 când Petrescu Cezar îi prezice: „*Drum deschis pe diseară*”³².

Trauma războiului, cu anxietățile și disperările sale îl determină să-și reconsidere opiniile privind trecutul și prezentul său. Retic, reflectează asupra sensului vieții și încearcă să-și ofere răspunsuri la întrebările privind sentimentul de insecuritate al vieții de pe front. „*Și sfârșesc prin a mă întreba ce mă face să țin atât de mult la această viață pe care multă vreme am disprețuit-o și care nu avea nimic fermecător pentru mine*”³³.

Luciditatea este cea care conferă însemnărilor sale din *Carnete de război* o veritabilă autenticitate. Grigore Romalo este conștient că spiritul de aventură care insera o notă pasională opțiunilor sale politice a dispărut definitiv. Dorește un viitor în care personajul de acțiune nu mai există. Detestă acele forțe stupide care îi diminuează libertatea de acțiune și această pierdere de timp îl exasperează. „*Colonelul Hucher are dreptate, acest timp care zboară, această forță care a pus în lanțuri voința noastră, a tuturor, iată ce nu pot să iert*”³⁴.

Dincolo de latura sa distructivă războiul este și un timp al rememorărilor, așa cum reiese din însemnările sale din 15 august 1917. Comparația evenimentelor din prezent cu cele de la începutul războiului îi generează trăiri contradictorii. Mobilizarea, entuziasmul plecării pe front, cucerirea Brașovului sunt imagini care aparțin trecutului căci prezentul este sumbru și lipsit de perspectivă. Principiile destul de solide ale debutului războiului au fost obturate treptat de desfășurarea nefastă a războiului, iar entuziasmul s-a disipat urmând o intensă dezamăgire. „*Câtă sârmă ghimpată pe drumul parcurs și câte zdrențe au rămas agățate acolo. De câte ori am blestemat – în cursul acestui an – ceea ce adoram pe atunci, lucruri în care credeam orbește. Cât de indiferent sunt la ideile care, atunci mi se păreau vitale. Într-adevăr, ce departe e totul*”³⁵.

27 *Ibidem*, p. 158.

28 *Ibidem*, p. 161.

29 Jean Starobinski, *1789 Emblemele rațiunii*, traducere de Ion Pop, Editura Meridiane, București, 1990, p. 51.

30 Grigore Romalo, *op.cit.*, p. 162.

31 *Ibidem*.

32 *Ibidem*, p. 165.

33 *Ibidem*.

34 *Ibidem*, p. 166.

35 *Ibidem*.

Însemnările sale privind dezamăgirile generate de război nu sunt specifice doar spațiului românesc. O situație asemănătoare este prezentată și de istoricul Jacques Bainville, în volumul său *Istoria Franței*. Revoluția din Rusia care a condus la prăbușirea țarului Nicolae al II-lea a avut repercursiuni și în societatea franceză. Aceasta a condus la apariția unor stări de spirit recalcitrante în armată și în politica internă, care din 1914 păreau să fi dispărut. Perioada uniunii sacre, a zelului rezistenței față de invazia germană nu se mai regăsesc. În Parlament, rivalitățile personale au reînceput. Ministerele instabile s-au succedat, iar guvernul își diminuează autoritatea. Situația invocă asumarea de către guvernul condus de Clemenceau a tradiției iacobine a salvării publice. „Clemenceau și oamenii generației sale erau hrăniți cu istoria Revoluției franceze. Dăinuia, în cele ce se petreceau un fel de amintire foarte îndulcită a Teroarei”³⁶.

Angoasele și suferințele psihice ale lui Grigore Romalo sunt generate și de haosul ce transpare din amestecul de soldați, de ofițeri, de telefoane repetate, de ordinele comandanților care nu pot fi executate din cauza inadvertenței lor la realitățile frontului. În concepția sa ordinul de atac trebuia respectat deoarece Moldova era singurul teritoriul neocupat de inamic. Dar tirul artileriei destinat să creeze pierderi inamicului lansează proiectile asupra poziției armatei române și determină o panică justificată. Confruntat cu deficiențele de sincronizare între artilerie și infanterie Grigore Romalo consideră că această modalitate de a comanda este inexplicabilă și decepționantă³⁷.

În concepția sa războiul înseamnă angoasă și suferință și aceste traume pot conduce la alienarea soldaților și chiar la fenomene de înnebunire. Războiul este considerat o calamitate inumană care trebuie suportată ca un mare flagel medieval. Condiția tragică a războiului îți poate induce ideea că ești fratele adversarului întrucât și el împărtășește aceleași dificultăți monstruoase. Percepând războiul din perspectiva filosofiei supraviețuirii este dificil de acceptat că voința umană a declanșat acest flagel și-l alimentează permanent. În acest context, ura față de inamic aproape că dispăre instinctiv³⁸. Însemnările lui Grigore Romalo, în pofida brutalității războiului, sunt dominate de o abordare rațională, iar implicarea sa în conflict reiterează acest fapt. „Nu, cu siguranță, este în afara voinței umane faptul că acest flagel ne distruge pe toți, este inuman”³⁹.

Implicat afectiv în război, nutrinde sentimente patriotice, manifestă ulterior un dezgust profund față de evoluția conflictului și de comportamentul conducătorilor militari. În ciuda entuziasmului față de cauza națională Grigore Romalo percepe războiul ca o manifestare a cruzimii umane. Evocarea sa din 19 august 1917 ilustrează aceeași stare de spirit caracteristică războiului: ordine, contraordine și minciuni pentru a întreține moralul soldaților pe front⁴⁰.

Participarea sa la Războiul pentru întregirea națională are un deznodământ fericit pentru el deoarece este numit în data de 30 august la Marele Stat-Major, în ipostaza de aghiotant al generalului Văitoianu. Frustrările, dezamăgirile și entuziasmul său care denotă din lectura însemnărilor sale zilnice nu depășesc perioada lui de confruntări militare în prima linie a frontului. Așa cum mărturisește fiul său, Dan Romalo, odată cu nominalizarea sa ca aghiotant al generalului Văitoianu, Grigore Romalo a renunțat să-și mai noteze impresiile cotidiene generate de traumele războiului⁴¹.

Un mod asemănător de prezentare a informațiilor despre Primul Război Mondial întâlnim și la Eric Hobsbawm în volumul *Era Imperiului*. Conform acestuia „Primul Război Mondial nu s-a dovedit a reprezenta „Ultimele zile ale omenirii”, după cum l-a numit Karl Krauss în semi-drama lui acuzatoare, dar nimeni care și-a trăit maturitatea atât înainte, cât și după perioada 1914-1918, oriunde în Europa și tot mai mult în mari porțiuni ale lumii neeuropene, nu poate să nu remarce că vremurile se schimbaseră în mod dramatic. Schimbarea cea mai evidentă și mai imediată a fost aceea că istoria lumii părea acum să înainteze printr-o serie de mișcări seismice și cataclisme umane”⁴².

La finalul acestui studiu, se impune formularea următoarelor concluzii:

Crescut și educat în spiritul realizării idealului național de unire a Transilvaniei cu România Grigore Romalo participă la Primul Război Mondial în prima linie a frontului. Anul 1916 se încheie prin înfrângerea

36 Jacques Bainville, *Istoria Franței*, în românește de Petru Manoliu, vol. II, Editura Națională Ciornei, București, p. 281.

37 Grigore Romalo, *op.cit.*, pp. 170-178.

38 *Ididem*, pp. 178-179.

39 *Ibidem*, p. 179.

40 *Ibidem*, p. 180.

41 Dan Romalo, *Notă asupra ediției*, în Grigore Romalo, *op.cit.*, p. 19-20.

42 Eric Hobsbawm, *Era Imperiului 1875-1914*, traducere din lb. engleză de Florin Sicoe, Editura Cartier, București, 2002, p. 420.

armatei române, ocuparea Bucureștiului și retragerea armatei, a administrației, a unei părți a populației și a familiei regale în Moldova. Retrasă treptat pe aliniamentul Râmnicu Sărat – Viziru între Carpați și Dunăre, armata română a fost reorganizată și echipată cu armament comparabil cu al adversarului.

Etapa de reorganizare a fost impregnată cu misiuni de recunoaștere și luarea de prizonieri din dispozitivul inamicului, acțiuni care au evidențiat existența în continuare a unor deficiențe în funcționarea armatei. Interesante sunt și însemnările lui Grigore Romalo privind viața cotidiană din război. Uneori mesele erau îmbelșugate, iar seara jucau bridge în mijlocul naturii. Autoritățile superioare au acordat soldaților zile de odihnă în care aceștia făceau plajă, profitând de razele generoase ale soarelui, iar seara se adunau în jurul focului și rememorau momentele frumoase ale vieții de acasă.

După patru luni de conviețuire în tranșee, la 11 iulie 1917, trupele române declanșează atacul împotriva adversarului. Dramele războiului cu anxietățile și disperările sale îi accentuează sentimentul constant al insecurității. Implicarea sa în Primul Război Mondial are pentru el un deznodământ fericit pentru că este numit la Marele Stat-Major, în ipostaza de aghiotant al generalului Văitoianu și din acel moment a renunțat să-și mai noteze impresiile provocate de realitățile frontului.

Grigore Romalo and the First World War. The year of 1917

(Abstract)

Grown and educated in the spirit of achieving the union national ideal of Transylvania to Romania, Grigore Romalo takes part into the first line of the First World War. The year of 1916 ends through the Romanian army defeat, holding Bucharest and the withdrawing of the army, administration, a part of the population and the royal family in Moldavia. Gradually withdrawn on the line Ramnicu Sarat- Viziru, between the Carpathians and the Danube, the Romanian army was reorganized and equipped with a battle technique similar to the rival one.

The stage of the reorganization was imbued with missions of recognition and holding hostages in the enemy appliance, actions that highlighted the existence of several deficiencies in the army functioning. Grigore Romalo's reviews are interesting as well, they focused on the daily life during the war. The military officers meals were sometimes too abundant and in the evening they were playing bridge in the middle of the nature. The upper authorities offered the soldiers resting days when they could sunbathing, taking advantage of the generous sun rays and in the evening they were gathering around the fire and recalling the beautiful moments of the home life.

After four months of living together in trenches, the attack against the opponent started at 11 July, 1917. The war drama with its angsts and despairs highlighted the feeling of insecure. The involvement in the national completion War had a happy ending for him because he was named on the 20th of August 1917, at the Great Major State as an adjutant of the general Văitoianu and quitted to note the impressions created by the war front realities.

Participarea românilor din fostul județ Timiș-Torontal la Primul Război Mondial (1914-1918)

Alexandru BUCUR
Vasile MĂRCULEȚ

Cuvinte cheie: Timiș-Torontal, români, ofițeri, subofițeri, soldați, agricultori, funcționari, meseriași, intelectuali.

Keywords: Timiș-Torontal, Romanians, officers, NCOs (noncommissioned officers), soldiers, farmers, officials, craftsmen, intellectuals.

Izbucnirea Primului Război Mondial, în anul 1914, a implicat participarea unui mare număr de locuitori români din Transilvania, în cadrul armatei austro-ungare. Până în 1918, la sfârșitul conflagrației mondiale, un număr mare de români transilvăneni au luptat pe diferitele fronturi în cadrul armatei austro-ungare, plătind un însemnat tribut de sânge. Alături de aceștia, la efortul de război al dublei monarhii au contribuit masiv și celelalte comunități locale.

Românii transilvăneni în Primul Război Mondial

Numărul românilor transilvăneni participați la prima conflagrație mondială, în cadrul armatei austro-ungare, rămâne necunoscut cu exactitate. Diferitele cercetări, mai vechi sau mai recente, au condus la rezultate diferite.

Conform statisticii realizate de Teodor V. Păcățian, numărul acestora ar fi fost de 489.544 de persoane¹. Dintre aceștia, 41.739 au căzut pe câmpul de luptă, 11.275 au murit în detenție, în pribegie, în spital sau acasă din cauza rănilor sau a bolilor contactate în timpul războiului, 29.839 au fost dați dispăruți, 343.387 s-au întors din război complet sănătoși, 25.406 au revenit acasă invalizi, iar 37.898 s-au întors răniți și bolnavi, dar ulterior s-au însănătoșit. Populația a dat contribuții benevole pentru armată, cifrate la suma aproximativă de 11.884.169 lei. Pagubele înregistrate în urma acțiunilor militare au fost mult mai mari și s-au ridicat la suma aproximativă de 285.598.471 lei².

Într-un studiu realizat cu peste trei decenii în urmă, Liviu Maior susținea că au fost mobilizați 483.373 de români din Transilvania, cifră care reprezenta 52% din totalul soldaților transilvăneni și 5,3% din totalul soldaților austro-ungari³. Potrivit aceluiași autor, dintre românii mobilizați, 449.796 soldați și ofițeri, adică 92,4% au fost trimiși la partea activă, fiind repartizați unităților din prima linie, și doar 34.578, respectiv 7,6% au fost distribuiți la partea sedentară pentru servicii auxiliare sau mobilizați pe loc⁴. Dintre militarii români repartizați la partea activă 52.954 au căzut pe diferitele câmpuri de luptă, iar alți 25.402 au rămas invalizi⁵.

1 T. V. Păcățian, „Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Crișana, Sătmar și Maramurăș aduse în războiul mondial din anii 1914-1918” (citată în continuare, Păcățian 1923a), în *Transilvania*, LIV, 1923, 1-2, p. 50; *Ibidem* (citată în continuare, Păcățian 1923b), Sibiu, 1923, p. 21.

2 Păcățian 1923a, p. 49; Păcățian 1923b, p. 20.

3 L. Maior, *Soldați români din armata austro-ungară*, vol. *Civilizație medievală și modernă românească*, îngrijit de N. Edroiu, A. Răduțiu, P. Teodor, Cluj-Napoca, 1985, p. 357.

4 *Ibidem*, pp. 357-358.

5 *Ibidem*, p. 358.

Alexandru BUCUR, Sibiu, doctor în istorie, e-mail: albucur61@gmail.com.

Vasile MĂRCULEȚ, Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș, doctor în istorie, e-mail: vasilemarculet@gmail.com.

Potrivit calculelor de dată mai recentă, realizate de Ioan I. Șerban, care valorifică informațiile transmise de Octavian C. Tăslăuanu, numărul românilor, din Transilvania, Banat și Bucovina, încorporați în armata austro-ungară s-ar fi ridicat la peste 651.000 soldați, subofițeri și ofițeri⁶. În rândul acestora s-au înregistrat, în cei patru ani de război, 82.588 de morți și dispăruți și 63.304 de răniți, invalizi și bolnavi⁷.

Identificarea românilor transilvăneni participanți la Primul Război Mondial, din toate localitățile provinciei, a fost realizată în urma solicitărilor adresate de ASTRA autorităților locale. Inițiativa a aparținut ziaristului Teodor V. Păcățian, care a conceput modelul tabelului și a făcut demersuri repetate și insistente pentru completarea lui⁸. În pofida acestor eforturi, ca urmare a dezinteresului manifestat de unii reprezentanți ai autorităților locale față de această inițiativă, rezultatele au rămas incomplete⁹.

Prezentarea documentelor

Studiul nostru își propune să prezinte aportul locuitorilor de naționalitate română din fostul județ Timiș-Torontal. Demersul inițiat de noi se bazează pe un set de documente inedite, care apare cu titlul XXII. *Județul Timiș-Torontal*, care este în realitate un centralizator al localităților rurale ale fostului județ Timiș-Torontal (tabel nominal al localităților rurale) și un *Tablou* (tabel) *nominal* cu participanții din fosta „comună urbană” Timișoara. Acestea sunt incluse în pachetul intitulat *Listele participanților la Primul Război Mondial*, aflat la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Sibiu, în Fondul *Astra*, pachet nr. 13, act nr. 13 și pachet nr. 14, act nr. 14¹⁰. Într-un alt set de documente, intitulat *Adrese de înaintare, corespondență privind listele cu participanții români la războiul din 1914-1918*, am descoperit și adresa de înaintare, către ASTRA, a *Tablourilor nominale* cu participanții din plasa Sânnicolaul-Mare, datată „*Timișoara, 26 aprilie 1923*”¹¹.

Documentele studiate de noi, pe care le reproducem în facsimil (primul și al treilea, în totalitate, al doilea parțial), conțin: primul, 5 file, numerotate de la 1 la 5 (Fig. 2); al doilea, 52 file, numerotate de la 394 la 445 (Fig. 3), al treilea, o filă, numerotată 15 (Fig. 1). La primul document, fila 1r cuprinde doar denumirea actului, iar fila 5v conține un centralizator („*Totalizare*”), care înregistrează rezultatele totale¹². Celelalte file, de la 1v la 5r, cuprind localitățile recensate. Cel de-al doilea document conține date despre participanții din orașul Timișoara care, spre deosebire de celelalte, existente în pachetele altor județe, a fost realizat pe circumscripții (5 la număr)¹³. Setul a fost realizat în urma demersurilor ASTREI, pe lângă autoritățile locale. Inițiativa, în acest sens, a aparținut istoricului și ziaristului Teodor V. Păcățian, care a depus eforturi substanțiale pentru a ordona, corecta, calcula, centraliza și publica rezultatele demersului său¹⁴.

Documentul centralizator, un tabel nominal al localităților rurale, cuprinde 10 rubrici principale. Patru dintre acestea sunt împărțite în alte 11 rubrici secundare. Dintre rubricile secundare, două sunt compuse din câte alte trei subrubrici. În total, *actul* cuprinde 21 de rubrici (principale, secundare și subrubrici)¹⁵.

1. Prima rubrică principală, *Numărul curent*, înregistrează în ordine crescătoare un număr de 241 de poziții. Acestea corespund celor 241 de localități recensate.

2. A doua rubrică principală este intitulată *Comunele din județ*. Ea cuprinde cele 241 de localități înregistrate, în ordine aproape alfabetică.

6 I. I. Șerban, „Românii în armata austro-ungară în anii Primului Război Mondial”, în *Annales Universitatis Apulensis*, Series Historica, 2-3, 1998-1999, p. 207.

7 *Ibidem*, p. 208.

8 Păcățian 1923a, pp. 32-50; Păcățian 1923b, pp. 3-21.

9 Păcățian 1923a, p. 49; Păcățian 1923b, p. 20.

10 Arhivele Naționale, Serviciul Județean Sibiu, Fondul *Astra*, Pachet nr.: 1, act nr. 1a: *Adrese de înaintare, corespondență privind listele cu participanții români la războiul din 1914-1918* (citată, în continuare, SJASB, FA, 1a); 13, act nr. 13 și 14, act nr. 14: XX. *Județul Timiș-Torontal* (citată, în continuare, SJASB, FA: 13, 14). 13, conține 564 file; 14, conține 445 file.

11 *Ibidem*, 1a, *Adrese de înaintare, corespondență privind listele cu participanții români la războiul din 1914-1918*, pachet nr. 1, act nr. 1a, f. 15 (conține 16 file).

12 *Ibidem*, 13, f. 1r-3v.

13 *Ibidem*, 14, f. 394r-445r.

14 Păcățian 1923a, pass.; Păcățian 1923b, pass.

15 SJANSB, FA, 13, f. 1v-5v.

3. Cea de-a treia rubrică principală, *Poporațiunea română a comunei*, înregistrează numărul total de locuitori români ai fiecărei localități¹⁶. Precizăm faptul că cifra reprezintă numărul locuitorilor români domiciliați în localitate la momentul completării tabelului de către autoritățile locale, nu la izbucnirea războiului.

4. Rubrica a patra principală, intitulată *Numărul celor decorați în cursul războiului*, înregistrează numărul decorațiilor din fiecare localitate. Nu sunt precizate nici numele celor decorați, nici numele sau clasele decorațiilor primite, nici numărul decorațiilor primite de fiecare.

5. A cincea rubrică principală, *S-au făcut contribuiri benevole pentru armată*, înregistrează doar valoarea totală, aproximativă, în lei, a contribuțiilor și donațiilor locuitorilor, pentru susținerea efortului de război. Actul nu precizează însă în ce au constat aceste contribuții benevole.

6. Cea de-a șasea rubrică principală, *Pagubele de război ale comunei în total*, înregistrează valoarea totală, aproximativă, în lei, a pagubelor produse de război fiecărei localități recensate. În cadrul documentului nu sunt precizate nici contextul concret în care s-au produs aceste pagube, nici în ce au constat ele.

7. A șaptea rubrică principală, intitulată *Au luat parte la mișcările impuse de război*, precizează pentru fiecare localitate numărul locuitorilor români concentrați în timpul războiului. Rubrica cuprinde alte două rubrici secundare, anume *Chemați fiind*, în care sunt înregistrați numeric toți cei concentrați în perioada conflagrației, în funcție de statutul avut în timpul războiului, și *Au fost refugiați*, care cuprinde numărul persoanelor care, în timpul războiului, din motive legate de acesta, și-au părăsit locuințele plecând în refugiu.

Prima rubrică secundară cuprinde trei subrubrici, anume:

- a. *La partea activă, ca soldați pe front*, care îi include numeric pe toți cei care au participat la război în calitate de combatanți;
- b. *La partea sedentară, pentru servicii auxiliare sau mobilizați pe loc*, înregistrează numărul celor mobilizați ca necombatanți;
- c. *Pentru a fi arestați sau internați*, cuprinde numărul persoanelor indezirabile regimului dualist, care în timpul războiului au fost încarcerate sau deportate.

8. Cea de-a opta rubrică principală, intitulată *Soarta îndurată în timpul războiului*, precizează numeric situația celor mobilizați, la sfârșitul conflagrației. Rubrica cuprinde alte patru rubrici secundare.

- a. Prima rubrică secundară, *Morți pe câmpul de luptă*, înregistrează numărul celor căzuți pe front din fiecare localitate.
- b. A doua rubrică secundară *Morți în temniță, în pribegie, în spital, în urma boalelor sau rănilor*, precizează numărul concentraților, care și-au pierdut viața în timpul războiului, în afara luptelor, dar din motive determinate de acesta.
- c. A treia rubrică secundară, *S-au reîntors acasă*, cuprinde numărul celor concentrați, care au supraviețuit războiului.
- d. A patra rubrică secundară, intitulată *Sunt dispăruți*, înregistrează numărul celor care au dispărut pe front.

Cea de-a treia rubrică secundară cuprinde alte trei subrubrici:

- a. *Ca invalizi*, în care sunt înregistrați numeric toți cei care au suferit în urma războiului, dar au rămas cu grade diferite de invaliditate;
- b. *Răniți, bolnavi, însă în prezent sănătoși*, îi cuprinde, de asemenea numeric, pe cei care au revenit din război cu diferite traume, precum răni sau boli, dar care până la data recensării se însănătoșiseră complet.

9. A noua rubrică principală, intitulată *În urma decedaților și dispăruților au rămas*, înregistrează statutul social al urmașilor celor morți sau dispăruți în timpul războiului. Rubrica cuprinde două rubrici secundare, anume *Văduve și Orfani*, în care este înregistrat numărul văduvelor și orfanilor rămași în urma celor morți sau dispăruți pe câmpul de luptă sau din cauze legate de război.

10. Cea de-a zecea rubrică principală, *După clasele sociale au luat parte la mișcările impuse de război*, cuprinde alte trei rubrici secundare, *Intelectuali, Comercianți și meseriași și Plugari*. În cadrul celor trei rubrici secundare este înregistrat numărul celor concentrați din fiecare categorie socială¹⁷.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, f. 1v-5v.

Documentul referitor la orașul Timișoara, studiat de noi, conține 52 file, numerotate de la 394 la 445¹⁸. *Tabloul nominal* (Tabelul nominal) cuprinde 10 rubrici principale. Trei dintre acestea sunt împărțite în alte opt rubrici secundare. Două dintre rubricile secundare sunt compuse din câte alte trei subrubrici. În total, *Tabloul nominal* cuprinde 19 rubrici principale, rubrici secundare și subrubrici.

1. Prima rubrică principală, *Numărul curent* înregistrează, în ordine crescătoare, 233 de poziții.

2. A doua rubrică principală, *Numele și Pronumele*, îi cuprinde pe toți cei recrutați, fără respectarea ordinii alfabetice.

3. Cea de-a treia rubrică principală, *Născut în comuna*, înregistrează locul de naștere al celor recenzați, care locuiau în momentul respectivului demers la Timișoara.

4. Rubrica a patra principală, intitulată *Ocupațiune civilă*, nominalizează profesiile și ocupațiile practicate de cei concentrați, în viața civilă.

5. A cincea rubrică principală, *Gradul avut în miliție*, precizează gradele militare deținute de cei mobilizați în timpul războiului.

6. Cea de-a șasea rubrică principală, *A fost decorat cu medalia*, înregistrează denumirea ordinelor și decorațiilor primite de cei decorați în urma participării la război, gradul decorațiilor și numărul acestora.

7. A șaptea rubrică principală, intitulată *A luat parte la mișcările impuse de război*, precizează pentru fiecare dintre cei concentrați statutul avut în timpul războiului. Rubrica conține alte două rubrici secundare, anume *Chemat fiind*, în care sunt înregistrați toți cei concentrați în timpul războiului, în funcție de statutul avut în timpul conflagrației, și *A fost refugiat*, care cuprinde persoanele care, în timpul războiului, din motive legate de acesta și-au părăsit locuințele plecând în refugiu. Prima rubrică secundară cuprinde trei subrubrici, anume: *La partea activă ca soldat pe front*, care îi include pe toți cei care au participat la război în calitate de combatanți; *La partea sedentară, pentru servicii auxiliare sau mobilizați pe loc*, care îi include pe toți cei mobilizați ca necombatanți; *Pentru a fi arestat sau internat*, înregistrează persoanele indezirabile regimului dualist, care în timpul războiului au fost încarcerate sau deportate.

8. Cea de-a opta rubrică principală, intitulată *Soarta îndurată în timpul războiului*, precizează situația fiecărei persoane concentrate, la sfârșitul conflagrației. Rubrica cuprinde alte patru rubrici secundare. Prima rubrică secundară, *Mort pe câmpul de luptă*, îi înregistrează pe cei căzuți pe front. A doua rubrică secundară, *Mort în temniță, în pribegie, în spital, în urma boalelor sau rănilor*, include toate persoanele concentrate, care și-au pierdut viața în timpul războiului, în afara luptelor, dar din motive determinate de acesta. A treia rubrică secundară, *S-a reîntors acasă*, îi cuprinde pe toți concentrații, care au supraviețuit războiului. A patra rubrică secundară, intitulată *Dispărut*, îi înregistrează pe toți cei care au dispărut pe front. Cea de-a treia rubrică secundară conține alte trei subrubrici: *Ca invalid*, în care sunt înregistrați toți cei care au supraviețuit războiului, dar au rămas cu grade diferite de invaliditate; *Rănit, bolnav, însă în prezent sănătos*, îi cuprinde pe cei care au revenit din război cu diverse traume, precum răni sau boli, dar care până la data recenzării se însănătoșiseră.

9. A noua rubrică principală, intitulată *În urma decedatului sau dispărutului a rămas*, înregistrează statutul social al urmașilor celor morți sau dispăruți în timpul războiului. Rubrica conține două rubrici secundare, anume *Văduvă și Numărul orfanilor*, în care este înregistrat numărul văduvelor și orfanilor rămași în urma celor morți pe câmpul de luptă, dispăruți sau din cauze legate de război.

10. Cea de-a zecea rubrică principală, *Observare*, cuprinde diferite observații, precizări și adnotări referitoare la unele aspecte, care nu au fost incluse în celelalte rubrici sau cărora nu li s-a consacrat o rubrică proprie.

Conținutul documentelor

Tabloul nominal cu localitățile rurale recenzează toate cele 241 de așezări cu acest statut, existente în județ la data respectivă¹⁹. Din cele 241 de localități, 32 nu au contribuit cu nici un locuitor român la Primul Război

18 *Ibidem*, 14, f. 394r-445r.

19 C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921, pp. 46-49, 53; *Anuarul Statistic al României 1922 / Annuaire Statistique de la Roumanie* (citată în continuare, *Anuar Statistic 1923*), București, 1923, p. 12; *Împărțirea administrativă a României însoțită de Legea pentru unificarea administrativă și de Legea pentru organizarea administrației comunale a orașului București* (citată în continuare, *Împărțirea României 1926*), București, 1926, pp. 292-294.

Mondial, fie din cauză că nu erau populate cu români, fie pentru că au avut un număr redus de români care nu erau la vârsta necesară pentru a fi înrolați. Respectivelor localități le-am adăugat cifra (0).

Din cauză că majoritatea comunelor existente în fostul județ Timiș-Torontal fac și astăzi parte din județul Timiș, am nominalizat apartenența actuală, în paranteză, doar la cele care se regăsesc actualmente în alte județe. Tot în paranteză am trecut denumirile actuale ale unor localități cu nume schimbate. Localitățile au fost înregistrate împreună cu numărul de locuitori români pe care îl aveau la data recensării, astfel: [1r] XXII. Județul Timiș Torontal [1v] 1. Alioș, 1.439; 2. Altringen, 18; 3. Aradul nou (înglobat la municipiul Arad), 210; 4. Aurelhaza (azi Răuți), 17 (0); 5. Bapșa (azi Babșa), 819; 6. Banloc, 2.104; 7. Bărăteaz, 414; 8. Bazoș, 1.186; 9. Becicherecul mic (azi Becicherecu Mic), 382; 10. Belinț, 2.125; 11. Belotinț (jud. Arad), 990; 12. Bencecul german (azi Bencecu de Jos), 12; 13. Bencecul român (azi Bencecu de Sus), 598; 14. Berecuța, 338; 15. Beregsău (azi Berecsău Mare), 1.736; 16. Beregsăul german (azi Beregsău Mic), 28; 17. Berini, 936; 18. Beșenova veche (azi Dudeștii Vechi), 16; 19. Beșenova nouă (azi Dudeștii Noi), 0; 20. Biled, 73; 21. Birda, 378; 22. Blajova, 413; 23. Bobda, 669; 24. Bodrogul nou (azi Bodrogu Nou, jud. Arad), 297; 25. Bogaroș (azi Bulgăruș), 38; 26. Bogdarigoș (azi Bogda), 213; 27. Brestovăț, 368; 28. Breștea, 20 (0); 29. Buchberg (azi Sintar), 157; 30. Bucovăț, 1.072; 31. Budinț (înglobat la Ictar-Budinți), 801; [2r] 32. Butin, 220; 33. Buzad, 770; 34. Buziaș (azi oraș), 977; 35. Cădar (azi Cadăr), 567; 36. Călacea, 779; 37. Căpăt, 521; 38. Căptălan (jud. Alba), 0; 39. Carani, 56; 40. Cebza, 1.416; 41. Cenadul mare (azi Cenad), 2.139; 42. Cenadul vechiu (înglobat la Cenad), 7; 43. Cerna, 655; 44. Cerneteaz, 1.198; 45. Cetad (azi Lenauheim), 21; 46. Charlottenburg, 37; 47. Checheș, 641; 48. Checea română (azi Checea), 1.495; 49. Cheglevici, 2 (0); 50. Chelmac (jud. Arad), 1.229; 51. Cheresteș (azi Cruceni, jud. Arad), 35 (0); 52. Cheresteș (azi Cruceni), 0; 53. Chesinț (jud. Arad), 2.064; 54. Chetfel (azi Gelu) 7 (0); 55. Chevereșul mare (azi Chevereșu Mare), 1.514; 56. Chisătău (azi Chizătău), 1.037; 57. Chișoda, 1.039; 58. Chișoda nouă (înglobat la Chișoda), 131; 59. Chizdia (azi Coșarii), 1.518; 60. Ciacova (azi oraș), 973; 61. Ciauș (azi Grăniceri), 7 (0); 62. Clopodia, 696; [2v] 63. Cocota (azi Orțișoara), 66; 64. Colonia bulgară (azi Colonia Bulgară), 5; 65. Colonia mică (azi Colonia Mică), 0; 66. Comeat, 463; 67. Comloș (azi Comloșu Mare), 3.295; 68. Constanța (azi Lunga), 662; 69. Covaci, 13 (0); 70. Cralovăț, 0; 71. Crivobara, 564; 72. Cuveșdia (jud. Arad), 1.279; 73. Dejeni (azi Dejan), 102; 74. Denta, 1.223; 75. Deta (azi oraș), 361; 76. Dinaș, 4 (0); 77. Dolaț, 25 (0); 78. Dorgoș (jud. Arad), 582; 79. Drăgoești (azi Drăgoiești), 757; 80. Dragsina, 492; 81. Duboz, 669; 82. Engelsbrun (azi Fântânele, jud. Arad), 80; 83. Felnac (jud. Arad), 1.854; 84. Ferendia, 1.194; 85. Fibiș, 1.289; 86. Ficătar, 822; 87. Firighiaz (azi Firteaz, jud. Arad), 733; 88. Fiscut (jud. Arad), 671; 89. Fodorhaz (înglobat la Gad), 0; 90. Foeni, 1.164; 91. Folia (azi Folea), 815; 92. Freidorf (azi cartier al municipiului Timișoara), 24 (0); 93. Gad, 269; [3r] 94. Gaiul mic (azi Gaiu Mic), 578; 95. Gătaia (azi oraș), 1.104; 96. Gertiamoș (azi Cărpiniș), 8; 97. Gherman, 525; 98. Ghertenis (jud. Caraș-Severin), 1.170; 99. Ghilad, 2.407; 100. Ghiroda, 708; 101. Ghizela, 11 (0); 102. Gier (azi Giera), 32; 103. Ghiroc (azi Giroc), 1.823; 104. Giulvăz, 914; 105. Gottlob, 63; 106. Grabaț, 57; 107. Grădiște (azi Periam), 190; 108. Gutenbrun, 185; 109. Herniacova, 841; 110. Hisiaș, 623; 111. Hitiaș, 1.482; 112. Hodoni, 651; 113. Hodoș, 361; 114. Ianova, 1.044; 115. Iarmata (azi Giarmata), 350; 116. Icloda, 671; 117. Ictar (azi Ictar-Budinți), 648; 118. Iecă mare (azi Iecă Mare), 47; 119. Iecă mică (azi Iecă Mică), 22; 120. Igris, 2.991; 121. Iohanisfeld, 6 (0); 122. Iojefalva (azi Iosifalău), 4 (0); 123. Ivanda, 16 (0); 124. Izvin, 1.216; [3v] 125. Jădani (azi Cornești), 857; 126. Jebel, 2.896; 127. Kreutzstättten (azi Cruceni), 24; 128. Labășinț (azi Labășinț, jud. Arad), 604; 129. Liebling, 44; 130. Lighed (azi Pădureni), 1.641; 131. Lipova (azi oraș, jud. Arad), 2.918; 132. Lovrin, 193; 133. Lucareț, 120; 134. Macedonia, 877; 135. Măilat (azi Mailat, jud. Arad), 7; 136. Mănăstire (jud. Alba), 236; 137. Mănăstur (azi Mănăștiur), 955; 138. Mășloc (azi Mașloc), 31; 139. Medveș (azi Urseni), 556; 140. Modoș (azi Jaša Tomić, Serbia), 77; 141. Moravița, 24 (0); 142. Moșnița (azi Moșnița Veche), 213; 143. Moritzfeld (azi Măureni, jud. Caraș-Severin), 0; 144. Munariu (azi Munar, jud. Arad), 242; 145. Murani, 1.269; 146. Nadăș, 485; 147. Nerău, 916; 148. Neudorf (jud. Arad), 107; 149. Nițchidorf, 6 (0); 150. Obad, 597; 151. Ofsenița, 18; 152. Ohabaforgaci (azi Ohaba-Forgaci), 1.461; 153. Omor (azi Rovinița Mare), 324; 154. Omorul mic (Rovinița Mică), 0; 155. Opațița, 722; [4r] 156. Otelec, 11 (0); 157. Otvești, 1 (0); 158. Paniova, 505; 159. Pardani (azi Meda, Serbia), 0; 160. Partoș, 563; 161. Parța, 1.346; 162. Percosova, 550; 163. Periamoș (azi Periam), 291; 164. Pesac, 2.424; 165. Petriș (azi Petriș, jud. Arad), 360; 166. Petroman, 1.706; 167. Petrovasela (azi Petrovaselo), 5 (0); 168. Pișchia, 164; 169. Pordeani (azi Pordeanu), 66; 170. Racovița, 1.490; 171. Recaș (azi oraș), 209; 172. Remetea (azi Remetea Mare), 969; 173. Remetea germană (azi Remetea Mică), 9; 174. Rudna, 89 (0); 175. Săcălaz, 91 (0); 176. Sacoșul român (azi Sacoșu Mare), 3.174; 177. Sacoșul turcesc

(azi Sacoșu Turcesc), 988; 178. Sângeorgiu (azi Sângeorge), 98; 179. Sânmărtinul unguresc (azi Sânmartinu Maghiar), 5 (0); 180. Sânmărtinul sârbesc (azi Sânmartinu Sârbesc), 9 (0); 181. Sânmihaiul german (azi Sânmihaiu German), 0; 182. Sânmihaiul român (azi Sânmihaiu Român), 1.575; 183. Sânnicolaul mare (azi Sânnicolau Mare, oraș), 3.904; 184. Sânnicolaul mic (înglobată la municipiul Arad), 908; 185. Sânnicolaul german (azi Sânnicolau Mare, municipiu), 33 (0); 186. Sânpetru mare (azi Sânpetru Mare), 85; [4v] 187. Sânpetru german (azi Sânpetru German), 133; 188. Sânpetru nou (azi Sânpetru Mic), 0; 189. Sântandrei (Sântandrei, jud. Hunedoara), 384; 190. Sarafola (azi Saravale), 2.104; 191. Sârbova, 760; 192. Satchinez, 2.243; 193. Satu-mare (azi Satu Mare, jud. Arad), 16; 194. Sculia, 544; 195. Secaș, 701; 196. Seceani, 1.692; 197. Secusigiu (jud. Arad), 1.980; 198. Seghenta (azi Șagu), 34; 199. Silagiu, 1.777; 200. Sinirsig (azi Sinersig), 585; 201. Stamora germană (azi Stamora Germană), 6 (0); 202. Stamora română (azi Stamora Română), 839; 203. Stanciova, 37; 204. Șag, 720; 205. Șandruhad (azi Șandra), 30; 206. Șemlacul mare (azi Șemlacu Mare), 833; 207. Șemlacul mic (azi Șemlacu Mic), 4 (0); 208. Șipet, 1.998; 209. Siștaroveț (azi Șiștarovăț, jud. Arad), 1.039; 210. Șoșdia (azi Șoșdea, jud. Caraș-Severin), 1.214; 211. Șöndorf (azi Frumușeni, jud. Arad), 81; 212. Șușanovița (azi Șanovița), 822; 213. Șuștra, 781; 214. Teremia mare (azi Teremia Mare), 119; 215. Teremia mică (Teremia Mică), 4 (0); 216. Teș, 316; 217. Togier (azi Toager), 836; [5r] 218. Tolvădia (azi Livezile), 926; 219. Tomnatic, 24 (0); 220. Topolovățul mare (azi Topolovățu Mare), 1.169; 221. Topolovățul mic (azi Topolovățu Mic), 209; 222. Traunau (azi Aluniș, jud. Arad), 21 (0); 223. Uiheli (azi Uihei), 13 (0); 224. Uipeci (azi Peciu Nou), 55; 225. Uisenteș (azi Dumbrăvița), 97 (0); 226. Uliuc, 822; 227. Unip, 581; 228. Ususău (jud. Arad), 1.277; 229. Utvin, 1.140; 230. Vălcani, 2.869; 231. Variaș, 32; 232. Varniță (azi Varnița, jud. Arad), 142; 233. Vinga (jud. Arad), 864; 234. Vizenhaid (Tisa Nouă, jud. Arad), 22; 235. Vizejdia, 112; 236. Vizma, 509; 237. Voicu (Végyvár, azi Tormac), 27 (0); 238. Voiteg, 702; 239. Vucova, 533; 240. Zăbrani (jud. Arad), 29; 241. Zădărlac (azi Zădăreni, jud. Arad), 123²⁰.

Potrivit conținutului documentelor analizate, la momentul redactării acestora, în fostul județ Timiș-Torontal trăiau 155.596 locuitori de naționalitate română²¹. Cifra nu include orașul Timișoara, deoarece documentul referitor la acesta nu are precizat numărul locuitorilor români din localitate. Potrivit însă *Anuarului Statistic al României* pe anul 1922, publicat în 1923, în anul 1910 locuiau în oraș 72.555 persoane, din care 1.566 de români, al căror număr se va majora la 82.689, din care 15.892 români, în 1922, cel al realizării demersurilor ASTREL. Aceași cifră este furnizată și de *Dicționarul Transilvaniei* din anul 1921²². Prin urmare, totalul populației române din județ a fost de aproximativ 171.488 locuitori români, reprezentând aproximativ 35,09% din totalul locuitorilor din fostul județ Timiș-Torontal (488.729) și 5,76% din cel al românilor transilvăneni și bănățeni²³.

Între 1914 și 1918 din rândul locuitorilor români au fost concentrați, sub diferite forme, pentru a lua parte la prima mare conflagrație mondială, un număr de 29.634 (28.318+1.316)²⁴ locuitori de naționalitate română²⁵. Aceștia au reprezentat 6,12% din totalul românilor transilvăneni mobilizați, conform datelor oferite de Teodor V. Păcățian, 6,13% conform calculelor furnizate de Liviu Maior sau 4,55%, conform datelor lui Ioan I. Șerban. Dintre aceștia, un număr de 27.437 (26.381+1.056) au fost încadrați la partea activă, ca soldați

20 SJANSB, FA, 13, f. 1v-5r; Pentru denumirile actuale a se vedea: C. Martinovici, N. Istrati, *op.cit.*, pass.; C. Suci, *Dicționarul localităților din Transilvania*, vol. I-II, București, 1967-1968, pass.; I. Iordan, P. Gâștescu, I. D. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, București, 1974, pass.; Eliza Ghinea, D. Ghinea, *Localitățile din România. Dicționar*, București, 2000, pass.; *Codul poștal al localităților din România*, vol. I, București, 2003, pass.; Listă de localități din județul: Arad, https://ro.wikipedia.org/wiki/Listă_de_localități_din_județul_Arad; Caraș-Severin, https://ro.wikipedia.org/wiki/Listă_de_localități_din_județul_Caraș_Severin; Timiș, https://ro.wikipedia.org/wiki/Listă_de_localități_din_județul_Timiș (accesate în 11, 12 și 13 iunie 2019); Listă de localități cu nume schimbate: jud. Arad, https://ro.wikipedia.org/wiki/Localități_din_România_cu_nume_schimbate#Județul_Arad; jud. Caraș-Severin, https://ro.wikipedia.org/wiki/Localități_din_România_cu_nume_schimbate#Județul_Caraș-Severin; jud. Timiș, https://ro.wikipedia.org/wiki/Localități_din_România_cu_nume_schimbate#Județul_Timiș (accesate în 20, 21 și 22 iunie 2019).

21 SJANSB, FA, 13, f. 5r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

22 C. Martinovici, N. Istrati, *op.cit.*, pp. 46-49, 260; *Anuar Statistic* 1923, pp. 27, 30.

23 SJANSB, FA: 13, f. 1v-5v; 14, f. 394r-445r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A; *Anuar Statistic* 1923, p. 23, 27.

24 În paranteză am trecut numărul total al locuitorilor din localitățile urbane+Timișoara.

25 SJANSB, FA, 13, f. 1v-5v; *Ibidem*, 14, f. 394r-445r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

pe front, reprezentând: 92,59% din totalul mobilizațiilor timișeni; 6,10% din totalul românilor transilvăneni mobilizați la partea activă, conform datelor oferite de Teodor V. Păcățian și Liviu Maior. La partea sedentară, pentru activități auxiliare sau mobilizați pe loc, au participat 2.197 (1.937+260) persoane, reprezentând: 7,41% dintre concentrații români timișeni; 6,35%, dintre românii transilvăneni mobilizați pe loc, conform calculelor furnizate de Teodor V. Păcățian și Liviu Maior²⁶. Se remarcă, prin numărul mare de participanți, localitățile rurale: Igrış, cu 576 activi și 39 la partea sedentară²⁷; Vălcani, cu 559 activi și 58 la partea sedentară²⁸; Sacoșu Mare, cu 538 activi și 58 la partea sedentară²⁹; Șipet, cu 458 activi și 44 la partea sedentară³⁰; Giroc, cu 423 activi și 51 la partea sedentară³¹.

Autoritățile austro-ungare nu i-au scăpat din vedere nici pe cei ostili dublei monarhii. Ca urmare, între 1914 și 1918, un număr de 43 (38+5) locuitori români au fost reținuți pentru a fi întemnițați sau internați în lagăre, cel mai probabil datorită implicării lor în lupta națională (2,48% din totalul românilor transilvăneni omonimi), iar 5 (4+1) au ales calea refugiului (0,15% din totalul românilor transilvăneni refugiați)³². Dintre localitățile care au avut astfel de cazuri, nominalizăm următoarele: Partoș, cu 15 reținuți³³; Șoșdea, 5 reținuți³⁴; Moșnița Veche, 3 arestați³⁵; Obad, 2 arestați³⁶; Herniacova, 2 refugiați³⁷.

Totalul celor care au fost implicați în acțiunile impuse de război s-a ridicat, conform documentului, la un număr de 29.682 (28.360+1.322) persoane (6,06% din totalul românilor transilvăneni implicați). Dintre aceștia, pe categorii sociale, situația a fost următoarea: 562 (272+290) au fost intelectuali, reprezentând 1,89% din participanții timișeni și 8,58% din totalul intelectualilor ardeleni implicați; 1.177 (608+569) comercianți și meseriași, reprezentând 3,97% din participanții timișeni și 8,02% din totalul comercianților și meseriașilor ardeleni implicați iar 27.943 (27.480+463) agricultori (plugari), reprezentând 94,14% din participanții timișeni și 5,97% din totalul agricultorilor ardeleni implicați³⁸. Cei mai mulți intelectuali au provenit din localitățile rurale: Lipova, 22³⁹; Sânnicolau Mare, 20⁴⁰; Buziaș, 13⁴¹; Chevereșu Mare, 10⁴²; Nerău, 9⁴³. Numărul cel mai important de comercianți și meseriași a provenit din următoarele localități: Vălcani, 39⁴⁴; Lipova, 33⁴⁵; Igrış, 26⁴⁶; Cerneteaz, 25⁴⁷; Giroc, 20⁴⁸. Agricultorii cei mai numeroși au fost mobilizați din localitățile: Sacoșu Mare, 613⁴⁹; Igrış, 588⁵⁰; Vălcani, 575⁵¹; Șipet, 501⁵²; Giroc, 449⁵³.

26 *Ibidem; Ibidem; Ibidem.*

27 SJANSB, FA, 13, f. 3r, nr. crt. 120.

28 *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 230.

29 *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 176.

30 *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 208.

31 *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 103.

32 SJANSB, FA, 13, f. 1v-5v; *Ibidem*, 14, f. 394r-445r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

33 SJANSB, FA, 13, f. 4r, nr. crt. 160.

34 *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 210.

35 *Ibidem*, f. 3v, nr. crt. 142.

36 *Ibidem*, f. 3v, nr. crt. 150.

37 *Ibidem*, f.: 3r, nr. crt. 109.

38 *Ibidem*, f. 1v-5v; *Ibidem*, 14, f. 394r-445r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

39 SJANSB, FA, 13, f. 3v, nr. crt. 131.

40 *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 183.

41 *Ibidem*, f.:2r, nr. crt. 34.

42 *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 55.

43 *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 147.

44 *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 230.

45 *Ibidem*, f. 3v, nr. crt. 131.

46 *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 120.

47 *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 44.

48 *Ibidem*, f.:3r, nr. crt. 103.

49 *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 176.

50 *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 120.

51 *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 230.

52 *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 208.

53 *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 103.

Pierderile suferite au fost, de asemenea, însemnate. Din rândul celor mobilizați, 2.369 (2.333+36) participanți au căzut pe front, reprezentând 7,98% din participanții timișeni și 5,68% din totalul omonimilor ardeleni, alți 726 (691+35) au murit în detenție, în pribegie, de pe urma bolilor contactate sau a rănilor primite, reprezentând 2,45% din participanții timișeni și 6,44% din totalul omonimilor ardeleni iar 1.341 (1.301+40) au fost dați dispăruți, reprezentând 4,52%⁵⁴ din participanții timișeni și 4,49% din totalul ardelenilor dispăruți. Localitățile care au avut cel mai mult de suferit, în urma decesul participanților pe câmpul de luptă, au fost: Chesinț, 68⁵⁵; Vălcani, 67⁵⁶; Cenad, 66⁵⁷; Comloș, 58⁵⁸; Beregsău, 53⁵⁹. Cei mai numeroși participanți la conflagrație, care au decedat în detenție, în pribegie, de pe urma bolilor contactate sau a rănilor primite, au provenit din următoarele localități: Igrăș, 42⁶⁰; Sacoșu Mare, 32⁶¹; Vălcani, 26⁶²; Jebel, 24⁶³; Sânmihaiu Român, 21⁶⁴. Numărul cel mai mare de dispăruți a fost din localitățile: Sacoșu Mare, 57⁶⁵; Stamura Română, 34⁶⁶; Sânmihaiu Român, 30⁶⁷; Șiștarovăț și Giroc, câte 29⁶⁸; Banloc, 28⁶⁹.

La sfârșitul războiului au revenit acasă un număr de 25.246 (24.035+1.211) persoane (85,05% dintre participanții timișeni și 6,21% din totalul ardeleni reveniți), dintre care, 20.363 (19.427+936) deplin sănătoase (68,60% din participanții timișeni și 5,93% din totalul omonimilor ardeleni), 3.268 (3.088+180) rănite sau bolnave (11,01% din participanții timișeni și 8,62% din totalul omonimilor ardeleni), care până la data realizării recenzării s-au însănătoșit complet și 1.615 (1.520+95) invalide (5,44% din participanții timișeni și 6,36% din totalul invalizilor ardeleni)⁷⁰. Localitățile rurale care au avut cel mai mare număr de răniți sau bolnavi au fost: Igrăș, 151⁷¹; Sânnicolau Român, 144⁷²; Ghilad, 112⁷³; Comloș, 101⁷⁴; Vălcani, 98⁷⁵. Cei mai mulți participanți la război, care s-au întors cu diverse invalidități, au fost mobilizați din următoarele localități rurale: Ghilad, 51⁷⁶; Giroc, 44⁷⁷; Ferendia, 38⁷⁸; Chisătau, 29⁷⁹; Banloc, 27⁸⁰.

Actele de curaj și vitejie au fost recompensate prin acordarea de decorații ale statului austro-ungar. Din totalul celor participanți la război, un număr de 3.079 au fost decorați, reprezentând 10,39% din participanții timișeni și 6,98% din totalul românilor ardeleni decorați⁸¹. Dintre aceștia 2.846 au provenit din localitățile rurale (92,43%), iar 233 din orașul Timișoara (7,57%)⁸². Cei care s-au remarcat prin cele mai multe fapte de

54 *Ibidem*, f. 1v-5v; *Ibidem*, 14, f. 394r-445r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

55 SJANSB, FA, 13, f. 2r, nr. crt. 53.

56 *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 230.

57 *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 41.

58 *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 67.

59 *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 15.

60 *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 120.

61 *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 176.

62 *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 230.

63 *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 182.

64 *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 27, 30.

65 *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 176.

66 *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 202.

67 *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 182.

68 *Ibidem*, f.: 3r, nr. crt. 103; f. 4v, nr. crt. 209.

69 *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 6.

70 *Ibidem*, f. 1v-5v; *Ibidem*, 14, f. 394r-445r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

71 SJANSB, FA, 13, f. 3r, nr. crt. 120.

72 *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 182.

73 *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 99.

74 *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 67.

75 *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 230.

76 *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 99.

77 *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 103.

78 *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 84.

79 *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 56.

80 *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 6.

81 *Ibidem*, f. 1v-5v; *Ibidem*, 14, f. 394r-445r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

82 SJANSB, FA, 13, f. 3v; 4r-10r.

vitejie și au fost decorați au provenit din următoarele localități: Vălcani, 102⁸³; Sacoșu Român, 99⁸⁴; Șipet, 74⁸⁵; Sarafola, 57⁸⁶; Sânnicolau Român, 51⁸⁷.

Grav afectate au fost familiile celor morți sau dispăruți. În urma acestora au rămas 2.616 (2.535+81) de văduve, reprezentând 6,77% din totalul văduvelor transilvănene și 3.763 (3.644+119) de orfani, reprezentând 4,75% din totalul general al orfanilor transilvăneni⁸⁸. Localitățile rurale care au înregistrat cel mai mare număr de văduve și orfani au fost următoarele: Igrış, cu 72 văduve și 106 orfani⁸⁹; Jebel, cu 57 văduve și 94 orfani⁹⁰; Vălcani, 56 văduve și 91 orfani⁹¹; Comloș, cu 52 văduve și 94 orfani⁹²; Hitiaș, 50 văduve și 47 orfani⁹³.

Informațiile cuprinse în document evidențiază, de asemenea, efortul de război al comunităților rurale. Potrivit actului analizat, donațiile și contribuțiile benevole ale locuitorilor din respectivele localități s-au ridicat, pe parcursul războiului, la valoarea de 238.600 lei, reprezentând 2% din contribuția Transilvaniei⁹⁴. De câteva ori mai mari au fost însă pagubele suferite. Acestea s-au ridicat la valoare totală de 7.645.000 lei⁹⁵, reprezentând 2,68% din valoarea pagubelor înregistrate în Transilvania. Cele mai importante contribuții benevole au provenit din localitățile: Cornești, 50.000 lei⁹⁶; Constanța, 40.000 lei⁹⁷; Beregsău și Vălcani, câte 20.000 lei⁹⁸; Cadăr, 11.000 lei⁹⁹. Au suferit cele mai mari pagube, următoarele localități: Ciacova, 2.800.000 lei¹⁰⁰; Cornești, 1.500.000 lei¹⁰¹; Vălcani, 800.000 lei¹⁰²; Cenad, 650.000 lei¹⁰³; Utvin, 600.000 lei¹⁰⁴.

Considerații finale

Desfășurarea Primului Război Mondial și-a pus amprenta și asupra locuitorilor români și a comunităților rurale locuite de aceștia, din fostul județ Timiș-Torontal. În acțiunile impuse de război a fost implicat un număr de 29.682 de persoane, din cele 242 localități recensate. Dintre aceștia, 562 au fost intelectuali, 1.177 comercianți și meseriași, iar 27.943 agricultori.

Între 1914 și 1918 din rândul locuitorilor români ai respectivelor localități au fost concentrați sub diferite forme, pentru a lua parte la prima mare conflagrație mondială, un număr de 29.634 de persoane. Din rândul celor chemați sub arme, un număr de 27.437 au fost încadrați la partea activă, ca soldați pe front, iar 2.197 la partea sedentară, pentru activități auxiliare sau mobilizați pe loc. Alți 43 locuitori români au fost reținuți pentru a fi întemnițați sau internați în lagăre, cel mai probabil datorită implicării lor în lupta națională, iar 5 au ales calea refugiului.

În timpul războiului, din rândul celor mobilizați, 2.369 locuitori au căzut pe front, alți 726 au murit în detenție, în pribegie, de pe urma bolilor contactate sau a rănilor primite, iar 1.341 au fost dați dispăruți. La sfârșitul războiului, numărul supraviețuitorilor a fost de 25.246 persoane. Dintre acestea, 20.363 s-au întors

83 *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 230.

84 *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 176.

85 *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 208.

86 *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 190.

87 *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 185.

88 *Ibidem*, f. 1v-5v; *Ibidem*, 14, f. 394r-445r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

89 SJANSB, FA, 13, f. 3r, nr. crt. 120.

90 *Ibidem*, f. 3v, nr. crt. 126.

91 *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 230.

92 *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 67.

93 *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 111.

94 *Ibidem*, f. 1v-5v; *Ibidem*, 14, f. 394r-445r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

95 *Ibidem*; *Ibidem*; *Ibidem*; *Ibidem*.

96 SJANSB, FA, 13, f. 3v, nr. crt. 125.

97 *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 68.

98 *Ibidem*, f.: 1v, nr. crt. 15; f. 5r, nr. crt. 230.

99 *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 35.

100 *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 60.

101 *Ibidem*, f. 3v, nr. crt. 125.

102 *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 230.

103 *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 41.

104 *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 229.

acasă deplin sănătoase, 3.268 rănite sau bolnave, care ulterior aveau să se însănătoșească complet, și 1.615 invalide. Actele de curaj și vitejie au fost recompensate cu un număr de 3.079 de decorații. În urma morților și dispăruților au rămas 2.616 văduve și 3.763 orfani.

Comunitățile județului și-au adus propria contribuție la susținerea efortului de război. Donațiile și contribuțiile benevole ale locuitorilor din respectivele localități s-au ridicat pe parcursul conflagrației la valoarea de 238.600 de lei. Totodată, acestea au suferit pagube care s-au ridicat la valoarea totală de 7.645.000 de lei.

Romanians from the Former County of Timiș-Torontal that Participated in the First World War (1914-1918)

(Abstract)

The First World War also marked the lives of the Romanian inhabitants and the communities in which they lived that were part of the former-county Timiș-Torontal. In the actions imposed by the war were involved 29,682 persons from the 242 localities reviewed.

Between 1914 and 1918 from the localities of the county were concentrated 29,634 Romanian inhabitants. Among those called to arms, 27,437 were employed in the active part, as soldiers on the frontline, and 2,197 in the sedentary part for auxiliary activities or mobilized on the spot. 43 other Romanian inhabitants were detained to be incarcerated or imprisoned in camp most likely because of their involvement in the national fight and 5 of them chose the path of refuge.

During the war, among the Romanians mobilized, 2,369 died on the front, 726 died in detention, in exile, due to the diseases they caught or from the injuries and 1,341 went missing. At the end of the war the number of survivors was 25,246. 20,363 of them returned home fully healthy, 3,268 ill or injured which afterwards would make a full recovery and 1,615 of them disabled. 3,079 medals were received. Those that were dead or had disappeared left behind 2,616 widows and 3,763 orphans.

The communities of the county had their own contribution in sustaining the war. The donation and voluntary contributions made by the inhabitants of those communities reached a total value of 238,600 lei during the entire war. At the same time, they suffered damages that reached a total value of 7,645,000 lei.

FACSIMILE

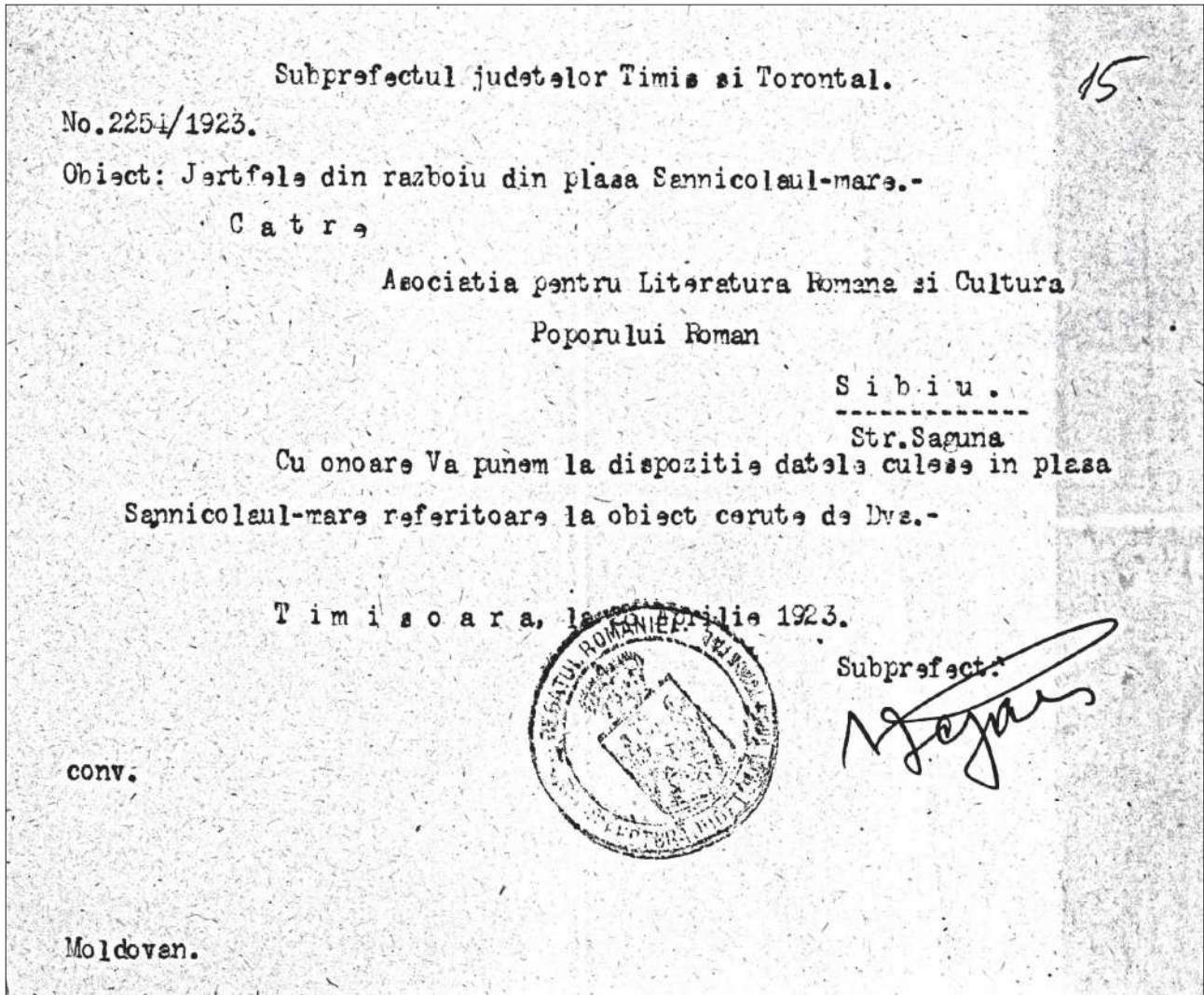
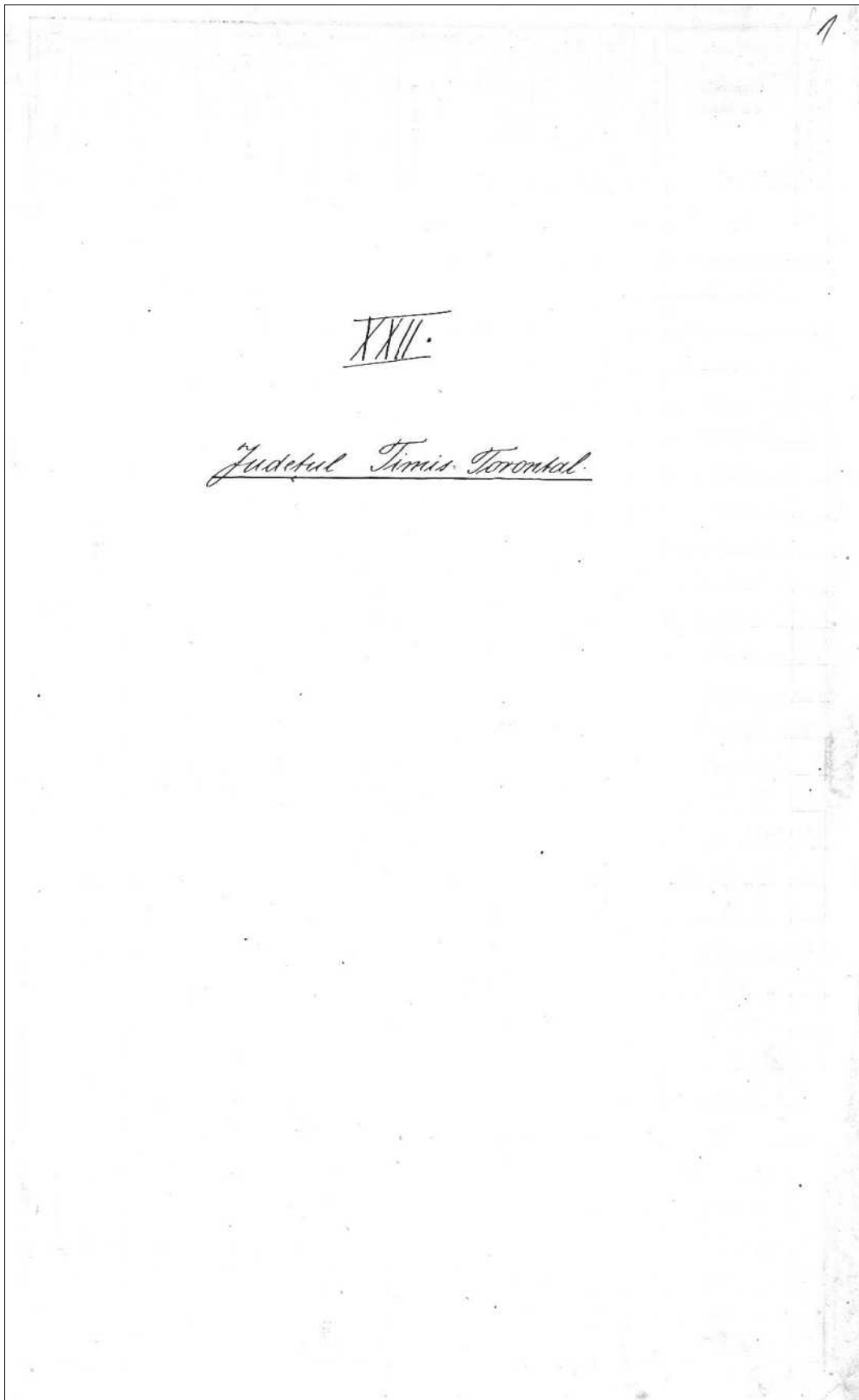


Fig. 1. Adresa de inaintare a documentelor din plasa Sânicolau Mare, f. 15r (integral), SJANSB, FA, 1a

Fig. 2. Centralizator al localităților rurale din fostul județ Timiș-Torontal, f. 1r-5v (integral), SJANSB, FA, 13



f. 1r

Numărul curent	Comunele din județ	Poporajunea română a comunei	Numărul celor decorați în cursul războiului	S'au făcut contribuții bexazele pentru armată	Pagubele de războiu ale comunei în total	Au luat parte la mișcările impuse de războiu				Soarta îndurată în timpul războiului						În urma decedațiilor și disparuțiilor au rămas		După clase sociale au luat parte la mișcările impuse de războiu			
						chemați fiind				S'au reținut acasă		Sunt dispăruți		văduve	orfanii	intellectuali	comercianți și meseriași	plăgari			
						în partea activă, ca soldați pe front	în partea activă, ca rezerva aducătoare	peste activități sau internaj	au fost rediși	ca invalizi	ranți, bolnavi, înalt și alții sunt aduși	depin săratogi	sunt dispăruți								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
1	Alios	1109	20	-	-	325	.	.	.	41	.	15	.	260	9	28	35	4	7	374	
2	Altringuș	18	1	.	.	2	1	2	1	3	
3	Aradul nou	210	4	.	.	11	2	2	1	9	1	1	3	.	1	12	
4	Avurelțara	17	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
5	Băpșa	819	8	.	.	157	3	.	.	23	.	12	9	113	3	12	13	.	1	159	
6	Banloc	2104	41	2000	-	307	.	.	.	21	.	27	9	222	23	38	63	.	2	305	
7	Bărațca	414	22	.	.	57	10	.	.	6	4	1	29	57	3	8	17	1	3	90	
8	Băcoș	1166	17	.	.	279	.	.	.	38	.	10	.	324	7	37	56	1	3	375	
9	Băicoșul mic	386	11	3000	-	71	7	.	.	8	.	7	16	46	1	3	5	.	4	74	
10	Băicoș	2125	16	2000	-	318	9	1	.	32	5	7	97	174	13	36	42	2	17	309	
11	Băicoșul	990	20	.	.	201	.	.	.	10	9	7	32	120	13	28	23	2	2	197	
12	Băicoșul german	12	.	.	.	6	3	3	6	
13	Băicoșul român	598	19	.	.	104	8	.	.	9	2	8	14	70	9	5	9	.	1	111	
14	Băicoșuța	338	4	100	-	67	1	.	.	1	2	6	5	43	11	6	15	.	3	65	
15	Băicoșuț	1726	6	3000	3000	400	11	.	.	53	4	23	1	310	12	37	56	6	3	402	
16	Băicoșul german	28	.	.	.	4	4	4	
17	Băicoșii	916	4	.	.	209	1	.	.	17	2	18	5	161	7	9	.	.	.	210	
18	Băicoșuț mic	16	.	.	.	2	2	.	.	.	2	.	.	
19	Băicoșuț nou	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
20	Băicoș	77	.	.	.	4	4	4	
21	Băicoșuț	398	9	.	.	69	10	.	.	11	.	2	.	64	2	8	10	.	.	79	
22	Băicoșuț	413	13	-	-	109	4	.	.	3	7	7	22	41	1	8	13	.	2	77	
23	Băicoșuț	669	.	.	.	119	4	.	.	4	2	.	10	97	10	11	16	.	1	122	
24	Băicoșuț nou	297	12	.	.	65	2	.	.	5	2	4	.	46	10	10	19	.	1	66	
25	Băicoșuț	38	.	.	.	3	3	.	.	.	1	.	2	
26	Băicoșuț	213	7	.	.	16	1	4	11	16	
27	Băicoșuț	368	29	.	.	77	.	.	.	2	3	1	.	69	2	6	7	.	3	74	
28	Băicoșuț	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
29	Băicoșuț	157	10	.	.	23	2	7	14	23	
30	Băicoșuț	1070	20	.	.	106	17	.	.	11	6	18	9	150	9	20	17	.	7	196	
31	Băicoșuț	201	14	.	.	163	4	.	.	13	1	7	7	115	24	21	20	2	4	161	
	Pagina I	1707	307	3700	3000	3350	93	1	-	318	49	185	286	2120	175	333	439	21	65	1358	

Numărul curent	Comunele din județ	Populația română a comunei	Numărul celor decorați în cursul războiului	S-au făcut contribuții la servicii pentru armată	Pagubele de războiu ale comunei în total		Au luat parte la mișcările impuse de războiu			Soarta îndurată în timpul războiului						În urma decedaților și dispăruților au rămas		După clase sociale au luat parte la mișcările impuse de războiu		
					în Lei	în Lei	chemați fiind	morți pe câmpul de luptă	morți în școlile, în case, în fabrici sau în alte locuri	S-au rănit	S-au rănit în prezent	deținți în lagăre	sunt dispăruți	vădove	orfani	intelectuali	comercianți	muncitori	plăgări	
																				la parter, activă, ca soldați pe front
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
32	Butești	220	7	500	15	2						2	15					1		16
33	Buzăd	770	37		104							77	87						1	103
34	Buziaș	977	39	5000	122	23				8	5	19	35	80		11	12	13	11	172
35	Cădar	367	3	11000	105	5				13		5	16	76		7	14	1	4	105
36	Calacea	779	15	1500	110	9				24	3	8	6	72	5	25	46		5	114
37	Căpâș	521	5		125	15				10	9	4	19	94	4	10	14	1		137
38	Căpâșlan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
39	Carani	58	2		9					1		1	3	4						9
40	Coaba	1416	62	400	220	4				12		22	49	129	12	21	23	2		222
41	Comadul mare	1029	3	2000	6000	365	11			66		12	8	291		29	74			276
42	Comadul mic	7			1	1								2						2
43	Cornea	655	10		156	12				13	1	14	3	126	11	13	8			168
44	Cornăscău	1198	3	1000	1600	282	41			8	13	4	40	291	17	11	24	4	25	294
45	Cotad	21	2		2									2						2
46	Charlottenburg	37	2		3								1	2						3
47	Cherches	641	14		143					15		1	2	114	11	16	23			142
48	Chieșta română	1495	40		155					11		9	31	100	4	15	22		4	157
49	Chiglevici	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
50	Chilinaș	1229	49		210	2				1	11	7	47	141	5	12	10	1	3	208
51	Chereșca	35	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
52	Chereșca*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
53	Cherșid	2044	45		408	29				68	5	23		337	4	35	24	3		424
54	Chetfel	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
55	Cherșul mare	1374	26		216	33	1			32	16	13	32	236	1	43	22	10	11	291
56	Chisăieș	1037	16		189	10				16	2	29	12	137	3	18	24		8	151
57	Chisoda	1027	2	2000	225	10				13	10	17	22	155	18	22	32	2	12	201
58	Chisoda nouă	121	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
59	Chisăia	1571	5		302					42		16		223	11	37	62		3	299
60	Ciacova	973	25	500	21000	79	6			12	1	4	17	57		11	16	3	8	74
61	Cișeu	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
62	Clopodia	676	18	500	158	10				14	5	5	11	117	8	18	30		1	159
	Popina II	2670	440	37000	36000	376	223	1		379	87	230	376	1372	114	367	500	41	96	265

Gara Romanșă, județul Iași - 2

Numărul curent	Comunele din județ	Populațiunea română a comunei	Numărul celor decorați în cursul războiului	S-au făcut contribuții la servicii pentru armată	Au luat parte la mișcările impuse de războiu					Soarta îndurată în timpul războiului							În urma decorațiilor și disparuțiilor au rămas		După clase sociale au luat parte la mișcările impuse de războiu			
					Pagubele de războiu ale comunei în total		chemați fiind			morți pe câmpul de luptă	morți în spital în urma războiului sau războiului	S'au reținut acasă	sunt sănătoși	sunt sănătoși	sunt sănătoși	sunt sănătoși	sunt sănătoși	sunt sănătoși	sunt sănătoși	sunt sănătoși	sunt sănătoși	sunt sănătoși
					In Lei	In Lei	In Lei	In Lei	In Lei													
					7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
63	Locota	66	1			6				2				4		2	2			6		
64	Colonia bulgară	5				2								2						2		
65	Colonia mică	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
66	Comleat	463	22			64	7					7	22	42					7	70		
67	Comlos	3295	70			393	40			58	6	13	101	240	15	52	94	5	16	412		
68	Constanța	662	17	10000		77	9			2	2	3	13	32	4	6	10		3	53		
69	Covaci	13	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
70	Craiova	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
71	Crișbana	544	21			119	4			9		6	2	35	11	8	13			123		
72	Cușeșda	1229	39	2000		202	12			73	11	17	49	102	23	35	45	2	1	242		
73	Dejani	102				5	4					2		7						9		
74	Dețea	1263	38			193	13			4	10	9	50	117	16	19	45	2	2	202		
75	Dețea	341	6			31				3		2	8	18		3	6	7	9	75		
76	Dinșar	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
77	Dolof	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
78	Dorogă	572				115	10			6		4	7	99	9	10	12			125		
79	Drăgoești	757	4			132				17		16	14	119	16	11	5	1	1	130		
80	Drăgășina	492	21			32	10			10	2	5	14	68	3	12	12			102		
81	Duboz	669	25	2000		143	27			16	10	17	29	83	15	20	30		2	163		
82	Enghelbren	20				4								4						4		
83	Felnaș	1154	15	2000/10000		238	26			8	10	18	35	114	9	21	35	2	4	252		
84	Ferendia	1174	32	2000		230	30			16	14	31	21	157	14	74	40	3	12	245		
85	Fibiș	2219	5			243				9	2	22	11	179	20	27	32	1	3	259		
86	Ficătar	822	2			184				20		7	15	130	12	12	9			184		
87	Frigheș	737	1			116				6		6	4	96	4	7	9	2	3	111		
88	Fiscul	671	2			114	4			10		5	1	97	5	11	15		3	115		
89	Fodorhat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
90	Forni	1164				211	11			21	8	5	6	169	11	27	37		9	213		
91	Folia	115	31			129	13			15	7	14	52	48	6	15	21	2		110		
92	Freidorf	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
93	Fud	269	2			52	6			9	1	4	10	34		8	10		2	56		
	Pageina II	4977	341	5000/10000		1115	217			254	83	220	464	1121	200	320	414	27	71	3244		

Numarul curent	Comunele din județ	Populația română a comunei	Numărul celor decorați în cursul războiului				An luat parte la mișcările impuse de războiu				Soarta îndurată în timpul războiului						În urma deceselor și disparițiilor au rămas		După clase sociale au luat parte la mișcările impuse de războiu		
			În	Lei	cu	total	în partea activă, ca soldați pe front	în partea activă, în funcția de comandant sau în alte funcții	pentru a fi arestați sau internaj	au fost răniți	mori pe câmpul de luptă	mori în arestații, în închisori sau în lagăre	S'au rotorsă senza	în lăzări	în închisori, în arestații sau în lagăre	deplin sănătoși	sunt dispăruți	văduve	orfan	intelectuali	consecrați și mizerabili
94	Săulnic	578	13	.	.	147	.	.	.	14	6	28	1	101	5	12	25	.	11	126	
95	Sălaia	1194	11	250	-	128	45	.	.	24	.	2	.	137	8	14	27	4	.	167	
96	Săliște	8	2	.	.	2	2	2	2
97	Șorman	225	22	300	-	77	3	.	.	2	.	1	5	68	4	3	13	.	2	78	
98	Șorteni	1174	2	.	.	196	5	.	.	14	4	13	10	148	12	11	19	.	2	199	
99	Șibad	2407	73	.	.	396	39	.	.	22	.	57	112	244	6	24	46	3	11	424	
100	Șibot	708	3	.	.	153	4	.	.	25	3	7	2	124	1	22	26	.	.	159	
101	Șiriza	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
102	Șir	32	1	.	.	2	2	1	1	
103	Șirou	1123	5	.	.	423	57	.	.	24	16	44	16	345	29	44	64	5	24	449	
104	Șulț	914	5	-	1000	222	.	.	.	19	11	15	3	164	10	21	29	.	1	224	
105	Șutob	63	.	.	.	2	2	2	2
106	Șurab	57	.	.	.	1	1	1	1
107	Șurdiște	191	16	.	.	47	7	21	30	3	3	5	7	2	45	
108	Sutomb	115	6	.	.	26	.	.	.	2	.	1	1	20	2	1	1	.	.	26	
109	Tărnăveni	841	43	.	.	167	.	.	2	17	.	14	28	102	8	18	27	.	2	167	
110	Tărlom	623	1	.	.	10	2	.	.	11	4	4	2	34	7	14	17	.	.	112	
111	Tărlom	1412	1	-	-	276	1	.	.	37	13	4	7	213	3	50	47	.	.	377	
112	Tărnăveni	651	11	200	-	119	4	.	.	7	10	2	1	96	7	16	24	3	5	115	
113	Tărnăveni	361	16	.	.	79	.	.	.	5	.	3	1	64	6	5	3	.	.	79	
114	Tărnăveni	1049	23	.	.	231	11	1	.	19	10	13	12	180	9	29	25	6	12	225	
115	Tărnăveni	350	26	.	.	61	6	.	.	6	4	7	4	46	.	4	10	.	4	63	
116	Tărnăveni	674	12	300	-	147	6	.	.	17	6	12	5	109	4	16	16	.	2	127	
117	Tărnăveni	648	10	.	.	139	8	.	.	12	3	6	4	115	7	15	13	2	5	140	
118	Tărnăveni	47	2	.	.	8	2	1	5	8	8
119	Tărnăveni	22	1	.	.	4	4	4	4
120	Tărnăveni	2991	31	.	.	576	39	.	.	46	42	13	131	343	20	72	106	1	26	571	
121	Tărnăveni	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
122	Tărnăveni	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
123	Tărnăveni	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
124	Tărnăveni	1216	43	.	.	211	19	1	.	14	1	21	91	97	9	19	27	2	2	227	
	Populația II	24778	379	560	1000	3458	250	2	2	337	133	254	478	2112	160	413	570	33	103	1063	

CASA ROMÂNIA, UNIVERSITATEA 1134-82

Numărul curent	Comunele din județ	Poporința română a comunei	Numărul celor decorați în cursul războiului	S-au făcut contribuții benevoale pentru armată	Pagubele de războiu ale comunei în total	Au luat parte la mișcările impuse de războiu				Soarta îndurată în timpul războiului						În urma deceselor și disparițiilor au rămas		După clase sociale au luat parte la mișcările impuse de războiu		
						chemenți fiind		au fost reținuți	moșii pe câmpul de luptă	morți în timpul războiului, în urma războiului, în timpul înțelțării sau războiului	S-au refolosiți			sunt dispăruți	văduve	orfani	intelctuali	comercianți și meșteri	plugari	
						în partea arăvă, ca soldați pe front	în partea subterană, în partea aeriană, în partea navală, în partea aeriană navală, în partea aeriană navală				în partea arăvă, ca soldați pe front	în partea subterană, în partea aeriană, în partea navală, în partea aeriană navală	ca invalizi							reținuți în prezent
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
125	Jădani	257	12	5000/15000	144	5	1			2	5	2	17	104	20	18	33	1	4	145
126	Jebel	2896			354	185				44	24	27	27	440	7	57	94	1	5	563
127	Keutskiltton	24			3								1	2						3
128	Labănt	624	1		132	16				4	4	2	8	109	11	73	21		1	137
129	Libling	44	2		6								3	3						6
130	Lighet	1641	2		343	22	1			39	11	19	1	256		22	33	2	5	319
131	Lipova	2918	14		373	5				47		14	33	276	14	37	47	22	33	323
132	Lovrin	193	6		26					2		3		21		2	4			26
133	Lucareț	128	4		21					2		3		16		1	2			21
134	Macedonia	877	12		145	21		1		16	2	17	49	23	7	13	14	1	9	164
135	Măslal	7		7000	3							1		2				1	1	1
136	Mănăstire	236	3	100	47	1				1	3	2	3	30	9	7	14	1	1	46
137	Mănăsther	935	25	5000	132	9	1			3	1	7	8	112	11	9	16	2	4	136
138	Mărlac	34	1		3								1	2						3
139	Medrea	536	27		107	3				3		7	30	66	4	3	4			110
140	Medoș	77			5								1	4				5		
141	Moravita	24																		
142	Mosnita	913	40	1000	184	3	3			29	1	8	46	102	4	27	20	2	2	186
143	Moristfeld																			
144	Munariu	242	26		49	22				4		7	13	44	3	6	13		2	69
145	Murani	1269	37	500	164	7	1			12	6	2	70	64	18	25	37	1	8	163
146	Nadaș	485	22		93					19	1	5	10	37	1	13	29	1	1	91
147	Norău	916	13		139	25				10	10	10	6	137	11	8	9	9	13	162
148	Naudorf	107	11		27							7	10	9	1	1	4			27
149	Nitshidorf	6																		
150	Obad	597	12		100	8	2			11	3	3	16	79	6	14	27	2		116
151	Ofanița	18	1		7	1				1				7		1	6			8
152	Obădeforga	1468	4		137					36	7	21	6	253	21	26	31	1		336
153	Onor	324	5	200	43	4				5		5	7	39		2	10	2	3	42
154	Onorul mic																			
155	Opakița	722	2		168	8				15	4	13	17	112	14	21	43		2	174
	Pageza I	(9120 283)	5700	50000	3133	382	9	1		305	76	135	323	2345	161	326	571	54	94	1377

Numărul curent	Comunele din județ	Poporajunea română a comunei	Numărul celor decorați în cursul războiului	S-au făcut contribuții pentru armată	Pagubele de războiu ale comunei în total		An luat parte la mișcările impuse de războiu			Soarta îndurată în timpul războiului						In urma de-ocedărilor și disparuțiilor au rămas		După clase sociale au luat parte la mișcările impuse de războiu		
					In Lei	In partea activă, ca soldați pe front	in partea activă, ca rezerviști, înarmați pentru a fi arestați sau internati	an fost refugiați	morți pe câmpul de luptă	morți în armată, în prizonieriat sau război	S'au reintors acasă			văduve	orfani	intelectuali	comercianți și meseriași	plugari		
											ca invalizi	ranici bolnavi din prezent	sunt sănătoși							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
154	Oklae	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
157	Obrești	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
158	Panioara	505	23	-	-	29	10	-	-	3	3	5	1	83	4	5	15	-	-	99
159	Pardani	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
160	Partos	563	4	-	-	98	13	15	-	21	1	6	5	93	-	15	27	2	-	124
161	Porta	246	31	-	-	185	-	-	-	2	-	10	70	103	-	-	-	1	2	182
162	Porcovora	350	21	1200	-	79	5	-	-	8	-	2	4	68	2	8	18	-	1	83
163	Poriamos	291	14	-	-	44	5	-	-	-	-	1	20	37	1	-	-	6	2	41
164	Preac	2124	19	-	-	390	52	-	-	39	7	9	81	219	18	27	29	6	9	427
165	Petriș	341	2	-	-	62	7	-	-	8	-	1	3	58	1	6	10	-	-	69
166	Petrovan	1706	37	-	-	347	6	-	-	8	8	15	14	201	7	2	6	-	11	312
167	Petrovanca	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
168	Pischia	184	8	-	-	32	-	-	-	3	-	2	20	6	1	1	1	-	-	32
169	Pordzani	66	2	-	-	5	-	-	-	-	-	-	3	2	-	-	-	-	-	5
170	Racovița	1491	-	-	-	90	-	-	-	14	2	5	3	63	3	14	9	-	-	90
171	Ricci	229	-	-	-	11	-	-	-	9	-	2	-	-	-	5	7	-	-	11
172	Rimicea	989	3	-	-	188	7	-	-	21	-	14	2	155	3	22	12	3	2	190
173	Rimicea germană	9	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2
174	Rudna	89	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
175	Sacalaz	91	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
176	Saculul român	344	39	-	-	538	59	-	-	31	32	21	18	427	57	24	42	2	1	615
177	Saculul turc	911	-	1570	-	281	-	-	-	33	6	6	6	165	2	22	24	4	1	283
178	Sanguorșie	93	3	-	-	11	-	-	-	-	-	2	-	8	-	-	-	-	-	10
179	Sănnicelul mic	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
180	Sănnicelul mare	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
181	Sănnicelul german	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
182	Sănnicelul român	1571	40	200	4000	397	47	1	-	19	21	20	144	101	30	45	72	3	6	346
183	Sănnicelul mare	3944	41	-	-	303	20	-	-	23	13	77	50	201	19	26	49	20	15	288
184	Sănnicelul mic	901	57	-	-	134	6	-	-	8	-	5	45	77	5	-	-	2	4	134
185	Sănnicelul german	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
186	Sănnicelul mare	25	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	4
	Pagina II	2633	397	470	9000	325	237	16	-	29	93	143	559	2100	153	220	321	49	59	322

Numărul curent	Comunele din județ	Populația română a comunei	Numărul celor decorați în cursul războiului	S'au făcut contribuții bazele pentru armata	Faptă de războiu ale comunei în total	Au luat parte la mișcările impuse de războiu				Soartea îndurată în timpul războiului						În urma decodajilor și disparițiilor au rămas		După clase sociale au luat parte la mișcările impuse de războiu		
						obernați fiind				morți pe câmpul de luptă		S'au reținut acasă		văduve	orfani	intelectuali	conducători și muncitori	plângeri		
						7	8	9	10	11	12	13	14						15	16
187	Lămpetuș gornă	113	.	.	.	19	.	.	.	1	.	2	3	73	.	1	2	.	.	19
188	Lămpetuș nou	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
189	Lăntănești	314	19	.	.	21	6	.	.	11	2	6	10	62	3	11	22	2	2	90
190	Lărașoaia	204	57	.	.	22	12	.	.	11	5	12	46	157	8	11	20	1	2	230
191	Lărbova	740	23	.	.	150	25	1	.	11	1	16	31	105	18	16	32	2	2	178
192	Lăchis	222	27	.	.	257	.	.	.	25	8	19	.	203	3	23	42	.	7	257
193	Lătmăre	16	1	.	.	3	3	3
194	Lăleș	344	2	.	.	89	11	.	.	15	.	7	.	76	2	8	19	1	2	97
195	Lăcești	701	23	.	.	140	1	.	.	10	.	5	3	114	9	11	11	1	2	138
196	Lăncăuș	1692	36	500	-	176	7	.	.	12	.	12	.	137	22	32	30	2	.	101
197	Lăncăuș mic	1901	10	-	-	174	141	.	.	12	4	23	20	137	16	25	42	.	13	309
198	Lăncăuș mare	34	1	.	.	2	1	.	1	.	.	.	2
199	Lăncăuș mic	1777	11	200	-	345	13	.	.	23	14	11	24	264	15	32	45	6	3	352
200	Lăncăuș mare	375	3	-	-	102	38	.	.	13	8	2	17	91	9	16	25	.	1	139
201	Lăncăuș gornă	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
202	Lăncăuș română	127	4	.	.	190	6	.	.	7	.	14	.	141	34	.	4	.	.	196
203	Lăncăuș mic	37	.	.	.	10	10	1	9
204	Lăncăuș mare	710	29	.	.	75	7	.	.	7	1	7	16	48	3	1	14	2	2	78
205	Lăncăuș mare	10	.	.	.	1	1	1
206	Lăncăuș mare	233	32	.	.	127	5	1	.	5	6	8	40	72	2	12	13	2	5	126
207	Lăncăuș mic	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
208	Lăncăuș mare	1998	74	.	.	458	44	.	.	42	10	13	.	423	14	41	67	.	1	501
209	Lăncăuș mare	1029	2	.	.	228	18	.	.	8	8	6	18	149	29	22	23	3	1	234
210	Lăncăuș mare	1214	3	100	-	276	9	5	.	14	16	3	50	192	15	11	31	3	2	235
211	Lăncăuș mare	17	3	.	.	12	1	11	12
212	Lăncăuș mare	822	5	.	.	198	16	1	.	18	8	9	2	158	20	27	39	3	6	206
213	Lăncăuș mare	787	21	.	.	76	8	11	24	49	.	.	.	1	83
214	Lăncăuș mare	119	.	.	.	3	1	2	2	4
215	Lăncăuș mic	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
216	Lăncăuș mare	316	.	.	.	64	.	.	.	9	3	1	3	45	3	7	11	.	3	61
217	Lăncăuș mare	218	28	100	-	168	.	1	.	20	10	6	19	101	4	27	37	2	.	165
	Pagina III	2263	457	900	-	1672	375	9	.	281	101	195	388	2835	230	341	529	31	53	3950

5

Numărul curent	Comunele din județ	Poporapuna români a comunei	Numărul celor decorați în cursul războiului	Au luat parte la mișcările impuse de războiu						Soarta îndurată în timpul războiului								În urma decedațiilor și disparițiilor au rămas		După clase sociale au luat parte la mișcările impuse de războiu			
				S-au făcut contribuții la servile pentru armată						Soarta îndurată în timpul războiului													
				S-au făcut contribuții la servile pentru armată						Soarta îndurată în timpul războiului													
				S-au făcut contribuții la servile pentru armată						Soarta îndurată în timpul războiului													
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21			
218	Tolroădia	926	2		24000	155	10			16	7	9	5	123	5	11	19	2	2	161			
219	Tomnatic	24																					
220	Topolovoșul mare	1169	26			212	18			5	4	21	24	168	1	1	1		4	226			
221	Topolovoșul mic	289	3			49	3			2	2	4		41	3	2	4			52			
222	Traunau	21																					
223	Ușelei	13																					
224	Ușeni	35	2			4	2							6				2		4			
225	Ușeniș	97																					
226	Ușeniș	126	2			184	10		1	5	11	16		145	12	32	19		4	131			
227	Ușeniș	571	3			103	11			10	5	10	2	86	7	15	15		1	119			
228	Ușeniș	1177	5			276	13			23	4	3	7	233	19	32	20	1	1	247			
229	Ușeniș	1140	11	100	10000	229	3			26		6	4	190	6	22	34			232			
230	Vălceni	2869	102	1000	10000	559	57			67	26	72	91	395	19	56	91	3	39	575			
231	Vălceni	32				2	2							4				1	1	2			
232	Vălceni	192	1			24				2		3	75	4	3	6				24			
233	Vălceni	269	33			127	8			72	1	72	28	72	10	73	37	6	11	118			
234	Vălceni	26				1						1								1			
235	Vălceni	112				6	2			2		1		5		1	3			8			
236	Vălceni	509	18			115	2			73		2	11	74	7	73	13		1	116			
237	Vălceni (Vălceni)	27																					
238	Vălceni	702	1			118	8			17	8	6	1	113	1	17	19	1	1	144			
239	Vălceni	521				23				1	2	5		68						63			
240	Vălceni	29	3			9								9						9			
241	Vălceni	123	6			16						1		14	1	1	2			16			
Pagina III		12281	225	22000	10000	2288	150		1	246	72	108	184	1761	108	216	299	16	65	2358			

Căminele Avram Iancu, Brașov, nr. 114 - 22

Numărul curent	Comunele din județ	Populațiunea română a comunei	Numărul celor decorați în cursul războiului	S-au făcut contribuții bănești pentru armată	Parabola de războiu ale comunei în total	Au luat parte la mișcările impuse de războiu				Soartea îndurată în timpul războiului						In urma de cedațiilor și distrugerilor au rămas		După clase sociale au luat parte la mișcările impuse de războiu		
						chemați fiind	la partea activă, ca soldați pe front	la partea rezervă, în țară sau străinătate	pentru a fi arestați sau interzați	au fost refugiați	morți pe câmpul de luptă	morți în temniță, în albișă, în spital, în urma războiului sau altminteri	S-au reținut acasă	ca invalizi	rânjiți, bolnavi, în ca "in present" sau sănătoși	după înaintare	sunt dispăruți	văduve	orfan	intelectuali
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
<i>Totalizare:</i>																				
	<i>Pagina I</i>	17167	307	3200	3800	3350	93	1		318	49	185	286	2828	175	323	429	21	65	3358
	<i>Pagina II</i>	14731	440	3100	3440	3768	223	1		379	81	230	396	2812	114	364	300	41	96	3665
	<i>Pagina III</i>	14377	361	3600	3100	3115	227			254	83	220	464	2628	200	320	484	27	71	3284
	<i>Pagina IV</i>	28248	377	3400	3000	3220	220	2	2	337	133	234	478	2812	160	413	570	33	108	4063
	<i>Pagina V</i>	19114	283	3700	3200	3123	382	9	1	305	76	185	383	2915	187	326	371	34	94	3377
	<i>Pagina VI</i>	31723	397	4700	3000	3125	227	16		230	93	143	534	2000	153	222	320	49	54	3235
	<i>Pagina VII</i>	22633	434	3000		3452	375	3		284	104	175	388	2035	220	341	329	31	53	3920
	<i>Pagina VIII</i>	22201	225	2200	3000	2288	150		1	206	72	108	184	1766	108	206	290	16	65	2358
	<i>Total</i>	25376	2816	30000	21000	23100	1927	38	4	2333	691	1628	3002	19123	1301	2635	3614	272	608	37100


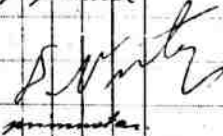
Fig. 3. Tablou nominal al oraşului Timișoara, f. 394r, 396r (parțial), SJANSB, FA, 14

394

Tablou nominal
despre locuitorii români, cari au luat parte la războiul din anii 1914—1918

Poporațiunea română _____ suflete.

Numărul cotent	Numele # pronumele confeșionarea și naționalitatea	Născut în comune	Ocupațiunea civilă	Gradul avut la miliție	A fost decorat cu medalii	A luat parte la mișcările impuse de război		Soartea îndurată în timpul războiului				În urma decesului sau dispărutului a rămas		Observare				
						Chiamat fiind	a fost refugiat	mort pe câmpul de luptă	S'a reintors acasă	dispărut	numărul orfanilor	S'a reintors acasă						
												ca invalid	deplin sănătos					
7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19						
1	22.07.00 Cornel Holin	Timișoara	școală	școală	școală	/												
2	22.07.00 Dimitrie Coșbu	Timișoara	școală	școală	școală	/												Maladia
3	22.07.00 David Scortan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Rocaz
4	22.07.00 Constantin Nesa	Timișoara	școală	școală	școală	/												Rocaz
5	22.07.00 Traian Născu	Timișoara	școală	școală	școală	/												Curbici
6	22.07.00 Polariu Crivășan	Timișoara	școală	școală	școală	/												
7	22.07.00 Ștefan Păuleș	Timișoara	școală	școală	școală	/												
8	22.07.00 Ioan Păuleș	Timișoara	școală	școală	școală	/												
9	22.07.00 Ștefan Șarba	Timișoara	școală	școală	școală	/												
10	22.07.00 Petru Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Araș
11	22.07.00 Traian Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Alba Iulia
12	22.07.00 Ștefan Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Alba Iulia
13	22.07.00 Ștefan Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Alba Iulia
14	22.07.00 Ioan Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Alba Iulia
15	22.07.00 Ștefan Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Alba Iulia
16	22.07.00 Ștefan Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Alba Iulia
17	22.07.00 Ștefan Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Alba Iulia
18	22.07.00 Ștefan Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Alba Iulia
19	22.07.00 Ștefan Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Alba Iulia
20	22.07.00 Ștefan Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Alba Iulia
21	22.07.00 Ștefan Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Alba Iulia
22	22.07.00 Ștefan Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Alba Iulia
23	22.07.00 Ștefan Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Alba Iulia
24	22.07.00 Ștefan Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Alba Iulia
25	22.07.00 Ștefan Ștefan	Timișoara	școală	școală	școală	/												Alba Iulia

Numărul recens	Numele și pronumele	Născut în comună	Ocupațiunea civilă	Gradul avut la miliție	A fost decorat cu medalia	A luat parte la mișcările împuse de război				Soartea îndurată în timpul războiului					Observare		
						Chemat în rând		a fost refugiat	mort pe câmpul de luptă	mort în lanțurile, în prizonerie, în spital, în urma boalei sau rănilor	S'a reintors acasă			dispărut		văduvă	numărul orfanilor
						la partea actuală, cu valoare pe front	la partea rezervă, pentru serv. de comunicații, serv. mobilizat				ca invalid	ranit, bolnav, însă în prezență e sănătos	drplin sănătos				
7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18						
11	22.01. Petariaa Putici	Lipova	notar public	capitan	-	69	41	4	1		3	42	68			Societatea "Unirea"	
12	22.01. Theodor Pirăcean	Lețare	comunist	comandant	-							1				Accurașchi	
13	22.01. Anton Popovici	Aduna	conducător	sublocotenent	crucea militară							1				Pacianchi	
14	22.01. Dumitru Popovici	Borș	" serg.	serg.	crucea militară							1				Jaci	
15	22.01. Ștefan Popovici	Jurca	sublocotenent	serg.	crucea militară							1				Jurca	
16	22.01. Ștefan Popovici	Borș	serg.	serg.	crucea militară							1				Jurca	
17	22.01. Ștefan Popovici	Jurca	serg.	serg.	crucea militară							1				Jurca	
18	22.01. Ștefan Popovici	Jurca	serg.	serg.	crucea militară							1				Jurca	
19	22.01. Ștefan Popovici	Jurca	serg.	serg.	crucea militară							1				Jurca	
20	22.01. Ștefan Popovici	Jurca	serg.	serg.	crucea militară							1				Jurca	
21	22.01. Ștefan Popovici	Jurca	serg.	serg.	crucea militară							1				Jurca	
			Total			72	44	4	1		3	45	72				
Timișoara, la 2 Iunie 1922																	
Văcut																	
																	
																	
Recapitulare																	
Circumsc I													290				
" II													569				
" III													443				
" IV													7322				
" V																	
Total													8694				

Contribuția fostului județ Mureș-Turda la «Fondul Jertfelor Liniei Demarcaționale» (1919)

Dr. Vasile MĂRCULEȚ
Dr. Alexandru BUCUR

Cuvinte cheie: Fondul Jertfelor Liniei Demarcaționale, Reuniunea Femeilor Române, Sibiu, județul Mureș-Turda, Târgu Mureș, Reghinul Săsesc, Pozed (Bozed), Lechința Mică, Samșud.

Keywords: the Border Line Victim's Fund, the Reunion of Romanian, Sibiu, Mureș-Turda County, Târgu Mureș, Reghinul Săsesc, Pozed (Bozed), Lechința Mică, Samșud.

Unirea Transilvaniei cu România, proclamată de marea adunare a națiunii române, desfășurată la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia, a determinat o puternică efervescentă națională în rândul tuturor locuitorilor români ai provinciei. Pe plan extern, actul de la Alba Iulia, recunoscut de Puterile Aliate, a fost puternic contestat de statul maghiar, care a recurs inclusiv la folosirea forței armate pentru împiedicarea lui.

Înființarea Fondului Jertfelor Liniei Demarcaționale

Oprirea ofensivei armatei române, în urma dispozițiilor comandamentului aliat, a încurajat forțele maghiare să reia acțiunile antiromânești, încălcând cu bunăștiință hotărârile internaționale. Profitând de oprirea ofensivei armatei române în Transilvania, forțele armate ale Ungariei au ocupat întinse regiuni din vestul provinciei, situate în zona liniei de demarcație, stabilită de Aliați. Scopul acestor acțiuni este clar semnalat de Constantin Kirițescu, care consemna că „*recâștigarea Ardealului este acum obiectivul principal al sforțurilor lor*”¹.

Regimul de ocupație, a avut un pronunțat caracter antiromânesc. El a supus populația românească unor violențe și abuzuri greu de imaginat². Presa românească a vremii, din Transilvania îndeosebi, a semnalat, de altfel, atrocitățile la care au fost supuși locuitorii români indiferent de statutul lor social³.

În aceste momente dificile, solidaritatea românilor de pretutindeni avea să se manifeste cu pregnanță. Au venit în sprijinul fraților lor din zona liniei de demarcație, năpăstuiți de ocupanții unguri, locuitorii din restul provinciei, atât prin strângerea de fonduri în bani, cât și prin donații de bunuri materiale și de produse alimentare.

Inițiativa colectării de fonduri bănești și de contribuții materiale, în scopul ajutorării românilor din zona liniei de demarcație, supuși represiunilor maghiare, a revenit femeilor române din Sibiu și din împrejurimi. În adunarea *Reuniunii Femeilor Române din Sibiu* din 18 martie 1919, acestea au decis înființarea *Fondului Jertfelor Liniei Demarcaționale*. Scopul fondului, care urma să se constituie din „*colecte, chete, daruri ori alte ofrande de la locuitorii întregii țări românești, precum și de la oficii publice, bisericești, institute particulare și de umanitate*”, era acela de a veni în sprijinul victimelor violențelor maghiare⁴.

1 Kirițescu 1989, p. 417.

2 Preda, Alexandrescu, Prodan 1994, pp. 162-163; Kirițescu 1989, p. 417.

3 *Telegraful Român*, nr. 27/1919, p. 2; *Telegraful Român*, nr. 47/1919, pp. 2-3.

4 *Telegraful Român*, nr. 27/1919, p. 2; Cf. V. Mărculeț, Al. Bucur, „Constituirea și funcționarea „Fondului Jertfelor Liniei Demarcaționale” (1919), reflectată în presa românească din Transilvania”, în *Misiunea*, Revista Centrului de Cercetare a con-

Dr. Vasile MĂRCULEȚ, profesor la Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș, doctor în istorie, e-mail: vasilemarculet@gmail.com
Dr. Alexandru BUCUR, colonel în rezervă, Sibiu, doctor în istorie, e-mail: albucur61@gmail.com

Administrarea fondului era încredințată Institutul Financiar și de Credit (Banca) *Albina* din Sibiu, către care trebuiau trimise „*direct toate ofrandele*”, distribuirea ajutoarelor urmând a se realiza „*prin Comitetul Executiv cu ajutorul organelor ce va afla de cuviință*”, iar termenul final de încheiere a strângerii contribuțiilor era fixat pentru 1 mai 1919⁵. Însă, așa cum informațiile o vor arăta, această dată avea să fie prelungită ulterior, fără a mai fi stabilită una finală.

Acceptarea de către Banca *Albina* a solicitării adresate în acest sens de Catinca Bârseanu, președinta Reuniunii Femeilor Române din Sibiu, este confirmată de un proces verbal, încheiat în ședința VIII din 25 martie 1919, la care au participat factorii de decizie ai instituției: Ilie Beu (președinte), Iosif Lissai (referent), Ion Vătășan (notar), Andrei Bârseanu, Vasile Bologna, Ion I. Lapedatu, Ioan Lupaș, Gavril Precup și Ioan Stroia (membri) și Octavian Russu (juristconsult)⁶. Cu privire la solicitarea făcută de Comitetul Executiv al Reuniunii Femeilor Române din Sibiu, prin glasul președintei sale, în procesul verbal se precizează: „*Doamna Catinca Bârseanu în numele Comitetului Executiv al femeilor române din Sibiu și jur cere ca institutul să primească administrarea fondului de ajutorare a jertfelor sălbăticiilor ungurești săvârșite asupra populațiunei românești dincolo de linia de demarcație și să încredințeze un funcționar, care să prezinte Comitetului Executiv în fiecare săptămână un tablou despre încasări*”⁷. Exprimându-și acordul cu privire la solicitarea femeilor din Sibiu și din împrejurimi, participanții la ședință puneau următoarea rezoluție: „*Institutul primește administrarea fondului în sensul dispozițiilor fixate de comitetul femeilor române și încredințează cu purtarea socotelilor pe funcționarul Enea Hocman*”⁸.

Demersul femeilor române din Sibiu și din împrejurimi a primit un sprijin eficient din partea unor organe ale presei românești din Transilvania. Astfel, în acțiunea de strângere a colectelor s-au implicat activ patru ziare: *Telegraful Român*, *Patria*, *Renașterea Română* și *Unirea Poporului*. Acestea li s-au alăturat unele publicații ale presei locale, precum ziarul *Oltul*, din Făgăraș. De altfel, din paginile lor dispunem de cele mai consistente informații cu privire la evoluția *Fondului Jertfelor Liniei Demarcaționale*, modul cum s-a constituit acesta, valoarea donațiilor, felul în care au fost folosite și cine au fost beneficiarii acestora.

Primul organism care a deschis seria contribuțiilor a fost Corpul Voluntarilor Ardeleni. Membri săi au contribuit cu suma de 10.000 de coroane⁹. În scurt timp, contribuțiile au început să curgă de pe întreg spațiul locuit de români, astfel că, în conformitate cu cifrele publicate în *Telegraful Român*, nr. 29, din 12/25 martie 1919, în numai câteva zile de la înființare se strânseseră în fond 34.362 de coroane¹⁰.

Inițiativa femeilor din Sibiu a generat o adevărată efervescentă în întreg spațiul românesc. Au răspuns imediat apelului *Reuniunii Femeilor Române din Sibiu*, alte reuniuni ale femeilor, simpli particulari, asociații profesionale, comunități locale, instituții ale administrației publice, instituții religioase, juridice, științifice și culturale, societăți comerciale și financiare, atât din Transilvania, cât și din Vechiul Regat, sau chiar din afara granițelor (Ungaria), dar și eșaloane ale armatei și jandarmeriei.

Parcursul presei ne arată faptul că strângerea de fonduri pentru victimele atrocităților maghiare de dincolo de linia de demarcație nu s-au oprit la 1 mai 1919, așa cum fusese stabilit inițial, ci a continuat și după această dată. La 1 iulie 1919, moment de la care dispunem de ultimele informații transmise presei cu privire la situația donațiilor pentru *Fondul Jertfelor Liniei Demarcaționale*, suma acestora se ridică la 545.689 coroane și 5 de filleri¹¹.

De la începutul lunii iulie 1919 nu mai dispunem de informații, provenite din presă, cu privire la noi colecte pentru *Fondul Jertfelor Liniei Demarcaționale*. Nici în documentele Băncii *Albina*, respectiv registrele pe anul 1919, păstrate în cadrul Serviciului Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, care ne-au fost accesibile, nu am identificat informații referitoare la evoluția fondului.

lucrării Bisericii Ortodoxe cu Armata României «General Paul Teodorescu», V, 2018, 1 (5), pp. 167-180; Cf. Mărculeț, Bucur 2019, pp. 31-38.

5 *Telegraful Român*, nr. 27/1919, p. 2.

6 SJANSB, fond „Albina”, inv. 47, reg. 21, f. 92.

7 SJANSB, fond „Albina”, inv. 47, reg. 21, f. 92.

8 SJANSB, fond „Albina”, inv. 47, reg. 21, f. 92.

9 *Telegraful Român*, nr. 27/1919, p. 3; *Telegraful Român*, nr. 29/1919, p. 3.

10 *Telegraful Român*, nr. 29/1919, p. 3; *Renașterea Română*, nr. 55/1919, p. 2; *Patria*, 33/1919, p. 3.

11 *Telegraful Român*, nr. 60/1919, p. 7.

Ultima informație referitoare la suma, intrată în contul *Fondului Jertfelor Liniei Demarcaționale*, este cea de „peste 700.000 coroane”, avansată de Catinca Bârseanu și Vasile Bologa în *Raportul General pe anii 1917/18 și 1918/19*, al Comitetului Executiv al *Reuniunii Femeilor Române din Sibiu*, prezentat în 7 iulie 1919 în cadrul adunării generale a reuniunii¹².

Având însă în vedere evoluția depunerilor *Fondului Jertfelor Liniei Demarcaționale*, care au înregistrat o scădere continuă, credem că o sumă de circa 150.000 de coroane în decurs de o săptămână este foarte puțin probabilă, astfel că suma avansată în raport o considerăm discutabilă. Ea s-ar putea justifica numai dacă ar include și donațiile făcute până la data respectivă. Nu cunoaștem acest lucru deoarece documentul nu precizează.

Alături de bani, în *Fondul Jertfelor Liniei Demarcaționale*, s-au colectat și unele bunuri materiale și produse alimentare. Ziarul *Telegraful Român*, nr. 59, din 26 iunie 1919, spre exemplu, înregistrează faptul că locuitorii din satul Boian, județul Târnava Mică (azi, în județul Sibiu) au mai predat Comitetului Executiv „61 feldere de porumb și diverse albituri”¹³. Întrucât o ferdelă de porumb cântărește 13-14 kg, putem estima că donația locuitorilor din Boian s-a ridicat la circa 800-850 kg.

Contribuția fostului județ Mureș-Turda

Apelul *Reuniunii Femeilor Române din Sibiu*, de a contribui la *Fondul Jertfelor Liniei Demarcaționale*, a găsit ecou și în rândul unei părți a locuitorilor fostului județ Mureș-Turda, care au realizat o serie de colecte și donații. În rândul donatorilor din acest județ s-au numărat, atât persoane fizice, cât și comunități locale întregi, îndeosebi din mediul rural.

În anul 1919, fostul județ Mureș-Turda număra 206 de localități, dintre care 204 rurale și 2 urbane, anume: Târgu-Mureș (reședința județului) și Reghinul Săsesc (Reghin)¹⁴. Localitățile rurale erau organizate în 6 plăși, 7 secretariate comunale și 54 secretariate cercuale¹⁵. Populația județului se ridica la 219.051 locuitori, din care 87.547 români, 115.843 maghiari, 6.329 germani, 7.551 evrei și 2.681 alte naționalități¹⁶.

Informațiile referitoare la contribuția locuitorilor din fostul județ Mureș-Turda la *Fondul Jertfelor Liniei Demarcaționale*, se regăsesc în trei organe de presă transilvănene, care apăreau în cursul anului 1919, anume *Telegraful Român*, *Patria* și *Renașterea Română*.

Parcursul informațiilor din presa amintită ne relevă faptul potrivit căruia, contribuția fostului județ Mureș-Turda la *Fondul Jertfelor Liniei Demarcaționale* a fost una inferioară, atât ca număr de donații, cât și ca valoare, față de nivelul celor făcute de cele mai importante județe ale Transilvaniei. Ea s-a compus dintr-un număr de 6 donații și colecte certe.

Autorii celor 6 donații au fost: persoane particulare – 2 donații¹⁷; comunități rurale în întregul lor – 3 donații¹⁸; activități realizate în scopul strângerii de fonduri – o colectă¹⁹. Cele 6 donații au fost făcute de următoarele persoane particulare și comunități locale:

- preot Ștefan Rusu, protopop al Târgu Mureșului – 340 coroane²⁰;
- Marioara Duma din Reghinul Săsesc, venitul unei petreceri în favoarea fondului, organizată la Reghinul Săsesc – 2.941 coroane²¹;
- Comuna Pozed (Bozed) – 91 coroane și 90 filleri²²;

12 Bârseanu, Bologa 1919, p. 15; Cf. Șoroștineanu 2016, p. 69.

13 *Telegraful Român*, nr. 59/1919, p. 6.

14 Martinovici, Istrati 1921, p. 31; *Anuarul Statistic*, 1922, 1923, p. 12.

15 Martinovici, Istrati 1921, p. 31; *Anuarul Statistic*, 1922, 1923, p. 12.

16 Martinovici, Istrati 1921, p. 31; *Anuarul Statistic*, 1922, 1923, p. 27.

17 *Telegraful Român*, nr. 46/1919, p. 6; *Telegraful Român*, nr. 54/1919, p. 6; *Telegraful Român*, nr. 59/1919, p. 6; *Renașterea Română*, nr. 117/1919, p. 3; *Renașterea Română*, nr. 123/1919, p. 3; *Renașterea Română*, nr. 135/1919, p. 3.

18 *Telegraful Român*, nr. 57/1919, p. 6.

19 *Telegraful Român*, nr. 46/1919, p. 6.

20 *Telegraful Român*, nr. 46/1919, p. 6.

21 *Telegraful Român*, nr. 46/1919, p. 6.

22 *Telegraful Român*, nr. 57/1919, p. 6; *Renașterea Română*, nr. 123/1919, p. 3.

- Comuna Lechința Mică – 141 coroane²³;
- Comuna Samsud – 345 coroane și 10 filleri²⁴;
- doctor Valer Ghibu din Târgu-Mureș – 310 coroane²⁵.

Valoarea totală a donațiilor făcute *Fondului Jertfelor Liniei Demarcaționale* de persoanele particulare și comunitățile locale de pe raza fostului județ Mureș-Turda s-a ridicat la suma de 4.169 coroane, care reprezenta circa 0,76% din totalul sumei intrate în contul fondului la 1 iulie 1919. Din aceasta, donațiile particularilor s-au ridicat la suma de 650 coroane; cele ale comunităților locale la 578 coroane; activitate de strângere de fonduri la 2.941 coroane.

Considerații finale

Definitivarea prezentului demers ne-a permis formularea mai multor concluzii, cu privire la subiectul abordat:

1. Pe fondul opririi ofensivei armatei române în Transilvania, forțele militare ale Ungariei au ocupat întinse regiuni din vestul provinciei, situate în zona liniei de demarcație stabilită de Aliați. Regimul de ocupație maghiar a supus populația românească unor violențe și abuzuri greu de imaginat.

2. La 18 martie 1919, din inițiativa *Reuniunii Femeilor Române din Sibiu* era înființat *Fondul jertfelor liniei demarcaționale*. Scopul acestuia era să vină în sprijinul locuitorilor români căzuți victime ale atrocităților maghiare din zona liniei de demarcație.

3. Apelului adresat de femeile românce din Sibiu de a contribui cu colecte și donații la *Fondul jertfelor liniei demarcaționale* au răspuns, între alții, și o serie de persoane particulare și comunități locale, din mediul rural, din fostul județ Mureș-Turda.

4. Numărul donațiilor făcute de pe raza fostului județ Mureș-Turda s-a ridicat la opt, iar suma totală colectată la 4.169 coroane. Aceasta a reprezentat aproximativ 0,76% din totalul celei intrate în contul *Fondului Jertfelor Liniei Demarcaționale*, la 1 iulie 1919

5. Din suma totală colectată la nivelul județului, donațiile particularilor s-au ridicat la suma de 650 coroane; cele ale comunităților locale la 578 coroane; activate de strângere de fonduri la 2.941 coroane.

The Contribution of the former Mureș-Turda County to the “*Border Line Victim’s Fund*” (1919)

(Abstract)

At the end of 1918 and the beginning of 1919, Hungary was occupying a series of Romanian territories from the western part of Transylvania that were situated in the border line area. The Romanians that felt under the Hungarian domination were victims to such atrocities that are hard to imagine. As a response to the Hungarian violence, on March 18th 1919, at the initiative of the Reunion of Romanian Women from Sibiu was established the Border Line Victim’s Fund. Through it the victims of the Hungarian oppressions were about to get help. The inhabitants of Mureș-Turda County donated to the Border Line Victim’s Fund a total sum of 4.169 crowns.

23 *Telegraful Român*, nr. 57/1919, p. 6; *Renașterea Română*, nr. 123/1919, p. 3.

24 *Telegraful Român*, nr. 57/1919, p. 6; *Renașterea Română*, nr. 123/1919, p. 3.

25 *Telegraful Român*, nr. 59/1919, p. 6; *Renașterea Română*, nr. 135/1919, p. 3.

Bibliografie

Izvoare

- SJANSB, fond „Albina”, inv. 47, reg. 21 – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sibiu, fond „Albina”, inventar 47, Inventarul registrelor Banca Albina Sibiu, 1871-1951, registrul nr. 21.
- Bârseanu, Bologa 1919 – Catinca A. Bârseanu, V. Bologa, „Raport general pe anii 1917/18 și 1918/19”, în *Anuarul Reuniunii Femeilor Române din Sibiu pe anii 1917/19 și 1918/19*, Sibiu, 1919.
- Anuarul Statistic 1922, 1923 – Anuarul Statistic al României, 1922 / Anuaire Statistique de la Roumanie, 1922*, București, 1923.

Presă

- Patria*, nr. 33/1919 – *Patria*, anul I, nr. 33, din 25 martie 1919.
- Renașterea Română*, nr. 55/1919 – *Renașterea Română*, anul I, nr. 55, din 13/26 martie 1919.
- Renașterea Română*, nr. 117/1919 – *Renașterea Română*, anul I, nr. 117, din 15 iunie 1919.
- Renașterea Română*, nr. 123/1919 – *Renașterea Română*, anul I, nr. 123, din 22 iunie 1919.
- Renașterea Română*, nr. 135/1919 – *Renașterea Română*, anul I, nr. 135, din 6 iulie 1919.
- Telegraful Român*, nr. 27/1919 – *Telegraful Român*, anul LXVII, nr. 27, din 7/20 martie 1919.
- Telegraful Român*, nr. 29/1919 – *Telegraful Român*, anul LXVII, nr. 29, din 12/25 martie 1919.
- Telegraful Român*, nr. 46/1919 – *Telegraful Român*, anul LXVII, nr. 46, din 17 mai 1919.
- Telegraful Român*, nr. 47/1919 – *Telegraful Român*, anul LXVII, nr. 47, din 20 mai 1919.
- Telegraful Român*, nr. 49/1919 – *Telegraful Român*, anul LXVII, nr. 59, din 26 iunie 1919.
- Telegraful Român*, nr. 54/1919 – *Telegraful Român*, anul LXVII, nr. 54, din 14 iunie 1919.
- Telegraful Român*, nr. 57/1919 – *Telegraful Român*, anul LXVII, nr. 57, din 21 iunie 1919.
- Telegraful Român*, nr. 59/1919 – *Telegraful Român*, anul LXVII, nr. 59, din 26 iunie 1919.
- Telegraful Român*, nr. 60/1919 – *Telegraful Român*, anul LXVII, nr. 60, din 28 iunie 1919

Lucrări generale și speciale

- Kirițescu 1989 C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, vol. II, București, 1989.
- Martinovici, Istrati 1921 C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921.
- Mărculeț, Bucur 2018 V. Mărculeț, Al. Bucur, „Constituirea și funcționarea „Fondului Jertfelor Liniei Demarcaționale” (1919), reflectată în presa românească din Transilvania”, în *Misiunea*, Revista Centrului de Cercetare a conlucrării Bisericii Ortodoxe cu Armata României «General Paul Teodorescu», V, 2018, 1 (5), pp. 167-180.
- Mărculeț, Bucur 2019 V. Mărculeț, Al. Bucur, *Fondul Jertfelor Liniei Demarcaționale (1919)*, Mediaș, 2019.
- Preda, Alexandrescu, Prodan 1994 D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, București, 1994.
- Șoroștineanu 2016 Valeria Șoroștineanu, „Reuniunea Femeilor Române din Sibiu în anii Primului Război Mondial”, în *Astra Sebesiensis*, 2, 2016, pp. 55-74.

Contribuții documentare referitoare la situația administrației județului Năsăud (1928-1929)

Adrian ONOFREIU

Cuvinte cheie: administrație, județul Năsăud (1928-1929); economie; culte-învățăământ; administrație, zootehnie, căi de comunicație, sănătate, silvicultură.

Schlussworter: Kreis Bistritz-Nassod (1928-1929); Ökonomie; Kultus und Erziehungswesen; Verwaltungs und Zootechnik, Verkerswesen, Gesundheitswesen, Forstwissenschaft.

Evoluția administrației în perioada interbelică a fost definită ca un proces sinuos și continuu. Necesitatea unei organizări unitare, care să topească într-un creuzet comun diferitele reglementări, atât cele din Vechiul Regat cât și ale provinciilor unite în anul 1918, a determinat o efervescență stimulatorie în domeniu. Fie prin reglementări fundamentale (Constituția din 1923), sau prin legi organice (Legea de organizare administrativă din 1925), a fost definită concepția de organizare administrativă a statului național român unitar.

În acest proces, relația biunivocă dintre autoritățile centrale și cele locale – pe diferite paliere organizatorice – a reprezentat o constantă a politicilor în domeniu. De aceea, și mărturiile relative la acest subiect au fost consistente și s-au concretizat în documente de sinteză elaborate de ambele părți aflate în procesul de relaționare.

Dacă până acum am reliefat aspecte relative la subiectul enunțat¹, în continuare oferim o analiză documentară a „mersului” administrației locale, la „cumpăna” dintre cele două reglementări majore în domeniu, legea de organizare generală a administrației (1925) și cea de organizare a administrației locale (1929).

Chiar dacă sinteza administrativă a anului 1932² a avut la bază valorificarea informațiilor conținute în rapoartele diferitelor servicii județene, concretizată în raportul înaintat de instituția prefecturii către consiliul județean, acest document a fost, în mod evident, influențat de „retușurile” inevitabile, pentru a oferi un material „acomodat” cerințelor timpului.

De aceea, documentele pe care le prezentăm în continuare conțin informațiile primare ale serviciilor din subordinea Consiliului Județean Năsăud. Ele au fost întocmite în baza prevederilor legislative de organizare a instituției. Înființarea acesteia a fost prevăzută în legea administrativă din 1925, dar a devenit efectiv funcțională abia începând cu anul 1927³. Consiliul județean a fost creat ca un organ colegial, deliberativ, ales al județului ca unitate administrativă descentralizată, care lucra în două sesiuni plenare și altele, extraordinare. Activitatea acestuia se baza pe eligibilitatea membrilor, dreptul de inițiativă în probleme locale și a

1 Vezi principalele titluri la Adrian Onofreiu, „Contribuții documentare privind situația județului Năsăud în perioada interbelică. Anul 1932”, în *Revista Bistriței*, Bistrița, XXVII, 2013, nota 1, p. 239. Pentru raporturile dintre puterea centrală și cea locală – prefect politic și prefect administrativ – vezi *Ibidem*, nota 2.

2 Pentru comparație, vezi și raportul lui Alexandru Pălăgeșiu, președintele delegației Consiliului Județean sub titlul „Expunerea situației județului Năsăud pe anul 1930”, în *Gazeta Oficială a județului Năsăud*, Bistrița, anul XXIX, nr. 5, 16 februarie 1931, pp. 37-48.

3 Prima ședință de constituire a avut loc la data de 25 ianuarie 1927; apud. Adrian Onofreiu, Octavian Baciu, Iosif Redl, *Consiliul Județean Bistrița-Năsăud (1925-2016)*, Ed. Charmides, Bistrița, 2016, p. 39.

avut ca menire principală aceea de a aduce actul administrativ mai aproape de populația căruia i se adresa și a cărui beneficiar era⁴. Între sesiunile ordinare administrația județului era condusă de Delegația Permanentă. Consiliul județean, întrunit în sesiuni ordinare i se prezentau rapoartele de activitate ale diferitelor comisii, pe domenii de activitate: comisiunea administrativă, financiară și de control, de lucrări publice, economică, a cultelor și învățământului.

Documentele au fost prezentate în ședințele ordinare, din 29 martie 1928⁵, extraordinară, din 1 noiembrie 1928⁶ și ordinară, din 27 martie 1929⁷.

Ele cuprind principalele aspecte din activitatea serviciilor județene, înaintate comisiilor de specialitate din cadrul consiliului județean. Aflăm astfel mărturii interesante despre situația din varii domenii:

- a. economic: dominat de consecințele nefaste ale războiului, prin secătuirea resurselor umane și materiale și lipsa banilor, pentru a cărui neajunsuri trebuia contractat un împrumut extern, garantat prin „munca fiecăruia, respectul față de lege și ordinea interioară”;
- b. culte și învățământ: domeniu reprezentat de culte (biserica), școală: de la nivelul „grădinilor de copii”, apoi, primare, secundare, normale și confesionale, de arte și meserii, licee, toate, de stat și particulare, frecvența și gradul de promovabilitate; reuniuni și asociații: ASTRA-Despărțământul Năsăud, reuniunile femeilor române și săsești, cercurile misionare ale preoților, cercurile culturale ale învățătorilor;
- c. administrație: caracterizată prin lipsa regulamentului de aplicare a legii din 1925, slaba pregătire a funcționarilor, mișcări ale personalului, influența structurilor superioare și validarea conturilor de gestiune a localităților doar până în anul 1927;
- d. zootehnie: cu activitate concretizată prin înființarea Comisiunii zootehnice (1924), cumpărarea de reproducători, organizarea expozițiilor de animale și a prelegerilor populare, ca și crearea unui lot de 36 ha, pentru asigurarea reproducătorilor pentru bovine din rasele Pfinzgau și Siementhal;
- e. căi de comunicație: constituite din „șosele” naționale, aflate într-o situație generală rea, datorită „alocărilor bugetare mici pentru împietruire”, iar cele județene, într-o stare atât de rea, „încât sunt expuse la distrugerea totală, iar circulația va fi întreruptă”, alocarea a 50% din cheltuieli pentru personal, ca și elaborarea unui program de lucrări pentru perioada 1928-1936;
- f. serviciul sanitar: cu o activitate normală și combaterea epidemiilor de scarlatină și pojar, ca și a bolilor sociale: cancer, conjunctivită granuloasă, sifilis, înregistrarea sporului natural al populației, ca și măsuri de asistență socială.

Toate conturează imaginea de ansamblu a structurii județului Năsăud. Sunt expuse, în primul rând lucrurile pozitive, definite de străduința îmbunătățirii activității funcționarilor din administrație, menținerea în stare relativă de utilizare a căilor de comunicații – „șosele județene, vicinale și comunale” – asigurarea unei stări satisfăcătoare a sănătății animalelor, în beneficiul consumatorilor variilor lor produse, timidele încercări de dezvoltare a activităților industriale și comerciale, preocuparea pentru administrarea și exploatarea în regim silvic a fondului forestier, asigurarea controlului asupra stării de sănătate a populației și combaterea bolilor epidemice sau contagioase, gestionarea problemelor învățământului – pe toate palierele organizaționale –, a cultelor și sistemului asociativ.

Pe de altă parte, documentele conțin, chiar și datorită „autocenzurii” impusă de statutul/funcțiile celor care le-au realizat, numeroase aspecte negative, referitoare la precaritatea resurselor financiare, care determina politici publice la limita acceptabilității, transpuse în situația precară a căilor de comunicații, supuse deselor inundații și deteriorări, care reclamau investiții continue în prunduire și pietruire, singurele moda-

4 *Ibidem*, p. 33.

5 Raport prezentat la punctul nr. 7 al ședinței de Anastasiu Bejan, care a prezentat situația economică a diferitelor ramuri ale județului: zootehnică, a Consilieratului Agricol (instituția creată pentru aplicarea Reformei Agrare din anul 1921), Direcțiunea Regională Silvică, Camera de Comerț și Industrie – Secția Bistrița; *Ibidem*, p. 48.

6 Când s-a luat act de rapoartele prezentate de Grigore Pletosu, privind starea învățământului și a cultelor (pct. 13), George Linul, privind starea administrației județene și a comunelor din județ (pct. 17), *Ibidem*, pp. 50-51.

7 A fost consemnat documentar doar raportul asupra stării de sănătate și igienă, prezentat de Simion Turcu (pct. 9), dar in tuim noi, au fost „asumate” și prezentate cele referitoare la situația asupra șoselelor și lucrărilor publice (pct. 8), a situației diferitelor ramuri economice, comerciale și industriale din județ (pct. 9), prezentate de Atanasie Bejan; *Ibidem*, p. 54.

lități de conservare a lor; frecvența școlară redusă și rata mare a abandonului școlar, în favoarea muncilor gospodărești; relații autarhice în cadrul producției industriale și a schimburilor economice; dezvoltarea submediocră a întreprinderilor economice și preponderența micilor inițiative particulare, toate determinate de consecințele în plan uman și material ale războiului; greutățile privind administrarea în beneficiul populației a bogatului fond forestier al județului, problemele din sistemul administrativ, care încerca să se racordeze la criteriul fundamental al perioadei, acela al *practicii unitare*.

În sinteză, o imagine de ansamblu a administrației locale, care încerca să-și croiască propriul drum, comparativ cu obligativitatea relaționării cu instituțiile statului, a căror activitate era coordonată și supravegheată de prefectură⁸.

În același timp, documentele⁹ arată și progresul - atâta cât a fost îngăduit de realitățile vremii - în cadrul județului Năsăud, într-o perioadă caracterizată de trăsătura generală fundamentală la scara întregii țări, aceea a *marilor așteptări*.

1.

Comisia economică județeană

Către Onor Consiliu Județean

Considerând timpul scurt de când județul nostru funcționează în conformitate cu noua lege administrativă, secția economică nu poate arăta rezultatele activității sale în această sesiune; ținând cont însă că suntem la începutul activității și că datorința noastră este de a depune toate forțele noastre de muncă pentru a asigura economiei noastre din județ o dezvoltare cât de poate de mare, atât în interesul proprietarilor cât și în interesul țării, ne permitem a Vă arăta situația actuală a diferitelor ramuri economice, comerciale și industriale!

Aceste date, pe care le-am procurat de la diferite servicii existente și pe care le voi citi, vor servi ca punct de plecare a activității secțiunii noastre, astfel că, la expirarea termenului pentru care am fost aleși, să putem arăta rezultatul muncii noastre, pe care noi ni-l dorim, altfel să fie cât se poate de mulțumitor pentru populația noastră din județ și ca urmare, satisfăcător și pentru noi.

În urmare, citesc următoarele rapoarte:

1. A Comisiunii Zootehnice județene;
2. A Consilieratului agricol;
3. A Direcțiunii Silvice;
4. A Camerei de Comerț și Industrie din Cluj-Secția Bistrița.

După ce ați ascultat în consiliu conținutul fiecărui raport în parte, desigur ați rămas cu impresiunea că, poate nu merg lucrurile chiar așa cum ar trebui să meargă, fie că produsele economice nu se plătesc bine, fie că sunt puțini bani și totuși, scumpi, fie că sunt impozitele mari, etc, etc.

Recunoaștem și noi că este încă mult de dorit și că, și în viitor, ori cât de strălucit ar fi el, se va cere din ce în ce mai mult! Diferența între o dorință și cealaltă este numai aceea, că azi se cere din toate păturile societății, ca, cu (sic!) toții să ajungem și la o mulțumire materială, pe lângă cea sufletească; în viitor însă, se va cere mai mult, deoarece poporul nostru dispune de calități superioare în toate direcțiile și, validându-se acele calități, cum credem că se vor și valida, urmează în mod natural, că-și vor reclama și recompensa meritată, prin urmare, vor trebui să urmeze și se vor afla și crea și noile izvoare de câștig.

Reîntorcându-mă la conținutul rapoartelor ce le-am citit, doresc să fac o mică analiză asupra vieții noastre economice din județ și să scot la iveală principiile care au determinat aceste cauze.

Este bine știută și cunoscută situația poporului românesc din Ardeal și astfel, și a județului nostru din timpurile dinainte de război, asupra căreia nu insist, fiindcă nu este român adevărat, căruia să-i pară rău după ea. Mă opresc puțin asupra timpurilor din cursul războiului mondial, în care românii noștri și-au luat partea leului pe toate fronturile posibile, iar acasă, în vetre, nu au rămas decât bătrânii neputincioși, femeile

8 Vezi pe larg la Adrian Onofreiu, Ana-Maria Băndean, *Prefecții județului Năsăud (1919-1950; 1990-2014). Ipostaze, imagini, atitudini*, Ed. Charmides, Bistrița, 2014.

9 Prezentate în ordine cronologică și pe domenii de activitate, pentru anii 1928-1929. La sfârșitul fiecăruia am precizat sursa de proveniență; intervențiile noastre s-au rezumat în a explica unii termeni sau a extinde aria informațională.

și copiii. De sine înțeles, că aproape toate gospodăriile s-au nimicit, pierind pe fronturi puterile viguroase de muncă, iar de acasă, s-a rechiziționat totul, animale, care, bucate, și puținul ce a rămas, s-a consumat între timpuri pentru susținerea femeilor și neputincioșilor, ce au mai putut rămâne la vetre.

Românii nu pot spune că au fost tratați cu aceleași măsuri, cu care au fost tratate celelalte naționalități conlocuitoare, ba, chiar din contra, pot afirma cu destulă amărăciune, că pe spatele și munca lor, s-au ridicat totdeauna, alții!

Frații din Vechiul Regat, în cursul războiului mondial, au suferit chiar mai mult ca noi, fiindcă în scurtă vreme li s-a ocupat aproape 4 din 5 părțile țării! În teritoriile ocupate se susține, de regulă, un regim de exploatare și nimicire, iar războiul purtat contra lor a fost război de exterminare.

A sosit, în fine și timpul de eliberare; acel timp însă ne-a aflat, deși pe deplin mulțumiți sufletește, însă săraci și fără mijloace de a ne putea reface.

Deși nu se poate, nici pe departe, compara situația de azi cu aceea imediată de după război, totuși, lipsa de mijloace s-a menținut până în zilele de azi! Ce a nimicit războiul, nu s-a putut reface la repezeală, rămânând țara noastră în foarte multe obligăminte materiale.

Nu este nimic mai ușor decât a critica, cu atâta însă este mai greu a arăta și dovedi calea cea mai bună a refacerii.

După cum ați observat din cele citite, înainte statul a pus baza creșterii vitelor și a cultivării rațional, ținând cont că țara noastră este o țară agricolă și după posibilitate, a pus și mijloacele la dispoziție; cu toate acestea, lipsește mașinăria principală, și anume, banul! Se resimte aceasta în economie, în comerț, industrie, se resimte peste tot și cu toții, cerem bani, bani și iarăși, bani! Am rămas săraci după război, apoi, am avut produse destule pentru valorizare, străinătatea a știut însă să ne speculeze cum a vrut, fiindcă ea avea banul! Astfel, produsele noastre s-au dus și, în loc să câștigăm, am pierdut din nou.

Germania, care a fost un debușeu principal pentru produsele noastre, și-a făcut valută de aur, vânzându-și moneda veche și fără valoare, pe monede bune! Între cei mulți care au păgubit din nou, a fost și România.

America a dominat lumea cu dolarii săi și a stors totul de la celelalte țări. Am crezut cu toții și vor mai fi care încă tot mai cred, că în aceste țări bunătatea curge râu! Faptul este că, în urma valutei lor au pus în mișcare toate fabricile și au produs mărfuri cu nemiluita, crezând că țările pe care le-au sărăcit odată, vor fi silite să cumpere produsele lor, dar s-au înșelat!

Atât Germania cât și America închid mereu fabricile și pe lucrători îi lasă în voia sorții, deoarece au produs atât, încât nu mai au cui vinde; deci, se îneca în răul propriu!

Prin urmare, este întrebarea, dacă țării noastre îi mergea mai bine forțându-și cu ani înainte, o valută de aur, sau, nu?

Pentru a ajunge la ban nu este decât singură posibilitate, și anume, a cere împrumut de la cei ce au!

Este problema cea mai grea, întrucât nici împrumutul nu-l poți primi cu orice condiție! Sunt oferte destule, care însă nu au altă țință, decât să ne îngenunchie din nou!

Domnilor consilieri! Conducătorii acestei țări, din ori care timpuri, au dat dovadă destulă, că-și iubesc țara. Nu presupunem altfel, nici despre cei de azi și, nici despre cei care vor urma!

Garanța împrumutului de care țara noastră are lipsă o formează munca fiecăruia, respectul față de lege și ordinea internă. Aceste trei formează mănunchiul garanției noastre, morale și materiale. Și conducătorii țării, în baza acestor garanții, credem că vor ști să-și facă datorința și, la timpul potrivit, vor solicita și primi împrumuturi în astfel de condiții, care numai spre binele tuturor, vor fi!

Cu acestea, închei raportul secțiunii economice județene pentru această sesiune a Consiliului Județean, cu rugarea să-l luați la cunoștință, în credința că, la anul, să putem prezenta alt, raport, mai îmbucurător.

31 martie 1928.

Atanasie Bejan.

A.N.B-N, fond *Prefectura județului Năsăud-nr. bază*, d. 4.528/1929, ff. 12-13.

2.

Onorat Consiliu Județean

Comisiunea Cultelor și a Învățământului din Delegația Permanentă are onorul a prezenta pentru sesiunea ordinară de toamnă 1928 a Consiliului Județean, următoarea

Dare de seamă (Raport)

Comisiunea Cultelor are între atribuțiile sale, îndatorirea ca să studieze și îngrijească latura culturală a populației din județ. Factorii culturali sunt Cultul, prin Biserică, Școalele, după deosebitele categorii, Reuniuni, Asociațiuni și alte instituțiuni culturale.

Biserica, ca așezământ autonom confesional, se conduce și dirijează prin Autoritățile bisericești.

Școalele din județ, după categoriile lor, funcționează ca grădini de copii, școale primare, secundare, normale și școale confesionale. Școalele din județ sunt cu învățământul statificat – școale de stat și școale ale minorităților – particulare.

I. Populația județului și întinderea.

Județul Năsăud are o întindere de 4.328 km². Cuprinde 110 comune rurale, 15 cătune și 2 comune urbane, cu o populație de 137.565 locuitori. Aceștia sunt 70% români, iar restul de 30%, sași, maghiari, evrei, țigani și alții.

II. Populația școlară.

După recensământul pentru anul 1927/1928, numărul copiilor în vârstă de școală, în toate localitățile din județ, au fost:

- de la 5-7 ani: 6.068;
- de la 7-16 ani: 18.822;
- de la 16-18 ani: 4271.

Specificați după caracterul localităților, copii în vârstă școlară au fost:

a) în comunele urbane Bistrița și Năsăud:

- de la 5-7 ani: 449;
- de la 7-16 ani: 2.120;
- de la 16-18 ani: 436.

Total, de la 7-18 ani: 3.005.

b) în comunele rurale:

- de la 5-7 ani: 5.619;
- de la 7-16 ani: 16.072;
- de la 16-18 ani: 3.835.

Total general, de la 5-18 ani: 26.156; bineînțeles, băieți și fete, la un loc.

În acest număr sunt cuprinși toți copiii în vârstă de școală din județ, fără privire la originea lor etnică sau la confesiunea lor, sau, la împrejurarea că, în ce fel de școală au fost înscriși, ori, de sunt înscriși preste tot, la vre-o școală. Nu sunt cuprinși aici elevii care au fost înscriși și au cercetat școale secundare, ori superioare – Universitate – ori școale profesionale de specialitate.

A. III. Numărul copiilor înscriși în școale primare de stat:

Din numărul copiilor, de 20.161, în vârstă de școală, de la 5-18 ani, cei înscriși în școale de stat au fost: în grădini de copii, 347, în școala primară propriu-zisă, cu 7 clase, 10.733, în școala de adulți, 4.992, în total, 16.002, număr care, în asemănare cu numărul celor obligați, pare prea mic. În realitate, nici 1% din copiii în vârstă de școală au rămas neînscriși, sunt însă înscriși în școale particulare și supra-primare. Relativ mai puțini, au fost înscriși în grădinile de copii, 219, în școalele primare, 2.178, în școalele secundare și profesionale, 2.210.

IV. Frecvența.

În ce privește frecvența celor înscriși în școalele de stat, au frecventat: regulat, 7.992 iar 26% au frecvența neregulată sau deloc.

Procentul celor care au urmat regulat în anul școlar 1927/28 nu e tocmai satisfăcător. Cauzele slabei frecvențe le reducem la următoarele:

- a) nepătrunderea rostului școlii în păturile largi ale poporului;

- b) situația multor comune, mai cu seamă de munte, cu casele risipite la mari depărtări de școală;
- c) sărăcia multor părinți, care n-au cu ce să-și îmbrace și să-și întrețină copiii, încât sunt siliți a-i da de servitori, mai ales în timpul iernii. La acestea să mai adăugăm:
- d) lipsa sentimentului de datori al unor organe însărcinate cu încasarea amenzilor;
- e) lipsa sentimentului de datorie al unor învățători;
- f) nestabilitatea corpului didactic, provenită din sistemul nenorocit al transferărilor și detașărilor fără nici un rost. Majoritatea învățătorilor tineri schimbă locul din an în an, prin ce, se știrbește simțul de răspundere, care nu poate fi ca al unuia stabil într-un loc și răspunzător de felul cum se prezintă școala.

V. Elevi cu examen de absolvire.

După datele ce ne-au fost puse la dispoziție, s-a putu constata că la examenul de absolvire, 73 de școale au prezentat elevi în număr de 640, pe întreg județul. Dintre cei prezenți la examen au reușit 478, adică aproape 74%, semn că se poate face spor satisfăcător cu cei ce frecventează școala regulat.

VI. Școala de adulți.

În principiu, școala de adulți este o bună instituție în sine, urmând a delătura analfabetismul din popor și a-l aduce cât numai s-ar putea pe o treaptă mai demnă de omenimea veacului nostru. Cu toate acestea, rezultate mai mari, deși se fac toate eforturile pentru funcționarea regulată a acestor școli, nu se pot obține. Cauzele acestui neajuns pot să fie:

- a) lărgirea bruscă a legii învățământului primar de la 15-18 ani, fapt ce a nemulțumit pe părinții care-și folosesc adulții la lucru și gospodărie;
- b) starea mizeră a poporului care-l silește ca, după 12 ani să-și dea copiii în serviciu străin, ca să poată trăi;
- c) gospodăriile de munte unde băieții sunt ocupați iarna-vara, cu îngrijirea vitelor;
- d) faptul că aproape majoritatea școalelor sunt numai cu câte un învățător, care prea încărcat fiind cu școala de 7 clase, e bun bucuros, să scape de adulți. Așa stând lucrurile, scopurile școlii de adulți, sau nu se atinge deloc, sau, numai în mică măsură.

B. Școalele minoritare.

În cele 110 comune rurale, 15 cătune și 2 comune urbane ale județului, dintre cei 137.365 locuitori, sunt 95.548 români (69,56%), 22.517 germani (sași, 16,39%), 7.492 maghiari (5,45%), 8.136 evrei (5,92%) și 3.672 țigani și alte naționalități (2,68%). Rotund, are județul 70% români și 30% neromâni.

După recensământul din 1927/28, copii în vârstă de școală minoritari: germani-sași, 3.560, maghiari, 1.599, evrei, 1.425, alte naționalități, 565.

Pentru acest număr de elevi sunt grădini de copii, 3, toate, confesionale ev-lutherane cu limba germană și anume, 2 urbane în Bistrița și 1 în Lechința;

- a) școale primare susțin germanii 35, cu limba de predare germană;
- b) maghiarii au 10 școale cu limba de predare maghiară și anume, 7 confesionale reformate, 2 romano-catolice și 1, ev-lutherană;
- c) evreii au o singură școală israelită în Bistrița, cu limba de predare română.

C. Școale de alte categorii.

Pe teritoriul județului mai funcționează încă:

- a) licee pentru băieți, 3; 2 cu învățământ statificat și limba de propunere română, iar unul, evanghelic-lutheran confesional și limba germană;
- b) pentru fete, un liceu în dezvoltare și un gimnaziu cu limba de propunere română și o școală medie cu limba de predare germană;
- c) o școală Normală de Stat pentru învățători în Năsăud;
- d) școli de meserii, 3, de stat, cu limba de predare română și una de meserii și comerț, cu caracter comunal și cu limba de predare germană.

VII. Învățământul în general.

Între împrejurările date și cu frecvența care o am avut-o, în învățământ totuși, a fost satisfăcător, pe lângă toate greutățile ce-au stat în calea executării noului program satorit prin noua lege a învățământului¹⁰. Căci

¹⁰ „Lege pentru învățământul primar al statului și învățământul normal-primar”, din 26 iulie 1924, în C. Hamangiu, *Codul general al României...*, XI-XII, București, 1926, pp. 525-566, urmată de „Legea pentru modificarea legii asupra învățământului

nici acum, după 4 ani de la aplicarea noii legi, nu este un regulament pentru administrația interioară, nu este un orar tip pentru școlile cu 1, 2, 3 învățători. Multe chestiuni sunt lăsate încă la voia întâmplării.

Asociații.

Alături de aceste așezăminte culturale, mai conlucrează la promovarea intereselor de cultură și diferitele asociațiuni, reuniuni și cercuri culturale¹¹.

Pe teritoriul județului nostru funcționează Despărțământul ASTRA, reuniunile de femei române și săsești; apoi, cercurile misionare preoțești și cercurile culturale ale învățătorilor.

Bistrița, la 1 octombrie 1928.

Referentul Comisiunii Culturale, Grigore Pletosu.

Idem, d. 4525/1929, ff. 35-39.

Anexa.

Consiliul Județean al județului (sic!) Năsăud

Domnule Ministru

Având în vedere că, comitetul școlar județean al județului Năsăud (sic!) a hotărât pentru campania din vara anului 1928 construirea a 24 localuri de școală, și anume: 19 localuri cu câte 1 sală de clasă, atelier și locuință pentru director; 2 localuri cu câte 2 săli de clasă, atelier și locuință pentru director și 3 localuri cu câte 4 săli de clasă, atelier și locuință.

Având în vedere că unele din comunele în care sunt a se construi localuri de școală sunt dintre cele mai sărace din județ, iar ajutorul pe care îl poate da Comitetul școlar județean e abia de 600.000 lei și având în vedere că pentru acest județ, până în prezent, Onor. Minister n-a dat ajutoare în scopul de construcții școlare, decât numai 20.000 lei, pentru Prislop și 300.000 lei în 1927, la mâna d-lui. Prefect,

La propunerea Revizoratului școlar și a Delegației Permanente a Consiliului Județean, în ședința din 29 martie a. c., a decis să Vă roage, Domnule Ministru, să binevoiți a da la dispoziția Comitetului școlar județean un ajutor global, pe care îl va distribui comitetelor școlare de construcții, având acelea a Vă înainta acte justificative despre întrebuițarea sumelor.

Bistrița, la 29 martie 1928.

Onor Minister al Instrucțiunii,

București.

Ibidem, f. 12.

Anexa. 2.

Ministerul Instrucțiunii

Școala Inferioară de Meserii din Năsăud

Onorat Consiliu,

Socotindu-mă ca reprezentantul învățământului profesional și în calitatea mea, alăturat experienței vieții, mă face să pronunț în favoarea D-vs următoarele propuneri.

Unul din pivotul principal al vieții și al neamului nostru românesc ar urma să ia pași grabnici către faza industriei; dar noi, acestei ramuri îi dăm importanța cea mai din urmă, cu toate că am putea să ne uităm pes-

secundar și superior (examene și bacalaureat)", din 8 martie 1925, în *Ibidem*, pp. 567-569, „Regulamentul pentru aplicarea dispozițiilor din Legea asupra învățământului secundar și superior relative la examene și bacalaureat”, în *Ibidem*, pp. 569-581 și „Legea asupra învățământului particular”, din 22 decembrie 1925, în *Ibidem*, pp. 582-596. O scurtă perspectivă asupra cadrului legislativ în domeniul pentru întreaga perioadă interbelică la Adrian Onofreiu, „Aspecte – nu numai – legislative (1918-1940)”, în *Monografia Colegiului Național „George Coșbuc” din Năsăud la 150 de ani de istorie (1863-2013)*, Ed. Napoca-Star, Cluj-Napoca, 2013, pp. 65-90.

11 O listă a tuturor celor care au activat în perioada interbelică, cuprinzând date despre anul înființării, membrii din conducere, scopul activității și data aprobării statutelor, în A.N.B-N, fond *Prefectura județului Năsăud-numere de bază*, d. 50/1939, *passim*.

te hotare și, să luăm de pildă pe vecinii noștri și, în special, poporul german, care ne-a arătat destul de evident cu ocazia războiului mondial că, cu (sic!) aparatele făcute și inovate de meseriași, era să câștige întreaga victorie; nemaivorbind că existența aproape a întregii populații, depinde de cunoștințele profesionale.

Dacă trecem peste Ocean, la noul continent american, o știe oricine că ocupația lor de predilecție este meseria.

Românii, oare nu trebuie să se gândească că numai prin agricultură și înaltă cultură, într-o bună zi nu vor mai putea să-și găsească posibilitatea existenței și atunci, forțat ne vom îndrepta și în direcția meseriilor, scotocind pământul în interiorul lui și găsind posibilitatea existenței.

Acei care vor avea această destinație vor fi elementele școalelor de Meserii, care astăzi se luptă cu mari greutăți pentru a-și ajunge ținta de mai sus. Pentru îndulcirea și preîntâmpinarea acestor greutăți, eu, subsemnatul, în numele Școalelor de Arte și Meserii din acest județ, rog pe Onoratul Consiliu Județean, să privească aceste școale, întocmai cum le privește și subsemnatul, votând în bugetul județului o sumă globală și corespunzătoare pentru ajutorarea acestor elemente sărace și lipsite de mijloace și care, cu drag vroiesc a contribui în viața socială cu cunoștințele industriale.

Directorul Școalei de Arte și Meserii din Năsăud,
29 martie 1928.

Ibidem, f. 19.

3.

Onorat

Consiliu Județean!

Relativ la administrația generală a Județului Năsăud de la ultima sesiune a Consiliului Județean avem onoare a raporta următoarele:

În general, mersul administrației este normal, dar trebuie să observăm că administrația, care are de bază Legea pentru Unificarea Administrativă¹² întâmpină greutăți și dificultăți, legea, în multe cazuri, nu se execută așa cum a înțeles-o legiuitorul.

Cauza este, de o parte, că nu s-au edat¹³ încă regulamente pentru aplicarea legii; lipsind acest regulament, atât județul, cât și comunele, nu au putut întocmi regulamentele cerute de lege. În lipsa acestora executarea legii, așa cum am amintit, întâmpină greutăți și cu deosebire, hotărârile consiliilor comunale, a delegațiilor permanente comunale, precum și dispozițiilor luate de primarii din comunele rurale sunt, în multe cazuri, greșite, defectuoase, iar de altă parte, mersul bun al administrației, cu deosebire în comunele rurale, lasă mult de dorit, întrucât consiliile comunelor rurale sunt compuse în mare parte din oameni cu prea puțină carte, pentru a putea cunoaște și înțelege dispozițiile legii. Primarul are de interpret pe secretar, care asemenea, nu are calificarea recerută unui funcționar de carieră, nu pot și nu știu da îndrumările cuvenite, bazate pe lege și ordinațiuni, primarului și delegațiilor permanente comunale.

S-a constatat, că notarii, unde sunt secretari aleși, nu asistă la ședințele consiliului, urmarea este, că se iau de multe ori încheieri cu încălcarea dispozițiilor legale, ceea ce aduce cu sine, că autoritatea superioară anulează la încheieri, cauzându-se prin aceasta lucru superfluu și delegației permanente, și se întârzie rezolvarea chestiunilor.

Dar chiar și notarii, în multe comune, nu sunt în cunoștința completă a legii, unii interpretează greșit, alții nu înțeleg dispozițiile ei. Se observă aceasta din rapoartele notarilor, care cer mereu lămuriri.

Pentru de a putea delătura¹⁴ aceste neajunsuri, este de dorit ca, fie cu ocaziunea conferințelor administrative, fie cu conferințe convocate în acest scop, să se aducă la cunoștința notarilor și consilierilor comunali toate dispozițiile legii ce-i privesc, producând exemple de cazuri concrete și arătându-le interpretarea corectă a legii și ordonanțelor în vigoare.

¹² Pe larg în C. Hamangiu, *Legi noi de unificare 1922-1926*, București, 1926, pp. 338-403.

¹³ Elaborat.

¹⁴ Înlătura.

S-a constatat în mai multe cazuri că nu se pot lua sancțiuni contra primarului și membrilor delegațiilor permanente în cazurile prevăzute de lege: „rea administrație, prin acte vădite de nepricepere, rea credință sau neglijență culpabilă, care compromit interesele comunei”; sunt cazuri în care prefectul a sesizat consiliul pentru îndepărtarea primarului pentru astfel de acte constatate de pretor prin anchete, ori consiliul nu a îndepărtat pe primar și nu a aflat, că este cazul îndepărtării. Este de înțeles aceasta, deoarece primarul, câtă vreme are încrederea consiliului și lucrează împreună cu consiliul în aceeași direcțiune, nici când nu va fi pedepsit de acel consiliu, în care găsește numai prieteni, sancțiuni imediate nu se pot lua, ceea ce este în detrimentul administrației.

Este știut că, din partea autorităților în drept s-au luat dispozițiile necesare pentru modificarea Legii pentru Unificarea Administrativă și aceasta, în baza constatărilor, ce s-au observat în cursul execuției acestei legi și că, modificarea legii este luată în programul legilor, ce vor ajunge în discuția sesiunii viitoare a parlamentului; astfel, nu ținem de lipsă¹⁵, ca referitor la aceasta, să se facă acum propuneri concrete.

Avem onoare a raporta că, de la ultima sesiune a Consiliului s-au făcut următoarele mutări și numiri de funcționari: în locul d-lui. Enea Ciugudean, notar comunal în Dumitrița, demisionat, a fost numit domnul Bizo Dumitru.

Domnul notar comunal din Șieu-Sfântu a fost mutat, pe cale disciplinară, la notariatul Mintiu iar în locul domnului Bene a fost mutat din Mintiu, domnul Oanea Ioan, la notariatul Șieu-Sfântu.

Notariatul Coșbuc a fost completat cu domnul Ioan Tănase. A fost pedepsit cu mutare pe cale disciplinară domnul Victor Varna, notarul comunei Prundu Bârgăului.

A fost pensionat pe ziua de 15 octombrie pentru limită de vârstă domnul șef de birou principal Dimitrie Rebreanu, de la Serviciul Tehnic. Funcțiunea numitului a fost completată cu domnul Ionel Ianul.

În locul domnului picher Francisc Stentzel, absolvat, a fost numit domnul George Briciu, Miehs Mihăilă, picher din Rodna a fost mutat picher la Tihuța.

Domnul pretor Ceuca Gavril a fost mutat de la plasa Mocod la plasa Mociu, în județul Cluj. În locul domnului pretor Ceuca a fost mutat domnul Mihail Philippi, de la plasa Năsăud, iar în locul domnului Philippi la plasa Năsăud, a fost mutat pretorul plasei Mociu, Dr. Ion Ceuca.

Raportăm că în timpul acesta, d-l. Starac Victor Hugo, inspector administrativ, a cercetat și inspectat chestia bugetelor comunale deficitare.

Tot astfel am fost inspectați de domnul Subsecretar de Stat la Ministerul de Interne, împreună cu inspectorul administrativ general, domnul Mihail Stănescu și inspector general administrativ Tomescu, care au inspectat și mai multe comune și, preturile Năsăud, Mocod.

Domnul inspector general administrativ Tomescu, afară de aceasta, a inspectat încă de două ori prefectura, precum și o dată, în pretura Lechința, Sângeorz-Băi și câteva comune. Rezultatul general al acestor inspecții a fost satisfăcător iar relativ la obiecțiunile făcute s-au luat dispozițiunile convenite.

Ce privește activitatea Delegației Permanente Județene, aceasta a rezolvit la timp toate chestiunile curente ce cad în atribuțiunile ei, de hotărâri și avize, cum dovedesc și procesele-verbale de pe ședințele ținute, care au fost văzute și examinate și de către domnul inspector general administrativ Tomescu și Stănescu, aflându-le în toată regula.

Observăm că toate bugetele comunale au fost verificate și aprobate, asemenea, mai multe conturi de gestiune, apoi, modificări de bugete, aprobări de contracte de vânzare și cumpărare, edificări și reparări, construcții de poduri și drumuri, relativ la care se va face și raport separat de domnul raportor al comisiunii de Lucrări Publice.

Conturile județene sunt încheiate până în anul 1927 inclusiv și sunt prezentate spre verificare și aprobare. Raportăm că 20 comune nu au înaintat încă spre aprobare conturile de gestiune până în anul 1923, 25 comune nu au înaintat spre aprobare conturile din anii 1923-1926, și că 51 comune nu au înaintat încă spre aprobare conturile de gestiune pe anul 1927. Din conturile înaintate, cea mai mare parte sunt aprobate de Delegația Permanentă județeană, iar celelalte sunt în lucrare. S-au luat măsuri din partea domnului prefect și a Delegației Permanente, ca toate conturile de gestiune a comunelor, inclusiv cele pe anul 1927, să fie înaintate până la 30 noiembrie a. c.

15 Necesar.

Ce privește încasarea impozitelor, se constată că, până în prezent, nu s-a încasat numai 15-20%; motivul este criza financiară și economică, lipsa de numerar.

În chestiunea încadrării și înaintării funcționarilor județeni s-a înaintat Onoratului Consiliu o propunere separată.

Relativ la situația șoselelor, chestiunile economice, învățământ și situația sanitară din județ s-au înaintat rapoarte separate.

Bistrița, la 20 octombrie 1928.

George Linul, raportor¹⁶.

Idem, d. 4.524/1929, ff. 7-8.

4.

Comisia zootehnică a județului Năsăud

Înainte războiului, sub regimul trecut, chestiunile economice și zootehnice ale județului erau conduse după plasă și județ. Astfel, fiecare plasă își avea secțiunea economică și toate aceste secțiuni stăteau sub controlul secțiunii județene. Ministerul de Agricultură de pe acele vremuri și-a creat apoi anumite expoziții economice, care pe lângă chemarea lor economică, mai aveau și chemarea de a sprijini pe coloniști și pe secui, prin urmare, nu alimentau întotdeauna secțiile economice județene în general, ci lucrau din răspuneri pentru protejării lor.

Cu toate acestea, înainte de război în județul nostru se lucra și pe teren zootehnic, însă mai mult din inițiativa personală a conducătorilor economici! Și pe atunci se îngrijea ca să fie reproducători masculi de toate speciile, ba, s-au făcut și începuturi de a importa vite de rasă Pfinzgau din Elveția și Tirol! Asemenea și pentru îmbunătățirea cailor, statul a pus la dispoziția județului armăsari corespunzători și suficienți.

Războiul mondial, ca și în alte părți, asemenea și la noi a oprit dezvoltarea, ba, în multe ținuturi creșterea vitelor a dat îndărăpt în mod foarte simțitor. Nu e de mirat dacă această retrogradare a rămas stabilă câțiva ani și după război, cunoscute fiind grelele sarcini materiale ce a avut de suportat țara noastră în urma războiului.

Factorii responsabili însă au observat de cu bună vreme dezastrul la care se putea ajunge, dacă s-ar fi neglijat și pe mai departe acest ram al economiei noastre și astfel, cu Decizia ministerială nr. 35-1922 s-au înființat comisiuni zootehnice pe județe, dându-li-se atribuțiuni și asigurându-li-se și sprijinul material posibil.

Scopul principal al comisiunilor zootehnice este de a da îndrumări pentru creșterea, înmulțirea și perfecționarea animalelor domestice și de a controla aplicarea legilor, regulamentelor și a dispozițiilor referitoare.

Comisia zootehnică a județului nostru s-a înființat și și-a început activitatea abia în anul 1924, când s-a întocmit și primul buget.

Pe lângă posibilitatea de a crea venituri pentru formarea unui fond zootehnic, statul a venit în ajutorul crescătorilor de vite prin acordarea de împrumuturi fără dobândă, din care se pot cumpăra reproducători pe seama comunelor.

Astfel, s-au cumpărat și distribuit:

- în anul 1924: 30 tauri, 1 armăsar, 1 vier; în 1925: 14 tauri, 5 vieri; în 1927: 15 tauri, iar în anul curent vor trebui cumpărați și repartizați cel puțin 30 de tauri.

S-au fixat regiuni în care să se crească anumită rasă de vite, care corespunde mai bine aceluia ținut, cu un cuvânt, în direcția creșterii vitelor s-a făcut în început, și acum suntem în curs de activitate.

Nu întrelăsăm a accentua că și populația a început să înțeleagă rostul comisiei zootehnice și să vadă unele rezultate. Suntem siguri că va înțelege și mai bine, îndată ce va avea și județul nostru Camera sa de Agricultură, care va fi îndrumătorul principal și a chestiunilor zootehnice. Dacă s-a făcut ceva pentru îmbunătățirea

16 „Domnul raportor al Comisiunii Administrative, financiare și de control dă citire raportului către Consiliul Județean relativ la starea administrației județene și a comunelor din județ. Deciziune: raportul se ia la cunoștință și se înaintază Consiliului Județean. Bistrița, la 29 octombrie 1929. Din ședința Delegației Permanente a județului Năsăud”; *Ibidem*, f. 9.

creșterii vitelor cornute, nu putem tot așa, afirma și despre cai și, în special, în ținuturile muntoase locuite de români.

Motivul este că statul nu a dispus de armăsari de rasele care sunt potrivite pentru acele ținuturi și astfel, nu ne-a putut repartiza numărul recerut de armăsari. Suntem în buna credință că în viitor vom primi și armăsari în număr suficient și vom putea începe munca și în această direcție.

Treptat, și în măsura fondului ce-l vom alimenta an de an, vom da atențiunea cuvenită și creșterii celorlalte animale domestice.

De la înființarea comisiei zootehnice și până în prezent s-au ținut în total, 10 expozițiuni de vite și cai și s-au premiat mulți proprietari cu diplome, medalii și bani gata, în sumă de 143.000 lei.

În anul acesta sunt proiectate, de asemenea, expoziții de vite. În ce privește cultivarea și răspândirea plantelor de nutreț artificial, s-au distribuit în anul 1925, 937 kg. sămânță de lucernă, iar în acesta, conform publicării făcute în „Gazeta Oficială”, cu ajutorul Camerei de Agricultură din Dej și prin Consilieratul Agricol, se vor distribui 1.800 kg. sămânță de trifoi și lucernă, cu prețuri foarte reduse.

Prelegeri populare până în prezent s-au ținut 5, iar altele sunt proiectate pentru anul curent.

Pentru a populariza cunoștințele zootehnice cu începere din 1925 s-au distribuit, anual, câte 1.000 calendare zootehnice, ceea ce se va continua și în viitor.

S-au creat fonduri și s-au distribuit premii în bani, anual, câte 5.000 lei, pentru a fi împărțiți între îngrijitorii de reproducători ai comunelor. S-a distribuit medicina „Distol” pentru oi, în sumă de lei 20.000.

Din fondul zootehnic, pe lângă cele înșirate mai sus, s-a cumpărat și un teren de circa 36 jug., cu casă și edificii economic, în sumă de lei 550.000, care teren, împreună cu cel primit prin reforma agrară, formează lotul zootehnic al județului nostru, de aproape 100 jug. de pământ.

Scopul este ca pe acest teren să se crească și susțină tăurași și vițele de rasa Pfinzgau, care la timpul său, vor fi distribuite comunelor și proprietarilor, conform modalităților ce se vor cunoaște din timp.

Recunoaștem că este încă foarte mult de dorit, însă cu ajutorul statului și al proprietarilor și, în special, bazați pe credința că vom fi înțeleși de toți, vom ajunge, cu timpul, în acea situație dorită, va județul nostru să ajungă model între celelalte județe, fiind convinși că atunci și situația materială a crescătorilor de vite va fi mulțumitoare și astfel, vor putea lucra din răspuțeri și cu mai multă râvnă, fiindu-le și câștigurile bănești asigurate.

Idem, d. 4.528/1929, ff. 16-17.

5.

Către

Consiliul Județean al județului (sic!) Năsăud

Bistrița

Onorat Consiliu!

Referitor la starea șoselelor naționale și județene am onoare a Vă prezenta raportul de mai jos.

În primul rând constat din nou că starea șoselelor în general, este rea. Această simptomă generală a căilor de comunicație izvorăște din starea economică rea a țării, adică lipsa mijloacelor materiale ale populației. Vom arăta mai jos cauzele locale care contribuie la această situație și vom încerca de a căuta mijloace pentru îmbunătățirea circulației, un factor de cea mai mare importanță la îmbunătățirea stării materiale a populației acestui județ.

Socotind că cuvântul domnului prim-ministru, că anul curent este un an de tranziție pentru aranjarea și îmbunătățirea stării economice a țării, o îmbunătățire simțitoare a căilor de comunicație în anul curent nu vom observa, dar vom putea aștepta în anii viitori.

Șosele naționale. Creditele promise pe anul curent sunt foarte modeste. Mai mici decât cele obținute în anii din urmă. De exemplu, în anul curent am primit pentru împietruirea șoselelor naționale creditul de 556.000 lei, ceea ce înseamnă pe km., suma de 3.880 lei, adică circa 10-12 m³ pe km., unde nevoia pe lângă starea actuală a șoselelor, pentru a restabili starea șoselelor, este de circa 100.200 m³ pe km.

În vederea cantităților reduse, am fost siliți a reduce împietruirea la o șosea unde, cu cantitatea mică, vom putea ameliora starea șoselei. Astfel, vom împietru în anul curent numai șoseaua națională Cluj-Bucovina.

Creditele obținute pentru lucrări de arte sunt foarte mici, se restrâng la unele reparaturi mici, inevitabile pentru întreținerea circulației.

Credem că ar fi consult¹⁷ ca, în vederea eventualelor credite care se vor deschide în decursul anului, consiliul județean să intervină la Ministerul Lucrărilor Publice pentru a obține unele credite necondiționat necesare pentru ameliorarea în principal a stării șoselelor, pentru a veni în ajutorul populației județului, care în majoritate, trăiește din transporturi pe șosele județului. Pentru acest scop ajutorul necesar ar fi circa 8-10.000.000 lei, cu care, pe lângă celelalte șosele, în principal ar trebui reabilitată șoseaua națională Be-clean-Moisei.

Șosele județene. Aceste șosele sunt într-o stare atât de rea, că în cazul, dacă în curând nu vor fi reparate, sunt expuse la distrugere totală, iar circulația va fi întreruptă. Șosele județene, încă din începutul războiului nu au fost împietruite niciodată în mod corespunzător, chiar unele sectoare nu au fost împietruite deloc. Platforma șoselelor este uzată total, astfel că azi, circulația se face pe pavajul șoselei, dar sunt și locuri unde și acest pavaj de fundație este distrus și șoseaua prezintă tipul unui drum de câmp.

Veniturile județului pentru întreținerea șoselelor sunt mici, de altă parte, și aceste venituri mici incurg foarte târziu, astfel că lucrările devin in-executabile din cauza iernii. Veniturile total pentru șosele județene este de circa 6.000.000 lei. Din acest venit consumă personalul și administrația șoselelor suma de 3.000.000 lei. Proportia abnormală între venite și cheltuieli personale și administrative izvorăște din faptul că județul este silit de a plăti și personalul stratului de pe șosele naționale și toate cheltuielile de administrație cu șosele naționale. Aceste cheltuieli necesită suma de circa 1.600.000 lei.

Astfel pentru întreținerea șoselelor, repararea și reconstruirea obiectelor de artă, ne rămâne un rest de 3.000.000 lei. Această sumă ne-ar sta la dispoziție, dacă încasările s-ar putea executa total, conform ordinelor date pentru încasarea prestației.

Experiențele făcute cu încasările prestației sunt foarte triste. Se fac încasări principale în timpul toamnei, astfel, în primăvară și vară, nici personalul nu se poate achita regulat. Fără de aceasta, circa 30% a sumelor impuse nu se pot încasa, astfel, suma disponibilă pentru obiecte de artă și întreținere a șoselelor nu e suficientă. Notăm mai departe că podurile mari, cu importanță deosebită pentru circulație, trebuiesc reconstruite. Astfel, deja prin aceste lucrări, suma disponibilă vine exhaustată¹⁸ în cea mai mare parte. De exemplu, în anul curent, a rămas disponibil pentru împietruirea șoselelor suma de 150.000 lei, adică pe km., 600 lei, ceea ce corespunde la 2 m³ pietriș pe km.

În anul curent este în curs terminarea podului Hrubei, proiectat și, reconstruirea Podului nr. 1 de pe șoseaua județeană Salva-Cârlibaba, care lucrări vor consuma circa 2.000.000 lei. Având pe teritoriul județului circa 260 km șosele județene și 730 poduri, dintre care 326 sunt rele, este evident că sumele disponibile nu sunt suficiente pentru un program de lucru sistematic. De prezent, suntem siliți a recurge la reparaturi provizorii, cele mai necesare, cu care putem evita cheltuieli mai mari.

Perspectiva care ni se deschide pe viitor, pe lângă împrejurările actuale, este foarte tristă. Spre a putea aduce o îmbunătățire la starea căilor de comunicație județene, ar trebui să fie executat în timp scurt următoarele lucrări:

1. Împietruirea generală a șoselelor, nefiind împietruire șoselele de 5 ani, 4.000.000 lei;
2. Reconstruirea podurilor mai mari de 10 m (Feldru, Blăjenii de Jos, Jelna, Orhei și Lechința); 4.000.000 lei;
3. Reconstruirea podurilor mai mici de pe șoselele județene, 3.000.000 lei;
4. Apărări, regulări și torente, 6.000.000 lei;
5. Cantoane și bariere, 3.000.000 lei; în total, 20.000.000 lei.

Rezoluția singură și inevitabilă este realizarea acestei sume prin un împrumut ieftin și amortizabil pe timp îndelungat.

Repet, ca încheiere, că fără suma indicată mai sus, vor rămâne zadarnice orice eforturi din partea serviciului, de a salva șoselele de la o distrugere totală, ce necondiționat trebuie să urmeze în scurt timp și care se va resimți în modul cel mai adânc în viața economică a acestui județ.

17 Potrivit, necesar.

18 Cheltuită, epuizată.

Dar conștiut¹⁹ de responsabilitatea enormă provocată de lipsa continuativă de bani, suntem nevoiți a declara înaintea D-voastre că serviciul nu poate prelua, pe lângă împrejurări actuale, orice răspundere pentru siguranța circulației.

Bistrița, la 22 martie 1929.

Șeful serviciului, ing. șef. Schöppfum²⁰.

Idem, d. 4.525/1929, ff. 3-5.

Anexa.

Programul

lucrărilor necesare pe șoselele județene pe anii 1928-1936, conform articolului 223 a legii despre Unificarea Administrativă.

A. Poduri

1. Șoseaua județeană Salva-Cârlibaba:

- reconstruirea podului nr. 1: 2.600.000 lei
- reconstruirea podului nr. 76: 2.400.000 lei

2. Șoseaua județeană Herina-Matei:

- reconstruirea podului nr. 13: 900.000 lei

3. Șoseaua județeană Bistrița-Budacul de Sus:

- reconstruirea podului nr. 22, 24: 1.500.000 lei

4. Șoseaua județeană Orhei-Pietriș:

- reconstruirea podului nr. 2-3: 600.000 lei

5. Șoseaua județeană Bistrița-Șintereag:

- reconstruirea podului nr. 28

B. Reconstruirea și apărarea șoselelor

6. Repararea și apărarea șoselei județene Salva-Cârlibaba, în comuna Nepos: 1.200.000 lei

7. Regularea torenților pe șoseaua județeană Salva-Cârlibaba, km. 0-26: 5.000.000 lei

8. Reconstruirea șoselei județene între comuna Ragla și Orhei: 2.000.000 lei

C. Cantoane

Reconstruirea cantoanelor Jidovița și Ilva: 1.200.000 lei.

Total: 18.000.000 lei.

Bistrița, la 31 octombrie 1928.

Idem, d. 2.846/1929, f. 13.

6.

Onorat Consiliu Județean!

Avem onoare a Vă înainta raportul general sanitar asupra stării de sănătate și de igienă a județului Năsăud pe ultimele 5 luni, adică de la ultima sesiune ordinară a consiliului județean.

Desfășurarea serviciului sanitar în general, a decurs normal. Cu 1 februarie 1929 s-a creat încă o circumscripție sanitară rurală, unde a fost numit în mod provizoriu d-l. Dr. Emil Bodescu. Astfel, județul are 12 circumscripții sanitare rurale, fiecare își are titularul său. Toți medicii de circumscripție și-au îndeplinit serviciul în mod conștiincios, deplasându-se în fiecare comună de 2-3 ori, la nevoie, chiar și de mai multe ori, când au examinat și controlat tot ce se aduce în legătură cu sănătatea, cu salubritatea și igiena publică.

¹⁹ Conștienți.

²⁰ „Extras: Avizul Comisiunii de lucrări publice din 25 martie 1929. Domnul raportor Anastasiu Bejan dă citire raportului asupra situației șoselelor și a lucrărilor publice precum și avizul delegației permanente. Comisiunea, în conformitate cu avizul delegației permanente, înaintază consiliului județean următorul aviz: Propunem ca raportul din chestiune să fie luat la cunoștință, iar relativ la aducerea în stare normală a drumurilor și obiectelor de artă, să fie luate, după putință, dispozițiunile cuvenite pentru procurarea mijloacelor necesare”; *Ibidem*, f. 2.

Ceea ce privește salubritatea comunelor, deși nu se observă pretutindeni o curățenie a străzilor, a curțiilor, a șanțurilor și a piețelor, în general, despre comunele acestui județ se poate afirma că sunt curate.

În școli și în curtea lor curățenia a fost neexcepționabilă, elevii s-au prezentat curat; boli molipsitoare între ei nu au obvenit²¹. Dintre boalele sporadice predominante, amintesc anghina catarală, bronșite, diaree, râie.

În ce privește mișcarea epidemiilor, avem onoare a raporta următoarele:

I. Județul nostru și în aceste 5 luni a fost cruțat de boli infecto-contagioase, s-au ivit ici, colea, cazuri sporadice, dar convenit intervenției momentane și luării cu severitate și conștiinciozitate a tuturor măsurilor de combatere, nu s-a dezvoltat o epidemie. Numai în comuna Poiana Ilvei am avut a ne lupta cu o mică pandemie de febră tifoidă, îmbolnăvindu-se în timp scurt 15 inși. Aici, după ce s-a constatat că contagiul se propagă prin contact – și după ce s-a făcut o razie în întreaga comună, după cazuri de îmbolnăviri tănuite sau ușoare – luând măsurile de combatere și executând serovaccinările antitifice asupra întregii populații, din acel moment nici o îmbolnăvire nu a obvenit²².

Cazuri de febră tifoidă au mai obvenit încă 27; cazuri, în 8.

Au obvenit în mod sporadic însă următoarele boli infecto-contagioase:

1. Scarlatina, în total, 58 cazuri, în 7 comune, din acestea, 21 cazuri în Năsăud.

Comuna urbană Năsăud, unde sunt îngrămădite o mulțime de școli cu peste 1.000 de elevi, nu dispune de infirmerie, bolnavii trebuie să fie transportați pentru izolare și tratament medical în spitalul public din Bistrița. La multe intervenții Ministerul Sănătății a dat întreg angajamentul pentru o infirmerie de 15 paturi. Astfel, de acum înainte izolările prime se vor putea face în această infirmerie, rămânând ca orașul Năsăud să dea infirmierele necesare. Celelalte cazuri de scarlatină se împărțesc între comunele Mijlocenii Bârgăului, 6 cazuri, apoi, Rebrîșoara, Mocod, Sângeorz-Băi, Dumitra, Chiraleș, Salva, câte 2 cazuri.

2. Pojar a fost numai 8 cazuri, iar antrax, 3 cazuri.

II. 1. Din boalele sociale avem evidențiați 202 tuberculoși, din care au decedat 7, s-au vindecat 11.

2. Cancer, în 19 cazuri, din care 3 au decedat.

3. Conjunctivită granuloasă (trachomă) sunt 17 cazuri, s-a vindecat un caz.

4. Sifilis, 575 cazuri, s-au vindecat 15, au decedat 2. Mai mulți sifilizați sunt în comunele Monor, Gledin; aici, o echipă constatatoare din 2 medici a luat în tratament radical 206 sifilitici, ar urma ca acest tratament să continue. În combaterea sifilisului toți medicii de circumscripție își dau tributul lor și sunt foarte prețioase organe de combatere ambulatoarele policlinice.

III. În ceea ce privește mișcarea populației, avem onoare a raporta că în aceste 5 luni s-au născuți vii, 1.581 inși, numărul celor morți e de 1.033; rezultă un plus de 548; născuți morți sunt 11, mai mulți au murit în vârstă de la 50 de ani în sus, în total, 456; asemenea, până la vârsta de 1 an, total, 286. Mai mică a fost mortalitatea de la 6-10 ani, total, 15. Mai mulți au decedat de debilitate congenitală, total, 251, de bătrânețe, total, 307, apoi, urmează pneumonia, cu 185 cazuri, boalele aparatului circulator, cu 61 cazuri, tuberculoze, cu 49 cazuri, nefrite, 26 cazuri, cancer, 20 cazuri, sinucideri, 20 cazuri.

IV. În ceea ce privește asistența socială:

În total, sunt 92 moașe comunale și 28 practiciene; femeile la faceri, sunt majoritatea, absolut asistate de moașe cu diplomă.

În comunele Rodna, Maieru, Șanț, Ilva Mare, Prund și Tiha Bârgăului, Telciu, sunt, în total 180 copii orfani, dați în îngrijire familială țăranilor noștri. Acești copii sunt, în mare parte, din Orfelinatul de Stat din Cluj, toți aceștia sunt bine îngrijiți și nutriți.

În orașul Bistrița este un orfelinat de fete, în legătură cu Școala Inferioară Profesională și un azil pentru infirmi.

V. Nevoile are se impun în chestiuni sanitare:

1. Prevederea circumscripțiilor sanitare cu etuvă mobilă de dezinfectare.

21 Nu s-au manifestat; cu sensul că nu au fost epidemii.

22 Nu s-a semnalat.

2. Instituirea în fiecare circumscripție sanitară a unui post de agent sanitar. Azi avem 6 agenți sanitari, e nevoie, încă de 6 inși.

3. Crearea unei circumscripții sanitare urbane în Bistrița și, a cel puțin unei circumscripții sanitare rurală, ca să fie, barem în situația dinaintea războiului mondial.

4. La combaterea tuberculozei, instituirea comitetelor de combatere comunală.

5. Clădirea unui spital în Năsăud.

6. Luminarea mamelor și a viitoarelor mame în ale alimentației materne și îngrijirea rațională a nou născutului, până la vârsta de 1 an.

7. Combaterea sifilisului până la stărpirea lui totală.

8. Instruirea populației în prevenirea boalelor infecto-contagioase și ale combaterii tuberculozei, a sifilisului și a alcoolismului, apoi, în ale igienei locuinței, alimentației publice.

Medicii de circumscripție au ținut conferințe în fiecare comună din domeniul acesta, dar este nevoie de contribuția tuturor factorilor de conducere din comunele rurale și de o muncă intensivă și îndelungată, ca roadele să poată fi observate.

Rog binevoii a lua prezentul raport spre cunoștință.

Bistrița, la 22 martie 1929.

Dr. s. s. indescifrabil, raportor.

Idem, d. 4.527/1929, ff. 3-6.

Dokumentarische Beitrage zu der Lage der Verwaltung des Kreises Bistritz-Nassod 1928-1929

(Zusammenfassung)

Die Entwicklung des Verwaltungswesens, wurde zwischen den Weltkriegen als einen unbeständigen aber fortwährenden Prozess Weltkriegen definiert.

Die Notwendigkeit einer generellen Organisierung welche, die verschiedenen Vorschriften im alten Konigsreich als auch in allen Provinzen die nach dem Jahre 1918 dem Rumanien angeschlossen wurden, Diese Lage verursachte eine stimmungserregende Aufregung auf diesem Gebiet.

Diese wurden durchgeführt durch die grundlegenden Vorschriften (Das Grundgesetz von 1929) oder durch die organische Gesetze (Verwaltungsgesetz von 1925 und das Gesetz der lokalen Verwaltung im Jahre 1929) durch welche das Konzept der Verwaltungsorganisierung in einem nationaleinheitlichen rumänischen Staat.

Die Dokumenten welche wir weiter Ihnen vorlegen, behalten die ursprünglichen Informationen von den administrativen Diensten, die dem Kreisrat Nassod untergeordnet waren.

Diese wurden auf Grund der Verordnungen der legalen Errichtungsverordnungen, der lokalen Behörden, welche tätig am Anfang des Jahres 1927 war.

Diese fassen die grundlegenden Verordnungen der Tätigkeit der Kreisdiensten, vor der Gründung, der speziellen Kommissionen des Kreisrats. Sogleich erfahren wir interessante Äußerungen über die Lage über die verschiedenen Gebiete: Ökonomie, Kultur und Erziehungswesen, Verwaltungswesen, Tierzucht, Verkehrswesen Gesundheitswesen, Forstwirtschaft.

Alle diese prägen ein allgemeines Bild der Verwaltung des Nassoder Kreises ein, so behalten wir auf der ersten Reihe die guten Errungenschaften aber auch sehr viele negative Aspekte, am meisten dem Kriege zufolge.

Zugleich, diese Dokumenten zeigen auch den Fortschritt- soviel es möglich war- zwischen den ordentlichen Sitzungen des Kreisrates, welche die repräsentative Institution der lokalen Verwaltung im Kreis Bistritz-Nassod war.

Serbările «înfrățirii culturale» din 1924. *Astra* la București, Breaza și Vălenii de Munte

Simona NICOARĂ

Cuvinte cheie: București, serbări culturale, societăți culturale, *Astra*, Vasile Goldiș, Regele Ferdinand I, Principele Carol, presă.

Mots-clés : Bucarest, célébrations culturelles, sociétés culturelles, *Astra*, Vasile Goldiș, roi Ferdinand Ier, prince Carol, presse.

Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român - Astra, întemeiată în 1861, a fost, pentru românii din Ardeal, o binecuvântare, o arcă salvatoare a identității naționale. Membrii ei au reprezentat elita, laică și ecleziastică, ridicată din toate mediile sociale românești. Prin coborârea permanentă a intelectualilor în mijlocul poporului, prin serbările culturale, organizate cu prilejul adunărilor generale ale Despărțămintelor, prin memorabilele festivități de la Congresele generale astriștii rămâneau în contact continuu cu poporul din care se ridicaseră. Încă din 1861 *Asociațiunea* a avut o menire culturală și națională. Ea s-a pus în slujba unor revendicări vitale, pentru păstrarea specificului identitar românesc: istorie, limbă, teritoriu, spiritualitate, educație, cultură, tradiții și obiceiuri, lucrând cu perseverență, pentru întărirea solidarității naționale. Organizarea Despărțămintelor și a Secțiilor, înființarea Bibliotecii, Muzeului, Școlii civile de Fete, susținerea conferințelor și disertațiilor din revista „*Transilvania*”, din „*Anale*”, „*Biblioteca Astra*”, „*Biblioteca populară*”, „*Calendarul Asociației*”, acordarea de stipendii unor tineri studioși, ajutorul dat ucenicilor din negoț și meserii, au constituit dovada că *Astra* nu a înșelat aspirațiile întemeietorilor ei. Până la 1918, printr-un program cultural coerent, astriștii au căutat să facă, tot ceea ce le-a îngăduit timpul și împrejurările, pentru binele poporului românesc din părțile ardelen. ¹ Mijloacele culturale, întrebuințate de *Astra*, în deceniile de până la Unire, au fost cele folosite, în general, de societățile culturale și naționale ale altor popoare. Unul dintre meritele principale ale activității cultural-naționale astriste a fost construirea unității de simțire românească, întărirea comuniunii de valori în conștiința tuturor românilor din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Sătmar. Neavând înscrisă în program, de la început, îndrumarea societăților mai tinere sau a celor locale, legăturile *Asociațiunii* cu alte societăți culturale, precum cele din Arad, Maramureș și Bucovina, nu au fost realizate după un plan riguros stabilit, ci ocazional. *Astra* le-a invitat să ia parte la toate acțiunile ei, pentru că toate celelalte societăți culturale aveau scopuri comune și foloseau aceleași mijloace de propagandă culturală. *Asociațiunea* a devenit, treptat, conducătoarea mișcării culturale românești din Transilvania. ²

După Marele Război *Astra* și-a reluat activitatea, în cadrele statului românesc întregit, cu idealuri sociale, culturale, naționale și metode adaptate noului spirit al vremurilor. Ca promotor al întregirii, Regele Ferdi-

1 Vasile Goldiș, „Congresul cultural al «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român» ținut la Sibiu în 24, 25 și 26 aprilie 1930”, *Transilvania*, an 61, nr. 1-6, ianuarie-iunie 1930, p. 31; Ioan Lupaș, *Trei generațiuni în politica românească din Ardeal*, București: Imprimeria Statului, 1926, pp. 8-9.

2 Ion Agârbiceanu, „Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român - «Astra». Ce a fost? Ce este? Ce vrea să fie?”, *Transilvania (Buletin de tehnică a culturii)*, an 67, nr. 2, martie-aprilie 1936, pp. 94-105; Eugen Hulea, „*Astra*”. *Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, Sibiu: Editura „Astrii”, 1944, pp. 24-25.

nand I a primit, la 31 mai 1919, funcția de președinte de onoare al *Astrei*. Patronajul regal a adus instituției, nu numai prestigiu, ci și susținere efectivă, dovedită cu prilejul serbărilor «înfrățirii culturale» din 1924, de la București, Breaza și Vălenii de Munte.

Astriștii, în ciuda unor dificultăți materiale și animozități personale, doreau un program amplu de culturalizare unitară, avansând, alături de alte societăți culturale, de biserici și școli, de organizațiile oficiale ale Statului român, mai multe proiecte în vederea formării unui front comun. În 1919 Astra a colaborat cu *Liga Culturală*, condusă de istoricul Nicolae Iorga, cu *Cele Trei Crișuri* și *Casele Naționale*, societate condusă de Ion Manolescu (1869-1946), militar de carieră, publicist, director, din 1923, al Asociației „Mormintele Eroilor”. În 1920 Astra a colaborat cu *Fundația Culturală „Principele Carol”*, *Cultura Poporului*, *Uniunea Învățătorilor din Ardeal*, *Asociația clerului «Andrei Șaguna»* și altele. În 1921 Astra a ținut legătura, mai ales, cu *Societatea Regală Română de Geografie*, *Academia Română* și *Universitatea Liberă* din București, condusă de Sabina Catacuzino. În 1922-1923 *Astrei* i s-a cerut să colaboreze cu mai multe societăți, precum *Asociația Culturală Bănățeană*, *Asociația învățătorilor, secția județeană, Sibiu*, *Societatea corală „Cântarea României”*, *Ateneul Popular* din Iași, *Societatea pentru învățătura poporului roman* și *Societatea Națiunilor*, *Comisiunea de cooperare intelectuală* din Geneva. *Asociațiunea transilvană* s-a apropiat, prin membrii săi, de reuniunile de femei, învățători, profesori, meseriași, de asociațiile studențești, de societățile de lectură, dansuri și reuniuni corale.³

În ședința *Astrei* din 12 mai 1923, s-a discutat problema colaborării sau fuzionării cu alte societăți culturale în urma propunerilor venite, mai ales, din partea *Ligii Culturale* și a *Centralei Caselor Naționale*. În urma invitației nr. 92, din 4 mai 1923 a *Ligii Culturale* Comitetul *Astrei* a delegat, pentru Congresul de la Galați al *Ligii* (27-28 mai 1923), pe Zenovie Pâclișanu și Onisifor Ghibu. Aceștia au avut mandat să discute, mai de-a-proapie, chestiunea colaborării între cele două mari societăți cultural-naționale. Ghibu era pentru păstrarea individualității *Astrei*, dar ultimul cuvânt, în acest sens, revenea Adunării generale. La Congresul *Ligii* s-a propus ca aceasta să-și păstreze rostul vechi, acela de face propagandă națională-culturală pentru românii din afara țării și pentru cei din provinciile unite în 1918 cu Patria. Se spera că timpul și împrejurările vor aduce, în legături, din ce în ce mai frățești, aceste două vechi și încercate societăți culturale românești *Astra* și *Liga Culturală*. Pe de altă parte, în cadrul relațiilor reciproce dintre societățile culturale s-a manifestat, un spirit de competiție și o pulverizare a forțelor culturale.⁴

La Adunarea generală a *Asociațiunii*, de la Timișoara, din 28–29 august 1923, s-a pus în discuție extinderea activității culturale astriste în celelalte provincii, fără a se leza, în vreun fel, misiunile culturale ale altor asociații. Colaborarea între societățile culturale românești, era în impas, din cauza unor dificultăți materiale și a unor animozități intelectuale și politice. Se iviseră păreri că *Asociațiunea* nu-și mai avea rostul, în cadrele noii vieți naționale, că suferea de un anume spirit regionalist, că trebuia să se contopească în alte societăți culturale din cuprinsul țării întregite. Tradiționalistă și progresistă, în același timp, *Asociațiunea* și-a dovedit vitalitatea și încrederea în viitorul țelurilor sale. *Astra* și-a propus să-și înnoiască „Statutele” să-și extindă influența asupra întregii țări și să-și descentralizeze activitățile, pentru a le face mai eficiente. Printre proiectele de căpetenie, avute în vedere la modificarea „Statutelor” *Astrei* s-au numărat colaborările strânse și intense cu toate celelalte societăți culturale din Regatul României, pentru o lucrare mai spornică, în interesul *luminării* poporului. Reorganizarea *Asociațiunii* a însemnat, nu numai descălecarea *Astrei* pe tot teritoriul național, ci și înțelegerea rostului ei de a se pune în slujba intereselor culturale superioare ale neamului întregit.⁵

3 I. Agîrbiceanu, „Colaborarea *Astrei* cu alte societăți culturale”, în *Congresul cultural al Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român*, pp. 133-134; Octavian Russu, Romul Simu, „Raportul general al comitetului central al «Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român» asupra lucrărilor sale și a situației acestei instituțiuni în anul de gestiune 1922/3”, *Transilvania*, an 54, nr. 8-9, august-septembrie 1923, pp. 340-343; Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 de ani de la Unire (1918-1943)*, Sibiu: Editura „Astrei”, 1944, pp. 51-54; Ion Sibianu, „«Liga culturală» și fundațiunile prof. N. Iorga”, *Transilvania*, an 66, nr. 6, noiembrie-decembrie 1935, pp. 347-353; Simona Nicoară, „Instituțiile culturale și identitatea națională. Astra jubiliară: serbările de la Blaj (1911)”, *Caiete de Antropologie Istorică*, an XIV, nr. 1-2 (26-27), ianuarie-decembrie 2015, pp. 9-73.

4 *Ibidem*.

5 Ștefan Pop, „Organizarea *Astrei* în Vechiul Regat”, în *Congresul cultural al Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român*, p. 127; Alexandru Dima, „Înfăptuirile actuale ale «Asociațiunii»”, *Transilvania (Buletin de tehnică a culturii)*, an 67, nr. 2, martie-aprilie 1936, pp. 15-17; Gh. Preda, *op.cit.*, pp. 25-28, 40-50; Ana Maria Mate, „Organizarea «Astrei» interbelice”, *Caiete de Antropologie Istorică*, an XVI, nr. 1 (32), ianuarie–iunie 2018, p. 52.

Noua conducere a *Astrei*, prin președintele Vasile Goldiș, vicepreședintele Octavian Russu și cei 30 de membri ai Comitetului Central, a ținut să facă o prioritate din trei manifestări de o deosebită importanță: serbătorirea zilei de 1 decembrie; organizarea unei serbări de «înfrățire culturală» în Vechiul Regat și celebrarea marelui erou național Avram Iancu. Serbările «înfrățirii culturale» s-au încadrat într-un ansamblu de evenimente, care s-au desfășurat de-a lungul a cinci ani (1919-1924), sub deviza unirii sufletești. Pe linia noilor preocupări, prin delegații extinse, au fost întreprinse vizite reciproce, care s-au ipostaziat în tot atâtea serbări cu un pronunțat mesaj național. Astfel, *Astrei* i-a revenit rolul de gazdă a *Ligii Culturale*, la Sibiu în 6 iulie 1920. Tot în 1920 *Astra* a participat la Târgu Jiu, la serbarea jubiliară a *Ligii Culturale*. În același an *Asociațiunea* a fost vizitată la Sibiu de un mare număr de membri ai *Ligii Culturale*, în frunte cu președintele ei Nicolae Iorga, după Congresul general al *Ligii* de la Râmnicu Vâlcea, din vara 1920. În 1921 *Astra* a participat la o serbare a *Ligii Culturale* la Târgu Mureș. În 1922 *Societatea Scriitorilor Români* a ținut șezători la Sibiu, invitând și pe aștriști. În 17-19 februarie 1923, *Astra* a primit la Sibiu delegația, de circa 70 de persoane, a Centralei *Caselor Naționale*. urmată la 1 decembrie 1923, de vizita comună a *Fundației Culturale „Principele Carol”*, a *Societății corale „Cântarea României”* și a *Universității Libere* din București. *Astra* începuse să aibă legături, din ce în ce mai strânse, cu *Centrala Caselor Naționale* din București, ai cărei reprezentanți au onorat cu prezența o serie de Adunări generale astriste. La rândul ei *Centrala Caselor Naționale* a invitat *Asociațiunea*, să participe, prin delegați la șezători culturale în zilele de 23 și 24 decembrie 1922 la Câmpina și Breaza.⁶

Astra se simțea datoră să întoarcă vizitele, cu care o onorase celelalte societăți culturale. De aceea, în vara anului 1924, la invitația *Centralei Caselor Naționale*, condusă de Ion Manolescu, o mare delegație a *Astrei* a plecat spre Capitală, pentru a participa la serbările «înfrățirii culturale». Buna desfășurare a vizitei la București, Breaza și Vălenii de Munte a fost o chestiune de onoare, pentru *Astra* și pentru președintele ei, Vasile Goldiș. Acesta a cerut Despărțămintelor să recomande, pentru această ocazie specială, pe lângă conducătorii locali ai *Astrei*, câte doi delegați, de preferință țărani, îmbrăcați în straiile tradiționale ale ținutului lor de origine. Convocarea delegației astriste spre București a avut efectul scontat. Au răspuns favorabil circa 102 Despărțăminte astriste. La acestea s-au adăugat membrii Comitetului Central și ansamblurile artistice, pregătite pentru acest eveniment. S-a format, astfel, o delegație de 700 de persoane. Ministrul Comunicațiilor, generalul Arthur Văitoianu, a acordat, pentru fiecare participant, o reducere de 75%, la transportul pe calea ferată.⁷

În ziua de sâmbătă, 31 mai 1924, un tren special, împodobit cu ramuri de verdeață și flamuri tricolore s-a îndreptat, dinspre Sibiu, spre Capitala Regatului României. Pe la orele 7, 30 trenul a sosit în Gara de Nord. Primii au coborât membrii Comitetului Central al *Asociațiunii*, în frunte cu Mitropolitul Nicolae Bălan. Un prim salut de bun-sosit a fost rostit de un reprezentant al *Caselor Naționale*. Au urmat urările, de entuziastă primire, din partea Primăriei Capitalei, a *Societății pentru Învățătura Poporului* și a altor societăți culturale și instituții ale țării. La această primire cordială a răspuns, cu multe mulțumiri, Mitropolitul Nicolae Bălan și președintele Vasile Goldiș Alaiul de primire s-a întrecut în ovații și felicitări, fiindcă *Astra* descindea, pentru prima dată, în capitala României Întregite.⁸ Pe la orele 11 a avut loc recepția festivă de la Ateneu. Sala cea mare de festivități a Ateneului a fost înșesată de public: de la lideri politici și intelectuali de vază, la oameni de rând. De față au fost înalte oficialități politice, religioase și publice: Principele Carol, Constantin Angelescu-Ministrul Instrucțiunii Publice, Miron Cristea-Mitropolitul Primat și reprezentanții societăților culturale. La Ateneu s-au aflat și un număr mare de studenți, dornici să trăiască acel moment memorabil. În sală se simțea o atmosferă de adâncă prietenie, de mare frățietate. Întreaga audiență a aclamat îndelung pe reprezentanții celor 102 Despărțăminte ale *Asociațiunii*: preoți, avocați, medici, învățători și mulți țărani, în costumele lor naționale din toate ținuturile. Un moment așteptat a fost cuvântarea Principelui Carol, care a subliniat rolul *Astrei* în unirea sufletească și culturală a românilor. Principele a lansat un îndemn de unitate

6 V. Goldiș, „La București”, *Transilvania*, an 55, nr. 5, mai 1924, pp. 137-140; „Când pleacă «Asociațiunea» la drum”, *loc.cit.*, pp. 140-144; O. Russu, R.ul Simu, *op.cit.*, pp. 337-338, 340-342; „Cronică culturală”, *Transilvania*, an 54, nr. 3, martie 1923, pp. 137-139; Oana Elena Badea, „Serbările înfrățirii culturale ale «Astrei» – comuniune culturală și națională în Bucureștiul interbelic, Breaza și Vălenii de Munte”, *Caiete de Antropologie Istorică*, an XI, nr. 1-2 (20-21), ianuarie-decembrie 2012, p. 255.

7 *Ibidem*.

8 Nicolae Buta, „«Astra» la București”, *Societatea de Măine*, an 1, nr. 11, 22 iunie 1924, pp. 242-243; „Cronica zilelor de «înfrățire culturală»”, *Transilvania*, an 55, nr. 6, iunie 1924, p. 209.

frățească, care suna astfel: „Strângeți-vă rândurile! Sus inimile și înainte pentru întărirea neamului prin cultură”.⁹

În programul vizitei *Astrei* a urmat cuvântarea lui Miron Cristea-Mitropolitul Primat, care a subliniat impotanța ridicării întregii națiuni, prin spiritualitate și cultură, de la care porced toate celelalte împliniri. Vizita *Astrei* la București a fost un prilej de aducere aminte a imenselor eforturi, pe care generațiile de astriști le-au făcut, pentru salvarea identității românești. Cuvintele Mitropolitului-Primat au fost primite cu emoție și îndelungi ovații. A urmat, la cuvînt președintele *Astrei*, Vasile Goldiș Acesta a vorbit în numele *Asociațiunii* și al întregului Ardeal. Prin forța și perseverența *Astrei*, națiunea românească din Ardeal a devenit un mănunchi de forțe, o sinteză a conștiințelor. Iată, câteva dintre vorbele lui Goldiș: „Răsărită din credința în dreptatea lui Dumnezeu, înființată de doi mari mitropoliți ai bisericilor noastre naționale, având în toate vremile preoțimea cu crucea-’n fruntea ei «Asociațiunea Transilvană» a trăit până aci și — dacă e să-și împlinească cu adevărat misiunea ei națională de a crește un neam cu credință și ideal în suflet, — va trăi și în viitor sub scutul și înțeleaptă ocrotire a strămoșeștei noastre biserici. Această «Asociațiune» a înfrățit sufletele tuturor Românilor ardeleni, săraci și bogați, savanți și neștiutori de carte, plugari și cei cu meșteșug, creindu-și astfel acea fericită atmosferă, în care au aflat pământ roditor toate condițiile indispensabile progresului oricărui organism social: iubirea semenilor și convingerea fiecăruia, că fericirea tuturor este izvorul neînșelător al fericirii sale proprii”.¹⁰ La auzul discursului lui Goldiș a fost un delir de bucurie.

La tribuna Ateneului au mai luat cuvîntul Constantin Angelescu, Ministrul Instrucțiunii Publice, Emil A. Pangrati, Rectorul Universității din București, Ioan Emil Costinescu – Primarul Capitalei, D. G. Murgur – președintele *Fundației Culturale „Principele Carol”*, profesorii Nicolae Iorga, Gheorghe Țițeica și Mihail Dragomirescu. Toți vorbitorii au evocat istoria glorioasă a întemeierii și consolidării *Astrei*, sub regimuri neprietenoase (habsburgic, apoi austro-ungar). Festivitatea de la Ateneu s-a încheiat cu un program artistic. Orchestra filarmonică și corul „Cântarea României”, ambele conduse de Marcel Botez, au interpretat bucăți muzicale, unele cântate de întreg publicul, ridicat în picioare de atâta entuziasm. Printre altele s-a intonat „Pe-al nostru steag e scris unire”.¹¹

În după amiaza aceleiași zile, de 31 iunie 1924, ardelenii au vizitat sediile unor societăți culturale (al *Fundației Culturale „Principele Carol”* și al *Societății Femeilor Române Ortodoxe*), fiind însoțiți de președintele Vasile Goldiș și de Mitropolitul Nicolae Bălan. La sediul *Societății Femeilor Române Ortodoxe* gazdă a fost însăși Alexandrina Cantacuzino. După amiază, pe la ora 18, a avut loc, la *Fundația Culturală „Principele Carol”*, o conferință a profesorului universitar de la Cluj, Ioan Lupaș. Deși publicul din sală nu a fost prea numeros, Lupaș a vorbit, cu mult entuziasm și recunoștință, despre trecutul *Asociațiunii*. Seara, la Teatrul Național, pe la orele 21, a avut loc, Concertul românesc, dat, în cinstea *Astrei*, de către *Reuniunea Română de Cântări din Sibiu*.¹²

Programul vizitei *Astrei* a continuat duminică, 1 iunie 1924. Ziua a început cu serviciul divin, ținut la Mitropolie, de la ora 10. Cu acest prilej a oficiat însuși Mitropolitul Primat. Delegația *Astrei* a fost invitată, apoi, să viziteze sediul *Societății Tinerimea Română*. De asemenea, invitații din Ardeal au fost conduși, pe la ora 11, în Parcul „Carol”, pentru depunerea unei coroane de flori pe Mormântul Eroului Necunoscut. Un moment important l-a constituit masa comună, ținută la Școala de Infanterie de pe Dealul Spirii. La această masă s-au ținut cuvântări elogioase la adresa *Astrei* transilvane. În program a urmat vizitarea *Cercului Profesorilor Secundari* și a *Societății de Cultură Macedo-Română*. După amiază, pe la orele 17, a urmat participarea la spectacolul „Poemul musical-etnografic”, al lui Tiberiu Brediceanu, susținut la Teatrul Național. „Poemul” s-a bucurat de un mare succes, deoarece a cuprins cântece, dansuri și costume din Sibiu, Mărginimea Sibiului, Maramureș, Oaș, Bihor, Banat, Țara Hațegului, Munții Apuseni și Podișul Târnavelor. Grupurile dansatorilor și aranjamentele decorative, organizate de *Astra*, au fost impresionante. Așa cum am menționat, cei peste 100 de țărani, bărbați și femei, au fost selectați în zonele de origine, cu sprijinul Despărțămintelor *Asociațiunii*. Spectacolul a fost conceput, pentru a ilustra talentul, dăruirea și aspirațiile culturale ale românilor din Transilvania. În ziarul „Neamul românesc”, Nicolae Iorga și-a exprimat profunda impresie despre reușita reprezentației „Poemul”, care a îmbinat tot ceea ce avea mai frumos muzica populară, tot ceea ce

9 V. Goldiș, „Ce ne-au învățat serbările de «înfrățire culturală»”, *Transilvania*, an 55, nr. 6, iunie 1924, p. 190.

10 *Ibidem*, pp. 189, 190-194.

11 „Cronica zilelor de «înfrățire culturală»”, p. 209.

12 V. Goldiș, *op.cit.*, pp. 187-188.

avea mai de preț portul tuturor ținuturilor de peste munți, toată frumusețea cântecelor vechi, toată eleganța dansurilor tradiționale.¹³

„Poemul musical-etnografic”, al lui T. Brediceanu, fusese prezentat, pentru prima dată, în august 1905, cu prilejul inaugurării *Muzeului Astrei*, apoi în 1907 la Budapesta, la inițiativa *Societății Academice „Petru Maior”*, în 1909 la Arad, la inițiativa *Reuniunii Femeilor Române*, în 1911 la Viena, în cadrul unei recepții date de *Societatea Academică „România Jună”*, în 1912 la Timișoara, la dorința *Reuniunii Femeilor Române* și în 1920 la Cluj, cu prilejul inaugurării Universității românești. O asemenea reprezentație artistică a fost considerată oportună și pentru serbările «înfrățirii culturale» din 1924. După „Poem”, publicul s-a orientat spre două evenimente: o parte s-a dus la Târgul Moșilor, pentru a vedea premiera costumelor populare, altă parte s-a dus să audă conferința unui alt profesor din Cluj. La ora 18 s-a ținut, la *Fundația Culturală „Principele Carol”*, conferința despre „Graiul ardelenesc”, a profesorului universitar clujean, membru al *Academiei Române*, Sextil Pnșcariu.¹⁴

Ziua de luni, 2 iunie 1924, s-a dovedit încărcată de evenimente. Programul ei a cuprins vizitarea Dispensarului medical româno-britanic pentru copii, înființat în 1923, a Coloniei de muncă „Mărcuța”, a Institutului de educație fizică, a Azilului „Regina Elisabeta” și a Leagănelui de copii „Sfânta Ecaterina”. Pe la ora 10 a avut loc la Ateneu o recepție a *Universității libere*. Cu acest prilej au luat cuvântul Sabina Cantacuzino, Mircea Djuvara, Emil A. Pangrati și Vasile Goldiș. La ora 11 s-a organizat o recepție la Universitate, de față fiind congresiștii tuturor Universităților din țară. Recepția a fost o bună ocazie pentru saluturi cordiale și cuvântări pline de elogii la adresa *Astrei*. Apoi, la Teatrul Național s-a ținut cea de-a treia reprezentație a „Poemul musical-etnografic”, al lui Tiberiu Brediceanu. La ora 13 Primăria Capitalei a organizat o masă comună, la Școala de Infanterie și o altă la Restaurantul „Carpați”. La ora 16,30, Regele Ferdinand I, însoțit de adjutantul de serviciu, au mers cu automobilul la *Academia Rămână*, unde, la ora 17, avea loc o recepție în cinstea *Astrei*. La intrare în *Academie*, Maiestatea Sa a fost întâmpinată de președintele *Academiei*, C. Negruzzzi, de președintele *Astrei* Vasile Goldiș. Regale Ferdinand I le-a strâns cordial mâna, apoi s-a îndreptat spre sala de recepție, în ovațiunile furtunoase ale celor prezenți. Președintele *Academiei* a luat cuvântul cel dintâi, subliniind patronajul binefăcător al Regelui, peste toate societățile culturale ale țării. Apoi, Vasile Goldiș, președintele *Asociațiunii*, a rostit o cuvântare, în care a elogiat eforturile elitei românești ardeleni în păstrarea identității naționale și a subliniat rolul Casei Regale, pentru marile înfăptuiri ale neamului: independența și unitatea politică. După ce ovațiile s-au domolit, Regele s-a întreținut amical, timp de aproape jumătate de oră, cu membrii *Astrei* și cu reprezentanții *Academiei*. Apoi, pe la ora 18, Regele și suita s-au îndreptat cu automobilul spre Palatul din Cotroceni. Seara, pe la ora 21, a avut loc la Teatrul Național un „Concertul clasic”, oferit de *Reuniunea Română de Cântări* din Sibiu.

Ultima zi a festivităților a fost marți, 3 iunie 1924, chiar de ziua Sfinților Împărați Constantin și Elena. A fost o zi a vizitelor în afara Capitalei. Pe la ora 6 dimineața a avut loc plecarea, de la Gara de Nord, cu un tren special la Breaza și Vălenii de Munte. La Gara Ploiești s-a făcut primirea oaspeților, prilej cu care s-au rostit cuvinte de bucurie și fraternitate. De aici, o parte dintre excursioniștii ardeleni au plecat la Vălenii de Munte, cu Mitropolitul Nicolae Bălan, alții s-au dus la Breaza, împreună cu Vasile Goldiș, Ioan Lupaș, Mitropolitul Miron Cristea, Mitropolitul Pimen al Moldovei, generalul Traian Moșoiu și alții. Atât la Breaza, cât și la Vălenii de Munte, invitații au fost primiți de localnici și de sătenii din satele vecine cu un entuziasm de nedescris.

La Breaza primirea festivă a avut loc în sala de spectacole a *Căsuței Naționale „România Mare”*. Ardelenii au vizitat, apoi, Banca Populară „Caraimanul”, înființată tot de *Centrala Caselor Naționale*. Numărul invitațiilor și al participanților a fost mare, iar *conductul* etnografic - sărbătoarea folclorică a țăranului român de pe Valea Prahovei - a impresionat mulțimea prezentă, prin numeroasele care alegorice, atent împodobite cu cetină de brad și steaguri tricolore. Carele simbolice aparțineau, fiecare, câte unui sat și aveau o tematică proprie, reprezentând munca țăranilor și portul lor tradițional.¹⁵

13 „Concertele și «Poemul»”, *Transilvania*, an 55, nr. 6, iunie 1924, pp. 201-202.

14 „Voci de presă despre serbările înfrățirii culturale din anul 1924”, *Transilvania*, an 55, nr. 7, iulie 1924, pp. 256-261; „Concertele și «Poemul»”, p. 201; „Cronica zilelor de «înfrățire culturală»”, p. 210; V. Goldiș, *op.cit.*, pp. 194-199.

15 „La Breaza” și „La Vălenii de Munte”, *Transilvania*, an 55, nr. 6, iunie 1924, pp. 203-208; „Cronica zilelor de «înfrățire culturală»”, p. 210; V. Goldiș, R. Simu, „Raportul general prezentat de comitetul central al «Asociațiunii pentru literatura

La Vălenii de Munte oaspeții ardeleni, mai puțini la număr, au fost invitați la Școala de Misionare a *Ligii Culturale*, unde tinere absolvente de liceu sau de Școală normală se pregăteau să devină activiste ale culturizării poporului. La *Universitatea Populară*, Nicolae Iorga a condus ceremonia oficială de primire a ardelenilor. În cinstea invitaților din Ardeal a fost organizată o masă câmpenească, aranjată cu gust de către damele din Vălenii de Munte. Furtuna dezlănțuită asupra orașului a silit publicul să se împrăștie. Cu trenul de 3,30 după amiază oaspeții ardeleni s-au întors spre casă. Se sfârșea, astfel un eveniment, cu urmări excepționale, în viața culturală a Regatului.¹⁶

Serbările «înfrățirii culturale» din vara anului 1924 au fost o manifestație culturală de primul rang, de înaltă ținută, care a întrecut toate așteptările. De aceea, presa vremii i-a acordat un spațiu generos. Festivitățile au durat trei zile, fiind organizate cu pricepere și căldură.¹⁷ În timpul serbărilor au avut loc recepții, cuvântări, conferințe, depuneri de coroane, mese comune și o serie de reprezentații artistice, din orizontul popular și cult. Vizita *Astrei* la București, a avut o semnificație aparte, prin amploare, prin impactul pe care l-a avut în mentalitatea participanților, prin personalitățile și instituțiile implicate. Câțiva ani, mai târziu, între 24-26 aprilie 1930 *Astra* a convocat și condus marele Congres cultural de la Sibiu, la care au participat invitați din toate societățile culturale românești. Îndemnul, *Per aspera ad astra*, rămânea constant în sufletele aștrăștilor.

Célébrations « du jumelage culturel » de 1924. Astra à Bucarest, Beeaza et Vălenii de Munte.

(Résumé)

Les célébrations de jumelage culturel faisaient partie d'une série d'événements organisés entre 1919 et 1924 sous le slogan de l'unification spirituelle de tous les Roumains. Après la Grande Union, Astra a invité en Transylvanie un certain nombre de sociétés culturelles de l'Ancien Empire et d'autres provinces historiques à découvrir la riche et longue activité culturelle de cet ancien défenseur de la culture nationale.

Les célébrations du jumelage culturel ont eu lieu du 31 mai au 3 juin 1924 et ont été appréciées par un public prestigieux. Astra, sous la présidence de Vasile Goldis, répondit à l'invitation des « Maisons nationales » et de certaines sociétés culturelles intéressées par le développement de l'éducation et de la culture unitaires: « Ligue culturelle », Fondation culturelle « Prince Carol », « Athénée roumain », « Chorale de Roumanie ». et d'autres. Ils sont venus dans la capitale et ont été accueillis avec plaisir par les délégués de tous les quartiers d'Astra. Organiser et diriger le programme du programme des célébrations, discours, manifestations artistiques, le tout empreint d'élégance et de sobriété. Ils ont apporté une contribution louable à ces célébrations: le roi Ferdinand Ier, le prince Carol, le métropolite Nicolae Bălan et le métropolite Miron Cristea, le gouvernement et l'Académie roumaine. L'écho favorable des célébrations du jumelage a reflété, au mieux, la presse de l'époque.

La célébration d'Astra à Bucarest, Breaza et Vălenii de Munte au début de l'été 1924, a montré qu'au-delà des passions politiques et des difficultés de l'unification administrative, l'unification de la culture et de l'âme était devenue une réalité incontestable.

română și cultura poporului român» asupra lucrărilor sale și a situației acestei instituțiuni în anul de gestiune 1923/24”, *Transilvania*, an 55, nr. 10-11, octombrie-noiembrie 1924, pp. 403-404.

16 V. Goldiș, „Ce ne-au învățat serbările de «înfrățire culturală»”, p. 185; *Idem*, „Congresul cultural al «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român»”, *Transilvania*, an 61, nr. 1-6, ianuarie-iunie 1930, p. 32; O. E. Badea, *op.cit.*, pp. 254-255; V. Goldiș, R. Simu, *op.cit.*, pp. 363-364; Valer Moga, «Astra» și *Societatea 1918-1930*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2003, pp. 486-490.

17 N. Buta, *op.cit.*, p. 242.

Universitatea din Cluj și relațiile interuniversitare cu străinătatea (1919-1940)

Mihai Teodor NICOARĂ

Cuvinte cheie: Universitatea din Cluj, relații interuniversitare, invitați străini, congrese științifice, publicații internaționale.

Keywords: University of Cluj, interuniversity relations, foreign universities, scientific congresses, international publications.

Încă de la întemeierea ei, în 1919, Universitatea din Cluj a înțeles spiritul timpului și a mizat pe fraternitatea interuniversitară. De aceea, ea a devenit o prezență constantă și activă în relațiile științifice internaționale. Primul său rector, profesorul Sextil Pușcariu, sublinia înalta misiune culturală, națională și universală, a acestei instituții din inima Ardealului. Profesorii universitari clujeni au simțit necesitatea integrării Universității clujene în ritmul contemporan al științelor, de aceea, au stabilit contacte directe cu sursele prestigioase, interne și externe, creatoare de cunoaștere științifică, în toate domeniile.

Contactul cu lumea universitară din Europa avea, deja, o tradiție, pentru tineretul studios din Ardeal, încă înainte de 1918. O serie de preparatori, asistenți, profesori, care au format corpul universitar românesc, au făcut studii, stagii sau și-au susținut doctorate la Budapesta, Viena, Berlin, Cracovia, Sorbona, École Normale Supérieure, École Pratique des Hautes Études, Collège de France, École des Langues Orientales, École des Chartes, École du Louvre, École Libre des Sciences Politiques ș.a. Sextil Pușcariu, de pildă, studiasse patru ani la Leipzig, după care la Collège de France și École Pratique des Hautes Études. Studiile din străinătate au avut asupra sa o influență covârșitoare. Nu puțini tineri ardeleni au frecventat École roumaine de Fontenay-aux-Roses, lângă Paris și Accademia di Romania, de la Roma.

Universitatea clujeană avea nevoie, după 1919, de câțiva „stâlpi puternici”, de savanți cu o pregătire remarcabilă. Pentru un început temeinic Comisia universitară, creată la inițiativa Consiliului Dirigent, a optat pentru chemarea unor profesori prestigioși, de la celelalte Universități românești. Prin chemarea unor savanți români la Universitatea clujeană s-a dorit să se creeze o legătură strânsă și prietenoasă între toate Universitățile românești. Cu atât mai mare a fost meritul acelor profesori, care au părăsit situații strălucite la Universități și institute străine, ca să dea, tot ajutorul lor, tinerei Universități clujene. A fost cazul savantului Emil G. Racoviță, o celebritate mondială, care a părăsit Franța, pentru a deveni profesor universitar la Cluj. Împreună cu René Gabriel Jeannel, întâiul din seria de profesori francezi, care au venit la Universitatea clujeană, Emil G. Racoviță a înființat și condus Institutul clujean de Speologie. Un alt exemplu strălucit a fost profesorul Constantie Levaditi, subdirectorul Institutului „Pasteur” din Paris, care și-a pus competența în științele medicale, în slujba tinerei Universități clujene. Dimitrie Pompeiu a fost dispus să părăsească Sorbona, unde fusese chemat să țină prelegeri, pentru a preda cursuri studenților clujeni. De numele profesorului Pompeiu se leagă organizarea Seminarului matematic din Cluj, după exemplul celebrului seminar de la Collège de France. La sfârșitul primului deceniu de existență a Universității clujene, în 1929, profesorul Pompeiu, împreună cu profesorul clujean Petre Sergescu, au înființat revista „Mathematica”, publicație de largă circulație internațională. Dimitrie Pompeiu, împreună cu Emil G. Racoviță, Constantin Levaditi și Ion Cantacuzino au lucrat la Paris în „Comisiunea”, instituită de Senatul Universității din Cluj, pentru angajarea profesorilor străini, mai ales francezi, care au binevoit să vină la Cluj, pentru a sprijini năzuințele culturale

românești. Așadar, încă de la înființarea ei, în 1919, Universitatea s-a bucurat de cooptarea unor profesori din străinătate, ca Yves Auger, Jules Guiart, René Gabriel Jeannel, Pierre A. Chappuis, Giandomenico Serra, Emmanuel de Martonne și alții. Invitarea unor profesori străini, participarea la congrese și conferințe internaționale a fost o constantă a vieții universitare în perioada 1919-1940.¹

Universitățile din țările latine sau din cele aliate în Marele Război, cu care Universitatea clujeană au stabilit primele legături și-au trimis delegații la marea solemnitate a inaugurării Universității, în 31 ianuarie-2 februarie 1920. Pe de altă parte, Universitatea clujeană a fost reprezentată la serbările inaugurale ale Universității din Strasbourg și a trimis o adresă omagială Universității din Dorpat (Estonia), cu ocazia inaugurării acesteia, Invitația de la Dorpat a venit cu o întârziere de câteva luni, de aceea Universitatea clujeană a felicitat-o printr-o adresă specială.²

Universitatea din Cluj a fost încorporată în concertul internațional al marilor instituții de învățământ superior, urmărind același obiectiv: promovarea spiritului științific și umanist, ca și surorile sale mai mari. Universitatea clujeană nu a fost indiferentă față de situația politică internă și externă a țării. Istoricul și profesorul Alexandru Lapedatu a făcut parte, în calitate de consilier special, din delegația română la Conferința de Pace din Paris (1919-1920). Tot Al. Lapedatu a fost delegat de guvernul român la Conferința din Genova, ținută între 10-19 aprilie 1922. Un alt profesor și prim-rector al Universității românești din Cluj, Sextil Pușcariu a fost numit delegat al României la Liga Națiunilor de la Geneva.³

Cel mai mare prieten al României s-a dovedit Emmanuel de Martonne, reprezentant al școlii franceze de geografie. Discipol al lui Paul Vidal de la Blanche acesta s-a remarcat ca un competent specialist al geografiei carpato-dunărene. În 1900 a publicat în *La Grande Encyclopédie* un amplu articol despre România, apoi, a scris două teze de doctorat despre geografia spațiului românesc: în 1902, „La Valachie: essai de monographie géographique” (Valahia: eseu de monografie geografică), iar în 1911, „Recherches sur la distribution géographique de la population en Valachie” (Cercetări privind distribuția geografică a populației în Valahia). De Martonne a fost fondatorul *Societății Franceze de Geografie* și al *Uniunii Geografice Internaționale*. Prestigiul său științific a fost argumentul nominalizării ca expert geograf și cartograf, alături de alți geografi, în *Comité d'études*, aflat în serviciul Conferinței de Pace (1919-1920).⁴ De Martonne a deținut funcția de Secretar general în *Comité d'études*. Intervenția lui De Martonne în cadrul Comisiilor teritoriale, întrunite în 1919 la Paris a fost perseverentă și decisivă în stabilirea frontierelor româno-sârbă, româno-maghiară, româno-bulgară și româno-rusă. Rapoartele sale despre Dobrogea, Transilvania, Banat și Basarabia s-au bazat pe argumente geografice, demografice, etnografice convingătoare. În ciuda unor opinii politice diverse și contradictorii De Martonne a propus, pe cât a fost posibil, liniile de frontieră favorabile intereselor României, de aceea poate fi numit părintele frontierelor României Mari. Mai mult, De Martonne a condus grupul de experți care au fixat frontiera de vest a României cu Ungaria, după Tratatul de Pace de la Trianon.⁵

Emmanuel de Martonne a desfășurat o bogată activitate științifică la Universitatea din Cluj (după 1919), unde, în cadrul *Institutului de Geografie*, a inaugurat o lungă serie a excursiilor științifice interuniversitare; a contribuit la creșterea colecțiilor Facultății de Geografie, căreia i-a donat peste 500 de volume de specialitate; a fost membru de onoare al *Societății Române de Geografie* și membru de onoare al *Academiei Române*. Prezența lui Emmanuel de Martonne la Cluj a avut consecințe științifice remarcabile. Este vorba de excursiile geografice, precum cea din 1921, la care au luat parte profesori și personal ajutător de la Universitatea clujeană, dar și ofițeri români și un număr important de studenți și studente de la Sorbona. Excursia a fost organizată

1 „Raportul Rectorului Sextil Pușcariu despre înființarea Universității”, *Anuarul Universității din Cluj*, an I, 1919-1920. Cluj: Tipografia Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, 1921, pp. 3-8; Mihai Teodor Nicoară, *Dicționarul universitarilor clujeni*, vol. 1, Cluj-Napoca: Editura Accent, 2016, p. 13; Pierre Sergesco, „L'Université de Cluj et ses relations avec l'étrangères”, *Revue de Transylvanie*, tom 10, nr. 3-4, Juillet/Décembre 1944. pp. 33-34; Ion Breazu, *Universitatea românească „Regele Ferdinand I” din Cluj*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Vasile Pușcaș, Cluj-Napoca: Editura „Școala Ardeleană”, 2019, p. 132.

2 *Serbările pentru inaugurarea Universității din Cluj, 31 ianuarie-2 februarie*, București: Atelierele „Cartea Românească”, 1920, pp 17-19; „Raportul Rectorului Sextil Pușcariu, despre înființarea Universității”, p. 12.

3 Ioan Opreș, *Alexandru Lapedatu. Amintiri*, Cluj-Napoca: Editura Alabastră, 2015, pp. 200-215.

4 Emmanuel de Martonne, *Titres et travaux scientifiques de Em. de Martonne*, Paris: Éditions Armand Colin, 1932, 62 p.

5 Tiberiu Morariu, „Profesorul Emmanuel de Martonne la Cluj și în Munții Apuseni”, *Gazeta ilustrată*, an VI, nr. 7-8, 1937, p. 88; Emmanuelle Boulineau, „Un géographe traceur de frontières : Emmanuel de Martonne et la Roumanie”, *L'Espace géographique*, 4, 2001, pp. 358-369.

de *Institutul de Geografie* și a dat rezultate, cu desăvârșire prețioase, atât pentru cunoașterea României, cât și pentru informațiile geografice, în general. Profesorul De Martonne a publicat o scurtă dare de samă despre această excursie, în revista *Annales de Géographie*, cu beneficii științifice româno-franceze.⁶

Un alt profesor invitat să predea la Universitatea clujeană a fost Jules Guiart. Profesorul Emil G. Racoviță a fost cel care a folosit experiența lui Guiart, pentru înființarea în Cluj a Catedrei și a *Institutului de Istoria Medicinii*; Jules Guiart a fost numit profesor de Istoria medicinei, la Facultatea de Medicină, la 1 octombrie 1921, cu contract special, de la Ministerul Instrucțiunii; a predat, câte un semestru, în anii 1921, 1923, 1934, 1925-26, 1927 și 1930; a fost membru al *Societății de Științe* din Cluj; la 1 iulie 1930 a renunțat la prelungirea contractului și s-a reîntors la Lyon. J. Guiart a menținut legătura cu *Institutul* clujean, în calitate de profesor onorariu; a participat, în calitate oficială, la numeroase congrese, comisii și comitete și a beneficiat de decorații românești, pentru merite culturale și științifice.⁷

Chiar din al doilea an de existență Universitatea din Cluj și-a creat una dintre cele mai folositoare tradiții: chemarea, pentru un timp scurt, a unor specialiști străini, sau români, de la alte Universități, ca să țină un ciclu de conferințe, pentru studenții și publicul din Cluj, asupra materiei specialității lor. Așa se face că în 1920 au putut fi ascultate frumoasele conferințe ale profesorului. Henri Focillon, de la Universitatea din Lyon, directorul *Muzeului lyonez al Artelor*. Invitat de Facultatea de Filosofie și Litere, profesorul Focillon a ținut opt conferințe publice, despre arta franceză, patru lecții despre arta budistă, stampele japoneze și arta gravurii. Cu studenții de la Litere Henri Focillon a făcut un seminar de două ore pe săptămână în legătură cu metodele de investigație în artă.⁸

În anii următori legătura dintre Universitate și o serie de Universități prestigioase a crescut. În fiecare an tot mai mulți învățați străini țineau conferințe, pe lângă catedrele clujene. Pe de altă parte, profesori Universității clujene deveneau colaboratori, tot mai activi, ai revistelor străine de specialitate și ai marilor tratate de știință. La rândul lor, profesorii și cercetătorii străini au început să colaboreze la publicațiile editate de Universitatea clujeană.⁹

În 1921 René Gabriel Jeannel, naturalist, biogeograf, paleontolog, entomolog, speolog francez a fost chemat de Emil Racoviță la Universitatea clujeană; a fost profesor titular la Biologie generală, între 1920-1931 și profesor onorific, la aceeași catedră, între 1931-1939; împreună cu savantul Emil G. Racoviță a fost la direcțiunea *Institutului de Speologie* din Cluj, în calitate de director adjunct, între 1920-1927; din anul 1927 René Gabriel Jeannel s-a întors în Franța ca director al *Muzeului Național de Istorie Naturală* din Paris; a continuat să revină la Cluj, câteva luni pe an, să țină cursuri de biologie.

Profesorul Yves Auger a fost invitat în 1921 la Cluj, tot de către savantul Emil G. Racoviță și a fost angajat cu contract, la Universitatea românească; a fost profesor de Limba și Literatura franceză și director al Seminarului de Limba franceză, la Facultatea de Litere, între 1921-1948); în anii 1926, 1931, 1935 și 1941 i s-a reconfirmat contractul cu Universitatea clujeană; a predat cursuri despre „Le théâtre classique”, „Grammaire historique (lexicologie)”; a susținut dezbateri seminariale despre „Pascal et son temps”, despre Alfred de Vigny ș.a.; din 1922, Yves Auger a activat în *Asociația Transilvană pentru propagarea limbii și culturii franceze - Cercul Ronsard* și a contribuit la intensificarea relațiilor culturale franco-române; *Cercul Ronsard*¹⁰ a fost dirijat de Emil G. Racoviță și sprijinit de mediul universitar clujean. Din 1940 Yves Auger a predat la Universitatea Cluj-Sibiu; în 27 mai 1943 a fost ales membru corespondent al *Academiei Române*. Abia după 1948 s-a întors în Franța și a fost profesor și director de studii la *École Pratique des Hautes Études*, din Paris.¹¹

6 Dimitrie Călugăreanu, „Dare de seamă anuală despre activitatea Universității din Cluj în anul școlar 1921-1922”, *Anuarul Universității din Cluj pe anul 1921-1922*, întocmit de dr. D. Călugăreanu, Rectorul anului, Cluj: Tipografia Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, 1923, p. 6; M. T. Nicoară, *op.cit.*, pp. 280-281.

7 *Ibidem*, pp. 498-499.

8 D. Călugăreanu „Dare de seamă anuală despre activitatea Universității din Cluj în anul școlar 1921-1922”, pp. 7-9.

9 E. G. Racoviță, „Raportul Rectorului”, *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, pe anul școlar 1929-30*, rectorul anului Em. G. Racoviță, Cluj: Tipografia Națională, 1933, p. 9; M. T. Nicoară, „Donații, fonduri și fundații la Universitatea din Cluj, 1920-1947 (II)”, *Caiete de Antropologie Istorică*, an XIV, nr. 1-2 (26-27), ianuarie-decembrie 2015, p. 167.

10 Nicolae Bănescu, „Raportul rectorului asupra activității universitare în anul școlar 1923-1924”, *Anuarul Universității din Cluj pe anul 1923-1924*, Cluj: Tipografia Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, 1925, p. 38.

11 M. T. Nicoară, *Dicționarul universitarilor clujeni*, pp. 25-26.

Pierre Thomas a fost un redevabil specialist francez în biochimie, numit profesor de Chimie biologică, la Universitatea clujeană, la 1 ianuarie 1922, cu contract special, pe 10 ani, de la Ministerul Instrucțiunii; i s-a încredințat organizarea și conducerea *Institutul de Chimie biologică*, de la Universitatea din Cluj; între anii 1922-1936 a condus Departamentul de Chimie biologică, de la Facultatea clujeană de Medicină; între 1929-1932 a fost președintele Secției clujene a *Societății Române de Biologie*; în 1932 a reușit să-și prelungească contractul la Universitate, dar exigențele sale au atras o serie de tensiuni, care s-au agravat în anii 1936-1937. Facultatea de Medicină din Cluj și Ministerul român al Instrucțiunii a decis să pună capăt colaborării cu profesorul francez, din 1937.¹²

Pierre-Alfred Chappuis a fost, împreună cu Emil Racoviță, întemeietor al biospeologiei. Acesta a devenit conferențiar, angajat cu contract la Universitatea clujeană, din iulie 1922. Chappuis a fost unul dintre fondatorii *Institutului de Speologie* din Cluj, ocupând funcția de director adjunct al acestui *Institut*; a devenit asociat al misiunii *Muzeului de Istorie Naturală din Paris* (1930-1931; în 1940 a devenit directorul *Institutului de Speologie*, în locul lui Racoviță, care a fost constrâns să plece cu Universitatea clujeană în exil la Timișoara; după 1944 Chappuis s-a întors în Franța, fiind cercetător principal la CNRS și subdirector al celebrului *Laboratoire souterrain de Moulis*, în Ariège. Profesorul Henri Jacquier, tânăr specialist francez în lingvistică romană, estetică, filosofie, a fost suplinitor la Seminarul Pedagogic din Cluj, lector suplinitor, între 1925-1931, apoi lector cu contract, între 1931-1947, la Catedra de Limba franceză, din cadrul Facultății de Litere din Cluj.¹³

Numărul mare de profesori francezi, veniți la Cluj, arată strânsele legături culturale și științifice cu sora latină. În 19 martie 1922, Georges Mouille, consul al Franței la București, a înmânat profesorilor Emil G. Racoviță și Ion Ursu, „Crucea de cavaler al Legiunii de Onoare”, iar profesorului dr. Iacob Iacobovici „Medalia Epidemiilor de aur”, în semn de înaltă prețuire.

Dintre profesorii italieni, chemați la Cluj amintim pe Giandomenico Serra, lector de italiană, apoi profesor titular, angajat cu contract, al Catedrei de Limba și Literatură italiană la Universitatea clujeană. Umberto Cianciolo a fost profesor delegat de Ministerul de Externe italian, la Universitățile din București, între 1938-1941 și Cluj, între 1941-1946. Profesorul Cianciolo, specialist în filologie romanică, a fost lector la Catedra de Limba și literatură italiană, în cadrul Facultății de Litere a Universității Cluj-Sibiu, după vacantarea, în 1941, a Catedrei lui Giandomenico Serra.¹⁴

Încă din 1921 Universitatea a avut cinstea de a primi vizita a cinci profesori de la Universitățile engleze (Gaster, Craigie, Chapman, Chevasut și Wrigt), care, cu ocazia vizitei făcute în România, s-au oprit și la Cluj. În cetatea universitară clujeană au ținut câteva conferințe pentru public și studenți. Profesorii englezi au folosit prilejul, pentru a aduce Universității clujene omagiile unor societăți științifice și Universități engleze. Tot din Anglia, mai precis, de la Bristol, a venit profesorul, W. W. Jervis, care a ținut în fața profesorilor clujeni o prelegere, foarte apreciată. Pe profesorul Alfred Eckhard Zimmern, de la Oxford, Universitatea clujeană l-a primit, în modul cel mai cordial, în dorința unei legături științifice, dar și amicabile, cu profesoria venită de pe alte meleaguri.¹⁵

În 1922 alți distinși învățați străini au fost invitați să țină prelegeri publice, De pildă, Erik Colban, secretarul Comisiei de cooperare intelectuală, de la Liga Națiunilor, a ținut două conferințe publice despre scopul însemnatei instituții, pe care o reprezenta. Un anume dr. Caullery, de la Facultatea de Medicină din Lyon, a ținut o conferință „Sur les problèmes de la sexualité”, iar arheologul francez, Henri Breuil a vorbit în două conferințe, despre arta preistorică. Rămânând două săptămâni, în Ardeal, profesorul Breuil a întreprins și un program de cercetări preistorice, secondat de profesorii René Gabriel Jeannel și Márton Roska. În anul universitar 1924-1925 au ținut mai multe conferințe Mario Roques, Jérôme Carcopino și Charles Peres de la Paris ș.a. Din America, de la Universitatea din Yale a sosit, în 1927, profesorul Charles Upson Clark și distinsul ortopedist Frederick Houdlette Albee. Din Franța a venit Marcel Labbé, profesor la Facultatea de Medicină din Paris și, cu prilejul unui Congres de Telasoterapie, dr. Étienne Sorrel, chirurg parisian.¹⁶

12 *Ibidem*, pp. 607-608.

13 *Ibidem*, pp. 92-93, 237-238.

14 Dimitrie Călugăreanu, „Dare de seamă anuală despre activitatea Universității din Cluj în anul școlar 1921-1922”, p. 8; M. T. Nicoară, *op.cit.*, pp. 59-60, 183-185; Ion Breazu, *op.cit.*, pp. 133-137.

15 D. Călugăreanu, „Dare de seamă anuală despre activitatea Universității din Cluj în anul școlar 1921-1922”, p. 9.

16 N. Bănescu, „Raportul rectorului asupra activității universitare în anul școlar 1923-1924”, p. 39; Camil Negrea, „Raportul

Profesorii Universității din Cluj au perseverat, încă de la inaugurarea Universității, în 1920, în publicarea lucrărilor științifice, în românește și în limbi străine, în țară și în străinătate. Asta, în lipsa unor fonduri, care să permită o bună desfășurare a activităților științifice. La sfârșitul anului 1923, la Universitatea clujeană a sosit în vizită un reprezentant al Fundației Rockefeller, un anume dr. Ewersole, care s-a arătat mulțumit de activitatea găsită la Cluj. La scurt timp a sosit înștiințarea că *Fundația Rockefeller* s-a oferit să sprijine financiar activitatea universitară clujeană cu 171 de dolari; iar pentru anul 1924 să pună la dispoziția Universității 250 de dolari și un număr însemnat de reviste americane. Aceste sume amintite, deși nu erau prea mari, au fost destinate pentru procurarea de reviste de specialitate, destul de scumpe la vremea aceea. Rectorul dr. Iacob Iacobovici s-a arătat mulțumit de prietenia Fundației Rockefeller, cel mai mare grup de fundații din lume. Din 1926 *Fundația Rockefeller* și-a lărgit programul și a acordat burse profesorilor și studenților clujeni, pentru toate științele, nu numai pentru medicină.¹⁷

În anii 1927-1928 Ministerul Instrucțiunii Publice al României Întregite a susținut stabilirea unor contacte, între Universitatea din Cluj și o serie de centre universitare străine. S-a pus la dispoziție un fond de 60.000 de lei, pentru câte doi profesori de fiecare Universitate, dându-le însărcinarea de a cerceta în Apus, la instituții folositoare dezvoltării științelor. În anul 1927-1928 Universitatea Clujului a trimis în străinătate pe distinsul igienist dr. Iuliu Moldovan și pe specialistul în drept Cassiu Maniu. Alți profesori au luat parte la congresele științifice, la care Universitatea clujeană a fost invitată. Astfel, Universitatea a fost reprezentată, prin Ion Popescu-Voitești, la Congresul de geologie din Bruxelles, ținut între 9-21 august 1922. Profesorul Sextil Pușcariu a participat la primul Congres internațional de lingvistică de la Haga, în 1928, la care a ținut o comunicare bine primită. Tot Sextil Pușcariu a fost invitat de Universitățile din Bohn și Marburg să țină două conferințe pe teme de lingvistică. Profesorul Coriolan Petranu, răspunzând unei invitații a *Asociației pentru Cultivarea Istoriei artelor* și a *Institutului Cehoslovaco-Român*. a ținut, la Universitatea „Carol” din Praga, o conferință despre „Monumentele românești din Ardeal”. Profesorii Emil Panaitescu și Constantin Marinescu au participat în 1928, în calitate de delegați ai Consiliului Facultății de Litere din Cluj, la al VI-lea Congres internațional de istorie din Oslo. Profesorul Gustav Oswald Kisch a fost invitat să țină o conferință la Universitatea din Halle, dar a participat și la un Congres de folklor la Dresda. Profesorii de la Medicină, dr. Iacob Iacobovici și dr. Emil Țeposu au luat parte la Congresul de Chirurgie de la Berlin, din septembrie 1927. Profesorii dr. Titu Vasiliu și dr. Iuliu Hațieganu, tot de la Medicină, au luat parte la al XIX-lea Congres francez de medicină de la Paris, din octombrie 1927. Dr. Iacob Iacobovici a reprezentat Universitatea la Congresul *Societății Internaționale de chirurgie*, ținut în 1929 la Varșovia și la Congresul *Asociației franceze de chirurgie*, ținute la Paris. Dr. Vitold Baroni a luat parte la Congresul General al Medicilor din Belgia, iar dr. Ioan Nițescu a luat parte la Congresul de Fiziologie de la Londra. Dr. Constantin I. Urechea a participat la Congresul Internațional de neurologie din Paris. Profesorii Ion Popescu-Voitești și Victor Stanciu au fost delegați să reprezinte Universitatea clujeană la Congresul Internațional de Mine, Metalurgie și Geologie pură și aplicată, organizat la Liège, cu ocazia serbării Centenarului Independenței Belgiei. Profesorul René Jeannel a fost delegatul Universității clujene la Serbarea a 700 ani de la înființarea Universității din Toulouse. Profesorii René Jeannel și Petre Sergescu au reprezentat Universitatea clujeană la „Centenarul Algeriei”. Profesorul. Sergescu a mai reprezentat Universitatea la Congresul Amiciției franceze din Liège, iar dr. Valeriu Lucian Bologa a fost delegat la Congresul Internațional de Istoria Științelor de la Paris, din 1930. Dr. V. L. Bologa s-a prezentat și la al 10-lea Congres de Istoria Medicinii (de la Madrid, din 1934), unde a citit raportul „Pragmatismul studiului etnografiei medicale”. Alexandru Borza a participat în 1929, la Congresul Internațional pentru protecția Pădurii de la Cracovia, cuplat cu Congresul *Uniunii Geobotanice a Carpaților*, unde a prezidat două dintre ședințele de lucru. Meritele de geobotanist, cercetător și organizator, ale lui Borza – adept al reputei Școli de geobotanica de la Zurich-Montpellier, a profesorului J. Braun-Blanquet

Rectorului”, *Anuarul Universității din Cluj pe anul 1924-25*, întocmit de Rectorul anului Camil Negrea, și Ștefan Jarđa, secretar general, Cluj: Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1926, p. 8.

17 Iacob Iacobovici, „Dare de seamă asupra anului 1922/23, de prof. dr. I. Iacobovici, Rector”, *Anuarul Universității din Cluj, anul școlar 1922/1923*, întocmit de prof. dr. Iacob Iacobovici, Rectorul anului și de Ștefan Jarđa, Cluj: Imprimeria dr. Bornemisa, 1924, p. 12; M. T. Nicoară, „Donații, fonduri și fundații la Universitatea din Cluj, 1920-1947 (II)”, pp. 166-203.

– au fost recunoscute în lume și s-au regăsit în obținerea înaltei funcții de președinte al grupului român din *Uniunea geobotanice a Carpatilor* (1935-1936).¹⁸

În 1928, tocmai din Cehoslovacia, a fost invitat de Facultatea de Litere Francicek Zakavec, profesor la Universitatea din Bratislava.. Acesta s-a oferit să țină o conferință despre arta cehoslovacă. În 1929 câțiva oaspeți străini au vizitat Facultatea de Drept din Cluj și au ținut conferințe, la care au participat și mulți studenți. De pildă, Henri Căpitant, profesor la Facultatea de Drept din Paris și Georges Ripert, profesor la aceeași Facultate pariziană au ținut câteva conferințe cu mult public. La Litere Mayer Liübke a ținut două conferințe, în cercul mai restrâns al profesorilor universitari și al specialiștilor filologi. Dr. Leon Bernard, profesor la Facultatea de Medicină din Paris, a ținut două conferințe la Cluj. Laurence Wilson delegata *Institutul Carnegie*, a luat contact, în două întruniri, cu profesorii și studenții de la Universitate, pentru înființarea în Cluj a unui cerc de studii studentești, pentru strângerea relațiilor dintre popoare în vederea păcii internaționale.¹⁹

Relațiile interuniversitare din 1930-1931 au vizat invitarea a cât mai mulți profesori străini, pentru conferințe la Cluj, în folosul activității științifice universitare. Printre aceștia s-au numărat Louis Josserand, decanul Facultății de Drept din Lyon, William Rapyard, directorul *Institutului de înalte Studii Internaționale* din Geneva, Arthur Andrews, profesor la Harvard University din Boston, de asemenea, marele chirurg-ginecolog Jean Louis Faure, profesor la Facultatea de Medicină din Paris și alții.²⁰

Dintre profesorii Universității clujene au avut misiuni în străinătate Alexandru Borza, care a participat, ca delegat al Guvernului și al *Institutului de Botanică* din Cluj la Congresul Internațional de Botanică de la Cambridge și la Congresul horticultorilor din Londra (1930). Profesorul dr. Emil Țeposu a luat parte la Congresul *Asociației franceze de Urologie*, iar dr. Iacob Iacobovici a participat la Congresul de Chirurgie din Paris și la Congresul *Asociației Internaționale de Thalassotherapie*, ținut la Berck, în Franța. Dr. Iuliu Hațieganu a fost invitat la cursurile internaționale de perfecționare din Karlsbad, iar dr. Iuliu Moldovan a făcut o călătorie de studii în America de Nord. Cu această ocazie a vizitat Universitățile din America și a studiat, mai ales, organizarea *Institutilor de Igienă și Igienă socială* de pe acest continent. Profesorii Nicolae Bănescu și Constantin Marinescu au participat la al treilea Congres de Studii Bizantine, ținut la Atena. Tot C. Marinescu a mai reprezentat România la întrunirea anuală a Comitetului Internațional al Studiilor de Istorie la Budapesta, unde a fost ales vicepreședinte al Comisiunii Marilor Descoperiri. Profesorul Gustav Oswald Kisch a fost invitat de „*Arbeitsgemeinschaft für Kulturgeographie des Ostens*” la Leipzig, în iulie 1931. René Jeannel a reprezentat Universitatea clujeană la centenarul celebrei instituții pariziene, Collège de France. Dumitru Pompeiu a ținut cursuri la Facultatea de Științe din Poitiers și a organizat acolo un mic congres matematic franco-român. Tot acesta a prezidat la Paris o teză de doctorat în matematici, în aprilie 1931. Pierre Alfred Chappuis, subdirectorul *Institutului de Speologie* din Cluj, a primit o misiune științifică de cercetare a faunei zoologice în Africa. Dr. Iuliu Hațieganu a fost ales membru corespondent la „*Société médicale des Hôpitaux de Paris*”. Savantul Sextil Pușcariu a fost ales membru corespondent al *Societății italiene „R. Deputazione di Storia Patria per la Venezia*”, iar Virgil Bărbat a fost numit membru al *Asociației Americane pentru Studii Politice*. Petre Sergescu a fost proclamat președinte de onoare al Congresului matematicienilor polonezi, la Vilna (Polonia). Emil Pop, șef de lucrări la *Institutul de Botanică Sistematică*, a fost trimis, pe cheltuiala Grădinii Botanice, la Congresul Internațional de Botanică din Cambridge. În cursul anului școlar 1931-1932 profesorii Universității clujene au primit următoarele distincții: Ion Popescu-Voitești a fost decorat cu „*Coroana Belgiei în grad de Ofițer*” pentru felul cum a contribuit la reușita Congresului de Geologie aplicată, ținut la Liège în 1930.²¹

18 Iustinian Petrescu, Calin Fabian, „Distincții academice de stat acordate naturaliștilor clujeni în perioada interbelică”, *Noema*, vol. VII, 2008, pp. 37-38.

19 Gheorghe Bogdan-Duică, „Raportul Rectoarelui. Relațiuni externe”, *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, pe anul școlar 1927/28*, publicat de Gheorghe Bogdan-Duică, Rectorul anului, Cluj: Librăria „Socec”, 1929, pp. 10-11; „Misiunile și delegațiile avute de profesorii facultății în țară și străinătate. Oaspeți străini cari au vizitat facultatea și au ținut conferințe”, *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, pe anul școlar 1928/29*, Rectorul anului Emil Hațieganu, Cluj: Tipografia Națională, 1929, pp. 36-37; „Universități și savanți oaspeți ai Universității”, *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, pe anul școlar 1929-30*, Rectorul anului Emil G. Racoviță, Cluj: Tipografia Națională, 1930, pp. 13-15.

20 Iuliu Hațieganu, „Raportul cetit în ședința solemnă din 25 Octombrie 1931 de deschiderea anului școlar 1931/1932. Dare de seamă asupra anului expirat”, *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, pe anul școlar 1930/31*, Rectorul anului Iuliu Hațieganu, Cluj: Tipografia Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, 1931, pp. 23- 25.

21 *Ibidem*; Ion Breazu, *op.cit.*, pp. 138-140.

Relațiile interuniversitare au fost continuate, destul de intens și în 1931-1932. Au conferențiat la Universitatea clujeană Henri Focillon, profesor la Sorbona, Robert Trevorow, decanul Colegiului „Centenary Collegiate Institute” din Hackettstown (New-York), un anume doctor Achard, profesor la Facultatea de Medicină din Paris, Indra Huskova-Fleishansova, conferențiera de limba română la Universitatea din Bratislava, Emmanuel de Martonne, profesor la Sorbona, Henri Gregoire, decanul Facultății de Litere din Bruxelles, Louis Reau, profesor la École du Louvre și École de Sèvres, Michel Patte, profesor de Geologie și Preistorie la Universitatea din Poitiers, Viktor Lebzelter, directorul Institutului Antropologic din Viena, Paul Montel, profesor la Sorbona, Armand Denjoy, profesor la Sorbona, Szolem Mandelbrojt, profesor la Universitatea Clermont-Ferrand, Waclaw Sierpinski, profesor la Universitatea din Varșovia etc. Invitații au stabilit solide relații de amicitie cu profesorii clujeni, i-au făcut cunoscuți pe aceștia în mediile universitare de unde veneau. Universitatea clujeană a fost invitată, în 1931-1932 la congrese și festivități mari, grandioase, precum aniversarea a cinci sute de ani de la înființarea Universităților din Caen și Poitiers; aniversarea a trei sute de ani de la înființarea Universității din Amsterdam și a celei din Tartu (Dorpat, Estonia); la centenarul lui Alfred Fournier la Paris; la Congresul secțiunilor de Filologie, Artă, Arheologie de la Nîmes; la Congresul de Științe preistorice și Protoistorice de la Londra; la al IX-lea Congres Internațional de Psihologie de la Copenhaga și la comemorarea a 300 de ani de la nașterea filosofului olandez Baruch Spinoza. Neputând lua parte la toate aceste serbări, din lipsă de fonduri, Universitatea din Cluj a fost nevoită să se mărginească la a trimite câte o adresă omagială.²²

În 1932-1933, dintre profesorii care au fost invitați sau au reprezentat Universitatea în străinătate au fost Sextil Pușcariu, în calitate de profesor de schimb și ca invitat al unor universități și societăți savante germane; Petre Sergescu ca invitat oficial la Sorbona, Poitiers și Bruxelles; dr. Marius Sturza a luat parte la Congresul de Balneologie din Baden-Baden și a fost invitat la cursurile internaționale de perfecționare de la Karlsbad - Karlovy Vary. Universitatea clujeană a fost reprezentată, prin Constantin Marinescu, Coriolan Petranu și Petre Sergescu la al VII-lea Congres Internațional al Studiilor Istorice, ce a avut loc la Varșovia în august 1933. Pierre A. Chappuis, subdirectorul *Institutului de Speologie*, a luat parte, ca organizator, la misiunea științifică din regiunea râului Omo (Africa Orientală), împreună cu Camille Arambourg și René Jeannel, recoltând un foarte bogat material, din care o parte a revenit *Institutului clujean de Speologie*. Sever Pop a luat parte la Congresul de Lingvistică de la Roma. Seminarul Matematic al Universității din Cluj a fost onorat de prezența a paisprezece înalte personalități științifice de peste hotare: Wilhelm Blaschke (Hamburg), Enrico Bompiani (Roma), Émile Borel, Elie Cartan și Armand Denjoy (Paris), Buhoslav Hostinsky (Bruno), Jovan Karamata (Belgrad), Paul Montel (Paris), Kazimierz Kuratowski (Varșovia), Benoît Mandelbrojt (Clermont Ferrand), A. Reymond (Lausanne), Waclaw Sierpinski (Varșovia), Vito Volterra (Roma) ș.a.²³

Reprezentanții studențimii universitare clujene au luat parte la lucrările Congresului Micii Înțelegeri, ce s-a ținut la Belgrad, între 29 aprilie și 8 mai 1933 și la Congresul Confederației Internaționale a studenților, care a avut loc la Veneția, între 24 august și 8 septembrie 1933. La cel dintâi au participat Grigorie Popa, Horia Stanca, Adrian Dumitrescu, Nicolae Coja, Nicolae Caranica și Ioan Simu. N. Coja a prezentat Comisiei Sporturilor un raport documentat, asupra sportului studentesc în România, iar G. Popa a prezidat Comisia a V-a antirevizionistă. La propunerea acestuia și a lui Horia Stanca s-a format o Comisie antirevizionistă, care s-a ocupat cu adunarea și publicarea materialului documentar. La Congresul *Confederației Internaționale a Studenților*, ținut la Veneția, studențimea clujeană a fost reprezentată prin Horia Stanca, Grigorie Popa, Alexandru Buia și Alexandru Dumitrescu. Datorită neobositei activități a delegației clujene studențimea română a obținut un binemeritat succes la expoziția de presă studențească.²⁴

În anul 1933-1934 Universitatea a ținut relații destul de strânse cu Universitățile din străinătate și cu oamenii de știință din toate țările. Aceste relații au devenit foarte anevoioase, din cauză că Universitatea

22 I. Hațieganu, „Raportul citit în ședința solemnă din 25 Octombrie 1931 de deschiderea anului școlar 1931/1932.. Dare de seamă asupra anului expirat”, pp. 23-25.

23 Florian Ștefănescu-Goangă, „Dare de seamă asupra anului școlar 1932/33 - rostită în ziua de 29 Octombrie 1933, cu ocazia deschiderii solemne a anului universitar 1933/34 - de Dl. Florian Ștefănescu-Goangă, Rectorul Universității. *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, pe anul școlar 1932/33*, Cluj: Tipografia Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, 1933, pp. 28-29.

24 *Ibidem*, pp. 34-35.

nu dispunea de fonduri pentru plata cheltuielilor de deplasare a profesorilor, invitați să participe la diferite congrese științifice și serbări universitare din țările străine. Rectorul Universității, Florian Ștefănescu-Goangă, reproșa faptul că Statul și diferitele societăți particulare găseau sume de bani, destul de mari, pentru întrecerile sportive de tot felul, dar nimeni nu se gândea să ofere ajutor, pentru științele folositoare progresului țării. O mare onoare avea să vină, însă, de la vizitele unor oameni de știință din străinătate: în 1933 a vizitat Universitatea Jean Alazard, profesor de istoria artelor din Alger și director al *Muzeului de Artă Modernă* al Universității algeriene; Pericle Ducati, profesor la Universitatea din Bologna; K. Kuratowski, profesor la Universitatea din Varșovia; Émile Borel, profesor la Sorbona, Președintele *Institutului de Științe al Franței*; Jan Seba, Ministrul Republicii Cehoslovace la București. În 1934 a vizitat Universitatea clujeană Prat y Soutzo, Ministrul, Spaniei la București, împreună cu Jorje Guillen, profesor la Universitatea din Sevilla.²⁵

Din partea Universității clujene au fost invitați la Universitățile din străinătate și au luat parte la diferitele congrese internaționale științifice, următorii profesori: Ioan Lupaș, care a ținut la Universitatea Carolina din Praga (4 mai 1934) o conferință despre: „Evoluția istoriografiei române din Transilvania din sec. XV până în timpul de față”. Tot profesorul Lupaș a ținut la Universitatea din Berlin (11 mai 1934) o conferință despre originea și dezvoltarea minorităților confesionale în România. Constantin Marinescu și Coriolan Petranu au participat, ca reprezentanți ai Universității „Regele Ferdinand I”, la al IV-lea Congres Internațional de Studii bizantine de la Sofia. Cu această ocazie C. Marinescu a ținut o comunicare cu titlul: „Le pape Nicolas V” (1447 – 1455) et son attitude envers l’empire byzantin”. C. Marinescu, a mai luat parte, ca delegat al Universității clujene, la Congresul Internațional Napoleonian, care a avut loc la Praga (octombrie 1933). Vladimir Ghidionescu, a luat parte, ca delegat al Ministerului de Instrucție, la Congresul Internațional de Educație din Cracovia, unde a ținut comunicarea: „L’évolution des valeurs dans l’éducation morale en concordance avec le développement psychologique de l’enfant”. Romulus Vuia a luat parte la Congresul Internațional de Antropologie și Etnologie, unde a ținut două comunicări: „Cultul solar la români” și „Așezările rurale românești”. Marius Sturza a reprezentat Universitatea clujeană la Congresul de Balneologie al Statelor Micii Antante, care a avut loc la Praga. Vitold Baroni a luat parte la Congresul Internațional de Cancerologie din Madrid, unde a făcut o comunicare cu titlul: „Essais d’organothérapie anticancéreuse avec tissu provenant d’animaux préparés”. Emil Țeposu a luat parte la al XXX-lea Congres de Urologie din Franța (7-12 octombrie 1933), unde a ținut o comunicare cu titlul: „Sur un cas de tumeur rénale dysembryonnaire chez un malade de 41 ans”. Petre Sergescu a luat parte la al XIX-lea Congres al matematicienilor țărilor slave, ținut la Praga și la Congresul Internațional de Istoria științelor din Coimbra. La acesta din urmă a făcut o comunicare cu titlul: „Sur quelques tendances des mathématiques contemporaines”. În ianuarie-februarie 1934 Petre Sergescu a ținut două lecții la Facultatea de Științe a Universității din Montpellier, despre „Istoria matematicii moderne în Franța și în România”. Alexandru Borza și Emil Pop au participat, ca reprezentanți ai Universității clujene, la excursia internațională fitogeografică, ținută în Italia centrală și nordică (20 iulie-8 august 1934).²⁶

Universitățile mari din Occident au chemat pe profesorii clujeni și în anii următori, să facă cursuri și conferințe: Sextil Pușcariu, Emil G. Racoviță, Ioan Lupaș, Gustav Kisch, Petre Sergescu. Aceștia au ținut cursuri și au conferențiat la Universitățile din Paris, Berlin, Leipzig, Montpellier, Poitiers, Bruxelles și Praga. Pe de altă parte, marile Universități au început să trimită, pentru o bună specializare, pe o serie de tineri asistenți. A fost cazul unui anume Mecislav Kuras, asistentul profesorului I. V. Dubsky, directorul *Institutului de Chimie Analitică* al Universității „Masaryk” din Brno. Kuras a fost trimis la *Institutul de Chimie Anorganică*, de sub conducerea profesorului Gheorghe Spacu, spre a fi inițiat în metodele sale de lucru. A lucrat, mai bine de doi ani, efectuând împreună cu profesorul Spacu o serie de lucrări originale, care au fost publicate în mai multe reviste științifice din Germania și în „Buletinul Societății de Științe” din Cluj.²⁷

25 Fl. Ștefănescu-Goangă, „Discurs inaugural și dare de seamă rostite în ziua de 4 Noembrie 1934, cu ocazia deschiderii solemne a anului universitar 1934/1935, de D-l Florian Ștefănescu-Goangă, Rectorul Universității Cluj”, *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, pe anul școlar 1933-34*, Cluj: Tipografia Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, 1934, pp. 12-16.

26 *Ibidem*.

27 Idem, „Discurs inaugural și dare de seamă rostite în ziua de 3 Noembrie 1935 cu ocazia deschiderii solemne a anului universitar 1935/36, de Domnul Morian Ștefănescu-Goangă, Rector Universității din Cluj”, *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, pe anul școlar 1934/35*, Cluj: Tipografia Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, 1935, pp. 10-11.

Universitatea a fost vizitată în 1934-1935 de numeroși profesori și oameni de știință. De pildă, de Sebastian Chaflety, Rectorul Universității din Paris (6 și 27 noiembrie 1934), care a vizitat Rectoratul, Clinicile, Căminele, Biblioteca Universității și o parte din Institutele clujene. Eugène Albertini, profesor la Collège de France, a ținut la Cluj trei conferințe: „De la paix romaine à la désagregation de l’Empire” (29 și 30 octombrie 1934) și „L’Afrique romaine” (31 octombrie 1934). Nicola Pende, profesor la Universitatea din Genova (Italia) și directorul celebrului Institut de Biotipologie din Genova, a ținut, în Aula Universității clujene, o conferință cu titlul: „Educazione fisica orto-genetica”. Expunerea subiectului a continuat apoi în Sala „Vasile Pârvan”, cu o serie de proiecții (25 februarie 1935). Ernst Camillscheg, profesor de limbile romanice la Universitatea din Berlin, a ținut, în Aula Universității, o conferință în limba română, despre „Raporturile între români și germani în timpurile vechi” (21 martie 1935). Tot profesorul Camillscheg a ținut și o comunicare la Muzeul Limbii Romane (22 iulie 1935). Giulio Bertrand, profesor de filologie romanică la Universitatea Regală din Roma, a vorbit în Aula Universității, în limba italiană, despre „Limba lui Dante” și despre „Noui probleme de critică literară” (10 aprilie 1935). Edgard Allix, decanul Facultății de Drept din Paris, a ținut, în Aula Universității, o conferință despre „La politique monétaire de la France depuis 1913” (8 mai 1935), iar la Facultatea de Drept a ținut o lecție de seminar cu studenții la Drept (2 mai 1935). Paul Montel, profesor de teoria funcțiilor la Universitatea din Paris, a ținut cu studenții Facultății de Științe, secția matematică, un curs de șase lecții, tratând despre „Funcții periodice și aproape periodice”. Pentru eminentele sale merite științifice și pentru bogata sa activitate, pusă în serviciul promovării științei românești, a fost declarat, în ziua de 22 mai 1935, „Doctor Honoris Causa” al Universității clujene. Hans W. Hartman, profesor și redactor la ziarul „Neue Züricher Zeitung” a ținut o conferință despre „Cetățile medievale din Elveția” (17 mai 1935).²⁸

Fondurile insuficiente nu i-a împiedicat pe unii profesorii clujeni să meargă la conferințe ținute la Universitățile din străinătate. De la Facultatea de Drept profesorul Eugeniu Speranția a participat la Congresul Internațional de Filosofie științifică din Paris (15-23 septembrie 1935). De la Facultatea de Medicină dr. Emil Țeposu a prezentat două comunicări la al XXXIV-lea Congres al Asociației franceze de Urologie (Paris, octombrie 1934). Jules Guiart, profesor de onoare al Universității clujene, a participat la al X-lea Congres Internațional de Istoria medicinei din Madrid (septembrie 1935). Profesorul dr. Valeriu Lucian Bologa, care fusese ales raportor oficial al acestui Congres, la secția III-a (etnografia medicală), a prezentat raportul „despre „Pragmatismul studiului etnografiei medicale”. Dr. Grigore Benetato, șef de lucrări la Institutul de Fiziologie, a luat parte la Congresul Internațional de Fiziologie (Leningrad-Moscova, august 1935), unde a făcut o comunicare cu titlul „L’influence de l’excitation faradique répétée sur le pouvoir tampon du muscle”. De la Facultatea de Filosofie și Litere profesorul Gustav Kisch a ținut o conferință despre „Continuitatea germană în Ardeal”, la Universitatea din Berlin, unde a fost invitat oficial. Tot G. Kisch a mai participat, ca oaspe de onoare al Societății „Goethesellschaft” din Weimar, la serbarea semicentenarului acelei Societăți. Profesorul Constantin Marinescu a participat la al IV-lea Congres Internațional de Studii bizantine (Sofia, septembrie 1934), unde a prezentat o comunicare intitulată: „Le Pape Nicolas V et son attitude envers l’Empire byzantin”. La acel Congres a participat și profesorul. Coriolan Petranu, care a prezidat o ședință și a făcut o comunicare cu titlul „Die Stellung Siebenbürgens in der byzantinischen Kunstgeschichte”. Profesorul Romulus Vuia a participat, ca delegat al Ministerului Afacerilor Străine, la festivitatea internațională de dansuri populare (Londra, iulie 1935), unde a ținut o conferință despre „Originea jocului de călușari și a dansurilor înrudite la alte popoare ale Europei”. De la Facultatea de Științe, profesorul francez Emmanuel de Martonne, doctor de onoare al Universității clujene și René Jeannel, profesor de onoare al Facultății de Științe din Cluj, au reprezentat Universitatea și Facultatea de Științe la serbările celui de al treilea centenar al Muzeului Național de Științe Naturale din Paris. Profesorul Petre Sergescu a ținut trei lecții de algebră superioară la Universitatea din Clermond-Ferrand, unde a fost invitat special. Profesorii Gheorghe Bratu, Petre Sergescu și Ion Armeanca au reprezentat Consiliul Național Astronomic și Universitatea din Cluj la Congresul Internațional de Astronomie din Paris. Profesorul Petre Sergescu a luat parte și la întâiul Congres Internațional de Filosofie Științifică din Paris. Ioan Popescu-Voitești a luat parte la Congresul de Geologie din Paris. Universitatea clujeană a fost invitată de onoare la serbarea jubileului de 10 ani al Institutului Francez de Înalte Studii din București, printr-o delegație compusă din Rectorul Universității și profesorii Emil Racoviță

²⁸ *Ibidem*, pp. 17-18.

și Yves Auger. La această serbare a ținut o cuvântare M. S. Regele Carol II, un sprijinitor al culturii naționale. Universitatea din Cluj oferise, în 1930, Reginei Maria titlul de „Doctor Honoris Causa”. Primiseră acest titlu onorant și Emmanuel de Martonne, profesor la Sorbona (Paris), Paul Montel, tot profesor la Sorbona (Paris), Georges Henri Roger, decanul onorar al Facultății de Medicină din Paris, Auguste-Félix-Charles de Beaupoil, conte de Saint Aulaire, fost Ambasador al Franței în România, Henry Wickham Steed, profesor la Universitatea din Londra, director al revistei „The Review of Review”, Robert Wiliam Seton Watson, profesor la King’s College (Londra), Metodie Zavoral, Abate al Mânăstirii Strachow (Cehoslovacia Jules Guiart, de la Facultatea de Medicină din Lyon, René Jeannel, de la *Muzeul de Istorie Naturală* din Paris.²⁹

În anul 1935-1936. profesorul Emil G. Racoviță, împlinind misiunea de profesor de schimb în Franța, a răspuns totodată invitației Facultății de Științe din Paris unde a ținut câteva prelegeri. Profesorul Victor Cădere a fost invitat oficial, să țină o serie de conferințe la Facultatea de Drept din Paris și la Universitățile din Lille, Bordeaux, și Lyon. Conferințele și comunicările sale au fost publicate într-o lucrare cu titlul „Questions juridiques et diplomatiques roumaines”. La Congresul Internațional de Lingvistică de la Copenhaga, care s-a ținut în zilele de 27 august, până la 1 septembrie 1935, Universitatea clujeană a fost reprezentată de profesorul Theodor Capidan, care a făcut o comunicare despre „Romanitatea balcanică”. A intervenit în discuții și Sextil Pușcariu, unul dintre cei patru președinți ai Congresului, în ședințele plenare (alături de Joseph Vendryes (Paris), Paul Kretschmern (Viena) și Holger Pedersen (Copenhaga)). În ședința de închidere Sextil Pușcariu a fost ales, în unanimitate, membru în unul din cele trei locuri vacante din C.I.P.L. (Comitetul Internațional Permanent al Lingviștilor). Profesorul dr. Iuliu Hațieganu a participat, în luna august 1936, la Congresul Internațional de Medicină sportivă, ținut cu ocazia Olimpiadei de la Berlin. Dr. Hațieganu s-a interesat, cu această ocazie, de educația fizică, în general și, în special, de educația fizică în Universitate. Dr. Marius Hângănuț a luat parte, în luna septembrie 1936, la Congresul de Radiologie de la Viena, unde a ținut și câteva apreciate comunicări. Profesorul dr. Emil Țeposu a luat parte la Congresul al XXXV-lea al *Asociației Franceze de Urologie*, unde a prezentat o lucrare asupra a cinci cazuri de ectopii renale congenitale, în colaborare cu dr. Ion Danicico. La invitația profesorilor Petre Sergescu și dr. Valeriu Lucian Bologa, *Academia Internațională de Istoria Științelor* și-a ținut, în 10 și 11 aprilie 1936, sesiunea VIII-a în Cluj, mai precis în clădirea Universității „Regele Ferdinand I”. Au participat, ca membrii al *Academiei Internaționale*, profesorii Alfred Reymond (Lausanne), Aldo Mieli secretarul permanent al acestei Academii, A. N. Singh (Calcutta), Joseph Ubrich (Praga) și Major Greenwood (Londra), precum și membrii grupului român de Istoria științelor. Ședințele au fost prezidate de către savantul Emil G. Racoviță. Profesorul Coriolan Petranu a participat la Congresul Internațional de Istoria Artei din Elveția, (31 august -9 septembrie 1936), unde a ținut o comunicare cu titlul „Begriff und Erforschung der nationalen Kunst”. Profesorul Giandomenico Serra a prezentat o comunicare cu titlul „La centuriazione romana in Piemonte”, la al XXIX-lea Congres istoric sub Alpin (6-8 septembrie 1936). Giandomenico Serra a mai reprezentat Universitatea clujeană la serbările de la Roma. Profesorul Emil Panaitescu, a ținut o conferință cu titlul „Le strade romane nella România”, la Istituto di Studi Romani și o conferință la Ravenna, cu titlul „La chiesa Prineipesca di Curtea de Argeș în România”. Profesorul Petre Sergescu a fost invitat, a treia oară, la *Institutul de Înalte Studii din Belgia*, unde a ținut, în ianuarie 1936, câteva lecții despre cercetările recente în teoria ecuțiilor. Sergescu a vorbit, în februarie 1936, la *Centrul Internațional de Sinteză* din Paris și la *Societatea Matematică Belgiană* din Bruxelles, despre matematica din veacul al XVII-lea.³⁰

O serie de savanți și universitari străini au fost oaspeți ai Universității clujene în 1935-1936. De pildă, Henri Bonnet, directorul *Institutului Internațional de Cooperație Intelectuală* din Paris, însoțit de doamna sa, au fost oaspeții Universității clujene, în ziua de 11 martie 1936. Cu această ocazie Bonnet a ținut o conferință cu titlul „La coopération intellectuelle dans le cadre de la Société des Nations”. Seara a avut loc o recepție în cinstea oaspeților. Un alt invitat a fost André Lemierre, membru al *Academiei de Medicină* a Franței și profesor la Facultatea de Medicină din Paris, care a ținut, la Facultatea clujeană de Medicină, două conferințe cu titlul „Les septicémies à microbes anaérobies” (22 și 23 noiembrie 1935), iar în Aula Universității a ținut

29 *Ibidem*, pp. 18-20; „Doctor Honoris Causa”, *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, pe anul școlar 1935/36*, Cluj: Tipografia Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, 1937, p. 4.

30 *Ibidem*, pp. VII-IX.

o conferință, pentru public, cu titlul „Le sel en Médecine”. Profesorul Viggo Broendal, profesor de filologie romanică la Universitatea din Copenhaga a ținut o conferință, cu titlul „Une étymologie célèbre et les lois phonétiques”. Broendal a ținut și o comunicare, în cadrul *Muzeului Limbii Române*. Wilhelm Blaschke, profesor la Universitatea din Hamburg, a ținut cursuri despre geometria integrală, în noiembrie 1935. Profesorul Alfred Reymond de la Universitatea din Lausanne a făcut o conferință despre științele raționale și științele oculte în antichitate. (aprilie 1936). Profesorul Enrico Bompiani de la Universitatea din Roma a susținut o conferință despre geometria proiectivă diferențială (mai 1936). Profesorul Aldo Mieli a ținut, ca invitat al Facultății clujene de Medicină, o conferință despre știința arabă (aprilie 1936).³¹

În anul 1936-1937 au fost invitați la congrese și conferințe internaționale profesori ca: George Sofronie, care a participat ca membru delegat al grupului român la a X-a sesiune a Conferinței permanente de Înalte Studii Internaționale, de la Paris, între 28 iunie și 3 iulie 1937. Eugeniu Speranția, a fost ales membru al *Institutului Internațional de Filosofie, Drept și Sociologie juridică* (la o Sesiune ținută la Roma, în aprilie 1937). Speranția a participat, ca membru activ, cu o comunicare și la diferite discuții la al IX-lea Congres Internațional de Filosofie din Paris (Congresul *Descartes*), având calitatea de delegat al României și al Universității din Cluj. Tot Speranția a mai participat, ca delegate-șef oficial al României și al Universității din Cluj ca membru activ al celui de al II-lea Congres Internațional de Estetică și Știința artei (Paris, 7-12 august 1937) și ca membru activ (participare la discuții) la Congresul Institutului Internațional de Sociologie din Paris (1-5 septembrie 1937).³² Profesorul Aurelian Ionașcu a participat, în calitate de secretar și raportor la cel de-al II-lea Congres Internațional de Drept Comparat de la Haga (1937). Profesorul Constantin Petrescu-Ercea a luat parte la Congresul Internațional de Drept (Semaine internaționale de Droit), ținut la Paris în iulie 1937, unde a prezentat comunicarea „La protection des obligataires”. Profesorul Gheorghe Strat a fost delegat al României la Congresul Internațional de Politică socială, ținut la Paris în zilele de 22-31 iulie 1937, fiind ales raportor general, pentru chestiunea „Controlul creditului din punct de vedere social”. Acest raport a fost publicat, prin grija *Asociațiunii Internaționale pentru Progresul social*, în revista franceză „Les documents du Travail”, din luna iunie 1937. Gheorghe Strat a luat parte și la Congresul Internațional al Economistilor din Paris, ținut în zilele de 22-26 iulie 1937. Profesorul Valeriu Bologa a participat, ca delegat al Facultății de Medicină din Cluj, la Congresul Internațional de Istoria Științelor, ținut la Praga în septembrie 1937. La acest Congres a fost împreună cu Petre Sergescu, raportor oficial pentru România. Profesorul Florian Ștefănescu-Goangă a prezentat raportul său „La débilite mentale comme cause de la délinquance infantile et juvenile”, la primul Congres Internațional de Psihiatrie infantilă din 24-28 iulie 1937 de la Paris. Profesorul Constantin Marinescu a luat parte, ca delegat al Facultății de Litere, la al V-lea Congres Internațional de Studii Bizantine, ținut la Roma dela 20-27 septembrie 1936. Acesta a prezentat, în secțiunea de Istorie Bizantină a acestui congres, comunicarea intitulată „Contributions à l’histoire des relations économiques entre l’Empire byzantin, la Sicile et le royaume de Naples de 1419 à 1453”. În aceeași secțiune Constantin Marinescu a propus, și secțiunea a primit, noi norme de organizare a viitoarelor congrese de studii bizantine. În luna mai 1937, la Paris, profesorul Marinescu a luat parte la dezbaterile comisiei care a propus pe viitorii membri ai Congresului Internațional al Istoricilor. Profesorul Nicolae Bănescu a participat, ca reprezentant al *Academiei Române* și al Universității din Cluj, la Congresul Internațional de Studii Bizantine din Roma, în septembrie 1936, unde a prezidat o ședință și a făcut o comunicare științifică intitulată „Le conflict entre Genes et l’empire de Trebizonde dans la première moitié du XV-ème siècle”. Profesorul Sextil Pușcariu, fiind delegat să reprezinte Universitatea clujeană la serbările bicentenarului Universității din Göttingen (iunie 1937), a răspuns, cu această ocazie, invitațiilor făcute de Universitatea din Leipzig, unde a ținut două conferințe: una despre „Atlasul Lingvistic Român” și a doua despre originea istorică a românilor. Ambele conferințe au avut un foarte larg ecou în presa germană. Aceste conferințe au fost repetate apoi și la Universitatea din Marburg. Sextil Pușcariu a mai luat parte și la Congresul *Societății filosofice „Rudolf Eucken”*, al cărei membru de onoare era, luând cuvântul ca singurul reprezentant al lingvisticii în această adunare. Profesorul Coriolan Petranu, a luat parte, ca delegat al Universității clujene și al Guvernului României, la al XIV-lea Congres Internațional

³¹ *Ibidem*.

³² Fl. Ștefănescu-Goangă, „Dare de seamă asupra anului școlar 1936/1937 de Profesor Florian Ștefănescu-Goangă”, *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, pe anul școlar 1936/37*, Cluj: Tipografia „Cartea Românească”, 1938, pp. 23-24.

de Istoria artei din Elveția, unde a susținut comunicarea „Begriff und Erforschung der nationalen Kunst”. A mai luat parte, ca delegat al Universității, și la al II-lea Congres internațional de Estetică și Știința artelor de la Paris, făcând comunicarea „L’analyse des contenus psychiques dans les oeuvres d’art plastiques”. Profesorul Gustav Kisch a participat, în calitate de oaspe de onoare, la serbările bicentenarului Universității din Göttingen. Profesorul Vladimir Ghidionescu a participat la Congresul Internațional al Învățământului primar și al Educației populare, ținut la Paris, între 23 și 30 iulie 1937, unde a prezentat lucrarea „Le travail et les loisirs de l’enfant”, care s-a publicat ulterior în volumul Congresului. Profesorul Petre Sergescu, fiind invitat oficial, a făcut patru lecții la Universitatea din Wilno, în octombrie 1936, despre „Progresele recente ale teoriei ecuațiilor algebrice”. Acesta a mai ținut o lecție la Universitatea din Varșovia, în octombrie 1936, despre matematica modernă, iar în iulie 1937 a fost invitat să țină o conferință la „Săptămâna matematică internațională din Paris” despre „Matematica pariziană în evul mediu”. Profesorul Gheorghe Bratu a luat parte la al II-lea Congres Internațional de recreații matematice (Paris, iulie 1937) și la al IX-lea Congres Internațional de Filosofie (Paris, august 1937). De asemenea, a reprezentat Universitatea din Cluj, *Academia Română, Asociația Istoricilor Români și Grupul Român de Istoria Științelor* la al IV-lea Congres Internațional de Istoria Științelor, de la Praga (septembrie 1937). A mai reprezentat Universitatea din Cluj și *Societatea română de Matematici*, la al III-lea Congres al Matematicienilor polonezi, la Varșovia, în septembrie-octombrie 1937. Universitatea din Cluj a fost reprezentată, la al II-lea Congres al *Uniunii Matematice Interbalcanice* de la București, în septembrie 1937, printr-o delegație compusă din profesorii Nicolae Abramescu, Theodor Angheluță, Gheorghe Bratu și Petre Sergescu. Profesorii dr. Victor Papilian și dr. Constantin C. Velluda au redactat „Istoricul antropologiei în România”, în care s-a arătat nu numai evoluția antropologiei, dar și stadiul ei de atunci.³³

În anul 1936-1937 au sosit la Cluj savanți și universitari străini, ca profesorul Waclaw Franciszek Sierpinski de la Varșovia (20-25 mai 1937), care a ținut trei conferințe în probleme matematice. Profesorul Mauro Picone de la Roma a ținut două conferințe despre ecuațiile funcționale (23-26 mai 1937). Epinar Dyggve, arheolog danez, membru al *Academiei Daneze*, a ținut o conferință despre monumente funerare elenistice. Savantul Emmanuel de Martonne a ținut trei conferințe, pe teme de geografie. Charles Upson Clark, de la City College din New York, a ținut o conferință, în limba română, despre problemele contemporane din Statele Unite în 1937. Profesorul René Jeannel a ținut conferințe despre chestiuni de botanică, zoologie, speologie și explorări științifice. Profesorul Emilio Albertario, de la Facultatea de Drept din Roma, a ținut o conferință despre dreptul roman, iar Guido Bortolotto, de la Facultatea de Științe politice din Roma, a ținut două conferințe despre dreptul corporativ.³⁴

În anul 1937-1938 au fost invitați în străinătate profesorii clujeni, cu mare renume internațional: Sextil Pușcariu, care a participat la adunarea festivă a *Academiei de Științe* din Leipzig; dr. Marius Sturza, care a prezentat un raport despre „Nămolurile României” la Congresul Internațional al *Society of Medical Hydrology*, ținut la Wiesbaden între 18-28 octombrie 1937; dr. Dumitru Michail a participat la cel de al XV-lea Congres Internațional de Oftalmologie, ținut la Cairo, între 8-14 decembrie 1937; istoricul Ioan Lupaș a reprezentat Universitatea din Cluj, împreună cu P. Sergescu, la serbările comemorative, de 550 de ani, de la înființarea Universității din Köln (iunie 1938); Emil Panaitescu a participat la Congresul Internațional al Istoricilor, de la Zürich (august-septembrie 1938); Constantin Marinescu a luat parte la ședințele, ținute la Bruxelles, ale *Comisiunii celor cinci*, instituită de Comitetul Internațional al Științelor Istorie, pentru designarea membrilor viitorului Comitet; Gheorghe Popovici a luat parte la Congresul Internațional pentru Protecția copilului din Roma, din septembrie 1937, la Congresul Internațional de Pediatrie din Roma, tot din septembrie 1937 și la Congresul Internațional de Protecție a copilului din Frankfurt pe Main, din iunie 1938; Giandomenico Serra a participat la Congresul Internațional de Toponimie și Antroponimie de la Paris, din 25-29 iulie 1938; Gheorghe Sofronie a participat și conferențiat, ca membru al grupului român, delegat de Centrul de Înalte Studii Internaționale din București, la cea de a XI-a sesiune a Conferinței permanente de Înalte Studii Internaționale de la Praga (mai 1938); dr. Valeriu Bologa a participat, ca delegat al Ministerului Educației Naționale și al Universității din Cluj, la al XI-lea Congres Internațional de Istoria Medicinii, de la Zagreb-Beograd-Sarajevo-Dubrovnic, din 1-14 septembrie 1938; dr. Mihail Zolog a reprezentat *Institutul de Igienă* din Cluj la

³³ *Ibidem*, pp. 19-22.

³⁴ *Ibidem*, pp. 23-24.

Conferința Directorilor Institutelor de Igienă din Europa, care a avut loc la Geneva, între 22-27 noiembrie 1937; dr. Mihail Kernbach a participat și a făcut comunicări la Congresul Internațional de Criminologie de la Roma; dr. Grigore Benetato a participat, ca membru activ, la Congresul Internațional de Fiziologie, ținut la Zürich în 14-19 august 1938; Romulus Vuia a participat, ca delegat al Guvernului Român și al Facultății de Litere din Cluj, la Congresul Internațional de Antropologie și Etnologie de la Copenhaga, ținut între 1-7 august 1938; lingvistul Sever Pop a ținut conferințe la Universitățile din Torino, Firenze (Florența), Roma, Zürich și Zagreb; dr. Valeriu Bologa a participat la al XVII-lea Congres Internațional de Antropologie și Arheologie Preistorică de la București, ținut între 1-8 septembrie 1938 etc.³⁵

În anul 1937-1938 Universitatea din Cluj a fost onorată de venirea unor savanți străini, care au ținut conferințe bine primite de publicul universitar. Este vorba de profesorul Olivier Martin, de la Facultatea de Drept din Paris, Jules Marouzeau de la Sorbona, Lucien-Marie Pautrier, de la Facultatea de Medicină din Strasbourg, Henri Tronchon, de la Facultatea de Litere din Strasbourg, René Maunier, de la Universitatea din Paris, președintele *Institutului, Internațional de Sociologie*, Guido Calza, conducătorul săpăturilor arheologice de la Ostia, Giacomo Devoto, profesor de Glotologie la Universitatea din Florența, Sir Richard Livingsstone, de la Universitatea din Oxford, Ștefan Malecki, de la Universitatea din Cracovia, Herbert Normann, de la Universitatea din Tartu (Dorpat, Estonia) și alții.³⁶

Profesorii și conducerea Universității clujene au înțeles că cercetarea științifică bogată, temeinică, sporește patrimoniul științific al națiunii, duce la întărirea țării și la ridicarea puterii și prestigiului ei în cenaclul lumii civilizate. Anul 1939 a adus noi încercări națiunii, prin izbucnirea celei de-a doua conflagrații mondiale, care a zdruncinat din temelii știința și cultura universală. Cu toate acestea Universitatea „Regele Ferdinand I” a fost reprezentată, cu onoare, în străinătate de profesorii săi: George Șofronie a fost încredințat cu o misiune științifică, din partea Fundației Rockefeller, privind cercetarea problemei „Relațiilor internaționale”, în vederea fixării punctului de vedere românesc, în marile centre de documentare internațională; dr. Gheorghe Popoviciu a reprezentat Facultatea de Medicină din Cluj la Congresul Internațional pentru Pedagogia copiilor deficienți, ce a avut loc la Geneva, între 24 și 28 iulie 1939; Romulus Vuia a luat parte, ca delegat al Ministerului de Interne, Direcției Presei și Propagandei, la al treilea Congres și Festival Internațional de dansuri populare, ce s-a ținut la Stockholm între 1-6 august 1939; Petre Sergescu a reprezentat Universitatea din Cluj la al șaselea centenar al Universității din Grenoble etc.³⁷

Dintre profesorii străini, invitați la Cluj s-au distins Philip Thornton, profesor englez, care a ținut o conferință despre „Folklorul englez”; profesorul François Blanchard, de la Universitatea din Montpellier, a ținut o conferință cu subiectul „La France et son présent destin colonial”; Georges Ripert, decanul Facultății de Drept din Paris a ținut două conferințe cu subiectul: „L’actualité du code civil français” și „La responsabilité contractuelle des accidents”. Georges Ripert, membru al *Institutului de Drept* din Franța și decanul Facultății de Drept din Paris, a propus Senatului Universitar clujean să-i confere titlul de „Doctor Honoris Causa” al Universității din Cluj. Senatul, alăturându-se la această propunere, a fixat ziua de 13 mai 1939, pentru ședința solemnă de acordare a înaltului titlu, Festivitatea a fost ținută în Aula Universității, în prezența tuturor autorităților universitare și a reprezentanților autorităților bisericești, diplomatice, militare, școlare, administrative și a unui public numeros.³⁸

Anul 1940 a adus cu sine refugiul temporar al Universității „Regele Ferdinand I” la Sibiu și Timișoara. Reorganizată în toate alcătuirile ei, Universitatea română din Cluj, a putut să se facă repede cunoscută și apreciată în străinătate, grație activității profesorilor ei. Cu toate dificultățile legate de reorganizare, în noile condiții de viață universitară, relațiile internaționale ale Universității, colaborările interuniversitare, au continuat. Profesorul Alexandru Borza a făcut un adevărat „tour d’Europe”, vizitând centrele universitare Geneva, Lausanne, Zürich, Berna, Bologna, Roma, Milano, München și Viena. Alți profesori, ca Lucian Bla-

35 Fl. Ștefănescu-Goangă, „Dare de seamă asupra anului școlar 1937-1938, de Floria Ștefănescu-Goangă, Rectorul anului”, *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, pe anul școlar 1937/38*, Cluj: Tipografia „Cartea Românească”, 1939, pp. 22-25.

36 *Ibidem*, pp. 26-27.

37 Fl. Ștefănescu-Goangă, „Discursul inaugural rostit în ședința solemnă de deschiderea anului universitar 1939/40”, *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, pe anul școlar 1938/39*, Cluj: Tipografia „Cartea Românească”, 1940, pp. 17, 39-41.

38 *Ibidem*, pp. 42-46, 454-456.

ga, a ținut conferințe la Universitățile din Viena și Praga. Silviu Dragomir a conferențiat la Universitățile din Viena și Bratislava. Ioan Lupaș a ținut comunicări la Viena, Berlin, Stuttgart, Tübingen, Leipzig, München și Bratislava. Romulus Vuia a conferențiat la Berlin și Bratislava. Dintre profesorii Universității, care au avut misiune în străinătate, s-au numărat: Sextil Pușcariu, care a fost director al *Institutului Român din Berlin* (1940-1943); Emil Panaitescu a fost delegat și apoi director la *Institutul Român din Roma* (1929-1940); din 1941 Constantin Marinescu a fost numit director al *Școlii Române de la Fontenay-aux-Rose*, de lângă Paris.³⁹

Din 1940 au sosit la Sibiu și Timișoara o serie de profesori de la Berlin Göttingen, Bratislava, Roma, Bologna, invitați să conferențieze sau să viziteze Universitatea Cluj-Sibiu. A fost cazul profesorului Hans Weigmann, de la Universitatea din Berlin. Acesta a ținut la Universitate, în octombrie 1941, o conferință cu titlul: „Intracontinenten-Raumordnung”, în care s-a referit la chestiunea organizării spațiului european în noua ordine, creată de război, subliniind ideea federalizării statelor europene sub conducere germană. Eugen Fischer de la Universitatea din Berlin a vizitat Facultatea de Științe la Timișoara, în zilele de 3 și 4 noiembrie 1941 și a ținut o conferință cu titlul „Rasa, ca factor istoric”. Riccardo Del Giudice, subsecretar de Stat la Ministerul Educației italiene, a fost invitat de Universitatea Cluj-Sibiu și a ținut o conferință cu titlul „Lo Stato Corporativo”. Acesta a fost investit cu titlul de „Doctor Honoris Causa”. Domenico Marotta, membru al *Academiei Regale* italiene și director general al *Institutului Superior al Sănătății* din Roma a ținut o conferință în 18 mai 1942, cu titlul „Marii chimiști italieni” și a vizitat *Institutul de Chimie*, precum și Laboratoarele de Mineralogie, Fiziologie animală, Fiziologie vegetală și Zoologie.⁴⁰

După două decenii de la înființarea și organizarea ei Universitatea din Cluj avea numeroase legături cu marile centre universitare și institutele științifice prestigioase. Condițiile celui de-al doilea mare război au întrerupt temporar, multe dintre relațiile interuniversitare, dar profesorii și cercetătorii clujeni au rămas permanent conectați la pulsul științei universale.

University of Cluj and Interuniversity Relations with Abroad (1919-1940)

Abstract: The University of Cluj had, throughout the interwar period, from a cultural and scientific point of view, a national and international vocation. It has cultivated its openness to scientific relations with universities and academies worldwide.

Inviting foreign professors, participating in congresses, conferences and international publications was a constant of the university life between 1919-1940. The university professors from Cluj wanted the integration of the University of Cluj in the contemporary rhythm of the sciences, which is why they established direct contacts with prestigious university centers, creators of scientific knowledge, in all fields.

At the initiative of some scholars, such as Sextil Pușcariu, Petre Sergescu Emil G. Racoviță and others, renowned professors were initiated in Cluj, in various scientific fields, such as medicine, biology, speleology, geography, mathematics, literature and classical and contemporary linguistics. The strongest interuniversity relations were with the Universities of the Latin countries, especially with France and Italy. The University of Cluj enjoyed the activity of professors such as Yves Auger, Jules Guiart, René Jeannel, Pierre A. Chappuis, Giandomenico Serra, Emmanuel de Martonne and others. The university has been visited by scientists such as Jean Alazard, Pericle Ducati, Kazimierz Kuratowski, Henry Wickham Steed, Richard Livingstone, Olivier Martin or René Maunier.

The teachers from Cluj, Iuliu Hațieganu, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Theodor Capidan, Emil Panaitescu, Coriolan Petranu etc., responded to the invitation of renowned institutes, chairs and scientific publications, participated in missions, delegations, conferences and international congresses, in Paris, Montpellier, Brussels, Berlin, Leipzig, Dresden, Tübingen or Prague and have been honored with prestigious decorations and diplomas.

The interuniversity relations with the foreigners raised the prestige of the first Romanian University in Transylvania, named since 1927 University “King Ferdinand I”.

39 Iuliu Hațieganu, „Un an de muncă în serviciul neamului. Dare de seamă asupra anului 1941/42 de dr. Iuliu Hațieganu, Rectorul Universității”, *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” Cluj-Sibiu, pe primul an de refugiu 1941-1942*, Cluj: Tipografia „Cartea Românească”, 1943, p. 48.

40 *Idem*, „Relații internaționale și relații interuniversitare”, *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” Cluj-Sibiu, pe primul an de refugiu 1941-1942*, Cluj: Tipografia „Cartea Românească”, 1943, pp. 187-192.

Propuneri de trimitere în lagărele de muncă forțată a unor locuitori din fostul județ Năsăud (actual Bistrița-Năsăud)

Alexandru DĂRĂBAN

Cuvinte cheie: regim comunist, mecanism, colonii de muncă, lagăre, Securitate, Năsăud, represiune, detenție.

Mots-clés : régimes communistes, mécanismes, colonies de travail, camps, sécurité, Năsăud, répression, détention.

Istoriografia dedicată represiunii orchestrate de regimul comunist de la București împotriva poporului român, ale cărui interese pretindea că le reprezintă, s-a îmbogățit în ultimii ani cu o serie de contribuții valoroase care au permis descifrarea multora dintre diabolicele mecanisme construite pentru a zdrobi orice împotrivire față de edificarea societății comuniste.

Cu toate acestea, o serie de aspecte au fost tratate insuficient în raport cu impactul distructiv pe care l-au avut în societatea românească și chiar în raport cu importanța pe care le-a acordat-o regimul în epocă. Printre aceste aspecte credem că se numără regimul de muncă forțată la care au fost supuși foarte mulți români în anii '50. Dincolo de aspectul cantitativ, deosebit de important de subliniat este faptul că această formă de represiune a permis cele mai mari abuzuri, întrucât internarea în „unitățile” sau „coloniile de muncă” (cum au fost denumite eufemistic lagărele) se făcea pe baza unor decizii ale Ministerului Afacerilor Interne (M.A.I.), și nu pe baza unor hotărâri judecătorești care, oricât ar fi fost de arbitrare, aveau măcar un suport legislativ¹.

Beneficiind de o astfel de „tradiție”, regimul comunist, odată cu consolidarea structurilor sale administrative și opresive, a considerat necesar ca sistemul lagărelor să fie folosit în reprimarea „dușmanilor poporului” într-o formulă nouă – instituirea muncii forțate².

În 13 ianuarie 1950, Prezidiul Marii Adunări Naționale (M.A.N.) a Republicii Populare Române (R.P.R.) adopta Decretul nr. 6/1950 pentru înființarea unităților de muncă. Pentru o mai bună înțelegere a concepției care a stat la baza legalizării acestei forme de detenție, vom reda conținutul decretului:

Art. 1 – Pentru reeducarea elementelor dușmănoase R.P.R. și în vederea pregătirii și încadrării lor pentru viața socială în condițiunile democrației populare și construirii socialismului, se înființează colonii de muncă.

Art. 2 – Pot fi trimiși în unitățile de muncă:

a) acei care, prin faptele sau manifestările lor, direct sau indirect, primejduesc sau încearcă să primejduiască regimul de democrație populară, îngreunează sau încearcă să îngreuneze construirea socialismului în R.P.R., precum și acei care, în același mod, defăimează puterea de stat sau organele sale, dacă aceste fapte nu constituie sau nu pot constitui, prin analogie, infracțiuni;

b) acei condamnați pentru infracțiuni împotriva securității R.P.R., care, la expirarea executării pedepsei, nu se dovedesc a fi reeducați.

1 Florian Banu, „Lagărele de muncă – cea mai arbitrară formă a represiunii comuniste”, în Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (coordonatori), *Forme de represiune în regimurile comuniste*, Editura Polirom, București, 2008, p. 59.

2 *Ibidem*, p. 60.

Art. 3 – trimiterea în unitățile de muncă se face prin Decizia M.A.I.

Art. 4 – Durata reeducării în unitățile de muncă va fi de șase luni până la doi ani.

Ea poate fi redusă sau prelungită, în raport cu rezultatele reeducării, fără a putea depăși cinci ani.

Art. 5 – Părăsirea unității de muncă fără autorizație scrisă prealabilă se pedepsește cu închisoarea corecțională de la șase luni la cinci ani.

Art. 6 – În cadrul M.A.I. se creează o direcție a unităților de muncă.

Art. 7 – Organizarea și funcționarea unităților de muncă se va stabili prin Hotărârea Consiliului de Miniștri (H.C.M.).

Prin acest decret se deschidea, practic, un drum larg arbitrarului și abuzurilor de tot felul, întrucât oricine putea fi incriminat că, „direct sau indirect, primejduiește sau încearcă să primejduiască regimul de democrație populară, îngreunează sau încearcă să îngreuneze construirea socialismului”. Se recunoștea, de asemenea, în mod expres, că aceste prevederi se aplicau acelor persoane care, nici măcar prin „analogie”, nu puteau fi acuzate de săvârșirea unor fapte cu caracter penal, care să atragă după ele o pedeapsă privativă de libertate³.

Precizări suplimentare au fost aduse conținutului articolului 2 din decret prin Ordinul Cabinetului M.A.I. nr. 100 din 3 aprilie 1950. Potrivit acestui ordin, puteau fi internați în unități de muncă:

1. Toți cei care lansează sau răspândesc zvonuri alarmiste, tendențioase, dușmănoase; ascultă și difuzează propaganda deșănțată a posturilor de radio imperialiste.

2. Toți cei care aduc injurii P.M.R., conducătorilor săi, Guvernului, Uniunii Sovietice și conducătorilor săi și țărilor de democrație populară.

3. Toți cetățenii români care întrețin legături de prietenie cu legațiile imperialiste, care au frecventat sau frecventează bibliotecile, concertele și, în general, manifestările propagandistice ale legațiilor imperialiste, precum și toți cei ce sunt în relații cu familiile funcționarilor ambasadelor imperialiste.

4. Toți cei care ațâță la manifestări rasiale și șovine.

5. Toți Instigatorii la nesupunere sau neexecutare – cei ce duc acțiuni dușmănoase atât la sat, cât și la oraș - în contra măsurilor Guvernului, cu privire la:

- colectivizări, colectări, planuri de cultură, comasări;

- elementele cu un trecut reacționar cunoscut sau foștii exploatare care ocupă încă posturi de răspundere în producție și care dovedesc continuu, prin atitudinea lor, delăsare gravă, nejustificată prin incapacitatea lor profesională;

6. Toți cei care sub masca religioasă fac prozelitism (diferite religii sau secte), adică speculează sentimentele religioase pentru a determina la atitudini ostile, dușmănoase regimului, minciuni, prelegeri cu dedesubturi dușmănoase, șovine, etc.).

7. Cei care prin corespondență internă sau internațională iau atitudine dușmănoasă, transmit știri tendențioase, alarmiste, dușmănoase, reacționare, instigă⁴.

Internarea persoanelor în unități de muncă, potrivit art. 3 din Decretul nr. 6/1950, se făcea prin Decizia M.A.I.

Prin Ordinul nr. 100 Cabinet, din 3 aprilie 1950, s-au dat instrucțiuni regiunilor de securitate despre modul în care să facă propuneri Direcției Generale a Securității Statului pentru arestarea și trimiterea în unități de muncă a celor care se încadrau în prevederile ordinului menționat⁵.

Asemenea propuneri au fost făcute de Direcțiunea Regională de Securitate Cluj, întocmind un tabel nominal despre dosarele unităților de muncă (U.M.) despre chiaburii de pe raza fostului județ Bistrița, care a fost înaintat pentru aprobare. Acest tabel nominal îl prezentăm în rândurile ce urmează.

³ *Ibidem*, pp. 60-61.

⁴ *Ibidem*, p. 62.

⁵ *Ibidem*.

Nr. crt.	Numele și prenumele	Domiciliul	Originea socială	Observații
1.	Rudai Ștefan	Șieu Sfântu	țăran mijlocăș	
2.	Sonfălean Pavel	Galații Bistriței	chiabur	
3.	Schneider Mihai	Dipșa	chiabur	
4.	Rosenfeld Nechita	Herina	chiabur	
5.	Silaghi Alexandru	Galații Bistriței	țăran mijlocăș	
6.	Szabo Francisc	Țigău	chiabur	
7.	Sos Pavel	Țigău	chiabur	
8.	Baba Alexandru	Șieu Măgheruș	chiabur	
9.	Cones Ludovic	Iuda	chiabur	
10.	Dragomir Dumitru	Dipșa	chiabur	
11.	Deceanu Gheorghe	Lechința	țăran mijlocăș	
12.	Bulz Vasile	Bistrița	țăran mijlocăș	
13.	Bălan Pompei	Blăjenii de Sus	chiabur	
14.	Scridon Ezachil	Feldru	țăran mijlocăș	
15.	Ciocan Grigore	Sângeorz-Băi	țăran mijlocăș	
16.	Marica Emil	Sângeorz-Băi	chiabur	
17.	Ciroae Ioan	Maieru	chiabur	
18.	Domide Gherasim	Rodna	țăran mijlocăș	
19.	Vrânceanu Andrei	Prundul Bârgăului	chiabur	
20.	Vrășmaș Luca	Prundul Bârgăului	chiabur	
21.	Vrășmaș Ioan	Bistrița Bârgăului	chiabur	
22.	Nemeș Dănilă	Tiha Bârgăului	chiabur	
23.	Țigăroiu Petre	Mureșenii Bârgăului	chiabur	
24.	Pop Grigore	Bichigiu	chiabur	
25.	Lazăr Izachiel	Nepos	țăran mijlocăș	
26.	Podina Vasile	Cepari	țăran mijlocăș	
27.	Ceuca Iosif	Salva	chiabur	
28.	Furcea Vasile	Salva	chiabur	
29.	Nistor Dumitru	Năsăud	chiabur	
30.	Vultur Zaharia	Șirioara	chiabur	
31.	Bilegan Gavril	Herina	chiabur	
32.	Rusu Petru	Dipșa	chiabur	
33.	Simionca Vasile	Sebiș	chiabur	
34.	Dedean Ștefan	Ragla	chiabur	
35.	Uilean Simion	Șieuț	chiabur	
36.	Roșca Mihai	Dumitrița	chiabur	
37.	Vultur Nicolae	Șirioara	chiabur	
38.	Budea Petru	Domnești	deblocat	
39.	Roșu Gheorghe	Nimigea	deblocat	
40.	Ani Onișor	Bistrița	deblocat	
41.	Bogdan I. Ilie	Bistrița	țăran mijlocăș	
42.	Sârbulescu Mihai	Bistrița	deblocat	
43.	Beches Pavel	Bistrița	chiabur	
44.	Rusu Mircea	Nepos	mic burghez	
45.	Tatin Vasile	Recea	chiabur	
46.	Rusu Georgeta (Tica)	Bistrița	mic burghez	
47.	Griga Ilie	Bistrița	țăran mijlocăș	
48.	Andrasy Gherorghe	Bistrița	mic burghez	
49.	Chitigoi Gheorghe	Ilva-Mică	chiabur	
50.	Banyai Carol	Rodna	mic burghez	

Nr. crt.	Numele și prenumele	Domiciliul	Originea socială	Observații
51.	Gaspar Ștefan	Ilva-Mare	mic burghez	
52.	Marti Leon	Feldru	chiabur	
53.	Cojbuc Virgil	Leșu	mic burghez	
54.	Oanea Alexandru	Sângeorz-Băi	țăran mijlocaș	
55.	Bâgiu Gheorghe	Leșu	țăran mijlocaș	
56.	Pupăză Gheorghe I. Ilisie	Telciu	chiabur	
57.	Suciu Ioan I. Băltău	Telciu	chiabur	
58.	Pupăză Nicolae	Telciu	chiabur	
59.	Habric Gheorghe	Mocod	chiabur	
60.	Scridon Ioan	Mocod	chiabur	
61.	Filimon Ioan	Mocod	chiabur	
62.	Rus Victor	Zagra	chiabur	
63.	Doboca Macedon	Rebrișoara	chiabur	
64.	Ciuta Nicolae	Rebrișoara	chiabur	
65.	Pupăză Nicolae I. Gh.	Telciu	chiabur	
66.	Tatay Ștefan	Năsăud	mic burghez	
67.	Mot Tănase	Romuli	chiabur	
68.	Lazăr Vasile	Cușma	chiabur	
69.	Morar Gavrilă	Rusul Bârgăului	chiabur	
70.	Sucilă Iacob	Mijlocenii Bârgăului	chiabur	
71.	Jeican Vasile	Cușma	chiabur	
72.	Toncean Vasile	Cușma	chiabur*	

* Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (A.C.N.S.A.S.), Fond Documentar, dosar nr. 006463, volum referitor la persoane cu trecut politic reacționar internate în unități de muncă în regiunea Cluj – 1950, pp. 13-14.

Recapitulație:

- mici burghezi = 7;
- țărani mijlocași = 13;
- chiaburi = 52.

Întrucât nu puteau fi luate măsuri represive împotriva celor cu apartenență la categorii sociale „dușmănoase” în baza Codului Penal sau a altor legi publice, iar deportarea și fixarea domiciliului obligatoriu erau considerate insuficiente pentru a anihila potențialul pericol reprezentat de aceste persoane, s-a trecut la elaborarea unui complex de legi cu caracter secret care să reglementeze un nou tip de detenție, pentru care nu era necesară pronunțarea unei sentințe penale.

Astfel au apărut pe teritoriul României numeroase lagăre numite în timp și în funcție de tipul lor de organizare unități, colonii și batalioane de muncă. Decizia de înființare a acestora a fost luată, după cum arăta Teohari Georgescu în 28 februarie în fața șefilor DGSP și a directorilor Regionalelor de Securitate, la nivelul conducerii partidului comunist: „Am spus că nu putem trimite în Justiție elementele contra cărora nu avem fapte concrete, dovezi. Sigur că aici nu poate fi vorba decât de o lipsă a noastră. Partidul nostru și Guvernul, în grija pe care o are de a asigura buna desfășurare a muncii în țara noastră, a tuturor oamenilor cinștiți, s-a gândit să dea pentru organele noastre posibilitatea ca acele elemente care nu puteau fi încadrate în texte de lege, ca acelea din cod[ul penal, pentru că] așa cum spunea un tovarăș, nu avem dovezile concrete, s-a venit cu o lege care permite Ministerului nostru ridicarea tuturor celor care agită, care duc o activitate dușmănoasă, care duc activitatea împotriva regimului nostru și care nu se încadrează în textele de lege, dar duc această activitate. Să-i trimitem să se obișnuiască cu o muncă, cu o altă viață”.

Legea la care făcea referire Teohari Georgescu era Decretul nr. 6 din 14 ianuarie 1950 al Prezidiului Marii Adunări Naționale, care a fost emis în urma analizării unei Hotărâri a Consiliului de Miniștri din ziua precedentă și semnat de președintele C. I. Parhon. Acesta a dus la înființarea *unităților de muncă*, instrumente „pentru reeducarea elementelor dușmănoase RPR și în vederea pregătirii și încadrării lor pentru viața socia-

lă în condițiunile democrației populare și construirii socialismului”. În aceste condiții erau trimiși, pe lângă foștii deținuți politici în legătură cu care Securitatea considera că „la expirarea pedepsei nu se dovedesc a fi reeducați”, „acei care prin faptele sau manifestările lor, direct sau indirect, primejduiesc sau încearcă să primejduiască regimul de democrație populară, îngreunează sau încearcă să îngreuneze construirea socialismului în RPR, precum și acei care, în același mod, defăimează puterea de stat sau organele sale, dacă aceste fapte nu constituiesc sau nu pot constitui, prin analogie, infracțiuni”. Trimiterea în unitățile de muncă era dispusă prin decizii ale MAI, pe o durată de minimum 6 luni, până la 2 ani. Ea putea fi redusă „în raport cu rezultatele reeducării” (ceea ce nu s-a întâmplat), sau prelungită, fără a putea depăși 5 ani. Părăsirea unităților de muncă „fără autorizație scrisă prealabilă” se pedepsea cu închisoare corecțională de la 6 luni la 5 ani (mai mare decât cea prevăzută în Codul Penal pentru evadarea din penitenciar, care era între 3 și 6 luni)⁶.

Prin Ordinul 100 al Direcției Cabinet din 3 aprilie 1950 din Securitatea Poporului, semnat de directorul general Pintilie Gheorghe, se dezvoltau și se interpretau prevederile Decretului 6, în acord cu teza „ascuțirii luptei de clasă”. Se arăta că „dușmanul de clasă din țara noastră, fabricanții sau moșierii expropriați, bancherii și marii negustori, elemente deblocate și epurate din aparatul de stat și chiaburii, slugi ale imperialismului, caută prin orice fel de mijloace ca: zvonuri alarmiste, injurii, manifestări rasiale și șovine, instigări, misticism religios, mergând până la acte de teroare, sabotaj, diversiune, să creeze agitație, să alarmeze populația, să îndemne la nesupunere, să împiedice construirea socialismului”. Tocmai de aceea, „în dezvoltarea art. 1 din Decret”, se preciza care „vor fi categoriile de cetățeni care vor intra în obiectivele Securității cu propuneri de a fi trimiși în unități de muncă”⁷.

Potrivit acestui ordin, s-au instrucțiuni regiunilor de securitate despre modul cum să facă propuneri Direcției Generale a Securității Statului pentru arestarea și trimiterea un unități de muncă a celor care se încadrau în prevederile ordinului menționat.

Ca urmare, regiunile de securitate înaintau dosarul persoanei în cauză cu propuneri pentru internare în unități de muncă (între 6 luni și 2 ani) la Biroul Unități de Muncă.

Biroul Unități de Muncă întocmea tabele nominale care cuprindeau datele de stare civilă, conținutul pe scurt a materialului existent în dosar și propunerea pentru timpul de internare făcută de regiune. Tabelele erau prezentate spre aprobare ministrului adjunct al Afacerilor Interne, Gheorghe Pintilie, sau generalului-maior Alexandru Nicolski, care fixau termenul de internare în unități de muncă pentru fiecare persoană în parte⁸.

În rândurile ce urmează vă vom prezenta tabelul întocmit de Direcția Generală a Securității Poporului Cluj cu elementele propuse pentru încadrarea conform Ordinului nr. 100 din raza sa de activitate, în cazul de față cei născuți sau cu domiciliul în actualul județ Bistrița-Năsăud, întocmit la 14 aprilie 1950.

Am considerat de cuviință, pentru a fi mai ușor de parcurs, să redactez materialul astfel:

1. Numele și prenumele celui propus pentru internare (în ordine crescătoare):
 - a. Locul și data nașterii;
 - b. Domiciliul;
 - c. Originea socială;
 - d. Profesiunea;
 - e. Apartenența politică;
 - f. Propus pentru încadrare în U.M. pe timp de;
 - g. Motive;
 - h. Observații.

6 Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România: Raport Final, Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile (editori), Editura Humanitas, București, 2007, p. 615.

7 *Ibidem*, p. 616.

8 Florian Banu, „Lagărele de muncă forțată – cea mai arbitrară formă a represiunii comuniste”, în Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (coordonatori), *Forme de represiune în regimurile comuniste*, Editura Polirom, București, 2008, pp. 62-63.

1. MAREȘ GHEORGHE

- a. Medgidia, jud. Constanța, 31.08.1898;
- b. Bistrița;
- c. Mic burghez;
- d. Colonel deblocat;
- e. În trecut și prezent neîncadrat;
- f. 2 ani (scris de mână cu creion);
- g. – la 18.04.1947 s-a manifestat împotriva Uniunii Sovietice și a adus ofense tovarășei Ana Pauker;
 - la 30.12.1947, la fel, a adus cuvinte jignitoare la adresa U.R.S.S. și guvernului român;
 - la 31.12.1947 a răspândit zvonul că comuniștii vor cădea și a sfătuit țărani să nu predea cota de floarea soarelui;
 - la 10.01.1950 este semnalat că caută cetățeni, în special țărani, să le scrie scrisori în străinătate, prin intermediul cărora lansează zvonuri alarmante;
 - la 5.04.1950 are ieșiri împotriva partidului și a tovarășilor din conducerea partidului.
- h. Apare o completare de 18 luni scrisă cu creion⁹.

2. POP NICOLAE

- a. Sălicea, jud. Someș, 25.03.1895;
- b. Bistrița;
- c. Țărani chiaburi;
- d. Avocat comprimat;
- e. Fost P.N.Ț., în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani (scris de mână cu creion);
- g. – la 12.08.1949 are ieșiri ostile împotriva organelor democratice;
 - la 19.11.1949 se manifesta șovin și ostil împotriva regimului;
 - la 22.02.1950 a preaslăvit știința americană, bătându-și joc de cea din U.R.S.S.;
 - la 10.03.1950 a discutat cu farmacistul Bancu L. știrile posturilor de radio Londra și Vocea Americii și că România a violat drepturile omului, călcând prin aceasta drepturile internaționale.
- h. Apare o completare de 12 luni scrisă cu creion¹⁰.

3. PEREZAN TEODOR

- a. Nețeni, jud. Năsăud, 13.03.1892;
- b. Bistrița;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Avocat epurat;
- e. Fost P.N.Ț., în prezent exclus din P.M.R.;
- f. 2 ani (scris de mână cu creion);
- g. – la 22.12.1947 a avut manifestări antisemite împotriva populației evreiești;
 - la 12.02.1948 este epurat din baroul Năsăud pentru dușmănoasă regimului;
 - la 18.06.1949 a avut manifestări antisemite și împotriva partidului;
 - la 4.01.1950 a discutat cu Herineanu Simion, în mod ostil, situația internațională, la fel despre colectivizare;
 - la 15.01.1950 a discutat cu numitul Rotaru Dumitru și a lansat zvonul că în primăvara anului 1950 va începe războiul și că anglo-americanii vor lansa trupe și în trei zile Uniunea Sovietică va fi distrusă.
- h. apare o completare de 12 luni scrisă cu creion¹¹.

9 Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (A.C.N.S.A.S.), Fond Documentar, dosar nr. 6843, fila 16, poz. 1.

10 *Ibidem*, poz. 2.

11 *Ibidem*, poz. 3.

4. VLĂDESCU NICOLAE

- a. Ploiești, jud. Prahova, 29.09.1901;
- b. Bistrița;
- c. Mic burghez;
- d. Chestor comprimat;
- e. În trecut și prezent neîncadrat;
- f. 2 ani (scris de mână cu creion);
- g. – la anul 1947 a avut ieșiri împotriva partidului pentru care fapte a fost anchetat și mai târziu comprimat;
 - la 24.12.1949, împreună cu farmacistul Bancu L. și comerciantul Turcu Pavel, au defăimat regimul de democrație populară ridicând în slavă pe cel imperialist;
 - la 13.02.1950 a avut ieșiri ostile regimul aducând injurii partidului;
 - la 5.03.1950, împreună cu Turcu Pavel și Crișan T., au discutat și comentat știrile posturilor de radio străine;
 - la 23.03.1950 a lansat zvonul că războiul între anglo-americi și ruși este inevitabil;
 - la 3.04.1950 s-a exprimat că placajul și furnirul pleacă în U.R.S.S.
- h. Apare o completare de 18 luni scrisă cu creion¹².

5. SĂLĂGEAN FAUST junior

- a. Vișeu de Sus, jud. Maramureș, 14. 03.1925;
- b. Bistrița;
- c. Mic burghez;
- d. Student func[ționar].;
- e. În trecut și prezent neîncadrat;
- f. 1 an și 6 luni (scris de mână cu creion);
- g. – la 20.01.1950 a fost îndepărtat din funcția de pedagog, având ieșiri ostile împotriva regimului și partidului;
 - la 23.02.1950 a instigat pe preotul Călușeriu Mihai să nu predea cota de vin deoarece regimul se va schimba;
 - la 1.04.1950 aduce injurii C.C. al P.M.R.;
 - trăiește numai în anturajul expropriaților și reacționarilor.
- h. Apare o completare de 6 luni scrisă cu creion¹³.

6. NILVAR NICOLAE

- a. Șomcuta Mare, jud. Satu Mare, 12.04.1915;
- b. Bistrița;
- c. Țăran chiabur;
- d. Moșier expropriat;
- e. Fost P.N.Ț., în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani (scris de mână cu creion);
- g. – la 8.11.1949 într-o discuție cu numitul Boroș A. s-a manifestat ostil împotriva Uniunii Sovietice spunând că steagurile roșii nu au nici un rost, numai cele trei culori;
 - la 17.01.1950 s-a manifestat împotriva conducerii democratice spunând că aceștia l-au expropriat;
 - la 9.02.1950, împreună cu Codrici Lupu, moșier expropriat, a avut ieșiri ostile regimului, defăimând puterea de stat.
- h. Apare o completare de 12 luni scrisă cu creion¹⁴.

¹² *Ibidem*, pp. 16-17, poz. 4.

¹³ *Ibidem*, p. 17, poz. 5.

¹⁴ *Ibidem*, p. 17, poz. 6.

7. CUDRICI LUPU

- a. Bârsana, jud. Maramureș, 5.05.1894;
- b. Bistrița;
- c. Țărani chiaburi;
- d. Moșier expropriat;
- e. Fost P.N.Ț., în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani (scris de mână cu creion);
- g. – la alegerile din 1946 a căutat să câștige țărănimea prin mâncare și băutură pentru a vota cu ochiul, el înainte fiind primar și deputat manist;
 - într-o discuție cu numitul Pascu Ioan a defăimat democrația populară aducând ofensă muncitorilor ridicăți în posturi de răspundere;
 - la 17.12.1949, împreună cu expropriatul Sălăgean Faust, l-au vizitat pe brătenistul Chitul Iulian unde au ascultat și distribuit știrile auzite la radio Londra și celelalte;
 - la 4.04.1950, într-o discuție cu numitul Bart Ioan, s-a manifestat dușmănos împotriva regimului pe motivul că a fost expropriat;
 - trăiește în anturajul elementelor reacționare lansând zvonuri în legătură cu începerea unui nou război.
- h. Apare o completare de 12 luni scrisă cu creion¹⁵.

8. KLEIN BELA

- a. Nima, jud. Someș, 15.09.1909;
- b. Bistrița;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Moșier expropriat;
- e. În trecut neîncadrat, în prezent exclus din P.M.R.;
- f. 2 ani (scris de mână cu creion);
- g. – are legături cu moșierii expropriați Sălăgean Faust, Cudrici Lupu și Nilvan Nicolae pe care, întâlnindu-i la 12.04.1949, ieșind din biserica romano-catolică, s-au manifestat ostil regimului, discutând problema începerii unui nou război;
 - 14.07.1949, a fost la locuința medicului Chitul Iulian unde a discutat despre începerea unui nou război și prăbușirea comunismului;
 - la 12.09.1949 la fel a prevestit începerea unui nou război și s-a manifestat împotriva partidului;
 - la 2.02.1950, împreună cu căpitanul C. D. Man Ioan, au discutat despre schimbarea regimului și că se va răzbuna împotriva celor care conduc astăzi.
- h. Apare o completare de 12 luni scrisă cu creion¹⁶.

9. DAN TITUS

- a. Prundul Bârgăului, jud. Năsăud, 18.10.1900;
- b. Prundul Bârgăului;
- c. Țărani chiaburi;
- d. Funcționar particular, chiabur;
- e. În trecut P.N.L. Brătianu, în prezent exclus P.M.R.;
- f. 1 an și 6 luni (scris de mână cu creion);
- g. – la 22.12.1949 s-a manifestat împotriva măsurilor luate de guvern și partid prevestind schimbarea regimului;
 - la 15.02.1950 s-a manifestat ostil împotriva regimului arătându-se nemulțumit că regimul nu respectă proprietățile individuale;
 - la 5.04. 1950 a fost exclus din P.M.R. cu care ocazie, printre altele, a înjurat partidul;
 - în repetate rânduri este semnalat că bârfește partidul și guvernul.
- h. Apare o completare de 6 luni scrisă cu creion¹⁷.

¹⁵ *Ibidem*, p. 17, poz. 7.

¹⁶ *Ibidem*, p. 17, poz. 8.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 17-18, poz. 9.

10. IMREH GAVRIL

- a. Boroşneul Mare, jud. Trei Scaune, 14.09.1915;
- b. Bistriţa;
- c. Mic burghez;
- d. Funcţionar particular, fost proprietar de fabrică;
- e. Fost hortist, în prezent U.P.M.;
- f. 2 ani (scris de mână cu creion);
- g. – în timpul ocupaţiei hortiste a persecutat elementul românesc, chiar şi pe bolnavi trimiţându-i la muncă;
 - la 21.01.1950 a avut manifestări şovine împotriva populaţiei româneşti şi a afirmat că după venire anglo-americanilor se va răzbuna;
 - la 23.02.1950 după ce a fost schimbat din funcţia de preşedinte U.P.M. A afirmat că el a jucat o farsă şi s-a manifestat duşmănos partidului;
 - la 14.03.1950 făcea propagandă prin oraş că lui i s-a luat fabrica de stat şi că aceasta înseamnă că colhozul şi mizeria se apropie;
 - trăieşte în anturajul numiţilor: Barkany Francisc, Cantor Ioan, Andrasy Gh. şi alţii, foşti membri în partidele fasciste maghiare.
- h. Apare o completare de 18 luni scrisă cu creion¹⁸.

11. ŞIRLINCAN IOAN

- a. Buduş, jud. Năsăud, 14.11.1902;
- b. Buduş, jud. Năsăud;
- c. Țăran mijlocăş;
- d. Agricultor chiabur (se specifică în creion 50 ha.);
- e. Fost P.N.Ț., în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani şi 18 luni (scris de mână cu creion);
- g. – a ameninţat cu bătaia pe secretarul organizaţiei de bază şi a adus injurii partidului;
 - la 14.11.1947 a avut manifestări împotriva guvernului;
 - la 4.04.1948 a strigat „Trăiască Maniu, jos Groza”, aducând şi ofensă partidului;
 - la 20.09.1949 a instigat populaţia ca să opune rezistenţă pentru a nu duce grâu la arie;
 - la 6.04.1950 a căutat să saboteze însămânţările de primăvară, iar cotele şi supercotele nu le-a predat. Tot atunci a fost arestat pentru aceleaşi fapte de miliţia Bistriţa.
- h. Nu apare nici o completare cu creionul¹⁹.

12. LAZAR IOAN

- a. Cuşma, jud. Năsăud, 15.10.1900;
- b. Cuşma, jud. Năsăud;
- c. Țărani mijlocaşi;
- d. Agricultor, chiabur (se specifică în creion 27 ha.);
- e. Fost P.N.L. Brătianu, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani şi 18 luni (scris de mână cu creion);
- g. – la 13.04.1949 a refuzat să plătească servitorul, cu această ocazie având ieşiri împotriva partidului şi regimului;
 - la 14.09.1949 s-a certat cu preşedintele comitetului provizoriu nevoind să predea cota de grâu, ameninţându-l atât pe el, cât şi regimul;
 - la 15.02.1950 din nou s-a certat cu preşedintele comitetului provizoriu nevoind să predea supracota de cartofi, având ieşiri ofensatoare împotriva conducerii;
 - la 15.03.1950 a lansat zvonul că cei ce lucrează la gospodăriile de stat că vitele în campania de însămânţări o să le moară de foame pentru că nu primesc mâncare;

¹⁸ *Ibidem*, p. 18, poz. 10.

¹⁹ *Ibidem*, p. 18, poz. 11.

- la 14.04.1950 s-a manifestat contra regimului ofensând membrii de partid și amenințând că în caz de schimbare îi va omorî pe toți.
- h) Apare o completare de 12 luni scrisă în creion²⁰.

13. MAGYAROSI IOAN

- a) Jeica, jud. Năsăud, 3.07.1911;
- b) Jeica, jud. Năsăud;
- c) Țărani mijlocași;
- d. Țăran chiabur (se specifică în creion 13 ha.);
- e. În trecut și prezent neîncadrat;
- f. 2 ani și apoi 1 an (scris de mână cu creion);
- g. – la 29.04.1947 este condamnat la o lună închisoare și 25.000 lei amendă pentru instigare publică;
 - la 11.05.1948, fiind primar, a avut atitudine șovină împotriva populației românești;
 - la 15.10.1948 a fost cercetat pentru delapidare de bani publici;
 - la 20.10.1949, în campania de colectări, s-a manifestat fățiș împotriva regimului și a lansat zvonul că oamenii să nu treiere grâul la arii, deoarece vin anglo-americanii;
 - la 10.01.1950 a dus propagandă contra înființării gospodăriei agricole din comună;
 - la 5.03.1950 a fost identificat ca având legături cu preotul Molnar Ianos din Târgu Mureș cu care, împreună, au pus piedici colectivizării.
- h. Nu apare nici o completare cu creionul²¹.

14. MELEAN IACOB

- a. Sebișul de Sus, Năsăud, 7.10.1910;
- b. Pietriș, Năsăud;
- c. Țărani săraci;
- d. Agricultor chiabur (se specifică în creion 14 ha și 70 arii);
- e. În trecut, în prezent în Frontul Plugarilor (F. P.);
- f. 2 ani 11 luni (scris în creion);
- g. – la 14.11.1946, cu ocazia alegerilor a instigat populația să voteze cu ochiul (este vorba de semnul electoral al P. N. Ț, s. n.);
 - la 15.10.1948, a înjurat pe delegatul batozei, amenințându-l că-l va scâlta în pârâul Pietrișului;
 - 12.02.1950, față de Filoti Vasile și Olaru Sebastian, s-a exprimat că se va schimba regimul și că toți cei din P. M. R. sunt golani, tot atunci pentru sabotarea campaniei de însămânțări i s-a dresat acte de dare în judecată;
- h. Apare o completare de 12 luni scrisă cu creion²².

15. PUSCARIUC ȘTEFAN

- a. Bistrița Năsăud, 7.08.1918;
- b. Bistrița;
- c. Mic burghez;
- d. Funcționar;
- e. În trecut P. N. Ț., în prezent neîncadrat;
- f. 1 an (scris în creion);
- g. – la 15.05.1949 s-a exprimat că comuniștii au interzis ziua de 10 Mai pentru a distruge naționalismul în popor;
 - la 28.10.1949 s-a exprimat ca intelectualii sunt toți închiși, dând de exemplu pe Maniu și că țările occidentale nu sunt de acord;

²⁰ *Ibidem*, p. 18, poz. 12.

²¹ *Ibidem*, pp. 18-19, poz. 13.

²² *Ibidem*, p. 19, poz. 14.

- 7.01.1950 a adus ofensă partidului și membrilor săi,
- la 25.02.1950 s-a căsătorit cu fiica criminalului de război col. deblocat Cârlan Vasile, în prezent dispărut;
- h. Apare o completare 6 luni scrisă în creion²³.

16. LOY FRANCISC

- a. Mijlocenii Bârgăului, Năsăud, 4.10.1897;
- b. Bistrița-Bârgăului;
- c. Mic burghez;
- d. Mecanic;
- e. În trecut neîncadrat, în prezent exclus P.M.R.;
- f. 6 luni, apoi o completare 1 an (scris în creion);
- g. – în ziua de 1.08.1949 s-a exprimat către numitul Imreh Gavril că regimul se va schimba și va arăta el bolșevicilor cine este;
 - din declarația numitului Pop Ioan reiese că acesta a spus ca să nu se împace cu conducerea prin faptul că în afara lui Gheorghiu Dej toți sunt jidani la fel și la Județeană P.M.R. Bistrița;
 - la 15.01.1950 s-a exprimat că Partidul din R.P.R. nu se ghidează după ideologia marxistă și dacă Marx ar trăi i-ar împușca pe toți;
- h. Apare o completare 6 luni scrisă în creion²⁴.

17. BANYAI ADALBERT

- a. Turda, jud. Turda, 2.12.1921;
- b. Bistrița,
- c. Muncitori;
- d. Pictor;
- e. În trecut neîncadrat, la fel și în prezent;
- f. 1 an (scris în creion);
- g. – în anul 1945 a intenționat și s-a exprimat că va răsturna conducerea poliției, voind să ia el conducerea siguranței, la fel a bătut un evreu Simoh Dezideriu și tot în acel an a vrut să fugă în Ungaria;
 - la 12.11.1949 s-a exprimat către Finger Mișu că pavoazările care se fac sunt o prostie, aducând ofense conducerii P.M.R. și înjurând regimul;
 - la 12.11.1950 cu ocazia inaugurării gospodăriei colective din comuna Jeica a instigat populația împotriva colectivizării și a provocat scandal;
 - la 15.02.1950 a lansat zvonul că în primăvara acestui an se va începe războiul și se va termina cu comuniștii;
- h. Nu apare completare scrisă cu creion²⁵.

18. GABOR GHEORGHE

- a. Dorna Candreni, Câmpulung, 28.08.1908;
- b. Bistrița;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Agricultor mijlocaș;
- e. În trecut și în prezent neîncadrat;
- f. 1 an (scris în creion);
- g. – la 20.09.1949, 10.10.1949 și 28.02.1950 în ședințe cu Martorii lui Iehova și în afara acestor s-a manifestat împotriva regimului, desfășurând o vie activitate care avea ca scop bararea muncii activiștilor de partid;
 - la 1.03.1950 a fost în propagandă religioasă în jud. Mureș unde a bârfit regimul și partidul, căutând a dezbină organizațiile democratice;

²³ *Ibidem*, p. 19, poz. 15.

²⁴ *Ibidem*, p. 19, poz. 16.

²⁵ *Ibidem*, p. 19, poz. 17.

- la 1.04.1950 și 5.04.1950 duce o vie propagandă ca credincioșii acestui cult să se ocupe mai mult cu religia, lăsând însămânțările și arăturile de primăvară la o parte;
- h. Apare o completare 6 luni scrisă în creion²⁶.

19. BUTA DUMITRU

- a. Șieu-Măgheruș, Năsăud, 18.07.1897;
- b. Șieu-Măgheruș, Năsăud;
- c. Țărani chiabur;
- d. Țăran chiabur, factor poștal (se specifică în creion 20 ha);
- e. În trecut P.N.Ț. Maniu, simpatizant P.N.L. Bejan, în prezent neîncadrat;
- f. 1 an (scris în creion);
- g. – la 17.03.1949 instiga locuitorii înstăriți și lansează zvonul că cei cu peste 8 iugăre de pământ vor fi ridicați;
- la 5.04.1950 își bate joc de muncitori, nu predă tutunul la cooperativă și cu mari greutate de abia la a doua intervenție a comitetului provizoriu îl predă;
- din declarația lui Sălăgean Constantin reiese că în funcția de factor poștal servește numai intelectualitatea și elementele chiaburești;
- în primăvara anului 1950 a luat o atitudine împotriva colectivizării făcând propaganda în acest sens.
- h. Nu apare completare scrisă cu creion²⁷.

20. CRĂCIUN IOAN

- a. Sântioana, Năsăud, 27.12.1901;
- b. Sântioana, Năsăud;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Agricultori mijlocași (se specifică în creion 10 ha, 2 batoze, 1 tractor, 1 moară, 1 cazan de țuică);
- e. În trecut P.N.Ț. Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani (scris în creion);
- g. – la 4.03.1949 lansează zvonul că în primăvara anului 1950 regimul se va schimba;
- la 1.06.1949 amenința pe numitul Pieptănar Ștefan și Pieptănar Vasile că dacă se va învârti lumea are să-i împuște pe toți care sunt membrii în P.M.R. și F.P.;
- în 1948 având două batoze a început să le strice la fel și moara, pentru a sabota treieratul și planul de stat;
- la 2.04.1950 s-a exprimat că Statele Unite au descoperit bomba atomică cu care vor distruge pe ruși.
- h. Apare o completare 18 luni scrisă în creion

21. OTELEA SIMION

- a. Prundul Bârgăului, Năsăud, 4.05.1900;
- b. Prundul Bârgăului;
- c. Țărani chiaburi;
- d. Agricultori chiabur (30 ha, 45 oi);
- e. În trecut P.N.Ț. Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani 18 luni (scris în creion);
- g. – la 13.12.1949 nu a vrut să predea cota de porumb certându-se cu președintele comitetului provizoriu pe care l-a amenințat că dacă va schimba regimul îl va aranja;
- la 15.01.1950 s-a agățat de activiștii de partid spunându-le că stau toată ziua la serviciu și nu fac dreptate;
- tot atunci a spus, în primăvara anului 1950, va scăpa de comuniști și vor veni anglo-americanii;
- la 28.02.1950 a produs a stare de nemulțumire în rândurile țăranilor săraci și mijlocași, prin faptul că nu a vrut să îndeplinească munca obligatorie impuse de comitetul provizoriu la cărat lemne²⁸.
- h. Apare o completare 12 luni scrisă în creion.

²⁶ *Ibidem*, pp. 19-20, poz. 18.

²⁷ *Ibidem*, p. 20, poz. 19.

²⁸ *Ibidem*, p. 20, poz. 20.

22. COSTIN VASILE

- a. Simionești, Năsăud, 24.10.1909;
- b. Simionești, Năsăud;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Agricultori chiabur (18 ha, 1 batoză, 1 moară, etc.);
- e. În trecut și în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani 18 luni (scris în creion);
- g. – la 12.12.1949 s-a exprimat că va fi război, situația se va schimba și atunci nu se vor achita cotele pe care le cer comuniștii;
 - tot atunci a spus să bea un pahar de vin în sănătatea lui Iuliu Maniu și la primăvară în sănătatea anglo-americanilor;
 - în toamna anului 1949 s-a manifestat împotriva regimului și împotriva treieriișului la arii;
 - la 30 martie 1950 s-a manifestat împotriva înființării gospodăriilor colective din comuna Jeica, zicând atunci când vor vrea să facă și în comună la mine voi avea grijă să nu înfăptuiască aceasta;
- h. Apare o completare 12 luni scrisă în creion²⁹.

23. SCHUSTER MIHAI

- a. Bistrița, Năsăud, 16.01.1920;
- b. Bistrița;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Comerciant;
- e. Fost SS, în prezent neîncadrat;
- f. 1 an (scris în creion);
- g. – la 4 iunie 1949 are ieșiri șovine împotriva populației evreiești și împotriva partidului;
 - la 12.10.1949, la fel are ieșiri antisemite, spunând că țara este vândută jidanilor și Ministerul de Externe este condus de o jidancă;
 - la 12 și 15.01.1950, stând de vorbă cu numitul Foisel Martin a înjurat comuniștii spunând că în curând se va schimba situația.
- h. Apare o completare 6 luni scrisă în creion³⁰.

24. KANTOR IOAN

- a. Cluj, județul Cluj, 18.04.1904;
- b. Bistrița;
- c. Muncitori;
- d. Vopsitor, exploatator;
- e. În trecut Nylasist, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani 18 luni (scris în creion);
- g. – la 1.11.1949 a insultat regimul spunând că aceștia nu văd mai departe de lungul nasului;
 - la 15.01.1950 s-a exprimat că în posturi de răspundere, partidul a pus oamenii fără pregătire și că în partid au intrat numai golani, bătându-și joc de membrii de partid;
 - la 10.02.1950 este văzut cu un grup de foști fasciști defăimând partidul și puterea de Stat și exprimându-se că se va schimba regimul și-i va lua la răspundere pe cei ce conduc astăzi;
 - la 13.03.1950 defăimează regimul de democrație populară acceptând politica lui Rajk și lansând zvonul că americanii se pregătesc pentru a salva Balcanii și că Ardealul va fi retrocedat Ungariei;
 - trăiește în anturajul fasciștilor maghiari Bonyai Bela, Makor Bela și alții.
- h. Apare o completare 12 luni scrisă în creion³¹.

²⁹ *Ibidem*, p. 20, poz. 21.

³⁰ *Ibidem*, p. 20, poz. 22.

³¹ *Ibidem*, p. 21, poz. 24.

25. SARKANY FRANCISC

- a. Ormișul de Câmpie, Mureș, 31.01.1915;
- b. Bistrița;
- c. Mic burghez;
- d. Învățător comprimat;
- e. În trecut în partid. Imredi și Erdely Part., în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani 18 luni (scris în creion);
- g. – la 1.05.1949, discutând cu Andrași Gheorghe și Tink Ștefan, a adus injurii regimului și au comentat știrile posturilor de radio Londra și Vocea Americii;
– la 21.02.1950 a lansat zvonul că în curând țările de democrație populară vor fi eliberate de anglo-americani și Ardealul va fi dat Ungariei;
– la 17 martie 1950 s-a exprimat că la conducerea partidului sunt oameni fără cap și în curând vor umplea închisorile;
– trăiește numai în anturajul elementelor reacționare.
- h. Apare o completare 12 luni scrisă în creion³².

26. KANDEL DAVID

- a. Vișeu de Sus, Maramureș, 13.10.1904;
- b. Bistrița;
- c. Mic burghez;
- d. Funcționar comercial;
- e. În trecut membru în organizația „Icnud”, în prezent exclus PMR;
- f. 2 ani 18 luni (scris în creion);
- g. – la 27 octombrie aduce injurii partidului, camuflează pe un criminal de război, are mai multe manifestări șovine;
– la 4.02.1950 este exclus din PMR că a fost exploatare și sionist când s-a manifestat cu mulțumire pentru acest fapt, făcând nebuni pe membrii de partid;
– la 23.02.1950 se exprima că se ... pe partid și că conducerea de azi e o porcărie;
– ascultă radio Londra și Vocea Americii în cercul lor de sioniști, a discutat cu aceștia despre bomba hidroenergetică prin care americanii își vor putea impune punctul lor de vedere;
– cât a fost în partid a fost curea de transmisie dintre partid și evreii sioniști, punându-i la curent cu toate problemele și măsurile pe care le ia partidul.
- h. Apare o completare 12 luni scrisă în creion³³.

27. BOERIU IOAN

- a. Iclodul mic, județul Mureș, 5.06.1911;
- b. Bistrița;
- c. Mic burghez;
- d. Magistrat epurat;
- e. În trecut și prezent neîncadrat;
- f. 2 ani (scris în creion);
- g. – la 28.12.1948 are ieșiri împotriva regimului defăimând puterea de Stat și spunând față de Popa Nerva și Moldovan Maria că dacă se va schimba regimul, el va fi chestor de poliție și va omorî câțiva comuniști;
– la 4.01.1949 asculta radio Londra și Vocea Americii și difuzează știrile la numiții Caliani, Ceuca Valer și Pop Nerva;
– este în legătură ce cele mai reacționare elemente ca: Elefterescu, Balaban, Cezar și Suta Eugen cu care lucrează la Banca de Stat și discută probleme politice știrile auzite la posturile de radio imperialiste.
- h. Apare o completare 12 luni scrisă în creion³⁴.

³² *Ibidem*, p. 21, poz. 25.

³³ *Ibidem*, p. 21, poz. 26.

³⁴ *Ibidem*, p. 21, poz. 27.

28. BURGHELEA MIHAI

- a. Chebrești, Vaslui, 25.01.1898;
- b. Bistrița;
- c. Mic burghez;
- d. Colonel deblocat;
- e. În trecut și prezent neîncadrat;
- f. 2 ani (scris în creion);
- g. – este în legătură cu elemente deblocate ca: colonel Mareș Gheorghe, Lt. Rusu Mircea, col. Crevato Cornel și legionarul exclus din PMR Podaru Mircea, cu care discută numai știrile de la radio Londra și America;
– la 17.01.1950 se manifesta împotriva regimului făcând lagărul socialist o șleahtă, nu a vrut să intre nici într-un serviciu spunând că nu va intra ca conștopistului unui analfabet.
- h. Apare o completare 12 luni scrisă în creion³⁵.

29. MATHE IOAN

- a. Tonciu, Năsăud, 6.06.1924;
- b. Tonciu, Năsăud;
- c. Țărani săraci;
- d. Tâmplar;
- e. În trecut și prezent neîncadrat;
- f. 1 an (scris în creion);
- g. – la 13.10.1949 lansează o serie de zvonuri în comuna Tonciu, spunând că în curând Statul va lua totul, pentru că așa este socialismul și prin minciuni partidul ne duce la colhoz;
– din declarația lui Hosu Ioan reiese că a împiedicat munca activiștilor de partid în legătură cu colectivizarea, la fel declara și Rigmani Ioan secretarul organizației de bază;
– a făcut o clică din fii de chiaburi pentru a împiedica munca organelor politice în legătură cu colectivizarea, aceasta în primăvara anului 1950;
– nu-i serbare sau adunare în comună unde numitul să nu pună la cale ceva contra liniei partidului.
- h. Apare o completare 6 luni scrisă în creion³⁶.

30. TURCU PAVEL

- a. Bistrița, Năsăud, 25.05.1895;
- b. Bistrița;
- c. Mic burghez;
- d. Comerciant;
- e. În trecut simpatizant PNT, în prezent exclus din PMR;
- f. 2 ani 18 luni (scris în creion);
- g. – în ziua de 16.08.1949 a spus colonelului deblocat Mareș Gheorghe și chestorului comprimat Vlădescu Nicolae că din cele auzite la Londra și Vocea Americii situația este foarte critică și dacă va începe războiul magazinele de stat se vor duce dracului și el se va putea reface;
– s-a exprimat că evreii din exploatatori au devenit proletari, deoarece și-au lichidat prăvăliile, iar acuma lucrează la magazinul de stat, aceasta spunând din ură rasială;
– prăvălia lui este frecventată zilnic de numitul Crișan Titus, fruntaș brătienist, Vlădescu Nicolae, Mareș Gheorghe, arătați mai sus, cu care discută știrile de la radio împotriva partidului și de unde emană cele mai multe zvonuri, fiind o clică de dușmani.
- h. Apare o completare 12 luni scrisă în creion³⁷.

³⁵ *Ibidem*, pp. 21-22, poz. 28.

³⁶ *Ibidem*, p. 22, poz. 29.

³⁷ *Ibidem*, p. 22, poz. 30.

31. MORARU ALEXANDRU

- a. Sângeorz-Băi, Năsăud, 7.07.1905;
- b. Bistrița;
- c. Țăran mijlocaș;
- d. Plot. Major, șef miliție, destituit;
- e. În trecut neîncadrat, în prezent exclus din PMR;
- f. 1 an, apoi 2 ani;
- g. – a făcut parte din organizația subversivă a lui Bodi Leonida unde a ascuns, neinformând asupra celor ce se petreceau și se ascundeau organele în drept, deși era în cadrele Miliției;
 - la 11.02.1949, semnalat că trăiește în anturajul celor mai reacționare elemente din Năsăud, ca: Lucian Valea, Druga Ioan, farmacist, Claudiu Moldovan și alții cu care asculta Vocea Americii și Londra și comenta cele auzite;
 - la 28.03.1950 s-a exprimat că în curând se va schimba regimul și atunci va judeca pe cei care l-au dat afară din Miliție;
 - pentru faptul că a susținut pe Bodi Leonida cu care este rudenie și a ținut secret planul de organizație, s-a arătat un dușman înfocat căutând a se pune bine cu aceștia și cu cei ce vor veni cât de curând.
- h. Apare o completare 12 luni scrisă în creion³⁸.

32. MĂRGINEAN ȘTEFAN

- a. Ghinda, Năsăud, 5.09.1904;
- b. Simionești, Năsăud;
- c. Țărani chiaburi;
- d. Agricultor chiabur (39 ha, 200 oi);
- e. În trecut în PNT, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani 18 luni (scris în creion);
- g. – la 4.03.1949 instiga populația din comuna Simionești că începe războiul și americanii vor alunga pe ruși;
 - are aparat de radio cu care ascultă toate posturile de radio și difuzează știri sub diferite forme;
 - la 10 septembrie 1949 are ieșiri împotriva regimului și a partidului, făcând golani pe cei de la conducere;
 - la 12 martie 1950 s-a exprimat către numita Costin Maria că el nu are nevoie de planuri de cultură și că acest plan este făcut ca toamna comuniștii să știe câtă cotă ia, ca să nu rămâie la oameni nimic.
- h. Apare o completare 12 luni scrisă în creion³⁹.

33. FERENCZI MARTIN

- a. Tonciu, Năsăud, 26.05.1904;
- b. Tonciu, Năsăud;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Agricultor chiabur (25 ha);
- e. În trecut și în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani 18 luni (scris în creion);
- g. – la 22 iulie 1949 a lansat zvonul că Ardealul va fi cedat din nou Ungariei și nare speranța să fie din nou primar în Tonciu;
 - la 18.11.1949 defăimează regimul, exprimându-se că în primăvară americanii vor tăia rădăcina comunismului, ducând o propagandă printre țărani să nu ducă grâul la arie;
 - la 3.12.1949 aduce insulte partidului ducând o vie propagandă împotriva colectivizării din comuna Tonciu spunând că atunci vor mânca din cazan toți când se va face colhoz și orice cetățean atunci, cu libertatea a terminat;
 - este unul dintre cei mai mari exploatare din comuna Tonciu.
- h. Apare o completare 18 luni scrisă în creion⁴⁰.

³⁸ *Ibidem*, p. 22, poz. 31.

³⁹ *Ibidem*, p. 22, poz. 32.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 23, poz. 33.

34. MĂGHERUȘAN ALEXANDRU

- a. Herina, Năsăud, 8.03.1893;
- b. Herina, Năsăud;
- c. Țărani chiaburi;
- d. Țăran chiabur (59 ha, 1 batoză la tractor);
- e. În trecut în PNT, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani (scris în creion);
- g. – în primăvara anului 1949 a sabotat campania de însămânțări nepunând tractorul în funcțiune spunând că nu se găsesc piese, tot în acel timp este semnalat cu manifestări contra regimului făcând nemernici și puturoși pe cei de la conducere;
 - la 20.08.1949 a lansat zvonul în comuna Herina să nu ducă țăranii grâul la arii să treiere la șuri, astfel o parter din țăranime împotrindu-se dispozițiilor date de organele administrative;
 - la 16.10.1949 răspândește zvonul în legătură cu arăturile de toamnă și gospodăriile agricole de stat că muncitorii de la aceste gospodării sunt plătiți numai pentru a face reclamă și a intra lumea în colectiv;
 - la 4.02.1950 este semnalat în legături strânse cu plot. adj. Silagy Alexandru cu care a discutat probleme politice contra regimului;
 - este un dușman înfocat regimului care îndeamnă populația împotriva colectivizării.
- h. nu apare nici o completare cu creionul⁴¹.

35. GRIGA CONON

- a. Cușma, Năsăud, 5.03.1916;
- b. Cușma, Năsăud;
- c. Chiaburi;
- d. Învățător comprimat, chiabur (15 ha și batoză cu locomobilă);
- e. În trecut PNT Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani 18 luni (scris în creion);
- g. – la 7.06.1947 se manifesta ostil regimului și partidului;
 - din declarația lui Jeican Mihăilă reiese că s-a manifestat împotriva regimului, a defăimat partidul, a agitat populația și a sprijinit pe sași;
 - la 14.12.1946 este semnalat că la alegerile din acest an a îndemnat populația să voteze cu ochiul;
 - la 12.01.1949, semnalat în legătură cu colectivizarea ducând propagandă că în Rusia aceștia mănâncă la cazan;
 - la 5.03.1950 s-a sustras de la campania de însămânțări, a îndemnat cetățenii să nu-și îndeplinească planul de însămânțări, că vor veni americanii și vor rezolva problema cu comuniștii.
- h. Apare o completare 12 luni scrisă în creion⁴².

36. CĂPĂȚĂNĂ IOAN

- a. Onițcani, Orhei, 16.10.1909;
- b. Bistrița;
- c. Mic burghez;
- d. Profesor comprimat;
- e. În trecut și în prezent neîncadrat;
- f. 1 an 6 luni (scris în creion);
- g. – la 24.05.1945 are manifestări împotriva regimului, persecutând elevii înscriși în Tineretul Progresist spunând că el le va scoate democrația din cap, favorizând în același timp pe cei ostili regimului;
- la 13.12.1950 fiind îndepărtat din serviciul se manifestă împotriva regimului spunând că în primăvara România va fi salvată și atunci se va răzbuca;

⁴¹ *Ibidem*, p. 23, poz. 34.

⁴² *Ibidem*, p. 23, poz. 35.

- la 10 martie 1950 are manifestări antisemite, spunând că jidanii pot să ocupe posturi de profesori, iar românii nu.
- h. Apare o completare 6 luni scrisă în creion⁴³.

37. PAVEL IOAN

- a. Bistrița-Bârgăului, Năsăud, 1.05.1910;
- b. Bistrița-Bârgăului;
- c. Țărani săraci;
- d. Agricultor sărac (3 iugăre);
- e. În trecut și în prezent neîncadrat;
- f. 6 luni (scris în creion);
- g. – cu ocazia alegerilor din 1948 a refuzat să voteze spunând că toți candidații sunt comuniști;
 - la 3.12.1949, stând de vorbă cu chiaburul Vrășmaș Luca din Prundul-Bârgăului, unde erau mai mulți cetățeni, s-a exprimat că în Biblie scrie că regimul nu va mai dura mult și acesta e sigur deoarece sunt împotriva lui Dumnezeu, sfătuindu-l pe chiabur să se roage la Dumnezeu pentru a salva țara de comuniști;
 - la 11.12.1949, în locuința lui Pop Ștefan, a căutat să convingă pe acesta să activeze în cadrul cultului „Martorii lui Iehova”, deoarece va fi plătit cu bani;
 - la 28.02.1950, împreună cu iehoviștii Sălăgean și Mindac Ludovic, au făcut rugăciuni ca Dumnezeu să răstoarne regimul, iar în urma acestuia au lansat zvonul că în curând va începe războiul și vor veni anglo-americanii.
- h. Nu apare nici o completare⁴⁴.

38. OLARU IOAN

- a. Maieru, Năsăud, 18.01.1894;
- b. Viișoara, Năsăud;
- c. Țărani săraci;
- d. Agricultor sărac (8 ha.);
- e. În trecut în PNT Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 6 luni (scris în creion), apoi încă o completare de 1 an;
- g. – în luna august 1947 a strigat „Trăiască Iuliu Maniu și-i bag ... măsii pe cine l-a băgat în închisoare”;
 - la 12.08.1948 a lansat zvonul că în curând Maniu va fi scos de la închisoare, întrucât puterile din Apus nu admit ca un cu minte să stea la închisoare;
 - la 3.05.1949 lansează un zvon în legătură cu ivirea unui nou război, stârnind o stare de îngrijorare în rândurile populației, spunând că el știe aceasta de la posturile de radio și din Biblie;
 - la 12.02.1950 a făcut propagandă în comuna Budacul de Jos, îndemnând populația să se roage lui Dumnezeu pentru a scăpa de regim.
- h. Apare o completare 6 luni scrisă în creion⁴⁵.

39. TALOIU MACEDON

- a. Prundul-Bârgăului, Năsăud, 5.03.1897;
- b. Prundul-Bârgăului;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Agricultor chiabur;
- e. În trecut membru în PNT Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani și 18 luni (scris în creion);
- g. – la 8 septembrie a avut ieșiri ostile regimului aducând ofense membrilor de partid;
 - la 25.08.1949, din nou, a avut aceleași ieșiri, exprimându-se că la plasa PMR nu sunt decât golani;

⁴³ *Ibidem*, pp. 23-24, poz. 36.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 24, poz. 37.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 24, poz. 38.

- la 17.02.1950 a instigat pe chiaburul Beșa Simion ca să însămânțeze în așa fel încât dacă vor veni americanii să fie recolta bogată, dar dacă nu vor veni să nu aibe ce lua Statul, pentru că și așa le trimite în Rusia;
 - la 28 martie 1950 a dus o acțiune împotriva muncii activiștilor de partid, în legătură cu însămânțările de primăvară și colectivizarea;
 - trăiește în anturajul intelectualilor comprimați ca de exemplu: căpitanul Popandron Nic., chiaburul Beșa, Simion, Oțelea și alții.
- h. Apare o completare 12 luni scrisă în creion⁴⁶.

40. MOIȘAN VASILE

- a. Bistrița-Bârgăului, Năsăud, 24.03.1929;
 - b. Bistrița-Bârgăului;
 - c. Țărani săraci;
 - d. Muncitor necalificat;
 - e. În trecut și în prezent neîncadrat;
 - f. 1 și 6 luni (scris în creion);
 - g. – la 10.05.1948 ne este semnalat că la alegerile ce au avut loc la 28 martie a instigat populația să nu voteze cu comuniștii, că dacă ar fi alegeri libere comuniștii ar cădea;
 - la 2.03.1950 s-a exprimat către muncitorul Olaru Petre că mai bine să facă altceva decât să umble la ședințe și a-i înțelege rostul acestor ședințe dacă ar fi conduse de intelectuali și nu de proști;
 - la 13.03.1950, fiind chemat la încorporare, dă o declarație prin care refuză să pună mâna pe armă, deoarece cultul „Martorilor lui Iehova” interzice acest lucru, iar întorcându-se acasă în comună a început a face propagandă împotriva regimului și în favoarea Statelor Unite. Trăiește în anturajul iehoviștilor fanatici, speră că Statele Unite îl va putea scăpa de acest regim;
- h. Apare mențiunea „să fie prelungit” scris în creion⁴⁷.

41. URECHE SILVESTRU

- a. Maieru, Năsăud, 14.03.1893;
 - b. Bistrița;
 - c. Țărani chiaburi;
 - d. Căpitan pensionar;
 - e. În trecut și în prezent neîncadrat;
 - f. 1 an și 18 luni (scris în creion);
 - g. – la 28.11.1949 s-a exprimat că armata de ostași este de paie și că toți cizmarii au ajuns ofițeri,
 - într-o discuție cu col. Mareș Gheorghe, cunoscut alarmist, s-a exprimat că în anul 1950 a fost ultima aniversare a Republicii, deoarece va veni din nou regele Mihai;
 - la 3.04.1950 s-a exprimat față de tov. Răduța Nicolae că tov. Stalin este bătrân și-i place să bea și în curând Basarabia va fi a României și că în Uniunea Sovietică, înainte de alegeri, s-a format un complot de 200 membri în frunte cu un general și că Uniunea Sovietică este condusă de 18 evrei. La fel că Uniunea Sovietică trimite României materii prime care se fabrică aici și pleacă înapoi și nouă nu ne rămâne nimic.
- h. Apare o completare de 12 luni scrisă în creion⁴⁸.

42. HOMEI IOAN

- a. Telciu, Năsăud, 13.04.1905;
- b. Telciu;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Cărciumar;
- e. În trecut PNL Brătianu, în prezent neîncadrat;

⁴⁶ *Ibidem*, p. 24, poz. 39.

⁴⁷ *Ibidem*, pp. 24-25, poz. 40.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 25, poz. 41.

- f. 2 ani și 18 luni (scris în creion);
- g. – la 26.01.1948 aduce insulte tov. Ana Pauker și naționalităților conlocuitoare, din care cauză a fost arestat, evadând, și stă fugăr politic până în septembrie 1949;
 - la 28.03.1949 are din nou manifestări naționaliste împotriva evreilor, făcându-i naționaliști și tâlhari;
 - la 12.04.1949 a spus că Hitler nu i-a omorât pe evrei, dar noi îi vom spânzura;
 - la 19.08.1949 s-a exprimat că se vor întâmpla lucruri importante în curând, dar refuzând să spună ce;
 - la 15.03.1950 a spus că nu URSS ne-a scăpat de Germania, ci America care este rădăcina pământului;
 - la 17.03.1950, împreună cu Pupăză Pavel, au spus lui Jucan Dumitru că până în Paști situația se schimbă, el numai să-și facă rost de porumb pentru copii.
- h. Apare o completare de 18 luni scrisă în creion⁴⁹.

43. PUPĂZĂ PAVEL

- a. Telciu, Năsăud, 22.03.1896;
- b. Telciu;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Antreprenor;
- e. În trecut PNL Brătianu, în prezent neîncadrat;
- f. 1 an și 6 luni (scris în creion);
- g. – la 7.11.1948 roagă pe Jucan Dumitru ca să-i facă rost de o armă și cartușe;
 - la 20.11.1948 îndeamnă pe Jucan Dumitru ca să bată pe preotul Henciu pentru că a revenit la ortodoxism;
 - la 11.07.1949 face glume de prost gust cu membrii guvernului;
 - la 31.07.1949 înjură față de alte persoane pe președintele comitetului provizoriu și își bate joc de el;
 - la 28.08.1949 se exprima că secretarul Comitetului Provizoriu Makovschi este omul lor;
 - la 17.03.1950 se exprima către Jucan că în curând situația se va schimba;
 - la 2.04.1950 solicită din nou o armă;
 - la 6.04.1950 face agitație ca să iasă oamenii la arat.
- h. Nu apare nici o completare⁵⁰.

44. HOMEI IOAN

- a. Telciu, Năsăud, 02.09.1907;
- b. Telciu;
- c. Țărani chiaburi;
- d. Agricultor chiabur;
- e. În trecut PNL Brătianu, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani și 18 luni (scris în creion);
- g. – la 20.11.1948, împreună cu Pupăză Pavel, propune lui Jucan Dumitru să bată pe preotul Henciu Valer pentru că a revenit la ortodoxism;
 - în ianuarie 1949 s-a găsit la el o mitralieră cu cartușe;
 - la 12.05.1949 s-a exprimat că Rusia este înconjurată de englezi și americani;
 - la 12.07.1949 s-a exprimat că în curând comuniștii vor fi spânzurați pe stâlpul de telefon;
 - la 27.07.1949 râde de țărani săraci care au cumpărat porumb, spunând că vor muri de foame și atunci vor vedea ei ce este sindicatul;
 - la 24.10.1949 spune că în curând comuniștii o să fugă de la casele lor și atunci o să-i întrebe el despre sindicat și partid;
 - în ianuarie 1950 își vinde un cal pentru a se sustrage de la munca ce trebuia făcută;
 - în februarie 1950 amână transportul lemnului de foc pentru a se strica drumul și apoi să spună că nu poate să meargă.
- h. Apare o completare de 12 luni scrisă în creion⁵¹.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 25, poz. 42.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 25, poz. 43.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 25-26, poz. 44.

45. NATU PARAMON

- a. Telciu, Năsăud, 22.04.1912;
- b. Telciu;
- c. Agricultori chiaburi;
- d. Agricultor chiabur;
- e. În trecut PNT Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 1 an și 18 luni (scris în creion);
- g. – în ianuarie 1949 s-a găsit asupra lui o armă tip militar cu binoclu;
 - la 15.07.1949 s-a exprimat că la Oradea comuniștii sunt omorâți și că și aici, în curând, vor păți la fel;
 - la 16.10.1949 s-a exprimat în plin public că cotele și impozitul nu este bine repartizat;
 - la 20.02.1950 s-a exprimat că el, la nevoie, va găsi arma, deși a fost confiscată;
 - la 15.04.1950 a spus că el nu va preda cota de lână așa cum este impusă, orice s-ar întâmpla.
- h. Nu apare nici o completare⁵².

46. SUCIU IOAN

- a. Telciu, Năsăud, 10.07.1908;
- b. Telciu;
- c. Țăran mijlocaș;
- d. Agricultor chiabur;
- e. În trecut PNL Brătianu, în prezent neîncadrat;
- f. 1 an (scris în creion);
- g. – în octombrie 1948 se opune unificării îndemnând cetățenii să nu semneze tabelele de unificare;
 - la 19.11.1949 refuză să predea cota de cartofi;
 - la 21.06.1949 soția lui refuză să lase fata la muncă voluntară pe motiv să meargă cei săraci care primesc de toate, că ea nu are nevoie de cămin cultural,
 - la 15.08.1949 s-a exprimat că își va vinde vitele căci are prea multe de dat la Stat;
 - la 25.02.1950 s-a revoltat pentru faptul că preotul nerevenit Pop Grigore este persecutat și a spus că aceștia vor trebui să dea socoteală azi-mâine;
 - la 14.03.1950 lansează zvonul că din biserici se va face sală de cinema, iar anul acesta se va lua toată lâna la Stat.
- h. Apare mențiunea „în evidență” scrisă în creion⁵³.

47. PUPĂZĂ GHEORGHE

- a. Telciu, Năsăud, 3.12.1894;
- b. Telciu;
- c. Chiaburi;
- d. Agricultor chiabur;
- e. În trecut cuzist și PNT-ist, în prezent neîncadrat;
- f. 1 an și 6 luni (scris în creion);
- g. – la 17.01.1949 se exprima ca să se căsătorească până nu apare legea care prevede impozite mari pentru aceia care se vor căsători la biserică;
 - la 29.05.1949 face agitație ca cei înstăriți să-și scoată acțiunile de la cooperativă, întrucât ei nu primesc nimic, iar în februarie tot în acel an s-a găsit la el o armă tip militară, exprimându-se că mai bine să-și vândă vitele că tot nu vor fi a lui;
 - în octombrie 1949 escrochează o țărancă săracă cu 85.000 lei ca să-i facă casa;
 - la 15.02.1950 se exprima că la conducerea de astăzi sunt toți neoamenii și de aceia merg lucrurile așa de prost și ne vindem rușilor;

⁵² *Ibidem*, p. 26, poz. 45.

⁵³ *Ibidem*, p. 26, poz. 46.

– la 20.03.1950, când i se spune că trebuie să iasă la arat, se exprima că lui nu-i poruncește nici comitetul, nici partidul ce să facă.

h. Apare mențiunea „în evidență” scrisă în creion⁵⁴.

48. TODICA G. IOAN

a. Telciu, Năsăud, 19.09.1908;

b. Telciu;

c. Chiaburi;

d. Agricultor chiabur;

e. În trecut PNL Brătianu, în prezent neîncadrat;

f. 2 ani și 18 luni (scris în creion);

g. – la 18.05.1949 își manifesta nemulțumirea pentru taxele, restricțiile la vite la pășunat, spunând că din cauza acestora trebuie să-și vândă vitele;

– la 27.05.1949, pentru a da o cotă mai mică de lână, trece 5 oi pe numitul David Gavrilă;

– la 29.09.1949 a fost semnalat că și-a lucrat fânul cu fugarii din Maramureș;

– la 29.11.1949 refuză să dea cota de cartofi;

– la 2.02.1950 a fost semnalat că fugarii politici din Maramureș au fost de două ori la locuința lui;

– la 2.03.1950 s-a exprimat că el nu va însămânța statul cât i-a spus, ci numai cât va avea nevoie.

h. Apare mențiunea „în evidență” scrisă în creion⁵⁵.

49. TODICA P. IOAN

a. Telciu, Năsăud, 4.02.1904;

b. Telciu,

c. Țărani chiaburi;

d. Agricultor chiabur;

e. În trecut PNL Brătianu, în prezent neîncadrat;

f. 2 ani și 18 luni (scris în creion);

g. – în februarie 1949 s-a găsit la el o armă tip militar;

– la 15.04.1949 refuză să plece cu atelajul la Lechința la plug, spunând că mai bine omoară caii;

– la 18.05.1949 aduce injurii comisiei care cercetează situația caprelor la pășune, precum și syndicatele;

– la 22.05.1949 are manifestare zicând că alegerile de comitet nu sunt populare,

– la 1.06.1949 se exprima cu cuvinte murdare la adresa săracilor și a organizațiilor lor;

– în iunie 1949 refuză să dea loc de fân săracilor trimițându-i la sindicat să le dea;

– la 31.12.1949 amenința pe președintele comitetului provizoriu pentru faptul că l-a trimis la șantier la muncă;

– la 13.02.1950 își exprima nemulțumirea față de noua impunere cu porumb și amenința organele administrative cu răzbunare.

h. Apare o completare de 12 luni scrisă în creion⁵⁶.

50. DOLOGA GAVRIL

a. Romuli, Năsăud, 7.11.1912;

b. Romuli;

c. Țărani mijlocași;

d. Învățător;

e. În trecut PNT Maniu, în prezent Frontul Plugarilor (FP);

f. 2 ani, apoi 1 an, apare mențiunea „se încadrează după terminarea studiilor” (scris în creion);

g. – la 21.04.1949 și-a repartizat fiului său bursă, în timp ce altor copii mai săraci nu le-a repartizat;

– la 15.09.1949 a îndemnat pe referentul tehnic Titieni să nu ajute pe tovarășii de la comitet;

⁵⁴ *Ibidem*, p. 26, poz. 47.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 26, poz. 48.

⁵⁶ *Ibidem*, pp. 26-27, poz. 49.

- la 7.11.1949 refuză să meargă la miting, spunând că el nu a văzut atâtea sărbători ca noi în prezent sărbătorim sărbătorile străinilor, dar pe ale noastre nu;
 - la 20.12.1949 s-a exprimat că de ce nu i s-au dat lui cărțile epurate de la școală, căci pe cele noi în curând le vom arde;
 - la 7.01.1950 spune că cu ce vor mai trăi săracii dacă nu vor fi chiaburi și dacă vor intra în colectiv, manifestându-se către Timoce Dumitru;
 - la 24.01.1950 s-a manifestat că la comitet nu are cu cine sta de vorbă și nu știe niciunul unde să lucreze și să semneze nimic;
 - la această dată s-a exprimat cu privire la inaugurarea liniei de la Salva-Vișeu, că îs duși cu baioneta la lucru și că nimeni nu ascultat pe tov. Vasile Luca;
 - la 15.02.1950 a spus numitului Ivan Vasile care era necăjit pentru cota de lână că nu o să ajungă să o predea că în curând o să înceapă războiul, care va dura puțin și vor scăpa de cote;
 - la 28 și 31.03.1950 a spus că la frontiera Iugoslaviei au început luptele.
- h. Nu apare nici o completare⁵⁷.

51. TIMOCE NICOLAE

- a. Telciu, Năsăud, 1.03.192;
- b. Romuli;
- c. Chiaburi;
- d. Agricultor chiabur și cârciumar;
- e. În trecut PNT Maniu, în prezent exclus PMR;
- f. 2 ani, apoi 18 luni (scris în creion);
- g. – în noiembrie 1948, din cercetări izolate, rezultă că printre reacționarii de pe șantier este cunoscut și el;
 - la 2.05.1949 sfătuiește pe activistul Moldovan Dumitru să nu mai activeze, căci dacă se va schimba situația ce va face el;
 - la 15.05.1949 are loc o bătaie în cârciumă la el unde ajută un legionar să fugă înainte de a veni Miliția;
 - la 5.02.1950, soția lui venind de la o ședință baptistă, lansează zvonul că în anul 1950 nu vom scăpa fără război;
 - la 16.03.1950 spune către doi cetățeni, care se certau pentru pământ, să nu se mai certe căci va veni colectivul și o să le ia totul;
 - la 20.03.1950 spune că îi convine că a fost exclus din PMR, căci nu mai este la un loc cu golani și el nu dă 2 lei pe membrii de partid.
- h. Nu apare nici o completare⁵⁸.

52. MIHĂILĂ NICOLAE

- a. Urdari de Jos, Gorj, 20.09.1902;
- b. Romuli;
- c. Mic burghez;
- d. Plut. Major deblocat;
- e. În trecut și prezent neîncadrat;
- f. 2 ani, apoi 1 an (scris în creion);
- g. – la 19.05.1949 a adus injurii conducătorilor PMR;
 - la 19.08.1949 spune că va avea loc mobilizare, deoarece americanii vor declara război Uniunii Sovietice;
 - la 19.09.1949 spune că din Siberia au venit mai multe sute de ruși răniți ca și ei să lupte cât tot americanii vor învinge;
 - la 6.12.1949 spune că a ascultat radio Londra și New-York, unde a auzit că tov. Bodnaraș a fost asasinat și vine în loc mareșalul Malinovki, că războiul între URSS și Europa va începe cât de curând;
 - la 15.02.1950 transmite numitului Ivan Gheorghe că în China comuniștii au fost distruși, 12 divizii au fost distruse;

⁵⁷ *Ibidem*, p. 27, poz. 50.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 27, poz. 51.

- la 27.03.1950 a spus că nu și-a dat livretul militar pentru că-l păstrează ca document când se va schimba situația și că, cu ocazia alegerilor din Iugoslavia, România a voit să intervină, dar a fost zdrobită;
 - este un element care s-a ocupat cu transmiterea știrilor de la radio Londra și New-York.
- h. Nu apare nici o completare⁵⁹.

53. EREMEI AUREL

- a. Rebrîșoara, Năsăud, 25.11.1903;
- b. Rebrîșoara;
- c. Țărani chiaburi;
- d. Avocat epurat;
- e. În trecut legionar, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani, apoi 18 luni (scris în creion);
- g. – în trecut a depus o vie activitate legionară, fiind chestor de poliție;
 - în prezent se ocupă cu mașinații în comună, antrenând populația în diferite acțiuni politice împotriva președintelui provizoriu, făcând plângeri la CC al PMR;
 - este un antisemit înverșunat, recunoscându-și singur această ură;
 - a fost semnalat în repetate rânduri cu manifestări politice.
- h. Apare o completare de 12 luni scrisă cu creion⁶⁰.

54. BLUM HANANE

- a. Dumbrăvița, Someș, 1.05.1914;
- b. Cepari;
- c. Mic burghez;
- d. Agricultor chiabur;
- e. În trecut și prezent neîncadrat;
- f. 1 an și 6 luni (scris în creion);
- g. – la 1 octombrie 1949 a acuzat pe președintele comitetului că fac ură de rasă mergând la Securitate, pentru că aceștia să ia măsuri împotriva, iar la neintervenția acesteia a amenințat cu o cerere de anchetă;
 - și-a vândut oile și boii și a făcut agitație în comună că nu mai este chiabur. Când și-a vândut oile a avut un număr de 80 la care a avut un servitor;
 - în martie 1950, când era vorba de înființarea gospodăriei colective la Dumitra, a spus că degeaba se străduiesc că în aprilie începe războiul și vin americanii cu tancurile care vor distruge recolta și nu va rămânea nimic.
- h. Apare o completare de 6 luni scrisă în creion⁶¹.

55. VASILICHI PAVEL

- a. Năsăud, 7.06.1907;
- b. Năsăud;
- c. Țăran mijlocaș;
- d. Antreprenor. Afacerist;
- e. În trecut legionar, în prezent neîncadrat, exclus din PMR;
- f. 1 an (scris în creion);
- g. – la 5.11.1949, în cârciuma lui Șchiopu, a spus că se va schimba lumea și atunci va fi el unde merită să fie, nu ca astăzi românii să fie conduși de străini în țara lor;
 - la 15.03.1950 a spus că ungurii nu se gândesc că democrația aceasta nu va dura mult și să nu serbeze sărbători naționale pe pământ românesc;

⁵⁹ *Ibidem*, p. 27, poz. 52.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 27, poz. 53.

⁶¹ *Ibidem*, p. 27, poz. 54.

- în martie 1950, când i s-a comunicat excluderea din partid, s-a exprimat că el a fost dat afară pentru că acolo nu au loc românii buni, decât evreii cei buni și străinii care conduc pe români;
 - este cât se poate de răutăcios șovinist, dușman de moarte al partidului nostru.
- h. Apare o completare de 6 luni scrisă în creion⁶².

56. GRIGORE GAVRILĂ

- a. Mocod, Năsăud, 24.01.1923;
 - b. Mocod;
 - c. Țărani chiaburi;
 - d. Agricultor chiabur;
 - e. În trecut neîncadrat, la fel și în prezent;
 - f. 2 ani, apoi 1 an (scris în creion);
 - g. – în anul 1948 amenința pe șeful de post și secretarul organizației de bază că îi omoară dacă nu se lasă de comunism. A tras asupra șefului de post cu o armă mitralieră;
 - lansează zvonuri că va fi război și că comuniștii vor fi trași la răspundere;
 - a lansat zvonul că în județul Someș au făcut mai multe gospodării colective, iar hainele și vitele le-au fost vândute și banii depuși la bancă;
 - la 6.04.1950 a înjurat conducerea pentru faptul că l-a trimis la arat;
 - la 20.11.1949 s-a exprimat că nu va da cota de porumb atât timp cât ea nu merge pentru români, ci pentru evrei și unguri.
- h. Apare o completare de 12 luni scrisă în creion⁶³.

57. POPESCU TOPOLOVENI NICOLAE

- a. Târgu Tarcinov, județul Muscel;
 - b. Bistrița;
 - c. Mic burghez;
 - d. Funcționar, lt. Colonel deblocat;
 - e. În trecut și în prezent neîncadrat;
 - f. 1 an (scris în creion);
 - g. – la 20.09.1947 a avut ieșiri împotriva regimului spunând că bandiții de comuniști caută să distrugă comerțul particular și că s-au instalat la putere cu forța;
 - la 3.03.1948 s-a exprimat că ofițerii de astăzi și în special cei din „Tudor Vladimirescu” sunt ofițeri de paie;
 - la 7.11.1948 a defăimat puterea de stat bătându-și joc de cadrele armatei;
 - la 13.02.1950 difuzează zvonul că anglo-americanii vor declara război contra URSS și țărilor de democrație, că regele Mihai se va întoarce în țară și cei care sunt în închisori vor forma noul guvern;
 - I-a spus chiaburului Vrașmaș Luca din Prundul Bârgăului că Tito este un om hotărât și nu are nevoie de ajutoare din URSS și țările de democrație populară unde nu se găsește nimic.
- h. are o completare de 18 luni scrisă în creion⁶⁴.

58. RUȘTI POMPEI

- a. Măgura Ilvei, Năsăud, 10.04.1913;
- b. Măgura Ilvei;
- c. Țărani chiaburi;
- d. Agricultor chiabur;
- e. În trecut PNT, Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani (scris în creion);

⁶² *Ibidem*, p. 27, poz. 55.

⁶³ *Ibidem*, p. 27, poz. 56.

⁶⁴ *Ibidem*, pp. 28-29, poz. 57.

- g. – în ziua de 10.02.1950 a spus față de informatorul nostru că trebuie să înceapă războiul cât de curând;
 - în ziua de 18 martie 1950, dacă va fi să se formeze gospodărie colectivă în comuna Măgura Ilvei, va omorî pe comuniști și că rușii sunt de vină pentru că se fac gospodăriile agricole la noi.
- h. nu apare nici o completare⁶⁵.

59. CSENKEYI AUGUSTIN

- a. Timișoara, Timiș-Torontal, 11.08.1910;
- b. Rodna;
- c. Mic burghez;
- d. Preot romano-catolic;
- e. În trecut și în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani (scris în creion);
- g. – am constatat că în una din zilele din luna martie 1950 când a mers femeia Bindiu Maria cu un copil să-l boteze, căruia îi era periclitată viața, a refuzat spunând că ei au trecut la ortodocși;
 - de asemenea, un fapt verificat, că a interzis elevei Miskoltzy Aurelia să sărute crucea pe motivul că a avut cravata roșie pe pionier la gât;
 - la fel a interzis elevei Borony Eva să meargă la ora de religie cu cravata roșie;
 - în ziua de 27 martie a. c. s-a exprimat față de numitul Stetz Ludovic, muncitor minier, că dacă minele de pirită nu-i pun la dispoziție trăsura să facă slujbele religioase la muncitori, el va merge pe jos, deoarece comuniștii caută să scoată credința din capul muncitorilor, dar tot religia va fi mai tare decât minciunile comuniștilor;
 - în ziua de 2.04.1950 s-a exprimat față de președintele UPM-ului Bauer Francisc din Rodna că nu-și va lepăda religia niciodată, că a auzit la Cluj că se vor despărți romano-catolicii de Papa de la Roma, iar el mai bine își sacrifică viața decât să rupă legăturile cu papa;
 - a fost identificat de noi făcând slujbe religioase în ascuns, datorită felului de a se comporta a reușit să apropie muncitorii minieri de el, încât chiar și membri de partid sunt gata să renunțe la calitatea lor de membri de partid;
 - este unul dintre cei mai mari dușmani și agitatori care au putut fi identificați în plasa Rodna.
- h. nu apare nici o completare⁶⁶.

60. BIDIUGAN ERONIM

- a. Ilva Mare, Năsăud, 26.05.1901;
- b. Ilva Mare;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Agricultori chiaburi;
- e. În trecut simpatizant legionar;
- f. 6 luni, 2 ani, 1 an (scrise în creion);
- g. – în anul 1949, când a predat cota de porumb, a pus nisip în el;
 - tot în toamna anului 1949 și-a vândut boii cu intenția de a sabota însămânțările de toamnă;
 - în ziua de 18.02.1950 s-a exprimat față de chiaburul Darie Eremie că în primăvara aceasta se va termina cu comuniștii, deoarece americanii vor începe războiul și va veni la conducere Maniu.
- h. Apare o completare de 6 luni scrisă în creion⁶⁷.

61. DUMITRESCU NICOLAE

- a. Fântânele, Prahova, 5.07.1913;
- b. Rodna;
- c. Țărani săraci;
- d. Inginer agronom;

⁶⁵ *Ibidem*, fila 29, poz. 58.

⁶⁶ *Ibidem*, poz. 59.

⁶⁷ *Ibidem*, poz. 60.

- e. În trecut simpatizant legionar, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani, 1 an (scris în creion);
- g. – în primăvara anului 1950 a căutat să saboteze campania de însămânțări, precum și înființarea gospodăriilor agricole colective;
 - din declarația numitului Crăciun Homei, rezultă clar că acest element sabotează cu intenție toate măsurile luate de guvern,
 - în loc să lămurească populația în legătură cu recensământul agricol și elementele sub ordinea sa, le-a bruscat și înjurat;
 - în ziua de 20.02.1950 a bruscat șefii de sectoare din comuna Leșu, iar aceștia au părăsit serviciul;
 - în ziua de 15 martie 1950 de asemenea a înjurat șefii de sectoare, la fel și aceștia au părăsit serviciul;
 - în ziua de 24 martie 1950 a afirmat față de președintele Comitetului provizoriu din comuna Feldru, Cute Octavian, că nu va avea timp să înființeze gospodăria colectivă în Feldru, pentru că va începe războiul americanii, spunând totodată că în China a început să bombardeze;
 - în orice ocazie împiedică dispozițiunile date de regim. La fel a făcut și în orașul Năsăud, unde a fost mai înainte.
- h. Apare o completare de 6 luni scrisă în creion⁶⁸.

62. TOMI ALEXANDRU

- a. Ilva Mare, Năsăud, 13.01.1898;
- b. Ilva Mare;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Agricultor chiaburi;
- e. În trecut PNȚ Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani, 1 an (scris în creion),
- g. – în vara anului 1949 a refuzat să dea cota de lână, nu ia parte la muncile de prestații, totdeauna caută ceartă cu organele Statului;
 - în timpul ocupației maghiare a fost membru în consiliul comunal și a persecutat țărănimea săracă;
 - în 11.11.1949, când i s-a pus în vedere ce suprafață trebuie să însămânțeze, a refuzat și că nu va semăna atâta timp cât sunt la conducere nespălații;
 - în 25 martie 1950 a făcut propagandă contra colectivizării, spunând că dacă se va face gospodărie colectivă nu vor avea ce mânca.
- h. Apare o completare de 12 luni scrisă în creion⁶⁹.

63. GĂLAN DĂNILĂ

- a. Lunca Ilvei, Năsăud, 13.01.1917;
- b. Lunca Ilvei;
- c. Țărani chiaburi;
- d. Agricultor chiabur;
- e. În trecut fost legionar, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani, 1 an (scris în creion);
- g. – în anul 1949 a fost trimis în judecată pentru sabotaj, caută pe toate căile să facă piedici Comitetului provizoriu;
 - în ziua de 3.01.1950 s-a exprimat în comuna Lunca Ilvei că în curând fabrica de cherestea va fi bombardată de americani;
 - în ziua de 4.08.1950 s-a exprimat că trebuie schimbat comitetul provizoriu deoarece sunt oameni nepriecuți care sunt adunați de pe stradă.
- h. Apare o completare de 6 luni scrisă în creion⁷⁰.

⁶⁸ *Ibidem*, pp. 29-30, poz. 61.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 30, poz. 62.

⁷⁰ *Ibidem*, poz. 63.

64. JUCAN AUREL

- a. Ilva Mare, Năsăud, 10.05.1899;
- b. Rodna;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Avocat epurat;
- e. În trecut PNT Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani, 18 luni (scris în creion),
- g. – în anul 1947 a fost încadrat în ord. 50.000 însă nu și-a schimbat atitudinea față de regimul actual;
 - în ziua de 20.02.1950, la biroul SSU a îndrumat mai mulți țărani din comuna Sângeorz-Băi să nu se supună autorităților, spunându-le că în curând vor începe războiul;
 - în ziua de 13.12.1949, de asemenea a spus unor țărani că în primăvară începe războiul și că se va termina cu comuniștii;
 - în ziua de 12.03.1950 a spus chiaburului Tomi Corneliu din comuna Ilva Mare să pregătească elemente pentru împiedicarea gospodăriei colective în comuna Ilva Mare, spunându-i că el a aranjat cu oameni de încredere în comuna Sângeorz-Băi, de asemenea a spus și acestuia că în primăvară începe războiul;
 - în ziua de 28 martie 1950, împreună cu șeful gării Rodna, Chircu Teodor, au fost în casa fostului avocat Domide Ioan din Rodna unde au stat circa 4 ore de vorbă. Menționăm că Chircu Teodor este exclus din PMR.
- h. Apare o completare de 12 luni scrisă în creion⁷¹.

65. GĂLAN PAVEL

- a. Ilva Mare, Năsăud, 30.05.1897;
- b. Ilva Mare;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Agricultor chiabur;
- e. În trecut PNT Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 1 an (scris în creion),
- g. – în trecut a fost membru în PNT Maniu unde a activat, în prezent nu este încadrat;
 - a sabotat campania de colectare, precum și campania de însămânțare din anul 1949;
 - în ziua de 11.01.1950 a afirmat față de chiaburul Darie Eremie că în primăvara anului 1950 americanii vor începe războiul contra URSS;
 - în ziua de 5.03.1950 a afirmat în public că astăzi la conducere sunt toți golanii și elemente nepricepute care toată viața lor nu au lucrat nimic.
- h. nu apare nici o completare⁷².

66. HALIȚĂ IOAN

- a. Sângeorz-Băi, Năsăud, 1.10.1895;
- b. Sângeorz-Băi;
- c. Țărani chiaburi;
- d. Agricultor chiabur;
- e. În trecut fost legionar, în prezent neîncadrat;
- f. 1 an și 6 luni (scris în creion);
- g. – a sabotat campania de colectare din vara anului 1949;
 - în ziua de 8 octombrie 1949 a afirmat în public că la conducere sunt elemente netrebnice care nu știu să lege o literă cu celelalte și că în primăvara anului 1950 vor veni americanii și vor trage la răspundere pe comuniști;
 - în ziua de 18.01.1950 a afirmat că partidul nu este muncitoresc, deoarece au rămas numai evreii, iar românii au fost excluși.
- h. Apare o completare de 12 luni scrisă în creion⁷³.

⁷¹ *Ibidem*, poz. 64.

⁷² *Ibidem*, pp. 30-31, poz. 65.

⁷³ *Ibidem*, p. 31, poz. 66.

67. NACU DUMITRU

- a. Năsăud, 18.03.1893;
- b. Năsăud;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Avocat epurat;
- e. În trecut PNL Brătianu, președinte, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani, 18 luni (scris în creion);
- g. – în anul 1946, într-o adunare a spus că cine va auzi vorbe ungurești sau evreiești pe străzile Năsăudului să-i dea la acela în cap pe răspunderea lui;
 - în 1948 a făcut propagandă între populație ca să nu treacă la religia ortodoxă;
 - ține legături permanente cu învățătorul Zăgrean Ioan prin care lansează diferite zvonuri alarmiste și cărora le transmite știrile posturilor străine;
 - pe la sfârșitul anului 1949 a lansat prin numitul Pop Ilie un zvon că banii românești vor fi schimbați prin bani rusești.
- h. Apare o completare de 12 luni scrisă în creion⁷⁴.

68. MIDRIGAN DUMITRU

- a. Repereni, Orheiu, 8.02.1914;
- b. Năsăud;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Plutonier-major de jandarmi, epurat;
- e. În trecut și în prezent neîncadrat;
- f. 1 an (scris în creion);
- g. – în ziua de 11.02.1950, sosind acasă din penitenciar, a înjurat pe toți comuniștii, spunând că va veni timpul ca să se poată răzbuna pe ei;
 - în ziua de 24.02.1950 a tras nervos de braț pe soția sa de la vitrina cinematografului, unde era portretul tovarășului Stalin, spunând că lui i-a fost destul de aceștia;
 - în ziua de 12.03.1950, în casa numitului Titian Emil, de față cu mai mulți cetățeni a comentat revistele din timpul războiului fascist, spunând că războiul de acum va fi mai cumplit, dar nu-i nimica că el va deveni din nou ce a fost înainte și va putea pune mâna pe toți comuniștii ca să le rupă gâtul.
- h. Apare o completare de 6 luni scrisă în creion⁷⁵.

69. VRABIE CONSTANTIN

- a. Valea Roșu, Brăila, 18.10.1905;
- b. Rebrîșoara;
- c. Țăran mijlocaș;
- d. Învățător epurat;
- e. În trecut a fost legionar;
- f. 1 an (scris în creion);
- g. – în vara anului 1949, fiind șeful secției de construcții din Rebrîșoara, a spus că nu-i nevoie ca să fie cineva membru de partid ca să aibă oamenii un serviciu bun, numai să știe a se purta cu oamenii;
 - în octombrie 1949 s-a exprimat că lumea nu poate rămâne așa, ca toți românii buni să fie băgați la pușcărie de evrei și unguri, care au ură de rasă față de români;
 - în noiembrie 1949, cerând un post la cooperativă, a spus că trebuie numit, care îl va împiedica, cu schimbarea lumii va fi tras la răspundere și că aceasta este o rușine ca un om învățat să meargă la un țăran să ceară de serviciu ca să nu moară de foame;
 - face propagandă între țărani să nu trimită copiii la școală căci nici așa românii nu primesc servicii, neîn-

⁷⁴ *Ibidem*, poz. 67.

⁷⁵ *Ibidem*, poz. 68.

căpând de evrei și de unguri, dar se înnoarează cerul dinspre Apus și își va descărca mânia asupra celor vinovați.

h. Apare o completare de 6 luni scrisă în creion⁷⁶.

70. ZINVELIU GAVRILĂ a lui Simion

a. Zagra, Năsăud, 1916;

b. Zagra;

c. Agricultor mijlocăș;

d. Agricultor mijlocăș;

e. În trecut manist, în prezent neîncadrat;

f. 6 luni (scris în creion),

g. – în alegerile din 1946 a făcut propagandă pentru PNT Maniu;

– în ziua de 5.03.1950 a înjurat pe toți comuniștii, lansează zvonuri alarmiste și face instigări ca oamenii să nu are căci în primăvara anului 1950 va fi război și tancurile vor distruge toată recolta;

– nu a vrut să plece la arat la Dumitra, caută să se certe cu membrii de partid cărora le spune că nu mai au mult și vor fi trași la răspundere.

h. Nu apare nici o completare⁷⁷.

71. ZĂGREAN IOAN

a. Nimigea de Jos, Năsăud, 16.05.1906;

b. Nimigea de Jos;

c. Țărani săraci;

d. Învățător;

e. În trecut fost membru în comitetul PNL Brătianu;

f. 1 an (scris în creion);

g. – ține legătura cu fostul președinte al PNL Brătianu, numitul Nacu Dumitru. În urma discuțiilor cu acesta ia legătura cu reacționarul Szabo Vasile, fost plutonier de jandarmi și cu invalid de război numitul Colet Sichin, originar din Basarabia, în urma căror întruniri se lansează zvonuri alarmiste că în primăvara anului 1950 se va începe războiul și în 28 de zile se va termina. Acest zvon a fost lansat în urma ascultării postului de radio Vocea Americii la numitul Nacu Dumitru și la profesorul Sima din Năsăud;

– influențează pe secretarul comitetului provizoriu, care este român, să favorizeze pe români în contul ungarilor;

– la întruniri cu cei de mai sus, se discută că dacă va dura mult acest război, atunci toți bărbații vor fi trimiși la muncă în Rusia și că viața familiară nu va exista.

h. Nu apare nici o completare⁷⁸.

72. POP PAVEL

a. Tăure, Năsăud, 20.02.1900;

b. Tăure;

c. Țărani mijlocăș;

d. Agricultor chiabur;

e. În trecut membru în PNT Maniu, în prezent Frontul Plugarilor (FP);

f. 1 an și 6 luni (scris în creion);

g. – în ziua de 16.12.1949 s-a exprimat că fata lui nu poate primi nici un serviciu că în posturi de răspundere nu sunt numai evreii. Nu și-a predat cota de porumb și cartofii numai după ce a fost constrâns;

– în ziua 6.03.1950, printr-o poveste religioasă, a lansat zvonul că în acest an va fi mare război;

⁷⁶ *Ibidem*, poz. 69.

⁷⁷ *Ibidem*, poz. 70.

⁷⁸ *Ibidem*, poz. 71.

- în ziua de 26.03.1950 a influențat pe responsabilul UFDR-ului ca să instige populația contra comitetului și a vândut boii pentru a nu putea fi trimisi la munca obștească;
 - nu și-a declarat decât 70 de oi, fiind dat în judecată pentru sabotaj. Cu servitorii, în general, se poartă brutal.
- h. Nu apare nici o completare⁷⁹.

73. BODIU PETRE

- a. Rebrîșoara, Năsăud, 10.07.1913;
 - b. Rebrîșoara;
 - c. Agricultori mijlocași;
 - d. Agricultor chiabur;
 - e. În trecut membru în PNT Maniu, în prezent FP;
 - f. 1 an și 6 luni (scris în creion);
 - g. – în ziua de 18.09.1949 a oprit populația să nu meargă la alegerile cooperatiste, a putea ajunge prin mașinațiuni în fruntea cooperativei;
 - în ziua de 14.12.1949 s-a exprimat că țara este condusă numai de evrei și unguri care sunt atât la Securitate, cât și la Miliție. A spus apoi la populație că românii sunt băgați în închisori de către slugile străinilor, dar va veni timpul când comuniștii vor răspunde pentru aceste fapte;
 - spune că va fi război,
 - în februarie 1950 a făcut agitație în rândul populației că conducerea țării nu este bună pentru că nu este libertate și că bărbații vor fi duși la canal și copiii vor fi crescuți de Stat;
 - în martie 1950, atunci se va schimba situația, comuniștii vor lua locul celor închiși.
- h. Apare o completare de 12 luni scrisă în creion⁸⁰.

74. LUCA IOAN

- a. Sfântu, Mureș, 3.08.1899;
 - b. Năsăud;
 - c. Țărani mijlocași;
 - d. Notar public;
 - e. În trecut membru în PNT Maniu, în prezent neîncadrat;
 - f. 1 an (scris în creion);
 - g. – în anul 1946 a făcut propagandă împotriva Uniunii Sovietice, a fost reținut pentru cercetări 4 luni;
 - în 1947 la locuința lui se adunau toți reacționarii din Năsăud;
 - în 1945 a spus că toți ungurii să fie trimiși peste graniță în 24 de ore;
 - la începutul anului 1950 a lansat că banii românești vor fi schimbați cu ruble.
- h. Apare o completare de 6 luni scrisă în creion⁸¹.

75. CIOCĂRLĂ GHEORGHE

- a. Rebrîșoara, Năsăud, 1900;
- b. Rebrîșoara;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Agricultor chiabur;
- e. În trecut membru în PNT Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani, 1 an (scris în creion),
- g. – în trecut a fost simpatizant PNT Maniu făcând propagandă în favorul acestui partid;
- este predicatorul baptist; în adunările baptiștilor a vorbit despre suferințele oamenilor nevinovați, băgați în pușcărie și spune că lumea aceasta e a anticristului, dar Dumnezeu, de la care s-au lepădat atât

⁷⁹ *Ibidem*, p. 32, poz. 72.

⁸⁰ *Ibidem*, poz. 73.

⁸¹ *Ibidem*, poz. 74.

rușii, cât și slugile lor, nu va lăsa să fie nimiciți oamenii ca în Rusia. Spune că lumea aceasta este condusă de cei fără de lege și că va veni foc din cer care va mistui pe toți aceștia care vreau să supună toate popoarele din lume.

h. Nu apare nici o completare⁸².

76. ZAGRAI PETRU

a. Mititei, Năsăud, 17.07.1914;

b. Mititei;

c. Țăran mijlocaș;

d. Preot ortodox;

e. În trecut și în prezent neîncadrat;

f. 2 ani (scris în creion);

g. – în anul 1946 a făcut propagandă pentru PNTȚ Maniu;

– a făcut propagandă contra unificărilor bisericilor;

– în 1949 a ascuns antimisul greco-catolic;

– în 1949, toamna, fiind chemat la un curs profesional nu a plecat;

– în ziua de 22.11.1949 a fost văzut în societatea reacționarului Timoce Nicolae din Romuli și Pop Grigore din Mititei, după care au apărut notițe ca țăranii să sărbătorească toate sărbătorile, în caz contrar amenințându-i cu pedeapsa lui Dumnezeu;

– în 5.01.1950 a comentat procesul lui Rajk și Costov, că comuniștii caută să înlăture pe toți adversarii democrației;

– în martie 1950 a refuzat să activeze în comitetul de pace;

– în aprilie 1950 a lansat zvonul în comună că guvernul cehoslovac și membrii legației americane și engleze au fugit în America și nu peste mult va urma și la noi acest lucru ca prin aceasta să înlăture pe toți aceia care văd că ce murdării fac comuniștii.

h. Nu apare nici o completare⁸³.

77. PETREAN VICTOR

a. Mintiu, Năsăud, 2.08.1902;

b. Mintiu,

c. Țărani mijlocași;

d. Agricultor chiabur;

e. În trecut membru în PNTȚ Maniu, în prezent neîncadrat;

f. 6 luni, 1 an (scris în creion);

g. – în anul 1948 a influențat țăranii din comună ca să cosească grâul verde și să-l folosească ca nutreț la vite;

– în decembrie 1948 și ianuarie 1949 a influențat țăranii să nu predeie cotele de porumb căci în luna aprilie 1950 și așa se va schimba lumea, începând războiul când vor scăpa de cote;

– în luna februarie 1950 a influențat organizația de bază să-l schimbe pe președintele comitetului provizoriu;

– în luna martie 1950 a lansat zvonul prin comună că porumbul s-a mucegăit și comitetul va colecta din nou porumb;

– instigă populația contra autorităților comunale.

h. Apare o completare de 6 luni scrisă în creion⁸⁴.

78. LARI ECHIM

a. Salva, Năsăud, 24.03.1905;

b. Salva;

c. Țărani mijlocași;

82 *Ibidem*, pp. 32-33, poz. 75.

83 *Ibidem*, p. 33, poz. 76.

84 *Ibidem*, poz. 77.

- d. Țăran chiabur;
- e. În trecut membru în PNT Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 1 an (scris în creion);
- g. – în octombrie 1949 a instigat populația ca să nu dea cota de cartofi;
 - în noiembrie 1949 a spus că nu vād comuniștii, că nu mai au mult până când vor fi trași la răspundere,
 - l-a amenințat pe președintele comitetului din Salva, exprimându-se că se va schimba lumea și atunci comuniștii vor fi trimiși la lucru și că în loc de vite ei vor fi prinși la hamuri și juguri;
 - lansează zvonuri alarmiste că se va începe războiul.
- h. Apare o completare de 6 luni scrisă în creion⁸⁵.

79. SECAN PETRU

- a. Ketegyhaza, Ungaria, 1.01.1915;
- b. Rebrîșoara;
- c. Țărani săraci;
- d. Funcționar epurat;
- e. În trecut fost legionar, în prezent exclus din PMR;
- f. 1 an și 6 luni, 1 an (scris în creion);
- g. – în vara anului 1949 s-a exprimat cu cuvinte murdare despre tov. Stalin, spunând că vin anglo-americanii. Tot atunci a spus în cooperativă că broșurile azi-mâine vor ajunge să se împacheteze cu ele clisă;
 - în toamna anului 1949 a favorizat chiaburii din comună la impunerea cotelor de porumb primind și mită de la ei;
 - în decursul anului 1949 a sustras din orzul și ovăzul producătorilor pentru care fapt este dat în judecată;
 - în februarie 1950 a lansat zvonul că vin americanii și atunci se va schimba lumea, când el îți va primi post unde vrea.
- h. Nu apare nici o completare⁸⁶.

80. MOLDOVAN DUMITRU

- a. Mocod, Năsăud, 25.07.1916;
- b. Mocod;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Agricultor chiabur,
- e. În trecut și în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani, 1 an (scris în creion);
- g. – în anul 1948 a amenințat prin afișe pe șeful postului de jandarmi și pe secretarul organizației de bază că-l va împușca dacă nu se lasă de comuniști;
 - în 1949 a spus că roadele însămânțărilor vor fi folosite numai de evrei;
 - în ziua de 6.04.1950 a lansat zvonul în comună că în județul Someș, într-o gospodărie colectivă, au fost vândute toate hainele și vitele membrilor și banii depuși în bancă;
 - în seara zilei de 6.04.1950 a înjurat pe toți conducătorii și comuniștii care l-au trimis pe el la arat și l-au cazat într-un grajd;
 - sustrage uiumul de la moară prin faptul că nu înregistrează toate cerealele intrate la măcină.
- h. Nu apare nici o completare⁸⁷.

81. CONTRA PETRE

- a. Runcul Salvei, Năsăud, 18.07.1914;
- b. Găureni;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Preot ortodox, chiabur;

⁸⁵ *Ibidem*, poz. 78.

⁸⁶ *Ibidem*, poz. 79.

⁸⁷ *Ibidem*, pp. 33-34, poz. 80.

- e. În trecut și în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani (scris în creion);
- g. – în anul 1946 a făcut propagandă în favorul P.N.Ț. Maniu, spunând că la reușita comuniștilor bisericile vor fi distruse;
 - în 1948 a făcut propagandă contra unificării bisericilor;
 - în 1949 a luat legătura cu fugarul Bradea Alexandru îndemnându-l să stea fugar căci în primăvara anului 1950 va fi război. I-a promis că îi va face legătura cu banditul Boșotă Grigore care îi este văr;
 - în 1949 a instigat contra colectării cartofilor;
 - în 1950 lansează zvonuri alarmiste prin Finegari Gavrilă că va începe războiul și că vitele țăranilor vor fi duse la ruși;
 - în 22 martie 1950 a spus că în biserică niciodată nu va vorbi despre pace, căci biserica nu este loc de propagandă.
- h. nu are nici o completare⁸⁸.

82. HOSTEA SIDOR

- a. Zagra, Năsăud, 3.08.1900;
- b. Zagra;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Agricultor, chiabur;
- e. În trecut P.N.Ț. Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 1 an și 6 luni (scris în creion);
- g. – în timpul erei maghiare a fost primar și informator al jandarmilor unguri;
 - în 1949 a lansat zvonul prin comună că în primăvara anului 1950 va fi război și comuniștii vor fi trași la răspundere;
 - s-a exprimat față de Rus Elisei că în multe locuri sunt încă maniști care îl scapă pe el de oriunde;
 - influențează autoritățile în așa măsură încât secretarul comitetului s-a exprimat față de președintele comitetului că nu poate lovi în chiaburi căci în caz de schimbare, lui îi vor da în cap;
- h. nu are nici o completare⁸⁹.

83. FETINCA TĂNASE

- a. Runcul Salvei, Năsăud, 1896;
- b. Runcul Salvei;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Agricultor chiabur și opincar;
- e. În trecut P.N.Ț. Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 1 an (scris în creion);
- g. – în anul 1948 nu și-a predat cota de cartofi spunând că are oamenii care să-l scape și că în curând se va schimba lumea;
 - a sabotat însămânțările de toamnă;
 - în ziua de 2.03.1950, prin țăranul Anchidim Petre, a lansat zvonul că China a fost ocupată de aviația anglo-americană și că în primăvara aceasta tot aviația americană va ocupa și țara noastră. A spus aceste lucruri că le știe dintr-un ziar;
 - lansează zvonuri alarmiste cu orice ocazie că va fi război și că se va schimba lumea aceasta.
- h. apare o completare de 6 luni scrisă în creion⁹⁰.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 34, poz. 81.

⁸⁹ *Ibidem*, poz. 82.

⁹⁰ *Ibidem*, poz. 83.

84. NISTOR SIDOR

- a. Năsăud, 18.02.1898;
- b. Năsăud;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Agricultor chiabur;
- e. În trecut fost manist, în prezent neîncadrat;
- f. 1 an și 6 luni; 1 an (scris în creion);
- g. – în 1949 a instigat printre vecinii săi ca să nu predea cotele de cartofi care și așa se colectează pentru evreii care sunt duși în Rusia. Tot atunci a făcut instigări în rândurile populației contra colectării porumbului, spunând că pe timpul maniștilor nu s-a colectat și totuși au avut ce mânca;
 - este în legătură cu numitul Chitul Traian, față de care s-a exprimat că acuma la conducere sunt numai evrei și că Hitler a făcut destul rău că nu i-a exterminat pe toți;
 - în luna martie 1950 a spus că evreii au băgat în pușcărie pe Nășcuț Nicolae, bun român, dar va veni timpul când vor și ei aranjați cum au fost aranjați de Hitler;
 - a mai spus că dacă la conducere ar fi români, nu ar intra atâția nevinovați în pușcărie.
- h. apare o completare de 1 an scrisă în creion⁹¹.

85. CHITUL TRAIAN

- a. Năsăud, 20.03.1906;
- b. Năsăud;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Avocat epurat;
- e. În trecut P.N.Ț. Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 2 an; 18 luni (scris în creion);
- g. – în anul 1946-1947 ajută bursierii care erau maniști;
 - în 1947 în loc să liciteze pământul Fondurilor Grănicerești pentru oamenii săraci, l-a lucrat el;
 - în anul 1946, într-o adunare a partidului, a spus că pe răspunderea lui să-i dea în cap aceluia care va vorbi ungurește sau evreiește;
 - în 1947-1948 a stat fugit timp de 9 luni;
 - în 1948 a instigat populația să nu treacă la religia ortodoxă, netrecând nici el personal;
 - în ziua de 3.11.1949 fetița lui de la grădiniță a spus că ea nu se joacă numai cu fete de român pentru că ea este româncă;
 - în ziua de 15.03.1950, cu ocazia sărbătorii naționale maghiare, a spus că se vede că stăpânii țării nu sunt români, ci străinii și că acești unguri țin sărbători naționale pe pământ românesc.
- h. apare nici o completare de 12 luni scrisă în creion⁹².

86. TIRON DUMITRU

- a. Rebrîșoara, Năsăud, 21.10.1911;
- b. Rebrîșoara;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Agricultor mijlocas, casier, predicator;
- e. În trecut și în prezent neîncadrat;
- f. 1 an (scris în creion);
- g. – este predicatorul cultului baptist din comuna Rebrîșoara care în adunarea din 16 octombrie 1949 a spus că autoritățile nu știu ce fac când interzice credințioșii lor să se roage fiecare cum vrea;
 - în ziua de 11 decembrie 1949 a spus că sunt chinuți mulți nevinovați, dar va veni lumea cea bună când toți aceștia vor fi răsplătiți;
 - în fiecare adunare ține conferințe unde arată că va veni o altă domnie, cea adevărată, care va zdrobi lumea aceasta rea, spune că suntem sub jug străin căruia nu-i este milă de noi, arată că războiul care va

⁹¹ *Ibidem*, poz. 84.

⁹² *Ibidem*, p. 35, poz. 85.

veni, cum scrie Biblia, va doborî toate domniile de astăzi și sfătuiește populația să urmeze drumul cel adevărat;

– sub influența acestui predicator, membrii cultului baptist sunt hotărâți de a suferi și ei ca martiri, ca pe urmă să fie răsplățiți.

h. nu apare nici o completare⁹³.

87. MANCIU GHEORGHE

a. Tăure, Năsăud, 18.05.1911;

b. Tăure;

c. Agricultor mijlocăș;

d. Agricultor chiabur și mecanic;

e. În trecut Manist, în prezent neîncadrat;

f. 2 ani; 18 luni (scris în creion);

g. – la alegerile din 1946 a făcut propagandă pentru Partidul Manist;

– în toamna anului 1949 nu și-a predat cota de porumb spunând că nu are; tot atunci a vândut 200 kg. cu 5.000 lei chiaburului Fătu Ioan;

– nu s-a prezentat la treieratul trifoiului numai la intervenția miliției, în loc de 70% uium a luat 30-40% uium, primește lunar 270 kg. de porumb de la COMCEREAL Beclean pentru întreținerea familiei de la Sfât;

– în ziua de 6.04.1950 s-a lansat zvonul în comuna Tăure, care a pornit de la el, că în comuna Iad cu toate că încă nu este înființată gospodăria agricolă colectivă, totuși s-au adunat hainele și vitele și s-au vândut, iar banii s-au depus la bancă;

– în seara zilei de 6.03.1950 în cooperativa din comuna Salva față de chiaburul Scridon Ioan din comuna Mocod și de țăranul sărac Solovăstru Tănase a spus că se va schimba lumea curând și atunci el singur va omorî 20 de comuniști;

h. apare nici o completare de 12 luni scrisă în creion⁹⁴.

88. SLĂVOACĂ VALER

a. Lunca-Ilvei, Năsăud, 30.03.1897;

b. Lunca-Ilvei;

c. Țărani mijlocași;

d. Agricultor chiabur;

e. În trecut fost manist, în prezent neîncadrat;

f. 1 an; 18 luni (scris în creion);

g. – în ziua de 13.02.1950 a afirmat față de chiaburul Doboș Oprea spunând că dacă tot așa va ține timpurile, el va fi nevoit să plece din țară, dar are credința fermă că în primăvară va începe războiul și va scăpa de comuniști,

– în ziua de 20 martie 1950 a afirmat față de omul de serviciu de la comitetul provizoriu că nu voiește ca să se prezinte la prestațiile obligatorii și plecând în curte a mers înjurând partidul și guvernul;

h. apare nici o completare de 12 luni scrisă în creion⁹⁵.

89. ASTALĂȘ VALEA LUCIAN

a. Sângeorz-Băi, Năsăud, 1924;

b. Sângeorz-Băi;

c. Țărani mijlocași;

d. Profesor comprimat;

e. Fost legionar, în prezent neîncadrat. Exclus din P.M.R.;

⁹³ *Ibidem*, poz. 86.

⁹⁴ *Ibidem*, poz. 87.

⁹⁵ *Ibidem*, pp. 35-36, poz. 88.

- f. 2 ani; 18 luni (scris în creion);
- g. – în ziua de 13.02.1950 a afirmat față de mai mulți cetățeni că nu mai poate suferi această nedreptate ce o face regimul, spunând că se va schimba timpul și atunci va căpăta o funcție mai înaltă;
 - este un dușman înverșunat al regimului actual, mai cu seamă de la data de când a fost îndepărtat din serviciu pentru atitudine dușmănoasă regimului;
- h. apare nici o completare de 12 luni scrisă în creion⁹⁶.

90. HUIU IOAN

- a. Șieuț, Năsăud, 31.07.1913;
- b. Rodna;
- c. Țărani săraci;
- d. Învățător, fost PMR, exclus;
- e. În trecut a fost legionar, în prezent neîncadrat, exclus din PMR;
- f. 1 an și 6 luni (scris în creion);
- g. – în luna ianuarie 1950 acesta s-a exprimat față de mai mult colegi că de ce la conducerea sindicatului salariaților din învățământ să fie unguri, deoarece și românii sunt capabili în acest post;
 - este un element ce nutrește veșnic sentimente antidemocratice, fiind totodată și un mare manist, căutând a se manifesta în orice ocazie în așa fel de a nu fi descoperit;
 - s-a încadrat de formă în partid, provenit din PSD, și cu ocazia verificărilor a fost exclus. În urma excluderii mereu bârfește partidul căutând a demonstra că excluderea s-a făcut din partea ungarilor și evreilor din partid.
- h. nu apare nici o completare⁹⁷.

91. BOLFĂ AUREL

- a. Maieru, Năsăud, 27.05.1922;
- b. Anieș, Năsăud;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Subofițer deblocat;
- e. În trecut și în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani; 1 an (scris în creion);
- g. – în trecut a fost sergent-major în fosta jandarmerie, în prezent deblocat pentru atitudine dușmănoasă față de regimul actual;
 - acest element în orice ocazie, în special când este asupra șefului, nu uită să aducă injurii regimului democrat, să preaslăvească pe Antonescu,
 - în ziua de 5 martie 1950 și-a bătut femeia și a interzis să meargă cu o sarcină dată de UFDR;
 - este un element foarte periculos și pe lângă faptul că la beție are aceste ieșiri antidemocratice, este și mare scandalagiu;
 - prin luna februarie a. c. fiind în stare de ebrietate a început să strige că se va îmbrăca din nou în cizmele lui Antonescu acele de lac.
- h. nu apare nici o completare⁹⁸.

92. MIREȘAN OLIMPIU

- a. Ilva-Mică, Năsăud, 6.09.1910;
- b. Ilva-Mică;
- c. Țărani săraci;
- d. Profesor;
- e. În trecut a fost legionar, în prezent neîncadrat;

⁹⁶ *Ibidem*, p. 36, poz. 89.

⁹⁷ *Ibidem*, poz. 90.

⁹⁸ *Ibidem*, poz. 91.

- f. 2 ani (scris în creion);
- g. – în trecut a fost fruntaș legionar și șeful poliției legionare din orașul Blaj;
 - pentru toate aceste motive a fost internat în lagărul Vaslui și eliberat condiționat, însă se observă că nu respectă angajamentul respectiv, deoarece se observă că are unele ieșiri antidemocratice și putem cita cazul din ziua de 8 martie 1950, a afirmat față de brigadierul silvic Dragotă Vasile că este informat precis că în scurt timp americanii vor începe războiul, deoarece s-au făcut mari pregătiri pentru a începe ofensiva în primăvară.
- h. nu apare nici o completare⁹⁹.

93. BUZILĂ TRAIAN

- a. Poiana-Ilvei, Năsăud, 9.09.1911;
- b. Poiana-Ilvei;
- c. Țărani săraci;
- d. Fost preot,, în prezent funcționar, greco-catolic nerevenit;
- e. În trecut și în prezent neîncadrat;
- f. 1 an (scris în creion);
- g. – în ziua de 1 aprilie 1950 pe când se afla în fața bisericii, când împreună cu locuitorul Iloaie Petru din comuna Feldru, printre altele i-a spus acestuia că paștele viitoare la va face cu altă lume, cu oameni noi, civilizați, care vor face dreptate în țară;
 - a mai spus că este posibil ca acest lucru să se întâmple mai devreme, pentru că americanii lucrează foarte mult la materiale de război;
 - este un element dușmănos regimului actual, un adept a lui Papa, constatându-se acest lucru la data unificării celor două biserici, deoarece acesta a refuzat categoric să revină la ortodoxie, riscând chiar slujba numai pentru a nu reveni.
- h. nu apare nici o completare¹⁰⁰.

94. REDNIC IOAN

- a. Petrova, Maramureș, 12.11.1903;
- b. Bistrița;
- c. Mic burghez;
- d. Învățător comprimat;
- e. Membru al mișcării hortiste, în prezent exclus din PMR;
- f. 2 ani; 18 luni (scris în creion);
- g. – din declarația numiților Plăian Mihăilă, Ionașcu Maria și alții, reiese că în ziua de 27.03.1948 a refuzat să cumpere fotografiile tovarășilor din CC al PMR, spunând că toți sunt jidani;
 - la 30.10.1949 a lansat zvonul că Cehoslovacia este pe jumătate ocupată de americani și urmează acum România;
 - la 6.01.1950 s-a exprimat cu cuvinte murdare și a înjurat regimul și comuniștii în general, că regimul se va schimba și vor veni americanii;
 - la 3.03.1950 a ascultat radio Londra și a lansat zvonul că în vara acestui an România va fi o țară liberă și că vom scăpa de câinii din Răsărit. Și tot atunci a înjurat CC al PMR și că acesta este condus de jidani.
- h. apare scris în creion o completare de 6 luni¹⁰¹.

95. GONDISCH ERVIN

- a. Cușma, Năsăud, 9.01.1915;
- b. Cușma;
- c. Țăran mijlocaș;
- d. Fierar;

⁹⁹ *Ibidem*, poz. 92.

¹⁰⁰ *Ibidem*, poz. 93.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 37, poz. 94.

- e. A fost voluntar în SS și în partidele hitleriste;
- f. 2 ani; 18 luni (scris în creion);
- g. – 26.06.1948 s-a exprimat că în URSS locuiesc câte 5-6 familii într-o casă mică și că acolo numai evreii conduc;
 - la 11.08.1948 s-a exprimat că dacă ar veni jandarmii sau Siguranța să-l aresteze va ști ce să facă și să se apere singur deoarece are armă;
 - la 8.08.1949 a refuzat să lucreze la reparatul uneltelor agricole și că să le ducă în Rusia să le facă;
 - la 28.02.1950 a lansat zvonul că americanii au încercuit Rusia și vor lansa bombe atomice și că trupele SS sunt instruite împotriva Rusiei și se va înrola și el;
 - la 10.02.1950 a înjurat activității de partid și că le va da în cap și că va omorî comuniștii.
- h. apare scris în creion o completare de 6 luni¹⁰².

96. SUTA EUGEN

- a. Cluj, 15.04.1913;
- b. Bistrița;
- c. Mic burghez;
- d. Funcționar;
- e. În trecut a făcut parte din partidul hortist, în prezent neîncadrat;
- f. 1 an și 6 luni; 1 an (scris în creion);
- g. – în 1945 este cercetat pentru faptul că și-a bătut joc de populația evreiască, luându-le obiectele și banii;
 - la 15.08.1949 are atitudine ostilă regimului în anturajul acționarilor;
 - la 4.02.1950 are atitudine dușmănoasă față de regim;
 - la 28.01.1950 ascultă posturile Londra și Vocea Americii discutând cele auzite la prieteni;
 - la 16.03.1950 aduce injurii partidului și activiștilor;
 - la 4.04.1950 lansează zvonuri calomnioase la adresa URSS.
- h. apare scris în creion o completare de 6 luni¹⁰³.

97. MINDAC LUDOVIC

- a. Daneș, Târnava-Mare, 18.03.1927;
- b. Bistrița-Bârgăului;
- c. Țărani săraci,
- d. Muncitor necalificat;
- e. În trecut și în prezent neîncadrat;
- f. 1 an (scris în creion);
- g. – la alegerile din 1948 s-a exprimat că alegerile nu sunt legale și că toți candidații sunt comuniști;
 - la 23.11.1949 fiind chemat la încorporare a refuzat să facă armata,
 - la 10.02.1950 îndemna populația să nu se supună legilor;
 - la 20.03.1950 s-a manifestat și a instigat împotriva planului de stat și împotriva partidului;
 - îndeplinează foarte mult îndeplinirea planului de stat.
- h. nu apare nici o completare¹⁰⁴.

98. MARCU VASILE

- a. Câmpeni, Turda, 5.05.1906;
- b. Chiraleș, Năsăud;
- c. Țărani săraci;
- d. Agricultor;
- e. În trecut membru în mișcarea legionară, în prezent exclus din PMR;

¹⁰² *Ibidem*, poz. 95.

¹⁰³ *Ibidem*, poz. 96.

¹⁰⁴ *Ibidem*, poz. 97.

- f. 1 an (scris în creion);
- g. – în primăvara 1950 s-a manifestat și opus colectivizării;
- la 10.03.1949 distruge moara luată în custodie pentru a nemulțumi populația;
 - la 28.08.1949 a dus propagandă împotriva treieratului la batoze, arie;
 - la 4.11.1949 a lansat zvonul că vor veni americanii;
 - la 19.01.1950 a lansat din nou zvonul, același, datorită cărui fapt din 40 țărani înscriși în colectiv au mai rămas 22, restul s-au retras,
 - la 28.01.1950 insultă partidul și-l înjură;
 - la 27.01.1950 are manifestări ostile regimului și spune că proletariatul nu va ține cât e lumea.
- h. nu apare nici o completare¹⁰⁵.

99. LOGIN TRAIAN

- a. Feldru, Năsăud, 2.03.1895;
- b. Bistrița;
- c. Mic burghez;
- d. Magistrat comprimat;
- e. În trecut PNT Maniu, în prezent exclus neîncadrat;
- f. 1 an și 6 luni; 2 ani (scris în creion);
- g. – la 10.04.1949 s-a manifestat împotriva regimului și partidului;
- la 26.12.1949 a lansat zvonul prin chiaburul Borson că în primăvară va începe războiul;
 - la 31.01.1950 a avut ieșiri antisemite împotriva poporului evreiesc și că țara e vândută evreilor;
 - la 29 martie 1950 a adus injurii regimului și partidului, defăimând puterea de stat.
- h. apare o completare de 12 luni scrisă în creion¹⁰⁶.

100. ROSENFELD MIHAI

- a. Bistrița, Năsăud, 24.06.1903;
- b. Bistrița;
- c. Mic burghez;
- d. Comerciant particular;
- e. În trecut membru în organizația sionistă „Ichud”. În prezent exclus din PMR;
- f. 2 ani; 18 luni (scris în creion);
- g. – la 1 mai 1947 are ieșiri împotriva regimului și susține pe criminalul de război Haiman;
- la 1.02. 1950, cu mai mulți sioniști, discută probleme politice în mod ostil regimului și că alegerile din URSS sunt o porcărie și difuzează știrile de la posturile imperialiste;
 - are dese ieșiri împotriva partidului și regimului și lansează zvonuri alarmiste.
- h. apare o completare de 12 luni scrisă în creion¹⁰⁷.

101. BĂLAN TEODOR

- a. Blăjenii de Sus, Năsăud, 7.03.1914;
- b. Blăjenii de Sus;
- c. Țărani chiaburi;
- d. Funcționar, notar comunal;
- e. În trecut PNT Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani; 1 an (scris în creion);
- g. – la 15 mai 1948 s-a exprimat că ziua de 10 mai nu se mai ține deoarece jidani și ungurii care conduc au pus la cale aceasta;
- la 5.10.1949 s-a manifestat împotriva regimului arătându-se dușmănos pe față. s-a exprimat că toți golani sunt aleși asesori populari,

¹⁰⁵ *Ibidem*, poz. 98.

¹⁰⁶ *Ibidem*, pp. 37-38, poz. 99.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 38, poz. 100.

- la 15.03.1950 nu s-a supus dispozițiilor în legătură cu planul de însămânțări, manifestându-se ostil;
 - la 3.04.1950 a înjurat partidul și conducerea și toți activiștii și membrii.
- h. nu apare nici o completare¹⁰⁸.

102. CATANA IOAN

- a. Buduș, Năsăud, 19.08.1907;
- b. Buduș;
- c. Țărani săraci;
- d. Agricultor chiabur, 59 ha., 150 oi;
- e. Fost membru în PNȚ Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani (scris în creion);
- g. – la 4.04.1948 are ieșiri ostile regimului;
 - la 6.05.1948 semnalat că nu plătește la servitori;
 - la 29.10.1949 are ieșiri împotriva regimului și URSS;
 - la 4.04.1950 lansează zvonul că Ungaria este ocupată de americani;
 - se manifestă și înjură partidul și regimul și se opune colectivizării.
- h. apare o completare de 18 luni scrisă cu creion¹⁰⁹.

103. URSA EFTIMIE

- a. Ardan, Năsăud, 20.05.1899;
- b. Ardan;
- c. Țărani chiaburi;
- d. Agricultor chiabur,
- e. Fost membru PNȚ, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani; 1 an (scris în creion);
- g. – la 18.03.1950 însămânțează pentru a sabota planul de însămânțări, cu semințe netratate, cu toate că i s-a atras atenția și nu a făcut acest lucru;
 - și-a stricat uneltele (plugurile) 2 bucăți pentru a nu putea ara, a fost condamnat la 10.000 lei amendă;
 - se opune colectivizării și lansează zvonuri tendențioase pentru sabotarea muncii de colectivizare, însămânțare etc.;
 - este un dușman înfocat și nu poate fi lămurit.
- h. nu apare nici o completare¹¹⁰.

104. SĂLĂGEAN IOAN

- a. Bistrița-Bârgăului, Năsăud, 5.07.1925;
- b. Bistrița-Bârgăului;
- c. Țărani săraci;
- d. agricultor sărac;
- e. Fost simpatizant PNȚ Maniu, în prezent neîncadrat;
- f. 6 luni (scris în creion);
- g. – în anul 1948 a dus propagandă ca să nu voterze oamenii cu soarele, că aceștia sunt fiii lui satan;
 - la 30.10.1949 instiga muncitorii de la fabrica IPEIL să nu lucreze și să meargă la adunări religioase;
 - la 7.04.1950 a instigat oamenii să nu se supună autorităților că aceasta este stăpânirea lui satan;
 - se opune atât munci de colectivizare, cât și însămânțărilor, arături și îngreunează munca activiștilor de partid.
- h. nu apare nici o completare¹¹¹.

108 *Ibidem*, poz. 101.

109 *Ibidem*, poz. 102.

110 *Ibidem*, poz. 103.

111 *Ibidem*, poz. 104.

105. SZÖCS FRANCISC

- a. Țigău, Năsăud, 15.12.1905;
- b. Țigău;
- c. Țărani chiaburi;
- d. Agricultor chiabur;
- e. În trecut și în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani; 1 an (scris în creion);
- g. – la 29.07.1949 a instigat să nu se treiere la arii, se sustrage de la dispozițiunile autorităților locale și municipale voluntare;
– la 14.11.1949 a refuzat să iasă pentru îndeplinirea planului de însămânțări, a fost aresta de miliție; a îndus în eroare autoritățile declarând mai puțin;
– s-a manifestat împotriva regimului și a colectivizării. Este un dușman înfocat al regimului.
- h. nu apare nici o completare¹¹².

106. GRECU ȘTEFAN

- a. Bistrița, Năsăud, 20.12.1903;
- b. Bistrița;
- c. Țărani mijlocași;
- d. Funcționar;
- e. membru al mișcării legionare, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani, 18 luni (scris în creion);
- g. – în anul 1945-1946 are ieșiri antisemite și bate de mai multe ori niște evrei;
– pe șantierul Salva-Vișeu se manifestă împotriva regimului înjurând partidul și conducerea,
– la 15 decembrie 1949 se manifestă ostil instigând sașii împotriva regimului;
– la 17.01.1950 înjură partidul și pe toți comuniștii și se exprimă că va începe războiul că el a ascultat Londra;
– la 23.03.1950 instigă muncitorii împotriva conducerii fabricii și evreilor;
– este foarte dușmănos.
- h. apare o completare de 12 luni scrisă în creion¹¹³.

107. DIACONU NICOLAE

- a. Bolgrad, Ismail, 8.05.1923;
- b. Bistrița;
- c. Muncitor;
- d. Electrician;
- e. Fost simpatizant legionar, în prezent neîncadrat;
- f. 2 ani (scris în creion);
- g. – la 15.10.1949 a cântat cântece legionare și a înjurat pe tov. Gheorghe Gheorghiu Dej că este trădător și bandit și că îi va trage pielea de pe el dacă se va schimba regimul;
– la 11.11.1949 s-a exprimat să trăiască Mihai și să moară comuniștii, că atunci va fi bine;
– la 2.12.1949 a lansat zvonul că basarabienii să se păzească că vor fi duși sub stare de arest în Siberia pentru exterminare;
– la 6.02.1950 s-a manifestat împotriva URSS-ului și că nu avem nevoie de relații cu această țară deoarece rușii ne strâng de gât și că el este basarabean, dar nu se duce în Basarabia că acolo e crematoriu;
– la 9.03.1950 a rupt de la UTM-iști insigna din piept făcându-l vândut comuniștilor, înjurând CC al PMR și că aceștia sunt bandiți.
- h. nu apare nici o completare¹¹⁴.

Această evidență scrisă este semnată de Lt. Major de Securitate Lote Andrei¹¹⁵.

112 *Ibidem*, poz. 105.

113 *Ibidem*, p. 39, poz. 106.

114 *Ibidem*, poz. 107.

115 *Ibidem*.

Așa cum reiese din numărul mare de internări ordonate într-un interval scurt de timp (exemplu: 2 mai – 25 iulie 1950) au fost internate 2.664 de persoane prin decizii colective, fără a mai socoti persoanele internate prin decizii individuale, au fost săvârșite o mulțime de ilegalități și abuzuri, fiind internate toate persoanele care, dintr-un motiv sau altul, apăreau ca indezirabile pentru puternicii zilei, fie ei mai mici sau mai mari¹¹⁶.

După cum se poate vedea din cele de mai sus, așa cum era definit în preambulul Ordinului 100, era vizat „dușmanul de clasă”. Intrau în atenția organelor represive cei care „lansau sau răspândeau zvonuri alarmiste tendențioase, dușmănoase, ascultau și difuzau propagandă deșănțată a posturilor de radio imperialiste, toți cei care aduceau injurii PMR, conducătorilor săi”, ca și URSS și lui Stalin. De asemenea erau pasibili de internarea în lagăr cei ce frecventau „bibliotecile, concertele și, în general, manifestările propagandistice ale legațiilor imperialiste” sau întrețineau legături cu funcționarii lor și familiile acestora, instigatorii la „manifestări rasiale și șovine” și la nesupunere și neexecutare „în contra măsurilor guvernului”. Astfel, denigrarea sau împotrivirea la colectivizare, colectări, planurile de însămânțări și comasări, prozelitismul religios, transmiterea de știri „tendențioase, alarmiste, dușmănoase prin corespondență internă și externă” atrăgea trimiterea în lagăr. Aceeași măsură privea și „elemente cu un trecut reacționar cunoscut sau foștii exploatare care ocupau încă în producție posturi de răspundere” care dovedeau „delăsare gravă, nejustificată prin incapacitatea lor profesională”¹¹⁷.

Conform Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România, în timpul regimului comunist, în România au existat 44 de penitenciare principale și 72 de lagăre de muncă forțată destinate deținuților politici în care au pățimit peste 3 milioane de români dintre care 800.000 de oameni au murit. Ele se aflau sub coordonarea Direcției Generale a Penitenciarelor (cu toate modificările de titulatură pe care le-a cunoscut de-a lungul vremii). Alături de conducerea centrală a D.G.P., responsabili pentru deciziile referitoare la tratamentul aplicat în locurile de detenție politică erau: comandanții de penitenciare, lagăre și colonii de muncă și locuitorii lor, precum și ofițerii politici care asigurau reeducarea deținuților conform directivelor partidului comunist. Locurile de detenție din perioada comunistă ar putea fi clasificate în mai multe categorii, deși majoritatea deținuților a trecut prin cel puțin două dintre ele.

**Propositions pour l'envoi en camp de travail forcé
des habitants du département de Năsăud (actuellement Bistrița-Năsăud)
(Résumé)**

L'historiographie consacrée à la répression orchestrée par le régime communiste de Bucarest contre le peuple roumain, dont les intérêts qu'il prétend représenter, s'est enrichie ces dernières années d'une série de contributions précieuses qui ont permis de déchiffrer de nombreux mécanismes diaboliques construits pour écraser toute opposition à l'édification de la société communiste. Cependant, un certain nombre de problèmes n'ont pas été suffisamment pris en compte en ce qui concerne l'impact destructeur qu'ils ont eu sur la société roumaine et même en ce qui concerne l'importance accordée au régime à l'époque. Parmi ces aspects, nous pensons qu'il existe un régime de travail forcé auquel de nombreux Roumains ont été soumis dans les années cinquante. Au-delà de l'aspect quantitatif, il est particulièrement important que cette forme de répression permette les plus grands abus, car l'internement dans les „unités” ou „colonies de travail” (comme on les appelait par euphémisme camps) a été fait sur la base de décisions du Ministère de l'Intérieur (MAI), et non sur la base de décisions de justice qui, même arbitraires, bénéficiaient au moins d'un soutien législatif.

Le 13 janvier 1950, le Présidium de la Grande Assemblée Nationale (M.A.N.) de la République Populaire Roumaine (R.P.R.) a adopté le décret no. 6/1950 pour la mise en place des unités de travail. Pour une meilleure compréhension de la conception à la base de la légalisation de cette forme de détention.

Par ordre no. 100 Le Cabinet, du 3 avril 1950, donna des instructions aux régions de sécurité sur la manière de faire des propositions à la Direction générale de la sécurité de l'État pour arrêter et envoyer aux unités de travail ceux qui se conformaient à l'ordre indiqué. La direction de la sécurité régionale de Cluj a fait de telles propositions en établissant un tableau nominal sur les dossiers des unités de travail (U.M.) sur les places de l'ancien comté de Bistrita, qui a été soumis pour approbation.

Dans les lignes suivantes, nous présenterons le tableau préparé par la Direction générale de la sécurité du peuple de Cluj avec les éléments proposés pour la classification selon l'ordonnance no. 100 de sa zone d'activité, en l'occurrence ceux nés ou résidant dans l'actuel comté de Bistrița-Năsăud, établis le 14 avril 1950.

116 Florian Banu, *op.cit.*, p. 63.

117 *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România: Raport Final*, Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrințu, Cristian Vasile (editori), Editura Humanitas, București, 2007, pp. 616-617.